

62.53248
2000

శ్రీరస్తు. TEL. [REDACTED]

1797

శ్రీకాళిదానశ్రుతితమ్.

రఘువంశాఖ్యమ్ హాకావ్యమ్

ఆదశస్థమ్.

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితయా

సంజీవిన్యాఖ్యాయావ్యాఖ్యాయానహ

వావిల్ల|| రామస్వామికృష్ణీశా-

నమ్యక్ బరిశ్రుత్య.

శ్రీమచ్ఛన్నపుర్యాధరణాయమానాయామ్

ఆదినరన్వతీనిలయాఖ్యన్వీయ

మద్రాక్షరశాలాయామ్

మద్రాక్షరైస్సమప్రకాశితం

నర్సింహతెతరామ్-

౧౮౯౦ సం.

శ్రీహయగ్రీవానమః-

రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే- శ్రుధనునగ్రప్రారంభః-

శ్లో॥ మాతాపితృభ్యాంభగతోనమోవామూర్ధజానయేనద్యోరక్షిణీద్యుక్తా
తనంకుచద్వామదృష్టయే॥॥ అంతరాయతిమిరోశితాంతయేశాన్తపావనమ
చింత్యప్రేధవమితన్నరంవపుషికుంజరంముఖేచున్నహేకిమపితుందిలం
చాః॥॥ శంఖంకరవాణశర్వదంతేదరణంవాణిచరాచరోషజీవ్యమ్కరుణా
మన్యైఃకటాక్షపాతైఃకురుమామంబకృతార్థకసార్థకవాహమ్॥ వాణీం
కాణభుజీమజీకణదవాసాసీచప్పవైయానకీమంతస్త్రమరంస్తతన్నగగతి
గుంభేమచాజాగరిత్॥ వాచామాచకలద్రహస్యమఖిలంయచ్చాక్షపాదస్సు
రాంలూకేభూద్యదుక్షజ్జమేవవిమహంసాజన్యజన్యంయశః॥ మల్లినాధకప
స్సోయంమందాత్తానజఘ్నక్షయా॥ వ్యాచక్షేకాళిదాసీయంకావ్యత్రయ
మనాశులమ్॥ కాళిదాసగిరాంసారంకాళిదాసన్యరన్యతీచతుముఖాభౌభ
వాసాక్షుద్విదుర్నాన్యేత్యుమాద్యశాః॥ తథాపిదక్షిణావతకనాధాన్యైశ్చ
ణ్ణవత్తకసుప్తయంచకాళిదాసోక్తివ్యవకాశంభేధమహి॥ భారతీకాళిదాస
న్యదుర్వాన్యభ్యానివమూఢితావిహనంజీవనీటీకాతామద్యోజ్జ్వలవ్య
తి॥ ఇహాస్యముఖేనైవనరన్యవ్యాఖ్యానతేమయా॥ నామూలంలిఖ్యతే
కిందిన్నానపెక్షితముచ్యతే॥ ఇహఖలునకలకవిహలశిరోమణిఃకాళిదాసః॥
కావ్యంయశస్సగృత్యవహారవిదేశివేతరక్షతయే॥ నద్యోరనివృత్తయే
కాంతానంబితతయోకచేతయజే॥ ఇత్యాలంకారికవచనప్రమాణ్యాల్లై
వ్యస్యానేశ్రేయస్సాధనతాంకావ్యాలాపాంశ్చవర్ణయేదిత్యన్యనిమేధ
శాస్త్రీస్యానస్తావ్యవిషయతాంచక్యక-రఘువంశాఖ్యంమహాకావ్యంది
కిమం-చిక్కితార్థావిఘ్నజరినమాప్తిశంకదాయావిచ్ఛేదలక్షణఫలసాధ
నధూతవిశిష్టప్రదేవతానమస్తారన్యశిష్టాచారనంప్రాప్తత్వాత్తాతీనకా
మస్త్రియావస్తువిదేశోవాపితస్తుఖమిత్యాశీరాద్యవ్యతమస్యకృబంధము
ఖలక్షణత్వాచ్చకావ్యనిర్మాణన్యవిశిష్టకర్తాభితికత్రిమూలత్వేనవిశి
ష్టకర్తాభియాశ్చ॥ శ్లో॥ శబ్దశాస్త్రమశేషంతుధత్తైవకన్యవల్లభాల్లభ

• (రఘువంశకావ్యే-సాహిత్యభాగం - శ్రీధమస్సకాంఠం)

నీర్వరాతమఖిలంధతైముగ్ధుడు శేఖరః || ఇతివా యనంహితావచనబలేన
పార్వతీకరమేశ్వరాయత్రత్వదశనాత్రత్ప్రతిపదిత్యయాతావేవాభివా
దయతే||.....

మూ. ౧ { వాగధావివసంకృత్రవాగధాప్రతిపత్రయై |
జగతఃపితరావందెపార్వతీకరమేశ్వరా||.....

౧వ్యా||వాగధావివేతి||వాగధావివేత్యేకంకదంభిఇవేనసహనిత్యసమా
సోవిధక్రమాలాపితైవక్తవ్యాత్-ఎవమన్యత్రాపిరప్తవ్యం- వాగధావి
వక్తవ్యాధావివసంకృత్రానిత్యసంబంధానిత్యర్థః.నిత్యసంబంధస్యః శబ్దార్థయో
రుపమానత్వేనోపాదానాత్ నిత్యశబ్దార్థసంబంధఃఇతిమిమాంసకాః. జగ
తోలోకస్యోపితరామాతాపితరామాతాచపితాచపితరా-పితామాత్రేతిద్వ్యం
త్వైశ్చేషః||౧||మూతాపితరాపితరామాతరపితరానిత్యమరః-ఎతేనలిపయోః
సర్వజగజ్జనకతయావైశిష్ట్యం ఇష్టార్థప్రదానశక్తైఃకరమకారుణీకత్వంచ
సూచితం-కర్వతస్యాకత్యంస్త్రీపార్వతీ-తస్యాకత్యమిత్యన్ టిడ్డాణి
ర్యాదిసాజ్ఞాపార్వతీపితరమేశ్వరశ్చపార్వతీకరమేశ్వరా.కరమశబ్దఃసర్వో
తరస్యద్యోతనార్థః-మాతురభ్యగ్నితత్వాదల్పాచతరత్వాదప్రపాద్యతీకబ్ద
స్యపూర్వవిపాతః-వాగ్ధప్రతిపత్రయై-శబ్దార్థయోఃసమ్యక్జ్ఞానాథాంయ
ద్యావాగధప్రతిపత్తయై శబ్దార్థజ్ఞానాయవందే ఆభిపాదయే - అత్రోప
మాలంకారః-స్వతస్సిద్ధానభిన్నేనసంమతేనచధర్మతః సామ్యమన్యేనవర్ణ్య
స్యనాచ్యందేదెదదోపిమా||ఇతిహ్రీయశశ్చయమలక్ష్మరఃకాళిదాసోక్తిమ
అదౌఘాదవతాశస్యసర్వగురోర్మగ గన్యప్రయోగాత్ శుభలాభస్సూ
చ్యతే-తదుక్తం-శుభదోమోఘాదుదైవతఇతి-వకారస్యామృతబీజత్వాత్
ప్రచయగమనసిద్ధిః-అస్మిన్గణఅనుష్టుప్శ్లోకాః||

మూ. ౨ { వీసూర్యప్రభవోవంశఃకీర్తిదాల్పవిషయామతిః |
తీర్తిమూర్తుస్తరంమోహదుడుపెనాస్తిసాగరమ్ || }

౨వ్యా||సంప్రతిపదిఃసాహిత్యకారంబరికారతి||కృత్యాదిసాహిత్యకర్తవ్యం
ప్రభవత్యస్తేదితిప్రభవకారణం.ఆకర్తరిచకారణంజ్ఞాయామితిపాధుః
సూర్యఃప్రభవోయస్యసంసూర్యప్రభవఃవంశఃకీర్తిదాల్పవిషయామతిః
యస్యాస్సాక్షేమతేప్రజ్ఞాద్యద్యోక్త్యైవమహదత్తరంసూచయతఃసూ
ర్యవంశంజ్ఞాతుంసశ్కోమిత్కర్తః తథాచతద్విషయప్రబంధియైగస్తదూరా
పాస్త్రమితిభావఃదుస్తరస్త్రీమూర్తికర్తవ్యం-ఈషదిత్యాదిసాఖ్యప్రకృత్యయఃసా

(రఘువంశకావ్యే - శబ్దార్థావళి - (కథావస్తుకాంః) 3

౧౦-మో వాచానాథా-దామనస్సువేసినిగ్రహవస్తువ్యవహారాత్మకమధ్య
 కవాచర్వనద్వయమునపాత్రై నినిచర్చనసగమునునుండుచోకాష్టకంజ్ఞాత్మక
 జ్ఞాని-తిత్తుకరియచ్చర్చి-తరతేస్సన్నవ్రాదుప్రశ్నయిఁజల్పసాధనైది
 కారంభోనుకరతిరావతిదంచవశోకాత-ద్వకనసంస్కరబన్ధుచాత్యక
 సవార్థమేవతదుక్తం-ప్రతిపాద్యమహిమ్నాచక్రిబంధిపియవాత్తరతితి

మూ- 3 {మండలినియొక ప్రాధికారియొక్క కృత్యమునకు సమీక్షించుట} {ప్రాంతములభేదములనుబట్టి వేరు వేరు చేయుట}

3 వ్యా|| మన్దక్రి|| క్షిప్రమన్దో మూఢః|| ౩|| మూఢాల్పాశ్చ యిర్భాగ్యా మన్దాశ్చ
త్వమరః తథాపి విద్యతే|| పార్థివీ వాంఛద్యతః|| నాన్యవిద్య గంతత్సార్థసాక్షి
లః|| అహం ప్రాంశునా ఉన్నతపురుషే గలభ్యే ప్రాప్యేభ శవలవిదయే-హో భాగ్య
ర్థసాత్ ఉద్వాహుః|| ఫలగ్రహణాయోద్భి|| తహస్తః|| వామన ఇవ హస్త ఇవ
సీ|| ఖగ్వోహస్తస్ప వామన ఇత్యమరః|| అవహస్యతాం|| అవహస్యవిదయ
తాం|| ఋశలోక్యాశ్చ లింగ్యప్రతిత్యయః - గమిష్యమిహా|| స్వామి||...||

మూ- ౪ { అథ వాక్యతవాద్ధావరేవం శేస్తీకపూర్వసూక్తిః |
 { మణివజ్రనముతీకైరసూత్రస్యవాస్తీమేగతిః... }

రవాణా మండల ప్రతిపాదన తర్వాత ముందు ద్వారా ఇవ్వబడుతుంది. అదే విధంగా
 అదే విధంగా అంతరాయం లేకుండా పనులు జరుగుతున్నాయి. ఇంకా వాటిని
 తండ్రి రామయ్య నాది ప్రబంధం వాటిని ద్వారా ప్రజలకు తెలియజేయాలి
 స్టేషన్ లో అన్ని సూర్య కిరణాలను కలపాలి. విద్యుత్తును సులభంగా
 సామాన్య జనం - నందానందం తర్వాత - వారి సులభంగా సామాన్య జనం
 పొందాలి. వారి కుటుంబం - మన భద్రత - భద్రత - సులభంగా
 సామాన్య జనం తర్వాత సులభంగా సామాన్య జనం సామాన్య జనం
 సామాన్య జనం సామాన్య జనం సామాన్య జనం సామాన్య జనం

మూ-౫ { సోహమాజన్మశుద్ధానా మాభలోదయకర్తణామ్
అనముద్రహితీకానామానాగరధవత్కానామ్ ॥౭ }

౫వ్యా|| ఎవంరఘువంశైలబృహద్రాశ్రమప్రవేశానంత|| సోమ
మిత్యాదిభిఃపంచభిఃశ్లో|| సోమంరఘునామనన్దయంవత్స|| ఇతి
త్రైతేనానన్దయః-శింఖానాంరఘునామిత్యత్రైత్రైత్రాశ్రమశేషానియో
జనీయాని-అవన్తఃజన్తవరభ్యేత్యథాశ్రమజ్జర్యాదాభినిర్వృత్యవ్యయా
ధావః-తస్యశుద్ధానామిత్యనన్దసుభ్యుపేషిమానఃపంచమత్రైత్రాశ్రమ

౧

(రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-ప్రథమస్కంధః)

వ్యంజితశుద్ధానాం నిమిశాదినర్వనంస్తారనంజన్నానామిత్యర్థః ఆఫలా
దయాత్ ఫలసిద్ధిః కర్తృయేషాం తెషాం పౌరణ్యంతామినామిత్యర్థః-ఆన
ముద్రాక్షితానాం సార్వభౌమానామిత్యర్థః-ఆనాకంఠధవక్త్రముషాంత
షాంశంధ్రనహకారిణామిత్యర్థః ఏవం నర్వత్రజితో భివిధ్యథాత్వం అన్య
థామర్యాదాథాత్వేజన్మాదిమశుద్ధాద్యభావత్ర) నం గాత్||.....

మూ ౬ { యథావిధిహుతాగ్నినాం యథాకామార్చితాగ్నినాం |
యథాకరాధదండానాం యథాకాలప్రబోధినాం || }

౬ వ్యా|| యథావిధితి|| విధిమనతిక్రమ్య యథావిధియథాశాస్త్రే యథాసా
దృశ్యే ఇత్యవ్యయి యథావంతి హుతా తత్త్వేన సు పువేతి నమానం ఏవం యథా
కామాదిమద్రప్తవ్యం యథావిధిహుతాలగ్నయై సైషాం యథాకామ
మధ్యే భిలాషమనతిక్రమ్య అదితాధికానాం శత్రుతాధికానాం - య
థాకరాధం అకరాధమనతిక్రమ్య దండోయేషాం తెషాం యథాకాలం కాల
మనతిక్రమ్య ప్రబోధనశీలానాం చతుర్భిః విశేషశైలైః వతాయజనాతిధి
సత్తారదండధరశ్వప్రజాపాలనసమయజాగరూకత్వాని వివక్షితాని ||...

మూ ౭ { త్యాగాయనంభృతార్థానాం సత్యామితభాషితామ్ |
యశసేవిజగీమాణాం ప్రజాయై గృహమేధినామ్ || }

వ్యా|| త్యాగాయేతి|| త్యాగాయనత్వాత్రివియోగాయనంభృతార్థా
నాం సంబితధనానాం సతుర్వ్యయా యేత్యర్థః సత్యామితభాషితాం
మితభాషణీలానాం సతుప్రాధవాయయశసేవిజగీమాణాం జేతుమిచ్ఛా
నాం సత్వీధికానం గ్రహాయ-ప్రజాయేనంతానాయగృహమేధినాం దార
బరిగ్రహణాం సతుకామోబిభౌగాయగృహైదాకరైమేధం తెనంగచ్ఛం
తే ఇతి గృహమేధినః || ని|| దారవపిగృహే ఇత్యమరణజ్ఞాయాచగృహే గృహే
ఇతి హాలాయధః-మేధ్యసంగమ ఇతి ధాతోణాని ఏభిః విశేషశైలైః పరోపకా
రిత్వం సత్వవచనతాత్పర్యం యశఃపరత్వం పితౄణామాన్యత్రాధావవివ
క్షితాని అత్ర త్యాగాయేత్యాదిమతాదధ్యతవతుర్భిః ||.....

మూ ౮ { శైవవేద్యస్తవిద్యానాం యావనైవిషయైషితామ్ |
వార్ధకమునిపృత్రీనాం యోగనాస్తేతనుత్యజామ్ || }

౮ వ్యా|| శైవవేద్యః శివోధావః శైవవంబాల్యం ఏపాగృహ్యజ్ఞాతివయోవచ
నైత్యాదినా ఆర్థవ్యవస్థాః- ఉన్నస్వయసీలభ్యస్తవిద్యానాం-అనేనబి)

ప్రచర్యాశ్రమోవివక్షితః-యూనోధావంయావసం-యూనాదిత్వాదశ్చ
స్త్రిన్వయసివిషయైషిణాంభోగాభిలాషిణాంఎతేనగాహాన్యంసూదితం-
వృద్ధశ్యాభావోవాధకంఞ్చద్వంద్వమనోజ్ఞాదిభ్యశ్చేతివృత్తః॥౧॥ వాధకా
కంభావబృందయోరిత్యమరః-తస్త్రిన్వయసిమునీనాంవృత్తిరివృత్తిర్యేషాం
ఎతేనవానభ్రీష్టాశ్రమోవివక్షితః- అంతేయోగేనజరమాత్తధ్యానేన॥౨॥
యోగస్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియక్షీప్తిత్యమరఃతరుంత్యజంతీతిత
నుత్యజంతీతిసృభ్యోపిదృశ్యతఇతికింపతేనమోక్షగామిత్వంసూదితమ్॥ ౩

మూ॥ { రఘూణామన్వయంవక్ష్యేతనువాగ్విధవోపిణః | }
{ తద్గుణైఃకర్ణమాగత్యచాశలాయభ్రోచోదితః .. ౪ }

వ్యా॥రఘూణామితి॥ సోహంలబ్ధభ్రోవేశోహంతనువాగ్విధవోపిణ్యవ
గ్విధవోపిణః-తద్గుణైఃతేషాంరఘూణాంగుణైః ఆజన్మశుద్ధ్యాభిరత్యభిః-
కణకంమమశోత్రమాగత్యచాశలాయచాశలంవపలకర్షణవిమృశ్యక
ణరూపంకతుంఞ్చక్రియాభోవాపదస్యత్యాదివాచతుర్థిః. భ్రోచోదిత
స్త్వప్రేరితస్త్వ రఘూణాంరఘువంశజానాంరాజ్ఞామన్వయం వంశంవ
క్ష్యే- ౫

మూ॥ { తంసంతశ్శ్రోతుమగ్నంతినదనద్యక్షిహేతవః! హే }
{ మ్మస్సంలక్ష్మ్యతేహ్యగ్నావిశుద్ధిశ్శ్యామికాపివా! ౬ }

౧౦ వ్యా॥సంక్రమిన్వప్రబంధపరీక్షాఫలంసంతఃప్రార్థయతే॥తమితి॥తంర
ఘువంశాఖ్యంమహాప్రబంధంనదనతోఃగుణదోషయోఃవ్యక్తావిధవనేహ
తవఃకతాకారఃసంతః-శోతుమహాంతి- తథాహి-హేమ్మస్సన్వర్ణస్యపి
శుద్ధినిదోషస్వరూపంశ్యామికాపివాలోహంతరసంగాత్త్రోదోషావా
అగ్నాసంలక్ష్మ్యతేనాన్యత్ర-తదవదప్రాప్తసంతపగుణదోషవివేకాధికా
రిఃశాన్యఇతిభావః॥

మూ॥ ౧౧ { వైవస్వతోమనునామమానసీయామసీషిణామ్ | }
{ ఆసీన్తహీక్షితామాద్యఃప్రగవశ్చందసామివ!... ౭ }

౧౧ వ్యా॥ వణ్యంవస్తూపక్షిపతి॥వైవస్వతఇతి॥మనసశాషిణామసీషిణో
ధీరావిద్యాంసఇతియావత్ - శృషాదరాదిత్వాత్సాధుఃతేషాంమానసీ
యంధందసాంవేదానాం॥౧॥ఛందఃబద్ధేచవేదేచితివత్సః-ప్రణవఃఓంకార
ఇవ-మహీంక్షియ్యంతేకుశంతఇతిమహీతః-క్షిధాతౌవైవస్వార్థస్యకి
పితుగాగమః-తేషామాద్యఃఅవిభూతః - వివస్వతోవత్యంలైమావైవస్వ

తొనామవై వన్వతతిప్రసిద్ధిమనురాసీత్ నామేతిప్రసిద్ధా||..... ౭

మూ.౧౨ {తదన్వయైశుద్ధిమతిప్రసూతశ్శుద్ధిమతైరః|
{దిలీళితరాజేందురిందుఃక్షీరనిధావివ||}

౧౨వ్యా||తదన్వయైతి|| శుద్ధిరస్యాస్తీతిశుద్ధిమాతస్త్రితదన్వయైతన్వ
మనోరన్వయైతతిశయేనశుద్ధిమాశుద్ధిమతైరః|| ద్వివచనేత్యాదినాతరణ
దిలీళితప్రసిద్ధిరాజాఇందురివరాజేందురిరాజశ్రేష్ఠః || ఉచ్యమితంవ్యా
ఘృతినమానఃక్షీరనిధావిందురివశ్రీసూతఃజాతః||.....

మూ.౧౩ {పూర్వార్థప్రవచనసంధస్సాలప్రాంశుర్వహాభుజః|
{అత్తకర్తృత్వమందేహంధర్మఃప్రాత్ర్థవస్థితః||.....}

౧౩వ్యా|| తమేవపూర్వార్థత్యాదిభిఃవణాయతి||పూర్వార్థేతి||పూర్వంవిభుల
మరొయన్యసఃపూర్వార్థసంఘటనః|| ఉచ్యతే|| భృత్యధిక్యః || ౧|| పూర్వంవిభు
లంధర్మంస్థారంనిమంపరిష్ఠంబెతియాదవః-వృషన్యసంధర్మవన్యసంధా
న్యేతివృషనసంధః|| సప్తమృషమానైత్యాదినాఉత్తరపదలోపీబహువీ
హః-సాలోపృక్షభవప్రాంశురున్నతః|| ౧|| హ్రీకారవృక్షయోస్సాలస్సాల
స్సజాతరుస్సృతతితాశ్వతః-మహాభుజఃమహాత్రాధుజౌబాహూయ
న్యసః|| అన్తహతతిత్యాదినామహచ్ఛబ్దన్యసత్వం - అజానుబాహురిత్య
థః-అత్తకర్తృత్వమన్యవ్యాపారాను రూపందేహం అత్రితః|| హ్రీ
ప్రాత్ర్థవస్థితంబంధీధర్మః|| మూర్తిమాతరాక్రమభవస్థిత
తిత్యుత్పే||.....

మూ ౧౪ {సర్వా తిరిక్తసారేణ సర్వతేజోభిధావినా |
{సతుసర్వోన్నతేనోర్వింశ్రాత్వామేరురివస్థితః}

౧౪వ్యా||సర్వేతి|| సర్వాతిరిక్తసారేణసర్వభౌ భూతభౌద్ధికబలైః- స
ర్వాభిభూతానితేజసాఽభిధవతీతితథా|| తేన-సర్వేభ్యఉన్నతేనఅత్తనాశక్తి
రేణ|| అత్తాజీవేశరీరేతివిశ్వః మేరురివఉర్వింశ్రాత్వా అక్రమ్యస్థి
తఃమేరావవిశేషణానితుల్యాని|| అష్టాభిశ్చసరేంద్రాణాం మాత్రాభి
నిః|| మూర్తీనృపః|| తస్మాదభిధవత్యేవస్సర్వభూతానితేజసతిమనువచనా
త్|| రాజ్ఞస్సర్వతేజోభిధావిత్యంజ్ఞైయమ్||.....

మూ ౧౫ {అకారసద్భవప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞయా సద్భవశాఖమః|
{అగమైస్సద్భవశారంధఃప్రారంభసద్భవోదయః}

౧౫వ్యా||అకారేతి||అకారేణమూర్త్యా సద్భవే ప్రజ్ఞాయన్యసః-|| ప్రజ్ఞాయా

(రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-త్రయమస్యకాః-)

2

దృశ్యాగమః-చక్రిజ్ఞానురూపశాస్త్రీశరీశ్రమః-అగమైఃసదృశతరంభఃకర్తృ
చన్యసః-సారధ్యతత్త్వప్రారంభః కర్తృతత్త్వదృశః ఫలాదయఃఫలసిద్ధిర్యన్య
సతథోక్తః॥

మూ० ౬ { భీమకాంతైశ్చకవగుజ్జేన్మబహువోపజీవినామ్ |
ఆధృవ్యశ్చభిగమ్యశ్చయాదారత్నైరివార్ణవః॥ }

౧౬వ్యా॥భీమేతి॥భీమైశ్చకాంతైశ్చకవగుజ్జేః రాజగుజ్జేఃతేజఃచక్రితాపా
దిభిఃకుంభశీలదాక్షిణ్యాదిభిశ్చసదితీకః-ఉపజీవినామాశ్రితానాంయాదో
భిర్బలగాప్రే॥ని॥యాదాంసిజలజస్తవత్యమరః-రత్నైశ్చఆర్ణవశ్చఆధృ
వ్యఃఆనభిధవనీయశ్చఆభిగమ్యశ్చఆశ్రయణీయశ్చబహువః॥

మూ० ౭ { రేఖామాత్రమపిత్తుణ్ణాదామనోర్వత్తానఃపరమ్ |
నవ్యతీయఃప్రజాస్తస్యనియంతునౌమివృత్తయః॥ }

౧౭వ్యా॥రేఖామాత్రమితి॥నియంతుఃశిక్షకస్యసారభృత్తస్యదితీకస్యనం
బంధిన్యః సమీనాంచక్రిధారాణాంవృత్తిరివ వృత్తిర్వాప్యహరోయాసాం
తా॥ని॥చక్రింరథాంగంతస్యాంతోనేమస్త్రీస్యాత్ప్రధిఃపుమానిత్యమ
రః-చక్రిజ్ఞాతమనోమకమమారభ్యత్యభివిధిః-పదద్వయంచైతత్ సమాన
స్యధార్యవైషామికతావత్ - యుష్ణాదధ్యస్తాత్ ప్రకాతాచ్చవత్కానఃఆ
నారకద్వైతాధ్యనశ్చపరమధికమితస్తత్యత్యధఃరేఖామానమస్యేతిరేఖామా
త్రంఈషదపి-ప్రమాణద్వయసజత్యాదినామాత్రాన్ పరశబ్దవిశేషణంచై
తత్ నవ్యతీయఃనాతిక్రాంతవత్వః - వశలసారధిప్రేరితరథసేమయశ్చవ
క్రిజ్ఞాః-పూర్వయుష్ణమాగ్నాంనజహురిత్యధికః- ...

మూ० ౮ { చక్రిజ్ఞానామేవభూత్యర్థంసతాభ్యోబలిమగ్రహీత్ |
సహస్రీగుణముత్ప్రేక్షమాదతైహరసంరచః॥ }

౧౮వ్యా॥చక్రిజ్ఞానామితి॥సరాజాచక్రిజ్ఞానాంభూత్యర్థంభూత్యైవఆ
ర్థసహసిత్యసమానః - సర్వలింగత్వంచక్రియావిశేషణమితత్ -
తాభ్యఃచక్రిజ్ఞాభ్యఃబలింపఠాంశరూపంకరం॥ని॥భాగధేయఃకరోబలిరిత్య
పరిపథాహరపిసహస్రీగుణాయస్త్రీకర్తృణితత్ ఉత్పన్నచక్రియావిశే
షణంచైతత్ ఉత్ప్రేక్షమాదాతుం-రసేమంబుఆదత్యైష్ణవేతి॥రసోగంధర
సిసావ్విద్యైతాదాంషరాగయాః-శృంగారాదాద్రవేపిర్యదేహత్వధాం
అపారదత్తివిశ్వః॥

[illegible]

౧౦ రఘువంశశాస్త్ర-సవ్యాఖ్యాన-ప్రథమస్కంధః -)

దానూః-సీతాయస్త్యుహోవకఇతి॥ ...

మూ-౨౫ { స్థితైర్విభక్తయశోదండ్యాకవర్ణైఃకృత్సూతయైః |
అవ్యధకామాతస్యాస్తంధరామైవమనీషిః॥ }

౨౫వ్యా॥ స్థితైర్విభక్తయశోదండమహాకాంతిదండ్యాః-దండనిభ్యోయనియతో
శ్లో॥ అదండ్యాదండయరాజాదండ్యాంశైవవాక్యదండయ-అయశో
మహరాష్ట్రతినరకచార్విగచ్ఛతి- ఇతికాపై॥ దండ్యానైస్థితైర్లోకప్ర
తిష్ఠాయైదండయతఃకీడుయతః- ప్రమాదయననామైవవీణోపదారా
జర్విగచ్ఛతిమనీషిః స్రస్యే అర్థకామావపిధర్మామైనాస్తంబభూతాం.
అస్తేరుజ్జ్ అథకామానాధనయోదండవివాహయోఃలోకస్థాననఖిజో
త్పాదనరూపధర్మాధకత్వేనైవానుమానత్ అథకామయోరపిధర్మ
శేషతామాపదయనిరాజాధర్మాత్తగోభావిశ్వధంకాచగౌతమః
యథాశక్తిధర్మార్థకామేధ్యః తెవపిధర్మాత్తరస్యాత్॥

మూ-౨౬ { దురోహగాంసయజ్ఞాయసస్యాయమఘనాదీవమ్॥
సంజిహ్వమయేనోధాదధతుర్భువనద్వయమ్॥ }

౨౬వ్యా॥ దురోహేతి॥ సరాజాయజ్ఞాయజ్ఞంకర్తుంగాంభవదురోహ
కరగ్రహణేనగ్రీవకారణ్యర్థంమఘనాశక్తిసస్యాయసస్య-వర్ధయతుంది
వంశ్యికాదురోహ-స్వర్లోకాధ్యులోకేనృజనయామాసెత్యర్థఃకీ॥
యాథోపచిదస్య త్యాచివాజ్ఞసమశ్చైవభ్యంవతుగీవమఘానంజగో
ర్విమయేనోధరసృరమాదానకప్రబానాభ్యాభువనవ్యయందధతుఃపుపు
వతుఃరాజాయజ్ఞైశ్చన్ద్రిలోకశ్చన్ద్రగ్రహస్వప్రాయాలోకప్రబోషేష్యధం
తమక్రందంజనీతౌ-రాజాస్విధంసనవాక్యత్యేనగ్యానిపద్రమహూత్వ
వంశ్రణీతోమఘనాహస్తమహతీంవృష్టిమావహేత్-ఇతి॥

మూ-౨౭ { సీతానుయయస్తస్య రాజానో రక్షీతు ర్యశః |
వ్యావృత్తాయత్వ-స్వధ్యమ్మృతౌతనిరతాస్థితా }

౨౭వ్యా॥ సేతి॥ రాజానోనుపారక్షీయధకయేధ్యస్తాశ్చస్తస్యరాజ్ఞో-య
శోనానుయయఃకిలనానుచక్రిఃఖలు-మరిఃయద్యత్తాత్కారణత్తనర
తాచోద్యంజరస్వధ్యంవరధనధ్యోన్వయభూతేధ్యంవ్యావృత్తావృత్తా
నతీస్రుతోవాచఃకైస్థితావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తా
తిహేతిన్యామనకైస్థితావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తావృత్తా

మూ-౨౮ { ద్వేష్యాదిసంకుతశ్చిత్తస్తపాత్మకాన్యాయధావధమ్ |
త్యాజ్యోద్యుష్షఃపి యోష్యాసీ భుభి వోరగక్షతః }

౨౮వ్యా|| ద్వేష్యత్వతి|| శిష్టేషుః ద్వేష్యః శత్రురక్షిత్ర్య రోగిణి దేవధం
యథా-దేవధరువ. తస్యేతం మతేః అను మతిలసీనిత్యర్థః ద్వేషః పి యోషి
ప్రమాన్యదీభూతాః ఉరగక్షతాః సర్పదష్టాః జ్ఞుభివర్చ భూతా ముచిదు
ప్రమాత్తనత్వత్యామన త్యాజ్యలసీత్-శిష్టేషుః బంధుర్బుద్ధివశః శత్రు రిత్వర్థః

మూ-౨౯ { తంపేథావిదధేనూనం మహాభూతనిమాధిశా |
తథాహినిద్యేతన్యానాశరాత్రాః ఫలాగుణాః }

౨౯వ్యా|| విరోధకారిత్యమాహతంపేథాత్వ|| పేథాః శ్రష్టాని|| శ్రష్టాపిజా
తతిర్యేధాః శత్రుమరః|| తందిత్రితం సమాధియతి తినిమాధిశారగ. సామగ్రీ మ
హాభూతా సాయస్యమాధిః తనవిదధేననీజానూనం ధ్రువమిత్వత్ప్రేత
థాహితస్యరాజ్ఞుగుణాన్విర్యేతరాథాః విరక్త యోజన మేవవం ముఖ్యం
ఫలం యేషాం తెనోక్తా ఆనామహాభూతగుణానానానకారణగుణాహ
కార్యసింక్రామంతీతన్యాయః సూదితః ||

మూ-౩౦ { సపేలానప్రవలయాం జీభీకృత సాగరామ్ |
అనన్యశాననామపిఠంశతానై పురీమిష|| ... }

౩౦వ్యా|| ఇతి|| వెలావక్రవలయాం వెలాగ్నయైరకూలాని|| వెలాకూ
లవిచారిధేతి శాశ్వతైరావనవక్రవలయాం ప్రాకారవలయాయన్యాస్తాం
జీతేభా తాంజీభాః అన్యభ్యోపిగృహ్యతత్వతిభి నతేజా ప్రశ్నయః అజీభాః
విభాః సేవికద్యమానాః తాంసాగరాంయన్యాస్తాం అభూతశిద్ధావేద్విః-
చవిద్యమానమన్యశ్యరాజ్ఞాశాననంయన్యాస్తాం ఉగ్రీంపిషపురీమిషశానల
నాయాసేనశానీతవానిత్యధః||

మూ-౩౧ { తస్యేదాక్షిణ్యరూఢేనామ్నామగధవంశజా |
జిత్విసుదక్షిణే శ్యాసీదధ్వరస్యేవదక్షిణా || ... }

౩౧వ్యా || తస్యేతి|| రాజ్ఞామగధవంశేజాతామగధవంశజాని ప్రమాణం
సర్వత్వతీతప్రశ్నయః పతేనాభిజాన్యయైక్తం దాక్షిణ్యం విరచ్యం దానువక్ర
... || దక్షిణస్థిరలోదారవిరచ్యం దానువక్రీప్యతి విశ్వక్రవాశః తేనూధం
ప్రసిద్ధం తేనామ్నా సుష్టుదక్షిణా అతీతప్రసిద్ధా సుదక్షిణా నామ ప్రసిద్ధా జిత్వి
అధ్వరస్య రాజ్ఞామజిత్విదక్షిణే వలసీత్ అత్ర ప్రతిః-యజ్ఞో గంధర్వస్త్యేదక్షి
ణాలక్ష్మరనిత్యాది||

౧౨ (రఘువంశకావ్యే - నవ్యాఖ్యానే - శ్రీ కృష్ణగళిః -

మూ ౩౨ { కళత్రవంతమాత్మానమవరోధేమహత్యపిత
యామేనెమనస్విన్యాల్మ్యైవసనుధాధిపతిః ||

౩౨ వ్యాఖ్య కళత్రైతి వసుధాధిపతిః - అవరోధే అంతఃపురే మహాతనత్యపి
మనస్విన్యాదృఢదిత్తయాజితదిత్తామవ్యత్యైవిధినిక బలాంధక్షమయ్యై
ర్థః - తయానుదక్షిణయాలత్యైవలత్తానంకశత్రవంతుభార్యావంతుమే
నానికళత్రంకోణభార్యయారిత్యమరః - వసుధాధిపతిత్యనేనవసుధయా
చేతిగమ్యతే ||

మూ ౩౩ { తస్మామాత్మామరూపాయామాత్మజన్మముత్సు
ః కింబిలంబితభద్రైః కాలంసినినాయమనోగధైః ||

౩౩ వ్యాఖ్య తస్మామితి || సః కిన్రిపిః ఆత్మామరూపాయాంతస్యాంసుదక్షిణా
యాంతస్యనోజన్మయస్యాహమాత్మజన్మాపుత్రోఽపిక్ వుత్రేనిమత్సుక
స్థి - యద్వాత్రనోజన్మనిపుత్రేరూపేణాత్మత్వేనమత్సుకస్థి - ఆత్మా
మైపుత్రనామాసీతిపుత్రే - బిలంబితభలంపుత్రే హి ద్విరూపంయేవాంతస్య
సోధైః దామైపుత్రేభిరవేదిత్యాశాధి కాలంసినినాయయాచియామాన

మూ ౩౪ { సంరాంధాకయజిత యస్వధుజాగవతారి
తాతెనాఘజగతోగన్వీనదివేమనిజితే ||

౩౪ వ్యాఖ్య సంరాంధాకయజిత సంరాంధానోజితయోజనంయస్వతస్త్వేన
స్తానాధాకయవిధయే అనుష్ఠానాయ - స్వధుజాగవ తారితాలవరోచితా
జగతోగన్వీనాధాకగః - సదివేమనిజితే మునిజితే పెనజితే || ...

మూ ౩౫ { అభాభ్యర్చ్యవిధాతాం ప్రయతౌపుత్రకావ్య
యాతౌదంబితంసిద్ధస్యగురోజగ్గతురాశ్రమమ్

౩౫ వ్యాఖ్య అభైతి అభధారావతిరణానంతరంపుత్రే కావ్యయాతత్వసేపు
త్రైధయా - కావ్యేన్నేతిపుత్రేభ్యాత్ కావ్యచ్ - అత్రత్యయాదిత్యకారప్ర
త్యయః కితప్తాన్ - దంబితజాయావతీ రాజగంధారిమజాయాశబ్దస్యదంధా
వనిపాతనాత్సాధుఃప్రయతౌనియతౌఘాతౌవిధాతారంప్రవ్రామధ్య
చ్యుకసఖలుపుత్రాభిభౌరభ్యచ్యుక ఇతిమాంత్రికః - గురోఃకులగురో
సిద్ధస్యతప్రమంజయః - పుత్రాప్రప్యహయోజదకాపేక్షయేతశేషః ||

మూ ౩౬ { సిద్ధగంభీరనిఘాతపమేకంస్యందనమాస్థితౌహ
వ్యమేయవియోవాహంబిద్యుదైరావతావప ||

౩౬ వ్యాఖ్య సిద్ధగైతి సిద్ధగోమధురః గంభీరోస్థిహోయస్వతమేకంస్యందనం

త్రికంఠోఽథి తాన్వరాశ్శయమరఃష డ్దేవనంవాదిసిరినద్యసిః-తదుక్తంవక్ష్యం
 మయూరోవదతీమినోభిరామాః మనసిఃప్రియఃకేమూర్ధ్నికాయంతిధ్య
 తపతితికాఃమయూరవాగ్ధ్యః॥౧॥కౌకావాణీమయూరస్యశ్యమరః-తాః
 శృంగంతాదిత్యోకాధకాః॥న్వరాశాంస్వయాశముచ్యతే-శ్చిత్త్యాగ్భమ
 శురణంసన్వరః తదుక్తంరత్నాకరేణ శ్చిత్త్యనంతరభావీయస్త్రిగ్ధోశురణ
 వాత్సకఃస్వశారంజయత్యోత్పదతంసన్వరఉచ్యతఇతితేద్యభాశుద్ధావి
 కృతాశ్చేతితత్రనియతశ్చిత్తినంపన్నాశ్చుద్ధాఅవికృతాశ్శ్యధఃశ్చిత్త్య
 శ్చుద్ధాపకృష్టామ్రవికృతాః శ్చిత్తినయమశ్చోక్తవత్తితేన - చతుశ్చతుశ్చ
 తుత్ప్రేవవక్ష్యమధ్యమపంచమాఃద్యేద్యేనిషాదగాంధారాశ్రిస్తీ/యువభద్రై
 వతావితితత్రశుద్ధాన్వప్రేవశ్చిత్తినయమశ్చిత్త్యన్వరాప్రక్షవకథగాంధార
 మధ్యమాఃపంచమోద్రేవతశ్చాధనిషాదఇతిసత్తితే॥తేషాంసంజ్ఞాసరిగమప
 ధనీశ్యకరామతేతివికృతామ్రదాన్వరః-తదుక్తంతమంవికృతావస్థాదాన్వర
 శ్చప్రతిపాదితాఇతితేదవంశుద్ధవికృతభేదేననర్వన్వరద్యేనిషాదవక్ష్యాన్వరై
 విధ్యంతత్యాన్వరైశ్చతే-కాలపిన్వరిధాశ్శత్యాశాన్వరైశ్చానిన్నాఇతిఅథవా
 విశ్వతవక్ష్యవచ్యతామ్యతభేదేనద్వివిధః సహద్విశ్చిత్తినయథానిషాదో
 ద్యేశ్చిత్తినయశ్చిత్తినవక్ష్యశ్చిత్తినయమాశ్చిత్త్యకాలిత్యమాపద్యతఇ
 తితథావక్ష్యాన్వరైశ్చిత్తినవికృతాధవకాన్వరైశ్చనాచ్యశుభకశ్చిత్తేఅచ్యుత
 తాన్వరైశ్చఅచ్యుతఇత్యుచ్యతేయదాతువచఃపూర్వోవత్తయోనిషాదవకథ
 యోఃఅగ్రంతశ్చిత్తినదానెనస్వయంసాధారణ్యమాపద్యతేశ్చిత్తీయువ
 భశ్చతుశ్చిత్తినధావతితథాన్వరైశ్చానిచ్యతే శ్చుద్ధతఇత్యుచ్యతేతదవ్యక్తం
 చ్యుతోచ్యుతోన్విధావక్ష్యాన్వరైశ్చిత్తినవికృతాధవత్సాధారణీకాలిత్యేని
 షాదశ్యవద్యశ్చతేసాధారణేప్రతిపక్షీయువభస్సంశ్చితోయదాచతుశ్చ
 తత్సహయాతితదైకవికృతాధవేదితతదేద్యేనిషాదసాధ్యశ్చతే-కా
 న్యరస్యపాన్వరైశ్చానిన్నాఇతివక్ష్యసంవాదిసిరిశ్యల్రాపనంవాదిసిబ్బహ్మ
 శ్యమావప్తేనతుసంవాదిన్వరత్వంస్వరోహీన్వరంప్రతినంవాదీహ్మ
 యూరవాతకఃకౌకాగ్చకోటిదుర్దురాఃగజాశ్చకత్తవక్ష్యాదీకక్రిమా
 దుచ్చారయంత్యమీషావక్ష్యమయూరోవదతీత్యాదేకోఢకఃషడ్వాదినద్య
 శంమయూరాదయోవదంతీత్యథకః అధశాపిన్వరః తథాపితన్వవక్ష్యత్వా
 త్కథంవక్ష్యసంవాదిత్వం-సహస్వయమేవస్వశ్యసంవాదీత్యలమతిదిస్తరే
 గలఘటికాయామిత్యుచ్యతమ్యతే॥... ..

మూ-౪౦ { తరస్మిన్ సాదృశ్యమధూర్వాజ్ఞతవత్తామ |
మృగద్వంద్వమవశ్యంతాన్యందనాబద్ధదృష్టిమ || ౧ }

౪౦ వ్యా || తరస్మిన్ తతిలిలస్రంభాత్ విశ్వాపాత్ అధూరం సమీకం యథాభవ
తితథా-ఉజ్జ్వలం వత్తయైవైవ- న్యందనాబద్ధదృష్టిమకాతుకా ద్రధాని క
దృష్టిమ-మృగశృష్టమృగాశృష్టమృగాః పుమాన్ స్త్రీయైత్యే శేషః-తేషాం
ద్వంద్వమవిధునేషు || ౧ || స్త్రీపుంసావిధుసంద్వంద్వమిశ్యమదః-విగన్యత
సాన్యత్ సాదృశ్యం సామ్యం విశ్యంతా - ద్వంద్వశబ్దసామధ్యకాత్ మృగ
మనుదతీ కాతీ సాదృశ్యం చిలికః చిలిపాతీ సాదృశ్యం చ మనుదతీ కాచ
తిగమ్యతే || ...

మూ-౪౧ { శ్రేణీం బధాన్వితన్విగ్రహం భాంతో రణస్రజమ్ |
సరస్వతీ లనిత్రాః కైవలైః పిదున్మమితానామ్ || ౨ }

౪౧ వ్యా || శ్రేణీతి శ్రేణీం బధాత్ ఉజ్జ్వలం సాధ్యతాః- అస్తంభాం ఆధార
స్రంభరహితాం- తోరణం బహురూపం || ౧ || తోరణో స్త్రీవిభావాన్ తోర
మిశ్యమదః-తత్ర యాత్రాచాయాన్తగిరవ్యతే తాంతోరణస్రజం వితన్వ
ర్థిః కన్యగిర్భివేశ్యతాః- ఉత్పైయైర్జగతేవాన్ శబ్దప్రయోగాభావే విగ
మ్యతే- కైవలం-కలనిత్రాః కైవల్యక్రమధురభవించిః- సరస్వతీ వి
శేషైః కైవలైః పిదున్మమితానామ్ || ౨ || సాంసోమైధునీకామిగోసర్వైః పుష్ప
రాహ్వయభియోదవతి || ...

మూ-౪౨ { తవనశ్యానుకూలత్వాత్ పృథకానాసిద్ధిశంసినః |
రజోభిన్నరగోత్థితైః రస్పిష్టాలః పేష్టనామ్ || ౩ }

౪౨ వ్యా || తవనశ్యాతి || పృథకానాసిద్ధిశంసినః అనుకూలత్వాదేవ
మనోరథసిద్ధిసూచకః - తవనశ్య అనుకూలత్వాత్ గంతవ్యదిగభిముఖ
త్వాత్- తురగోత్థితైః అశ్వభిరదభిః శతైః రజోభిః- ధూర్భిః - అ
స్పిష్టాని అలకాద వ్యాపేష్టనమస్థివశ్యరాజ్ఞోయయాస్తా శిరసాపేష్టన
కోభి నేతి వక్ష్యతి || ..

మూ-౪౩ { సరసీవ్యవధిం దానాన్వవిశ్వాపానుకారిణమ్ |
ఆమోదముః కజఘ్రింతో వివిఘ్నోభశీతలమ్ || ౪ }

౪౩ వ్యా || సరసీవ్యతి || సరసీమనీవివిఘ్నోభశీతలం- న్యవిశ్వాపాననుకర్తుం శీల
మన్యోత్సాహాన్వవిశ్వాపానుకారిణం- ఏతేతయోరుత్పన్నస్త్రీపుంసజాతిశ్చ
క్లం- అరవిందానామోదం విరిమళముః కజఘ్రింతోఽహః శివగృహస్తా ||

౧౮ (రఘువంశశాస్త్రేనాధ్యాయే-త్రయమస్యః)

౫౧వ్యా || సేవేతి || సేవాం తేవృక్షమూలసేవనావసానమునికన్యాభిషే-
క్రిభిః-అనావతేమణలాధారమృదవ్వియేమయదంబుయజ్జలంతత్పాయా
శాం||స||స్వాదాలవాలమా వాలమ వాపో ధృత్యమరఃతత్తే సేవేక్షన
ఉజ్జ్వ తాస్త్ర కౌవృక్షా చాల వృక్షైః యస్మాత్తం అల్పాథే కాశ్ర
త్యయః||

మూ౫౨ { అతహత్యయ నంక్షీత్త సీవారాసు నిమదిభిః | }
{ మృగైవకాతాతరోమంథముటజాంగణభూమిమ || }

౫౨వ్యా||అతపేతి||అతపస్యాత్యయేఅజగమెనతి నంక్షీత్త రాశీకృతా సీవా
రాస్త్రాణధాన్యానియాసుతాసు||స||త్యూధాన్యానిసీవారాశిత్యమరఃఉట
జానాంకణకాలానామంగణభూమి మదత్వరభాగమ||స|| కర్ణకాలాట
జోస్త్రియాంఅంగణచత్వరాజాశ్చలిచామరఃనిమదిభిరుజ్జిహ్వై మృగై
వద్రితోనిమృదితోలోమంథశ్చర్వితచర్వణంయస్మిన్నాశ్రమేతిమ్||... ..

మూ౫౩ { అభ్యుత్థితాగ్ని విశునైగతిధనాశ్రమోస్తుభాణ | }
{ పునానంకవిన్దూతైఃపూజయేరాహుతిగంధిభిః | }

౫౩వ్యా||అభ్యుత్థితేతి||అభ్యుత్థితాంశ్రజ్వలితాఃపూజయోగ్యాభ్యుత్త
థాః||స్రు||సమిధైగ్నాహహుతింజాహూతీతిశ్రుతైః -తేషామగ్నినాః
శునైస్సూచతైఃకవిన్దూతైః వాయుక్షిప్తైః ఆహూతాం గంధః యే
షామస్త్రీత్యాహుతిగంధినఃతైఃపూజయే - ఆశ్రమోస్తుభానతిథిశ్చామనానం
కవిప్రీతరావోమ్||... ..

మూ౫౪ { అధయంతారమాదిశ్యధుర్యాన్విశ్రామయేతిసః | }
{ తామవారోజయత్పత్నీంరథాదవతరంచ || }

౫౪ ||అథేతి|| అథ-అశ్రమపాశ్రమంతరంసరాజా యంతారంసార
ధింధురంవహంతీతిధుర్యాఃయగ్యాఃధురోయద్ధజ్జావతియతప్రత్యయః
నిగ్ధూన్విహేధుర్యధారేయధురీణాశ్చధురంధరాశిత్యమరఃధుర్యా-రథా
శ్వాణవిశ్రామయవిసితశ్రమాను-ర్వితి-అదిశ్యఅజ్ఞాత్యతాంకత్నీంరథా
దవారోజయత్ - అవతారితవాన్వయంచావతరార||... ..

మూ౫౫ { తస్సేనభ్యాన్నభార్యాయగోప్రేగుశ్రతమేంద్రియాః | }
{ అహాణామహాతేవకుమునాయానయచక్షుష || }

౫౫వ్యా || తస్మాత్తేతి || సేవాయాంసాధవసేనభ్యాఃసేవాయాయశ్చయ
శిత్యయః-గుశ్రతమేంద్రియాఃఅశ్రంతనియతేంద్రియాఃకునయఃసేవా

యః-సోప్రేరక్షకాయ-నయః-సోప్రేరక్షకాయః-తత్ప్రసేదకం-ప్ర-
హరం-యస్య-తస్మై-నయ-చయ-మే-అత-పన-అహ-తే-ప్ర-క-స్త-య-పూజ్య-
మిత్య-భ-క-అ-హ-క-ప్ర-శం-స-యా-మి-తి-ధా-తో-శ్చ-ప్ర-క-త్య-యః-త-స్మై-రా-
-అ-హ-క-నాం-పూ-జాం-చ-క-ః-|| ౧ || పూ-జా-న-మ-స్యా-మి-తి-స్మ-క-ర్యా-ప్ర-
-క-నా-స్య-మా-ఇ-త్య-మ-రః-||

మూ-౫౬ { విధేస్సాయంతనస్యాంతేనదదశేతపోనిధిమ్ | అ }
{ నాన్వీతమరుంధత్యాస్వాహయేవహవిర్భుజమ్ || }

౫౬||విధేరితి||నదిలిఖఃసాయంతనస్యసాయంభవస్యసాయందిరమిత్యాది
నాట్యుప్రత్యయః-విధేః-జనహూమాద్యనుష్ఠానస్య-అంతేఅనసానఅ
మంధత్యా-అవాన్వీతంభవత్వాదుభవేతేనఉపాసితంధకర్షణక్రొడవస్యవ
శాశ్చకమకాకత్వం-అన్వాన్వైసమిత్యాదివయోజనవ్యత-తపోనిధింవసిష్ఠం
సాన్వహయాసాన్వహోదేవ్యా||౧|| అగ్రాగ్నాయాసాన్వహోవహుతభుక్తియే
త్యమరః-అన్వాన్వీతంహవిర్భుజమివ-దదశే||౧||సమిత్సువృక్షకాగ్నం
బుమృదన్నాత్మతపాణికః|జనంహూమంచహర్వాణానాభివాన్యోన్విజో
భవేత్-ఇత్యనుష్ఠానమధ్య-అభివాదననిషేధాత్-విధేః-తేదదశేత్య
క్రం-అవాన్వీతసంవాత్రీవతిప్రతాధమకత్వేనోక్తం-నతుకమాంకత్వే
న-విధేః-తేఇతికమకాస్సమాప్త్యభిధానాత్||

మూ-౫౭ { తయోజగృహతుఃపదారాజారాజ్ఞీచమాగధి | }
{ తాగురుగురుజత్నీచప్రీత్యాప్రతిననందతుః || }

౫౭వ్యా||తయోరితి||మాగధీమగధరాజపుత్రీ-రాజ్ఞీసుదక్షిణ-రాజాదిలిఖ
శ్చ-తయోరరుంధతీవసిష్ఠయోః-పదారాజగృహతుః-పదగ్రహణమభివాద
నం-కృతవంతౌ-గురుజత్నీచగురుశ్చ-కతారా-సాచనచతౌసుదక్షిణా
దిలిపా-కమఘాతౌ-ప్రీత్యాహమేణప్రతిననందతుః-ఆర్యాదాది
భిన్నంభావయాంచక్రతురిత్యథాః||

మూ-౫౮ { తమాతిధ్యాయాశాంతరధక్షోభవరిశ్రమమ్ | క }
{ ప్రచ్ఛకుశలంరాజ్యేరాజ్యాశ్రమమునిమునిః || }

వ్యా౫౮||తమితి||మునిః-అతిధ్యర్థమాతిధ్యః-అతిధ్యేణ్యకాశ్చిత్త్యప్రత్య
యః-అతిధ్యస్యక్రియా-తయాశాంతారధక్షోభేణయః-వరిశ్రమస్యయస్య
తంతభోక్తం-రాజ్యమేవాశ్రమః-తత్ర-మునిమునితుల్యమిన్యధః-తద
లిఖం-రాజ్యే-కుశలంజనప్రచ్ఛకుచ్ఛక్తిస్త-కృత్యతద్వికమకాకత్వమి

త్యక్తం-యద్యపి రాజ్యశబ్దః - పురోహితాదియగంతత్వాద్రాజకమనా
 వచనతథాశ్చ త్రేనప్రాంగవచనః || ఉచితస్సంసనుశివంసప్రస్వంగేమయ
 న్యమేతిత్యక్తరానురోధాత్-తథాహమనుః||శ్లో||స్వామ్యమాత్యాపురం
 రాప్త్రంకోశదండౌ తథాసుశ్చుత్ | సప్రైతానిసమస్తానిలోకేస్సినాజ్య
 ముచ్యతఇతి-సచ || శ్లో || బ్రాహ్మణంకుశలం శృచ్ఛత్తత్రబంధుమనా
 మయమ్|వైశ్యంక్షేమంసమాగమ్యశూద్రమారోగ్యమేవచేతి - మను
 వచనేనత్యపి - తస్యరాజ్ఞోమహానుభావత్వాద్బ్రాహ్మణోచితఃకుశల
 ప్రశ్నఏవకృతఇత్యనుసంధేయః - అతఏవోక్తంరాజ్యాశ్రమమునింము
 నిరితి||

మూ-౫౯ { అథాధర్వనిధేస్తస్యవిజతారిపురఃపురః|అథ్యాఙ్ {
 {మథాఙ్విరావమాదదేవదతాంవరః|| }

౫౯వ్యా||అథతి||అథ- విజతారిపురః-నిజాతత త్రునగరః - వదతాంవ
 త్రాణాం-వరః || యతశ్చనిధాఙ్విరావమివష్టి - అథాఙ్విరాజా-అథ
 ర్వణః-అథర్వవేదస్యనిధేస్తస్యమునేపురఃఅగ్నే-అథ్యాఙ్విరావదనపే
 తాంధర్మకథ్యర్థన్యాయాదనపేతఇతియత్ ప్రత్యయః - వాచమాద
 దే-వత్తముచితాంతవానిత్యథాఙ్వి-అథర్వనిధేరిత్యనేనపురోహితకృత్యా
 భిజ్ఞత్వాత్-ప్రకృతకార్యనిర్వాహకత్వంమునేరస్తీతిసూచ్యతే - యథా
 హాకామండకః||శ్లో||త్రీయ్యాంచదండసీత్యాంచకుశలస్సృత్యురోహితః
 అథర్వవిహితంకుర్యాన్నిత్యంశాంతికపాప్తికమితి||

మూ- ౬౦ { ఉచితస్సంసనుశివంసప్రస్వంగేమయన్యమే|దైక్తి
 {నాంమానుషీణాంచప్రతికతాత్వమాపదామ్|| }

౬౦వ్యా||ఉచితస్సమితి||హేగురో-సప్రస్వంగేమస్వామ్యమాత్యాదిమ||ని||
 స్వామ్యమాత్యసుశ్చుతోశరాప్త్రదుర్గబలానిచ|రాజ్యాంగానీత్యమరః
 శివంకుశలంఉచితస్సంసనుయక్తమేవ-సప్రస్వధారణే||ని|| ప్రశ్నావధార
 ణానుజ్ఞానునయామంత్రణానన్విత్యమరః-కథమిత్యత్రాహ-యన్యమేదై
 వీనాంచపేథ్యతగతానాందుభిఃక్షేదీనాం-మానుషీణాంచనుష్యేభ్యఅ
 గతానాం-చోరభయాదీనాం-ఉధయత్రాపి తతలకతఇత్యణ్-బిడ్డా
 నిభిత్యాదినాజీవ-అపదాంవ్యసనానాం-త్వం-ప్రతికతానివారయితా
 అసి-అత్రాహాకామండకః||శ్లో||హాతాశనోభిలంవ్యాధిమౌభిఃక్షేమంర
 గంతథా | ఇతిశంసవిధందైవంవ్యసనంమానుషంశరమ్|అయథేథ్యశ్చ

చోరేభ్యంబరేభ్యో రాజవల్లభాత్ | బృధివీరవిలాసాద్భావనరాణాంబంధా
భయమ్ || ...

మూ - ౬౦ { తవ మంత్రకృతా మంత్రై ర్దూరాత్ప్రశమితా }
{ రిభిః | ప్రత్యాదిశ్యంత ఇవ మేద్యులక్యభిదశ్యరాః || }

౬౦ వ్యా || త త్ర మానుషీణాంతావత్ ప్రతీకారమాహ || తవేతి || దూరాత్ క
రోక్షపవ - త్ర శమితారిభిః - మంత్రాకృతవాక్యమంత్రకృత్ సుకర్షణ
తవ మంత్ర ప్రణ్యేషకృతాభివీక్ష్య ప్రత్యయః - తస్య - మంత్రాణాం ద్రష్టుః
కరియో ముర్త్యా - తవ - మంత్రైః కత్వారిభిః - దృష్టం ప్రత్యక్షం - యల్లక్యం
తన్నాత్రంభిందంతీద్యులక్యభిదః - మేకరాః - క్రిత్యాదిశ్యంత ఇవ - వయ
మేవనమథాః - శిమేభిః పిష్టపేషకై రితి నిరాశ్రియంత ఇవేత్యుక్తైః || ౬౧ ||
ప్రత్యాదిష్టో నిరస్తస్య త్ప్రత్యాఖ్యాతో నిరాకృత ఇత్యమరః - త్వన్మం
త్ర సామధ్యాకరేవనః పారుషం ఫలతీతి భావః || ...

మూ - ౬౧ { హవిరావజాతం హూత స్వయావిధివదగ్నిమ్ }
{ వృష్టిభవతి సస్యా నామ వగ్రహవిశోషణమ్ || ... }

౬౧ వ్యా || సంకృతిదైవినామశరాం ప్రతీకారమాహ || హరితి || హ
హూతః - త్వయావిధివదగ్నిమ్ - అవజాతం ప్రక్షిప్తిం - హవిరాజ్యాదికం
కత్వ - అవగ్రహం వవగ్రహప్రతిబంధః || ఆతేగ్రహావవగ్రహప్రతిబంధ
ఇత్యప్రత్యయః || తేనవిశోషణం విశుష్యతాం - సస్యానాం - వృష్టిభవ
తి - వృష్టిరూపేణ సస్యానుజ్జీవయతీతి భావః - అత్ర మనుః || ౬౨ || అగ్నాప్రాప్త
హుతిస్సమ్యగాదిత్యమపిష్టతే | ఆదిత్యాజ్ఞాయతే వృష్టివృక్షైః సంత
తః ప్రజాభితి || ...

మూ - ౬౩ { పురుషాయ వజీరన్యో నిరాతంకా నిరీతయః | యన్త }
{ దీయాః ప్రజాస్తస్య హేతు స్తవద్విప్రవర్షసమ్ || }

౬౩ వ్యా || పురుషేతి | ఆయః జీవితకాలః | పురుషస్య ఆయః | పురుషాయ వం
వర్షత మిత్త్యర్థః || సు || శతాయః పురుష ఇతి స్మృతేః || అచతురాదిసూత్రే
ణాచ్ఛ్రీత్యయాం తో నిపాతః - మమ ఇమాం మదీయాః ప్రజాః - పురుషాయ
వంజీవంతీతి పురుషాయ వజీరన్యః నిరాతంకా నిర్భయాః || ౬౪ || ఆతంకోధయ
మాశంశేతి హలాయధః - నిరీతయః అతివృష్ట్యానిగ్రహితా ఇతి యత్ - తస్య స
ర్వస్య - తవద్విప్రవర్షసం - తవ వృత్తాధ్యయనసంబద్ధిరేవ - హేతుః || ౬౫ || వృ
త్తాధ్యయనసంబద్ధి రిత్తే తవద్విప్రవర్షసంబంధి హలాయధః - బ్రహ్మణో వ

౨౨ రఘువంశకావ్యే-సేవ్యాఖ్యానే-త్రుత మస్యగః:-)

రోప్రిబ్రహ్మవర్షసంబ్రహ్మహస్తీధ్యాంవర్షసేత్యచ త్రత్యయః॥జ్ఞా॥ అతి
వృష్టిరనావృష్టిశ్చలధామూషికాశ్మకాః| అత్యాసన్నాశ్చరాజానష్టదేతా
తతయస్తస్సృతాతికామందకః॥

మూ.౬౪ { త్వయైవ చింత్యమానస్యగురుణా బ్రహ్మయోనినా |
సానుబంధాః కథం నన్యస్సంకనోమేనిరాశదః॥... }

౬౪ వ్యా॥ త్వయైతి బ్రహ్మయోనికారణం-యస్య తేన బ్రహ్మలీతే గ-గు
రుణా-త్వయా-ఎవముక్త క్రకారేణ-చింత్యమానస్యానుధ్యాయమానస్య-
అతఎవనిరాశదఃవ్యసనరహితస్యమే-సంకదః-సానుబంధాః-సానుసూత
యః-అపిచిన్నాతియావత్-కథం నన్యః-స్యరేపెత్యభాః॥.....

మూ.౬౫ { కింతువధ్యాంతైతస్యామద్యమైద్యశత్రుజమ్ |
నమామవతిసద్విసారత్నసూరపిమేదిసి... }

౬౫ వ్యా ॥ సంప్రత్యాగమనత్రయోజనమాహ ॥ కింత్యైతి ॥ కింతుతవ. ఏ
తస్యాంవధ్యాంస్తుషాయాం ॥ ౧ ॥ వధూజాణాయాస్తుషాస్త్రీచేత్యమ
రః - అదృష్టానద్యశీఅనురూపాశ్రీజానంతతిద్యేనతం-మాం - సద్వి
షా - రత్నానిసూయతఇతిరత్నసూరపి ॥ సత్సూద్విషేత్యాదిసాక్షి
ః - మేదిసి-నావతిసప్రీతాతిఅవధారోరక్షణగతిప్రీత్యాద్యభేదమాహ
చేశాత్-రత్నసూరపిత్యనేననిర్వరత్నభ్యఃపుత్రరత్నమేవశ్లాఘుమితిసూ
చితమ్ ॥

మూ.౬౬ { నూనం మత్తః పరం వంశ్యాః పిండవిచ్ఛేదదర్శినః పశ్యే |
కామభుజశ్చాధేన్యధానింగ్రహతత్పర్యాః॥... }

౬౬ వ్యా-తచపశ్యేతిపాదయతి॥నూనమితి॥ మత్తః పరం మదనంతరం ॥ పంచ
మ్యాస్త్రీసత్ - పిండవిచ్ఛేదదర్శినః - పిండదానవిచ్ఛేదముత్పేక్షమాణాః-
వంశేధవావంశ్యాః పితరః సన్ధిత్యవ్యయం పితృభోజ్యేవతకాతేతస్యసంగ
మే-తత్పర్యాః అసత్సాన్సంతేశాధేతికర్తృణి॥పితృదానం నివాహస్సాన్య
శ్చాధిధంతధర్తృశాస్త్రీతఇత్యమరః - పశ్యే కామభుజః పర్యాః పితృభోజనం-స
భవంతి॥ ౧ ॥ కామంశ్రీ కామంశ్రీ పర్యాః ప్రమిత్యమరః నిర్ధానావ్యాజధనం కియ
దపిసంగృహ్లాంతితిభావః॥

మూ. ౬౭ { మత్పరంధ్యురధం మత్వా నూనమావర్జితం మయా |
శయః పూర్వైస్సన్యసిశ్వానైకవోష్ణముపభుజ్యతే }

౬౭ వ్యా॥ మత్పరమితి మత్ మత్తః పరమనంతరం అన్యారాదితరరేత్యా

దినాదుదిలకంబు - దుర్లభమలభ్యం - మత్వా - మయా. ఆచరింపవలెననితం. పయః
పూర్వైః పితృభిః - స్వనిశ్చయైః దుఃఖజైః కష్టాన్ముపద్రుష్టయథాధవతిత
థా - ఉపభుజ్యతేతికవగచోష్ణభిమశబ్దశ్లోకవాచకం || ౧ || కోష్ణంకష్టం
మందోష్ణంకడుష్టం త్రిమతద్యతీత్యదుఃఖః ||

మూ. ౬౦ { సోహమిజ్యాదిశుద్ధాత్మాశ్రజాలోపనిమూలితః }
{ ప్రకాశశాస్త్రకాశశ్చలోకాలోకభవాచలః || }

౬౦వ్యా || సోహమితి || ఇజ్యా యాగః ప్రజయజ్యోర్భావేక్యబిత్కల్పభజ్య
యావిశుద్ధాత్మాదిశుద్ధచేతనః ప్రజాలోపేనసంతత్యథాపేన - నిమిలితః - కృత
మూలనః సోహం లోక్యతఇతిలోకనీలోక్యతఇత్యలోకీలోకశాస్త్రవాదలో
కశ్చలోకాలోకంచక్రవాళాచలభవ || ౧ || లోకాలోకశ్చక్రవాళభక్త్యమరః
ప్రకాశతఇతిప్రకాశః దేవఋణదిమోచనాత్ - నప్రకాశతఇత్యప్రకాశశ్చ
పిశ్యఋణదిమోచనాత్ - పచాద్యచ్ - ఆస్తితిశేషః లోకాలోకోష్ణంత
స్సూర్యసంపరాదృహస్తమోవ్యాప్త్యాచప్రకాశశాస్త్రప్రకాశశ్చేపిమంత
వ్యమ్ ||

మూ. ౬౧ { లోకాంతరసుఖంప్రణ్యంతపాదానసముద్భవమ్ }
{ సంతతిశ్శుద్ధవంశ్యాశుచరత్రేహచర్రణే || }

౬౧వ్యా || ననుతవతపోదానాదిసంపన్నస్యోమితిత్యేనేత్యతలహ || లోకాం
తరేతి || సముద్భవత్యస్తాదితినముద్భవః కారణం - తపోదానేనముద్భవోయ
స్యత త్రోదానసముద్భవం యత్ప్రణ్యంతత్ లోకాంతరేతిరలోకేసుఖంసు
ఖకరం శుద్ధవంశేధవాశుద్ధవంశ్యా - సంతతిస్తు - తరత్రురలోకేవభిహు
త్రలోకేవశమకాగోసుఖాయ || ౧ || శర్తకాతసుఖానిచేత్యమరఃధవతితిశేషః ||

మూ. ౬౨ { తయాహీనంవిధాతర్కాంకధంకశ్యస్సదూయసే }
{ సిక్తింస్వయమివస్నేహోద్యన్యమాశ్రమవృక్షకమ్ || }

౬౨-వ్యా || తయేతి || హవిధాతః స్రష్టాతయాసంతత్యా - హీనమనతత్యమి
త్యర్థః మాం - స్నేహాత్ - ప్రేమా - స్వయమేవ - సిక్తింజలసేవేనవధికతం. పం
ధ్యంఅపలం || ౧ || వద్ధ్యోఫలోవకేశిచేత్యమరః ఆశ్రమే - వృక్షకం - వృక్షభోతమి
వశశ్యకకథం - నదూయసేనవృత్తత్యసే - విధాతీత్యనేనసమర్థోవృష్టపేక్షన
ఇత్యవగమ్యతే ||

మూ. ౬౩ { అసహ్యపిపంధగవన్మణమంత్యమపేహిమే }
{ ఆరుంతుదమివాలానసునిర్వాణశ్యధస్తినిః || }

౭౦వ్యా॥ అనహ్యతి॥ హేభగవత్-మే-అంత్యమృణం-వైత్తుకమృణం-అ-
ర్వాణస్యమజ్జనరహితస్య॥ ౭॥ నిర్వాణానివృత్తోమాతేవినయేగజమజ్జః
ఇతియాదవఃకంతినోగజస్య-అరుంప్రణంతుదత్తీత్యరుంతుదం-మర్తస్యైక్
ని॥ ప్రణోస్తి॥ యామీమత్-మరుః॥ అరుంతుదంతుమమత్-స్పృగితిచామర
విధ్వరుషోస్తుదఇతిభిచ్ ప్రత్యయః॥ అరుద్విష్-వచిల్వాదినాముమాగమః॥ ఆల
నంగజబంధనస్తంభమవలిని॥ ఆలానంగజబంధనమత్యమరః॥ అనహ్యసోఘ
మశక్యా-పీడాదుఃఖం-యస్త్రికత్-అవేహ-చసన్సహదుఃఖజనకంవిధిత్
ర్థ-నిర్వాణోత్థానశయనానిశ్రీగజకర్తాణోబాలకావ్యే-

మూ-౭౨ { తస్మాన్మృత్యోయథాలాతనంవిధాతుంత్వమర్హసి }
{ ఇహ్విహాణాదురాపేక్షేత్వదధీవాహసిద్ధయః॥ }

౭౨వ్యా॥ తస్మాదితి॥ హేలాతతస్మాత్-వైత్తుకాదృణాత్-యథాముచ్చే-
మక్త్రోధవామి-కర్తృణిలబ్-తథానంవిధాతుంకర్తుంత్వంఅన్యసిహయస్తా-
త్తారణాత్-ఇహ్విహాణామిహ్విహవశ్యానాం-తద్రాజత్వాద్విహమ-
ణోలుక-దురాపేదుష్యే-వే-అథేకసిద్ధయః-త్వదధీనాఃత్వదాయత్వాః
హ్విహాణామితిశేషేషస్త్యే-సలోకేత్యాదినాకృద్యోగవస్తీనిషేధాత్॥..

మూ-౭౩ { ఇతివిజ్ఞాపితో రాజ్ఞాధ్యానస్తిమితలోచనః॥ }
{ తుణమాత్రమృషిస్తస్థాసుప్తమీనభవత్రద॥ }

౭౩వ్యా॥ ఇతితి॥ ఇతిత్థం-రాజ్ఞావిజ్ఞాపితః-ఋషిర్వసిష్ఠః-ధ్యానేనస్తిమి-
తలోచనేయస్యసాధ్యానస్తిమితలోచనః-నిశ్చలాక్షస్య-తుణమాత్రమీ-
వస్తాత్రి-సుప్తమీనోహ్రదభవతస్థా॥

మూ-౭౪ { సోఽశ్యత్ప్రణేధానేనసంతతిస్తంభకారణమిథా }
{ వితాత్తాధువోధతుకరధైరవప్రత్యబోధయత్॥ }

౭౪వ్యా॥ సఇతి॥ సమునిః-కృణేధానేనచిత్రేకాగ్యే-గ-భావితాత్తా-భా-
తః-యథాన్యూపబుద్ధః-ఆత్మాక్షేత్రజ్ఞః-యేనసతథోక్తస్య-భువోధ
తుకాంసృపస్య-సంతతే-స్తంభకారణం-సంతానకృతిబంధకారణం-అ-
శ్యత్-అధానంతరం-ఏనసృపం-కృత్యబోధయత్-సేవృష్టంజ్ఞాపితవా-
నిత్యర్థ-ఏనమిత్యత్-గతిబుద్ధిత్యాదినాకర్తృకమత్వమ్॥

మూ-౭౫ { పురాశక్రముకస్థాయతవోర్వింకృతియాస్యతః॥ }
{ ఆసితకల్పతరుద్భావాయమాశ్రితాసురభిషత్త॥ }

౭౫వ్యా||పురేతిపురాపూర్వం-శక్రంశంధ్రంఉపస్థాయసంసేవ్య-ఉద్ధృం
ప్రతిభువముద్ధిశ్య-యాన్యతఃఆగమవ్యతఃతవ- తథి- కల్పతరుచ్ఛాయా
మూత్రితా-సురభిఃకామధేనుః-ఆసిత్-తత్రస్థితేత్యర్థః|| ... ❀

మూ-౭౬ { ధర్మలూపథయాద్రాజ్ఞీమృతున్నాతామనుస్తరః | ప్ర }
{ దక్షిణక్రియార్థాయాం తస్యాం త్వంసాధునాచరః || }

౭౬వ్యా||తతఃసిమిత్యతలహ||ధర్మలూపేతి || ఋతుఃపుష్పం-రజశ్చియావ
త్||సి||ఋతుస్త్రిక్రమమేపిత్యమరః-ఋతునానిమితైః-స్నాతాం-
రాజ్ఞీంసుదక్షిణాం-ధర్మన్యఋతుభిగమనలక్షణన్యలోపాత్-ధ్రింశాత్
యద్భయంతస్తేత్-అనుస్తరఃధ్యాయః||శ్లో||మృగంగాంచైవతపవిత్రం
ఘృతంమధుచతుష్పదమ్||ప్రదక్షిణానికుర్వీతప్రభ్యాతాంశ్చవనస్సతీనితినీ
తిశాస్త్రాత్ప్రదక్షిణక్రియార్థాయాంప్రదక్షిణకరణయోగ్యాయాం-త
స్యాంధేన్వాం-త్వం-సాధుప్రదక్షిణాదిసత్తారం - నాచరఃనాచరితవానసి
స్త్రీ)వ్యాసక్తాహిన్ద్రంతీతిధావఃఋతుకాలాభిగమనేమనుః||శ్లో|| ఋ
తుకాలాభిగమీన్యాత్సద్వారనిరతస్యదేతి || అకరణేదోషమాహవరాశ
రః||శ్లో|| ఋతుస్నాతాంతుయోధార్యాంస్వస్థస్సన్నాధిగచ్ఛతి బాలగో
ఘ్నావరాధేనయుజ్యతేనాత్రిసంశయశ్చితి || ... ❀

మూ-౭౭ { అవజానాసిమాంయస్మాత్తతస్యైసధవివ్యతిమత్ప్ర }
{ సూతిమనారాధ్యప్రజేతిత్వాంశశావసా || ... ❀ }

౭౭వ్యా||అవజానాసీతి||యస్మాత్తతస్మాత్-మాం-అవజానాసీతిరన్యో
షి-అతఃకారణాత్-మత్ప్రసూతింమమనంతతిం-అనారాధ్యఅసేవయి
త్వా-తేతవప్రజా-సధవివ్యతీతినాసురభిః-త్వాంశశావశవఆకోశే ❀

మూ-౭౮ { సశాసోసత్వయారాజన్నచసారథినాశ్చుతః | సద }
{ త్యాకాశగంగాయాసోత్తస్యద్దామదిగజే || ... ❀ }

౭౮వ్యా||సశ్చితి||ఉద్దామదిగజే-మత్తదిగజే- ఆకాశగంగాయాః-సోత్తస్
వప్రవాహేచ-సదశ్చితి-హేరాజ-సశాస- త్వయాసశ్చుతః-సారథినా
చ-సశ్చుతః|| ... ❀

మూ-౭౯ { ఈప్సితంతదవజ్ఞాన్విద్ధిసాగశమాత్సనః | క్రితిబ }
{ ధ్నాతిహాశేయఃపూజ్యపూజావ్యతిక్రమః || ... ❀ }

౭౯వ్యా || అనుప్రసూతేమాయాతమిత్యత్రాహ || ఈప్సితమితి || త

దవజ్ఞానాత్-తస్యాఃధేనోః-అవజ్ఞానాదవమానాత్ - ఆత్మనస్తవ - ఆహు-
మిష్టమీక్షితంమనోరథం - ఆహ్వానేస్సన్నంతాతా-తకరిక్తఃకా-
శ్చ-సాగ్రశంనశ్చితిబంధం-విద్విజానీహ-తథాహ-పూజ్యపూజాయాః
వ్యతిక్రమఃఅతిక్రమణంశ్రేయఃప్రతిబద్ధాతిహాఫలస్యవిఘ్నం కరోత్య
వెత్యథాః||

మూ ౮౦ { హవిషేదీఘానత్ర్యసాచేదానీంశ్చిచేతనః |
భుజంగపిహితద్వారంపాతాశమధ్యుత్పత్తి || }

౮౦వ్యా|| తహిగత్యాతామారాధయామిసావాకభంబిదాగమివ్య
తీత్యాశానకతావ్యేత్యాహ || హవిష్యతి|| సానుభిః - ఇదానీందీఘాంస
త్రంబిరకాలసాధ్యోయాగవిశేషోయస్యతస్య-చిచేతనః-హవిషేదధ్యా
జ్యాదిహవిర్ధం-భుజంగపిహితద్వారం-భుజంగవర్జుద్ధద్వారం- తతోదు
ష్ప్రవేశం-పాతాశమధ్యుత్పత్తి-పాతాశైత్యుత్పత్తిః-అధిశేష్ఠాసాంకర్త
లికమత్యమ్||

మూ-౮౧ { సుతాంతరీయాంసురభేఃకృత్వాచిత్తినిధింశుచి |
ఆరాధయనపత్నీకః పితౄకామదుఘాహిసా || }

౮౧వ్యా|| తహిగత్యాతామారాధయామిసావాకభంబిదాగమివ్య
తీత్యాశానకతావ్యేత్యాహ || సుతామితి|| తస్యాస్సభేరియంతరీ
యాతాంసుతాం-సురభేః-చిత్తినిధిం-కృత్వా- శుచిశుద్ధదిత్తస్య-చ
త్వానహవతతతత్తతనపత్నీకస్య-సద్యంతశ్చైతికప్రత్యయః-ఆరాధ
య-హియస్తతా-రణాత్-సా-పితౄకామదుఘాహిసా - కామాదోగ్ధితికా
మదుఘా-ధవతితిశేషః-దుఘాఃకష్టశ్చైతికశ్చ-త్యయోఘాచేశ్చ|| ..

మూ ౮౨ { ఇతివాచినపవాన్యహూతురాహుతిసాధనమ్|అనిం
ద్యానందినీసామధేనురావవృతేవనాత్ || }

౮౨వ్యా|| ఇతితి|| ఇత్యనేనప్రకారేణ-వాచినోవదతపవ-హూతుర్రవసశీల
స్యోస్యస్మిత్సన్విత్యయః-అన్యమునః-ఆహుతీనాంసాధనంరణం-సం
దయతీతివృత్త్యన్వయానందినీసామ- అనింద్యాఅగమ్యా-ప్రశస్తాధేనుః
నాత్-ఆవృతప్రత్యాగరా|| ఇతి|| అవ్యాజ్యేపోధవివ్యంత్యాంకార్యసిద్ధి
లక్షణమిన్యాయాదితిభావః||

మూ ౮౩ { లలాటోదయమాభగ్నంశల్లవస్త్వగ్పాటలాది
భృతీశ్వేతరోమాంకంసంశ్చేవశశనంసవమ్ || }

౮౩వ్యా|| సంప్రతిభేనుందిశెన్ద్రిలలాటైతి|| శల్లవవత్ - స్త్విదా-పాటలాచ

సంధ్యా యామవ్యేతద్విశేషణం యోజ్యం-లలాటేడదయో యస్యనః ల
లాటోదయస్తం-అథగ్నమివద్వక్రంజితశ్చేతివిస్తానస్యం॥౨॥అవిద్యం
కుటిలంభుగ్నంపేల్లితంవక్రమిత్యపిత్యమగః-శ్వేతరోమాశ్వేవ అంకస్తం
విభ్రతీనవంశశీనంవిభ్రతీనంధ్యేవస్థితేత్యర్థం॥ ...

మూ.౧౪ { భువంశోష్ణేనకుండోఽగ్నిమేధ్యేనావభృథాదపి |
ప్రసౌపేణాభివషణంతివత్సాలోకప్రవతినా॥ }

౧౪వ్యా॥ భువమితి॥ శోష్ణేనకించదుష్ణేనకించుచోష్ణశ్చివకారాతాదేశః
అవభృథాదపిఅవభృథస్సానాదపి-మేధ్యేనవవిత్తే॥ ౧ ॥ పూతంబవి
త్రంమేధ్యంచేత్యమగః-వశ్యస్యాలోకసేనదశకసేనశ)వర్తినాశ్రీవహతా
ప్రసౌపేణాభివషణంచేనక్షీరశ్రవణేనేతియావత్ భువమభివక్షంతీసిం
చంతీకుండమివడిఫంపీవంయస్యాస్సాకుండోఽగ్ని ॥ ౨ ॥ డిధప్రక్షీబమా
పీవమిత్యమగః-అత్ర డిధసోనజీత్యనజాదేశః బహువిహేనుభసోజి
పితిజిమ్॥ ...

మూ.౧౫ { రజకశైఖురోద్ధూతైస్సృశద్భిగాత్రమంతికాత్ |
తీర్థాభిషేకజాంశుధిమాదధానామహీతీ॥..... }

౧౫వ్యా॥ రజశ్చితి॥ ఖురోద్ధూతైః-అంతికాత్సమిపే-గాత్రంసృశద్భిః
దూరాంతికాదభ్యోద్వివీతీయాచేతివకారాత్పంచమీరజసాంకశైఃమహీంతీ
యతేశస్తశ్చిమహీతీతస్యతీర్థాభిషేకేణజాతాంతీర్థాభిషేకజాం
శుధింఆదధానాకుర్వాణావతేనవాయవ్యస్సానముక్తదుర్తమనునా॥
శ్లో॥అగ్నేయంధస్తనాస్సానమవగాహంచవారుమిఅహహిష్మేతివప్రా
హ్మంచాయవ్యంగోరజస్తస్పృతమితి॥ ...

మూ.౧౬ { తాంపుణ్యదర్శనాంద్యప్రావీమిత్తజ్ఞస్తపోనిధిః |
యాజ్ఞమాశంసితావంధ్యంపార్థివంపునరబ్రహ్మీత్ }

౧౬వ్యా॥ తామితి॥ నిమిత్తజ్ఞకునజ్ఞఃతపోనిధిర్వస్తిపః పుణ్యాదర్శనం
యస్యాస్తాంపుణ్యదర్శనాంతాంధ్యంబద్ధప్రావీశంసితం మనోర
థః॥ సపుంసకేధావేత్తత్ర-అవంధ్యంసఫలం-ఆశంసితావంధ్యం-అవం
ధ్య మనోరథమిత్యథః- యాజ్ఞయితుంయోగ్యంయాజ్ఞయేపార్థివంపునర
బ్రహ్మీత్॥ ...

మూ.౧౭ { అమూరవతిసంస్థిం రాజ్యోగణయాత్మనః |
ఉచస్థితేయంకల్యాణేనామిక్షీరీతదీవహి॥..... }

౧౭౦ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-ప్రథమస్కంధః-)

౦౭వ్యా||అదూరేతి||హరాజాతనఃసిద్ధింకార్యసిద్ధింఅదూరవర్తిసిం శి
 శ్రుభావినీ-విగణయవిద్ధియద్యస్తాత్ కారణాత్ కల్యాణీ మంగళ మూర్తిః
 బహ్వదిభ్యశ్చేతిజీవ-ఇయంధేనుఃనామ్నానామధేయేకీతికాతకథిత ఏవ
 ఉతసీతాలగతా||... ..

మూ.౦౮ {వస్యవృత్తిరీమాంశశ్వదాత్మానుగమనేనగామ్||
 విద్యామధ్యననేనవక్రసాదయితుమహాసి|| }

౦౮వ్యా||వస్యవృత్తిరితి|| వనేభవంనన్యంకందమూలఫలానికం-వృత్తి
 రాహులోయన్యనః-తథాభూతస్య||సి||వృత్తివక్రసజీవనేతిత్యమరః- ఇ
 మాంగం-శశ్వత్సదాప్రసాదమవిచ్ఛేదనైత్యధాః-ఆత్మనస్తవకతుః-
 అనుగమనేనఅనునరణన-అభ్యసనేనఅమ్నాతన-విద్యామవ-ప్రసాదయి
 తుంప్రసన్నాంకతుః-అహాసి-... ..

మూ.౦౯ {ప్రస్థితాయాంప్రతిష్ఠేధాఃస్థితాయాంస్థితిమాచర||
 నిష్ణాయాంనిషీదాస్యాంపీతాంధసిపిబెరకః||... ..}

౦౯వ్యా||గవానునరణకృతామాహ||ప్రస్థితాయామవిలస్యాంధేన్యా
 కృస్థితాయాంనత్యాంకృతిష్ఠేధాఃకృయాహ||నమవప్రవిభ్యన్తృత్యా
 త్తనెకదం-స్థితాయాంనివృత్తిగతికాయాంస్థితిమాచరస్థితింకరుతిష్ఠేత్యర్థః
 నిష్ణాయాముపనిష్టాయాంనిషీదఉతవిశేషవిభ్యర్థేలోట్-పీతమంభాయ
 యాతస్యాంపీతాంధసినత్యాంకపిబెరకః||... ..

మూ.౧౦ {వధూధక్తిమతీనైనామర్పితామాత పోవనాత్||
 క్రియతాపాతరన్వేతుసాయంక్రిత్యుద్యోజేదపి|| }

౧౦వ్యా||వధూరితి||వధూఃతాయాధక్తిమతీనతీ-క్రియతానిశ్చతచిత్రాన
 తీగంధాదిభిరర్పితాంపినాంగంపాతీతపోవనాదన్వేతుఅనుగచ్ఛత
 ఆజ్ఞర్యాదాయాంకదద్యయంచైతత్ సాయమపిక్రిత్యుద్యోజేత్ క్రిత్యు
 ద్యోజేత్ విభ్యధావిత్||... ..

మూ.౧౧ {ఇత్యాకృతసాదాస్యాన్వంకరిచర్యాకరోభవ||
 ఆవిఘ్నమస్తుతేస్థేయాఃపితేవధురిపుత్రిణామ్|| }

౧౧వ్యా||ఇతితి||ఇత్యనెనకృతారణత్వంఆకృతసాదాత్ కృతసాదకర్మంత
 ఆజ్ఞర్యాదాభివిధ్యోరిత్యన్యవైభాషికత్వాదనమానత్వమ్-అస్యాంధేనో
 కరిచర్యాకరోభేషు||పాకరోభవ-తెతవ-అవిఘ్నంవిఘ్నాధావః-అన

అవ్యయవిధ త్రిత్యాది నా అథాకాధావేవ్యయాభావః-పితేవపుత్రిణాంన
త్పుత్రవతాం-ప్రశంసాయామినిప్రత్యయః - ధుర్యోత్రే-స్థేయః-తిష్ఠ
త్యాశీరధౌ-తతవకారాదేశః-వృత్తదృశవసేపుతాస్త్రీస్వతిభావః॥

మూ-౯౨ {తథేతిప్రదిజగాహప్రీతిమాంత్సరిగ్రహః॥
ఆదేశంచేశకాలజ్ఞశ్శిష్యశ్శాసితురానతః॥}

౯౨వ్యా॥తథేతి॥దేశకాలజ్ఞః-దేశోగ్నిసన్నిధిః-కాలోగ్నిశూత్రావ
సానకాలః-విశిష్టదేశకాలాత్పన్నమాషణ్జానమవ్యాహతమిజాన-అ
తవ-ప్రీతిమా-విషయః-అంతేవాసిని॥ఘాత్రాంతేవాసినాశిష్యశిష్యమ
రః-సరాజా-సరిగ్రహస్సతీకస్త్వే॥ని॥పతీవిజనాదానమూలశాహం
జరిగ్రహాశిష్యమరః-ఆనతః-విసయనమ్రీస్సన్నిత్యథః-శాసితురాదేశేతుః
గురోర్విసిష్టస్య-ఆదేశమాజ్ఞాం-తథేతిప్రతిజగాహ-యథానిష్ఠంతథైవక
రోమిత్యంగీకృతవారిత్యథః॥

మూ-౯౩ {అథప్రదోషేరోషజ్ఞస్సంపేశాయవిశాంశతిమి॥సూ॥
సస్సూక్ష్మతవాక్ప్రస్తునననర్జోర్జితప్రియమ్॥}

౯౩వ్యా॥అథేతి॥అథ-ప్రదోషే-రజసిముఖే॥ని॥ప్రదోషే-రజసిముఖమిత్య
మరః-దోషజ్ఞః-విద్వాన్॥ని॥విద్వాన్వివశిద్దోషజ్ఞశిష్యమరః-సూక్ష్మతవా
క్ నత్యప్రియవాక్॥ని॥ప్రియసత్యంచసూక్ష్మమితిహలాయధః - ప్రస్తు
స్సూక్ష్మఃప్రహృతః-మునిః-అనేనప్రకృతకార్యనిర్వాహకత్వంసూచితం
ఊర్జితప్రియం-విశాంశతిం-మనుజేశ్వరం॥ని॥ద్వావిశేవైశ్యమనుజావిశ్య
మరః-సంపేశాయనిర్ద్రావై-విససజ్జాపయామాసి॥ని॥స్యాన్నిదా
శయనంసావశస్సన్నిధిస్సంపేశిత్యపీత్యమరః॥

మూ-౯౪ {సత్యామపితకస్సిద్ధానియమాపేక్షయామునిః | క)
అపితక-అపయామానవన్యామేవాన్యసంవిధామ్॥}

౯౪వ్యా॥సత్యామితి॥కల్పవిత్ర-ప్రతచర్యాప్రయోగాభిజ్ఞః-మునిః-తకస్సి
ద్ధానత్యామపితకనైవరాజయోగ్యాహారసంపాదనసామర్థ్యసత్యపీత్యర్థః
నియమాపేక్షయా-తదాప్రభృత్యేవప్రతచర్యాపేక్షయా-అన్యరాజ్ఞః-వ
న్యామేవ-సంవిధీయతెఅనయేతిసంవిధానశాదిశయనసామగ్రి-తాంధ్రత
తతోపకనకాశ్చత్యక్తప్రత్యయః-అకతారిచకారకేసంజ్ఞాయామితికమా
నకాత్వం-కల్పయామానసంపాదయామాసి॥

80 (పాపములకాట్టె-నవ్యాభ్యాసే ప్రభుత్వము)

మహాత్మా { నివేశ్యోంతులతివానశాశాలా మధ్యాస్యత
యతిశివగ్రహవీతియః తచ్చిహ్యధ్యయనవేదితా
దశానాంసంవిద్యుకళయనసితాంసనాయ || ... }

శ్రీమతానందానంతరంగమునం బేమహాకావ్యైర్ద్రవ్యక్షణం-

౧౫ వ్యాసీనిదిహస్తామితి||సరాజాకులకతిసామనికులేశ్వరేణవస్తిహస్తా
 సనిదిహస్తా-హస్తాకాలాం-అధ్యాన్యఅధిష్టాయ-తస్యామధిష్టా
 సంకృత్యత్వధాం-అధిష్టాసాంకమేత్యాధారన్యకర్తృత్వ
 స్వీరీయాశ్రయతనియతః-కరిగ్రహావత్సీ-వివీరీయానన్యస
 తిగ్రహానాంశయస-సంవిష్టస్సప్తస్క-తస్యవస్తిప్తస్య-శి
 ష్య-అధ్యయనేసంకరరాత్రపేదకతనస-నిపేదితః-అవసానో
 యస-అధ్యయ-నిశాంనినాయగమయామాస-అవగరాత్రాధ్యయ
 సమసం|| స్తో|| సనిశాంలెకశాంతాబ్రహ్మధీశ్యలీనస్సపేత||
 గాతమశ్చసచాప్యకరదావత్రమధీశ్యహపునస్సపేదితి||ప్రహ
 స్థానన్యత్వమేత-ఉక్తంచ||శ్లో|| మూఙ్గాగస్త్రీదశయతి||ప్రహ
 స్థానీయమితి||.....

శ్రీమత్పదవాక్యప్రమాణపారావార పాణి మహా
పాశ్వాత్యకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితాయాం
సంతతివీసీసమాఖ్యాయాం ధర్మవంశవ్యా
ఖ్యాతాంప్రథమస్తోకః-

సమస్తములును సమస్తములును సమస్తములును సమస్తములును సమస్తములును

రఘువంశకావ్యే-శతాభ్యాశ్చ-నీతియనన్తప్రారంభః -

మూ-౧ { అథ ప్రజానామధినిత్రభాతేజాయాశ్రుతిగ్రాహీష
గంధమాల్యమ్ వనాయపీతప్రతిబద్ధవత్సంయో
ధనోధానుమృషేముమోచ || ... }

౧వ్యా|| అథ తే|| అథ నిశావనయనాన నగం-యశవపధనంయశ్యసేయశోవనశ్చ
దీనంపన్నం-ప్రజానామధినిత్రభాతేజాయాశ్రుతిగ్రాహీష జాయయాసు
దక్షిణయా-ప్రతిదగ్రాహీషేస్వీకారితే-గంధమాల్యయయాసా-జాయా
ప్రతిగ్రాహీతగంధమాల్య-రాం-పీతంపానమస్యాస్తీతిపీతః పీనానిత్య
ధ్ని అగ్ని అగ్నిశ్చ జిత్యచ ప్రత్యయః-పీతాగావోభుక్తాబ్రాహ్మణాశ్చమహా
భావ్యప్రయోగదగ్ధం ల-నిశంకృతిబద్ధవత్సంయోధానుమృషేముమోచ
నుంవనాయవనగంతుం-ముమోచక్రియాన్మోక్షదస్యేత్తాగ్నినందతిగ్ని
జాయాశ్రుతసామధ్యాయేషానాయాపుత్రపనయోగ్యత్యేమస్తీతయాది
తమ్| తథాచశ్రుతిః || పితౄణామాయాప్రతిబద్ధగర్భాభూతవీరమాంసం
సాంపుంసంవోహుత్వాదతేమేమాసిబాయతే| శ్రాయాజాయాధవతియ
దంభంజాయతేతేనరితి|| యశోధనశ్చనీతనపుంప్రకృతిలొధాద్రాజానశ
పిగోక్షణేప్రవృత్తభిగమ్యతే అస్తింశ్చగేవప్రత్యుజ్జితా|| ౧౧ || న్యా
న్ద్రవజ్రాయగిలౌఽగోగోఽపేంద్రవజ్రాజరజాన్ద్రవగోగవిత్వత్ప్రకృతి
దారేణ|| అనంతలోదీరితలక్ష్యభాజిపాదాయదీయాఽపిబారయత్ప్రకృతి

మూ-౨ { తస్మాన్మృతస్యాసేవిత్రపాంసుమపాంసులానాంధు
గీతానియా | మాగ్ధంమనుష్యేన్ద్రవమణాపత్ని
పుత్రేచివాధంస్త్రుగోనవగచ్ఛత్ || ... }

౧వ్యా|| తస్మాన్మృతస్యాసేవిత్రపాంసుమపాంసులానాంధు
పైవోహంసుతత్త్వమః సిద్ధాదిధ్యక్షేతిలచ ప్రత్యయః - తానధవం
త్యపాంసులాంతాం-సురిత్ర - గీతానియాకరిణానియామనుష్యేన్ద్ర
వగచ్ఛత్పీనిపిపదర్శపత్నిదక్షిణా-ఖిరన్యపైవిత్రపాంసుం-తస్మా
ధనో-మాగ్ధం-స్త్రుతిమన్వాదివాక్యం-పుత్రేచివాధవాక్యస్య-అథ
మధియేమివ-అన్వగచ్ఛత్-అనుస్మృతవతీ-యథాస్త్రుతిః-పుత్రేక్షుణ్ణమే
వాగ్ధమనుసంత-తథాసాపిగోగ్ధున్యజ్ఞమేవ మాగ్ధంమనుసంత-రేత్యు
ధమణాపత్నిత్యత్రాత్వేనాసాదివత్రాదగ్ధ-వస్తీరమానః-ప్రకృతి

భావాత్-సంసులభదవ్యావృత్తాఅపంసులేతివిరోధాలంకారోధవన్య

మూ-3 { నివర్త్యరాజాదయితాందయాభ్రస్తాం సౌరభేయాం
సురభీర్యశోభిః | కయోధగీర్వాతవతుస్సముద్రాంజు }
గోపగోరూపధరామివోద్విమ్ ||

3 వ్యా|| నివర్త్యతిదయాభ్రం కారుణికం || నిస్సార్దయాభ్రం కారుణికభ్రమర్శస్సహృహీత్యాదినాలభంచప్రత్యయః-యశోభిః సురభిః మన్జుః || నిస్సరభిస్సాన్యస్తనోజ్జేషీతిశాశ్వతః సరాజా-దయితాం-నివర్త్య-సౌభేయాం కామధెనుసతాం-సందినీంధరంతీతిధరాః || కనాద్యచతయసధరాః కయోధరాః స్తనాః || నిస్త్రిస్తనాద్భావయోధరావిత్యమరః-అయోధరాః కయోధరాస్సృతద్యమానాధూతాః కయోధగీర్వాతాః-అథతతద్భావేద్వి-కుగతిపాదయతిసమాసః-కయోధగీర్వాతాశ్చత్వారముద్రాయన్యాస్తాం || అనెకమన్యకదాథా ఇత్యనెకవదగ్రహణసాధ్యాత్-తిచిదోబహువిహిః-గోరూపన్యధరాం-ఉద్వింవసుధావ|| నిన్వసుధోద్వివసుంధరేశ్యమరః || జగోపరరక్ష-భూరక్షణప్రియత్నవరరక్షేతిభావః || గుపూరక్షణఇతిధాతోఃకతఃరిలిక్ ||

మూ-4 { వ్రతాయతేనానుచరేణధనోన్యక-షేధిశేషోన్యమ
యామివగః | నచాన్యతస్తన్యశరీరరక్షోన్యవీర్య
గుప్తాహమనోఽపిసూతి ||

4 వ్యా|| వ్రతాయేతి|| వ్రతాయ-ధనోరనుచరేణ-సతుజీవనాయేతిభావతేననీలివేన-శేషోన్యవశిష్టోపి అనుయాయీవగః-అనుచరనమూహః-న్యషేధినివర్తితః-శేవత్వంసుదక్షిణాపేక్షయా కథంతహ్యకాత్తరక్షణమిత్యతలశాసనచేతి|| తస్యదిలీపన్య-శరీరరక్ష-అన్యతః పురుషాంతరాత్ సవహయస్తాత్-మనోః-ప్రసూయతేతిప్రసూతిసంతతిః-స్యవీర్యగుప్తాన్యరాకప్రేమణక్షితాసహస్యకరాకమనిర్వాహకన్యకరాపేక్షేతిభావః ||

మూ-5 { అస్వాదవద్భిఃకబలైస్తృణానాంకంఢాయనైర్దంశం
వారతైశ్చ | అవ్యాహతైస్సైర్వరగతైశ్చతస్యాస్తిం
మాట్ప్రమారాధనతత్పరోభూత్ ||

5 వ్యా|| అస్వాదవద్భిః|| నంమాట్ మగడలేశ్వరః || నియేనప్తంరాజసుయేనమండలస్యేశ్వరశ్చయః || కాస్త్రీయశ్చక్షియా రాజ్ఞస్సనక్రూడిత్యమరసరాజా-అస్వాదవద్భిః-రసవద్భిః తృణానాం-కబలైశ్చ సైః కంఢాయనై

జంతుప్విత్యమర్చనవ్యవృత్తియవ్యస్థివ-దావంపనంబిదచార|| ౧ ||
 సేవసవహృదవోదావభిహృతభియదావం-వనేనంచచారేభ్యః
 దేశకాలార్థగంతవ్యాకర్తసంజ్ఞాహ్యకమణామితిదావస్యకన్యత్వమ్

మూర్తా { విన్యస్తపాశ్వకానుచరస్యతస్యపాశ్వకాన్యుమాఃపా }
 { శభృతానమస్య | ఉదీరయామాసురివోస్తదానా }
 { మాలోకశబ్దంవయసాంవిరాజై|| ... }

కావ్యావిన్యస్తైత్యాదిభిష్టభిన్యోతైస్తస్యమహామహిమ తయాదుమాద
 యోపిరాజోపచారంచక్రరిత్యాహ || విన్యస్తైతివిన్యస్తాఃపాశ్వకానుచ
 రాఃపాశ్వకవతికనోజనాఃయేనతస్య-పాశభృతాదరుణేన-సమస్యతుల్య
 స్య-అనేన-అనుభావస్సూచితః-తస్యరాజ్ఞః- పాశ్వకాన్యుమాః-ఉస్తదా
 నామతః-అమదానాం-వయసాంభగానాం || ౧ || భగవాన్యాదిసోద్యయ
 భిత్తమరవిరాజై-అలోకశబ్దం-అలోకస్యవాచకశబ్దం-అలోకయేతిశబ్దమ
 భ్యః-ఉదీరయామాసురివలవదస్మిచేత్యుత్పత్తిః || ...

మూర్తా { మరుత్ప్రియక్రాశ్చమగుత్సభాధంతమచ్యవమా }
 { రాదభివతకమానమ్ | అవాకిగన్బాలలతాప్రసూ }
 { నైరాచారలాజైరివపాగకన్యాః|| ... }

గంవ్యామరుదితిమరుత్ప్రియక్రావానాప్రిరితాః-బాలలతాః
 కాత్సమీపే-అభివతకమానమ్ || ౧ || ఆరాధూరసమీపయారిత్యమరః-మరు
 తఃవాయోస్సభామరుత్సభిఃఅగ్నిఃసంభవ-ఆభాతీమరుత్సభాధఃఅతశ్చేద
 సేదభిత్తమరప్రియః-అచ్యవంపూజ్యం-తందితీతంప్రసూనైఃపుష్పైః
 రకన్యాః-పార్యశ్చతాఃకన్యాశ్చపారకన్యాః ఆచారాధైర్రాజైః ఆచార
 లాజైరివ-అవాకిరక-అసోకరివిక్షిప్తవత్సభ్యత్వః- సఖాహసఖాయమ
 గతముపచరతీతిభావః || ...

మూర్తా { ధనుర్భూతోజ్యస్యదయాక్రకభావమాఖ్యాతమం }
 { తఃకరజైర్విశంకైః | విలూకయంత్యోపలిరామర }
 { త్నోప్రకామనిస్తారఫలంహరిణ్యః|| ... }

గంవ్యాధనుర్భూతభిత్తిః ధనుర్భూతోజ్యస్యరాజ్ఞః-పతేనభయసంభ
 వనాదభిత్తా-అభావి-విశంకైఃసంభిత్తైః . అంతఃకరజైః-కత్వకభిః-దయా
 యాకృపారసేనఆక్రకఃసైన్యః - భావోభిహ్రియోయస్యతత్దయాక్రక
 భావంతదాఖ్యాతందయాక్రకభావమేతదిత్యాఖ్యాతమిత్యర్థః || ౧ || భా
 స్మిత్రాన్వభావాభిహ్రియచేష్టాత్తజన్యత్వమరఃతథావిధం-వలైః-విల

కయన్త్యహరిణ్యః-అష్టమ్-ప్రకామవిస్తారస్యాత్యంతవిశాలతాయాః-ఫ
లంహేతుకృతం॥ని॥సస్యహేతుకృతేఫలమిత్యమరః-అలీః- విమలంకలు
షీభవచ్చదేతఃకథయత్యేవహిత్రేషిణిరిపుంవేతిన్యాయేనస్వాంతఃకరణప్ర
వృత్తిపామిత్యాదేవవిస్రభంద్యశుచిత్వభావః॥

మూ.౧౨ { నగీచక్రేమాకరుతపూణారంధ్రైఃకూజద్భిరాలపా }
{ దితవంశకృత్యమశుశ్రావకుంజేమయశస్సవము }
{ చైర్వరుద్ధియమానంవనదేవతాభిః ॥ }

౧౨వ్యా॥నగతి॥నదితికః-మారుతేనవాయునా-పూణానిపూరితానిరం
ధ్రాణియేషాంత్రైస్తగ్ధౌక్రైః-అతఏవ-కూజద్భిః-నీచక్రైః-వేణునిశేషైః॥ ౧॥
వేణవశీచకాస్త్రైస్యశ్యేన్వనంత్యనిలోద్ధరా ఇత్యమరః- వంశశ్రుషిరవా
ద్యవిశేషః॥ ౧॥ వంశాదికంతుసుషిరమిత్యమరః-ఉచైర్వరిపాదితంనం హది
తం-వంశస్యకృత్యంకార్యంయస్మిన్-మహాజతద్యభాభవతితథా-కుంజేమ
లలాగృహేషు॥ ౧॥నివృత్తకుంజవాక్త్రీబేరచాదిపితోదరఇత్యమరః-వనదే
వతాభిః-ఉద్ధియమానం ఉచైర్వగీయమానం-న్వంస్వకీయం-యశఃకీర్తిం
శుశ్రావకుంతవా॥

మూ.౧౩ { కృత్తప్రహరైగిరినిర్గుణరాణామనోక హాకం }
{ పితపుష్పగంధీతమాతకక్లాంతమనాతకత్రమా }
{ చారపూతంబవన్స్పిషేషే ॥ }

౧౩వ్యా॥కృత్తతి॥గిరిమనిర్గుణరాణాంశైలనదీప్రవాహా
నిర్గుణలోయరైఇత్యమరః-తుషారైఃశీకరైః॥ ౧॥తుషారాహమశీకరా
వితిశాశ్వతః-కృత్తస్సంకృత్తః-అనోకహానాంవృక్షాణాం-కంపితాని ఈష
తాంపితాని-యానిపుష్పాణితేషాంయోగంధః-సోస్యాస్తీతితథోక్తఃఈష
తాంపితపుష్పగంధవా- ఏవంశీతమందసురభిఃపవనఃవాయుఃఅనాతక
త్రం-ప్రతాధకంజరిహృతవృత్తంఅతఏవఅతకక్లాంతం-అనేనసూర్యశేజ
సా-క్లాంతంభిన్నం-అచారపూతంఅచారశుద్ధం-తందిత్రికంసిషేషే- అ
చారపూతవాత్సరాజాజగత్వావనస్యాపితవనస్యేనస్యలనీదితిభావః॥ ౧

మూ.౧౪ { శకామవృష్ట్యాపివినాదవాగ్నిరాసీద్విహఫలమివవృ }
{ ధ్విః । ఉనంపనతేవ్యధికోబదాధతస్త్రిన్వనంగోస్త్ర }
{ రిగాహమానే ॥ }

౧౪వ్యా॥శకామేతి॥గోస్త్రరిగ్మశేతస్త్రినాజ్ఞ-వసం-గాహమానేప్రతిశ

శతినతి-వృష్ట్యాదివాచి-చవాగ్నిఃశతాశ్చ సంత్రాప-శలానాంపుష్పానా-
చ-వృద్ధిః-విశిష్టతత్త్వవిశేషాలితశయితా - అసీత్ శతమాణ్ధ్రుభ్యోఽ-
త్యయః-సత్యేమజంతుమ-మధ్యేతియతస్పసిధా-రణమితినైమి-అధి-
ప్రబలావ్యాహృదిః-ఉనందుర్బలంహరిణాదికం-నబదాధేనహినస్తిన

సంచారపూతానిదిగంతరాశిక్యత్వాదివాంతేనిల
మూ०౫ { యాయగంతుమ్ | ప్రచక్రమేకల్లవరాగతామా }
{ ప్రభాతతంగన్యమునేశ్వధేనుః॥... .. ౩౩ }

వ్యా०౫ సంచారేతి | కల్లవస్య-రాగోవృద్ధిః-కల్లవరాగః॥ ని || రాగోనురా-
మాత్సర్యేక్షేణదాలోహితాదిప్వితేశాశ్వతః సత్తతా మ్రాకల్లవరాగల
మ్రా-తతంగన్యసూర్యస్య-ప్రభాకాంతిః॥ ని | తతంగర్హిషక్తిసూర్యయారి-
శాశ్వతః-మునేధేనుశ్వ-దిగంతరాశిదిశామవకాశాః॥ ని | అంతరమవక-
శావధికిరీధానాంతర్ధిభేదతాదర్భ్యత్యమరః-సంచారేణపూతానిశుద్ధాని-
కృత్వా-దినాంతేనాయంకాల-నిలయాయలస్తమయాయ-ధేనువక్షే-
లయాయవ-గంతు-ప్రచక్రమే॥

{ తాందేవతాచిత్రతిథిక్రియాధామన్వగ్మయా }
మూ०౬ { మధ్యమలోకపాలః | బభావసాతేనసతాంమతేన }
{ శ్రద్ధవసామద్విధిసోపపన్నా॥ ౩౪ }

౧౬ వ్యా॥ తామితి | మధ్యమలోకపాలః | భూపాలోదివ్రీహిః-దేవతాచిత్రతిథి-
నాం-క్రియాఃయాగశాస్త్రదానాని-సతావస-అధికాః-ప్రయోజనంయ-
స్యాస్తోధేను-అన్వక్ అమవదం-యయా-సతాంమతేనసద్భిఃసమా-
న్యమానెనగతిబుద్ధిత్యాదినావతకమానెక్తః-క్రన్యచవతకమానత్యవస్థీ-
తేనరాజ్ఞాఉపపన్నాయుక్త-సాధేనుః-సతాంమతేన-విధినాలనుష్ఠానెన
శ్రద్ధాలస్తికృబుద్ధివ-బభా॥ ౩౫

{ సకల్వలోత్తీర్ణవరాహయాధాన్యవానవృక్షే }
మూ०౭ { స్తుభబహాణాని | యయామృగాధ్యాసితశాద్వలాని }
{ శ్యామాయమానానివనానివశ్యకా॥ ౩౬ }

౧౭ వ్యా॥ సత్తతి | సరాశా-కల్పలేధ్యుఃలల్పపలాశయేధ్యుః-ఉత్తీర్ణానిస్వతా-
ని-వరాహాణాం-యాధానికులాని-యేషాంతాని-బహాణియేషాంసంతీ-
తిబహాణానిమయూరానిని॥ మయూరోబహాణోబహిశాత్యమరః-ఫల-
బహాణామిసజ్య-క్రన్య-అవానవృక్షే-స్తుభాఃబహాణాః-యేషుతాని-

శాదాబాలత్యశానియేషుసంతతిశాద్యలాః-శవ్యశ్యామాదేశాః॥౧॥శాద్య
 లక్ష్మదహరితత్యమరణిశాదశర్థమశవ్యయోరితివిశ్వేనభకాదాభ్యావ
 లజితవలచక్రీత్యయః-మృగైరభ్యాసితాఅప్తితాః-శాద్యలాయేమతా
 ని-శ్యామానుమానాని-వరాహబర్హి శాభిక్యమహమ్నాశ్యామానిభవన్తి
 లాహితాదిభ్యఃకృషితీక్యమేవీత్యయః-వాక్యవత్త్యాత్తనోదేశానచ-
 తానివనాని-విశ్వ-యయా॥

మూ-౧౮ { అపీనభారోద్వహనశ్రయత్నాద్వైదిరుత్వాద్య
 ప్రజోనరేంద్రః ఉభావలంఘ్యతురందితాభ్యాంత
 పోవనావృత్తిభంకతాభ్యామ్॥..... }

౧౮వ్యా॥అపీనేతి॥గృష్టిఃసకృత్ప్రసూతాః॥౧॥ సకృత్ప్రసూతాగా
 గృహప్తివిశాలాయుధంవరేంద్రశ్చ-ఉభాయథాశ్రమ-అపీనమూఢః॥౧॥
 ఉభయక్షీబహుపీఠుత్యమరః-తదభారోద్వహనే - శ్రయర్హత్ శ్రయా
 సాత్-వప్రజోగురుత్వాచ్చ-అందితాభ్యాంచారుభ్యాం- గతాభ్యాంగమ
 నాభ్యాంశపోవనావృత్తిః- శంభాంతపోవనావృత్తిభంకంవనాదాగమన
 మార్గం-విముక్తుర్బూరిత్యానిసాలకారశ్రత్యయస్సమాసాంతః-అలంఘ
 క్రితుఃభూషితవంతా॥

మూ-౧౯ { వసిష్ఠధేనోరనుయాయినంతమావతమావంవనితా
 వసంతాత్/వపూనిమేషాలసేవత్త్వశజ్జిరుపోషితా
 భ్యామివలొచనాభ్యామ్॥ }

౧౯వ్యా॥వసిష్ఠిః॥వసిష్ఠధేనోర్నుదిన్యాః-అనుయాయినమనువరంవసాం
 తాత్-అవర్తమానంప్రత్యాగన్ధంతం-తందిలీపంవనితాజనితాత్యంతా
 నురాగానుదక్షిణా॥ ౧॥వనితాజనితాత్యధానురాగాయాంచయోషితీ
 త్యమరః-నిమేషే-అలసామందావత్త్వశాంతజ్జిగ్రహ్యాస్స-నిమేషర
 హితానతీత్యథః-లావనాభ్యాంకరణాభ్యాంఉపోషితాభ్యామివ-ఉచ
 వాసోభోజననివృద్ధిః-తంకృతవద్భాగ్యమివ-వసంతేకర్తృక్రీడపా-యథా
 ఉపోషితోతిత్వప్లయాజలాదికమధికంవిబుధి - తద్వదతిత్వప్లయాసానుదక్షి
 ణాదిలీపమధికంవ్యలోకయనిత్యథః॥

మూ-౨౦ { పురస్కృతావత్తాని హాథివేనశ్రత్యుర్ధతాహాధిర
 ధమకతాన్య/తదంతరేసానిరరాజధేనుద్విమృశామ
 ధ్యగతేవసంధ్యా॥ }

సూచకలింగదర్శనాదానందోయజ్యతత్తతిభావః॥

మూ.౨౩ { రురోన్మదారన్యసిష్యపాదౌసమాన్యసాంధ్యంబవిధిం
దిలితః దోహవసానెవనరేవదోగ్ధిభేదేభుజోచ్ఛిన్నం }
రిపుర్నివజ్ఞామ్॥

౨౩ వ్యా॥ గురోరితి॥ భుజోచ్ఛిన్న రిపుః - భుజాభ్యాం నాన్యేన సహ యేన ఉ
చ్ఛిన్నాం ఉత - మేకాంభిన్నాం శ్చేషితాః రివ శ్చ త్రివిధేన సతేనాత్రి
దిలితః - సదారన్య దారైరగుంధ త్యాసహవతా - మానన్య గురోః - ఉభయో
గపిత్యభావః - పాదౌ - సిష్య - అభివాద్య - సాంధ్యం సంధ్యా యాంబహితం
విధిమన్మదానంద - సమాన్య - దోహవసాన - నివజ్ఞా - మాసీహందోగ్ధి - మే
వదోహసీలాంభేనుమేవ త్తన్నితి త్వన్వత్త్వయః పునః - భేదేన విత
వా - భజసే వాయామిత్యస్తల్లిత్ - భుజోచ్ఛిన్న రిపురిత్యనైశాన్యం
భేదకత్వం సూచితందోగ్ధి మితి నిరుపకవప్రయోగాదన్యః కామిధుక్త్యం
గమ్యతే - అవధారణాభావోయమేవ కాలోన్యకమాం తప్రప్యజ్ఞిభా
వంబంధయతి॥

మూ.౨౪ { తామంతికన్యస్తబలిత్రీదీపామన్వాన్యగోప్తాగృహాణీ
సహాయః క్రమేణ సుప్తామనుసంతిచేతసుప్తాం రాంప్రా
తరనూనత్మితే॥

౨౪ వ్యా॥ తామంతికన్యస్తబలిత్రీదీపామన్వాన్యగోప్తాగృహాణీ
సహాయః పవిత్ర్యభావః - అంతిక - న్యస్తాః బలయః ఉపహారాప్రదీపాన్యయ
స్యాస్తాంతథాక్తాం ॥ ౨ ॥ కరోపహారయః పుంసిబలిహారాన్యజ్ఞేన్ద్రీ
యామిత్యమరః - రాంప్రారోప్తాం - నివజ్ఞాంధేనుం - అన్వాన్య అనూకల
శ్య - క్రమేణ - సుప్తాం - అన్వవంతరం సంపితే సుప్తావ - పాతే సుప్తా
తాం - సుప్తావ సాఉత్తితావ - తాం అనూనత్మితే - ఉత్తితవా - అత్త - అను
శబ్దైసధేనురాజవ్యాపారయః పారావర్యమువ్యత - క్రమశబ్దై
తుభ్యను వ్యాపారాణామితినపానరుక్త్యం ఉకమకావ్యవసీయయై క్త్యై
తీయా॥

మూ.౨౫ { ఇత్థం వ్రతం భారయతః ప్రజాగ్ధం సమం మహిష్యామహ
నీయకీతేః ॥ సత్వతీయస్తి గుణానితన్యదిసానిదీనా }
ధరణాదితన్య॥

౨౫ వ్యా॥ ఇత్థమితి ఇత్థమనన్వప్రకారేణ - ప్రజాగ్ధం సమం లానాయ మహిష్యా

సమంతభిషిక్తకర్షాన్యసహ|| నికృతాభిషేకామహిషీత్యమరః-ప్రత-
 ధారయతః-మహనీయాపూజ్యాకీర్తిర్యస్యతస్య-దీనానాముద్ధరణేదైన్య-
 విమోచన-ఉచితస్యచరితస్య-తస్యవృత్తస్య - త్రియాగుణాః-అవృ-
 యోదేషంతానిత్రిగుణాని-త్రిరావృతాని-త్రిగుణతాని-సప్తదినాని
 షడవింశతిదినానీత్యర్థః-వ్యతీయతి||

అన్యైర్యురాత్మనుచరస్యభావంజ్ఞానమానాముని
 మూ. ౨౬ { చూమధేయః|గంగాత్రపాతాంతరిరూఢఘానం|
 గౌరీగురౌగఽహ్వరమావిపేత||

౨౬వ్యా||అన్యైర్యురీతి|అన్యైర్యుగస్యస్త్రిధాని-దాన్వివికతదినశత్యభావః|
 ద్యుఃపరుత్పరేత్యాదినానిపాతసాదవ్యయత్వం||ని||అద్యతాత్ప్రహ్లథపు
 ర్వేహీన్యాదౌ పూర్వోత్తరాశరాత్ - తథాధరాన్యాన్యతరేతరానూ
 ర్వేద్యురాదయశత్యమరః-ముని చూమధేయః- అత్మనుచరస్యవృత్తని
 భావమభిప్రాయం దృఢధక్తిమత్వం||ని||అకృతిమకతమాకూతంభావో
 ప్రాయతేయశ్చతీయాదవః|| జ్ఞానమానాజ్ఞాతమిచ్ఛంతీః జ్ఞాతున్త
 దృశంసినశత్యాత్మనేకదంతప్రాచాన్చప్రత్యయః- ప్రకత్యస్త్రిధానిప
 పాతః-కతనప్రదేశః-గంగాయాఃప్రపాతః-తస్య-అంతేనమోప- నిరు
 థాఃజాతాఃపూసాంబాలత్యజాని-యన్తీతతో||ని||శవ్వంబాలత్యజానఘ
 నశత్యమరః-గౌరీగురౌపావకాత్పితృహిమవతః- గహ్వరంగుహం -
 విపేత||

{ సాదువృధిమౌమనసాపిహింసైరిత్యప్రిశోభా
 మూ. ౨౭ { క్రిహితేక్షణేన|అలక్ష్మితాభ్యుత్పతనోన్యవేణవృ
 సహ్యాసింహాకిలతాంచకవః||

౨౭వ్యా||సేతి|సాధునః-హింసైరివ్యాఘ్రాదిదిభూతాతుకజంతుభిః-
 నసాపి-దువృధిమౌదుభావేషాంతిహితోఅప్రిశోభాయాం- క్రిహి
 తేక్షణేనదత్తదృష్టివా-న్యవేణ-అలక్ష్మితం-అభ్యుత్పతనం- అభిముఖ్యేన
 త్స్వత్యతనంయస్యనిః-సింహః-తాంధ్రేయం-ప్రసహ్యతుహరాత్||ని|| ప్ర
 సహ్యతుహరాథాకమిత్యమరః-చకవఃకిల-శిత్యభీతి||

{ శచీయమాక్రందితమాతౌసాధోర్ధ్వవోనిబద్ధపతిశబ్ద
 మూ. ౨౮ { దీక్షామ|రక్షిప్సివాదాయనగేంద్ర|సక్తాంసివతః|
 యామాసేన్యతస్యదృష్టిమ్||

అం వ్యా || తదీయమితి || గుహనిబద్ధేన - ప్రతివజ్రేన ప్రతిద్వినానా - దీక్షాం - త
స్యాదంతదీయం - ఆక్రందితమాతాః ఘోషం - ఆరేష్యంతే మహాహవా
తకారిణః - పృథన్యదితీతన్య - సకేంద్రనక్తాం - దృష్టిం - రక్షియతగ్రహేషు || ౩ ||
కిరణప్రగహరశ్చిత్తమరః - ఆదాయేవగృహీత్వేన - నివతయా
మాను ||

మూ२౯ { నపాటలాయాం గవితస్థి వాంసంధనుర్ధరః కేనరీణం }
 { దదన్యః | అధిత్య కా యా మివధాతుమయ్యాం లోఽర్థ }
 { ద్రుమం సానుమతః ప్రభుల్లమ్ || .. }

[illegible]

మూ 30 { తతోమ్యగేంద్రస్యమ్యగేంద్రగామీవధాయవశ్య }
 { స్యశరంశరణ్యః జాతాభిషంగోవృషతిర్నిషంగా }
 { దుద్ధర్ముష్యవృషసభోద్ధృతాః ||

30 వ్యా|| తతః క్రితతస్మింహదన్య నానంతరం - మృగేంద్ర గామీసింహ గా
మీ - శరణం రక్షణం || శరణం గృహ రక్షితో గ్రిత్య మరణి || శరణం రక్షణం
హాతియాదవశ్చ - శరణే సాధు శ్శరణ్యత త్ర సాధు రితి యత్ ప్రత్యయః - బ్ర
నభేన బలా తా - రేణ - ఉద్భృతాః హతా అరయై వైరిణో యేన సేవ్యతతిది
లిఖః - జాతాభిషంగః జాతపరాభవస్స || ని అభిషంగః పరాభవ ఇత్యమరణి
వధ్యస్య వధా హాన్య యదం దాదిభ్యో యతి య ప్రత్యయః - మృగేంద్ర
స్య సింహస్య - వధాయ హననాయ నిషంగ త్రూణీ రాత్ || ని త్రూణీ హనం
గత్రూణీరనిషంగ ఇమన్వై యోగిత్యమరణి శరణం - ఉద్భృతం - విచ్ఛత్ ఇయేష ||

మూ ౩౦ { వామేతర ప్రస్థకరః ప్రహర్షుర్మఖప్రభారూషితః }
 { కంకవతే | సక్తాంగులిస్సయకతుంఖవచితా }
 { ద్వితారంభభవావతస్థే || }

౩౦ వ్యా|| వామేతి | ప్రహర్షుః ప్రహరణశీలస్య - తస్య - వామేతరః - దక్షిణ-
 రః - సఖశ్రుభాభిః - రూషితాని యుగ్మరితాని - కంకస్థకక్షీవి శేషస్య - చితా,
 యస్య తస్మిన్ || ని || కంకస్థకరః - కంక - సంగ - భరిత్రకటక మలచ్ఛదః || కంకః కీ
 శేషస్యాద్భుప్తా కాశేయధిష్ఠిగభితియాదవచితౌ - సాయకస్య - పుంఖవక -
 ర్యాభ్యేమూలప్రదేశే || ని || కలహరితుంఖభితియాదవః - సక్తాంగులిస్స
 తార్కితారంభభవా చిత్రవిభవశోభ్యణాద్యోగభవ - అవతస్థేసిలః ||

మూ ౩౧ { దాహుప్రతిష్ఠంభవివృద్ధమన్యోగభ్యర్ణహగస్సృ }
 { తమస్సృశేఘ్రి | రాజాన్యతేజోభిరదహ్యరాంత }
 { రోభిగీవమంత్రోషధరుద్ధమన్యోగః || }

౩౧ వ్యా|| దాహాన్వీతి | దాహాన్వీ - ప్రతిష్ఠంభేన ప్రతిబంధేన - వివృద్ధమన్
 ప్రవృద్ధకోటి - రాజా - మంత్రోషధాభ్యాం రుద్ధమన్యోగః - ప్రతిబద్ధమన్యోగః
 ద్ధశక్తిః - భోగీవశర్పభవ || ని || భోగీరాజభుజంగయారితి శాశ్వతః - అభ్యర్ణవ
 స్సం - అగస్సృతమచిరాధికారిణం - అన్యోగభ్యోన్యతేజోభి - అంతః -
 హ్యతః || అధిష్ఠాద్యనహనంతేజః ప్రాణాశ్చయేవ వీరీయదావః ||

మూ ౩౩ { తమార్యగృహ్యం నిగృహీతధేనుమణసుష్య వాచా }
 { మనువంశకేతుమ్ | విస్తయయస్సిస్తి తమాత్మనృతౌ }
 { సింహూరునత్తవ్వినిజగాదసింహః || }

౩౩ వ్యా|| తమితి || నిగృహీతాపీడితా - ధేనుర్యెనసింసింహం - ఆర్యాణా
 తాం - గృహ్యం శక్యం వివదాన్వేరితా హ్యవిష్టేమచేతి కృత్ || మనువ
 న్య - కేతుం చిహ్నం - కేతువదాన్వయతకకం - సింహభవతరునత్వం - మహాబ
 తం - ఆత్మనృతౌ - బహుసంభసరూపవ్యాపరే - అభూతపూర్వత్వా
 తంస్త్రికతడరిక్రం - తందిలివం - మనుష్యవాచా - కరణేన పునర్విస్తయ
 విస్తయమాశ్చగ్యం ప్రాప్తయ - జగదప్తిక్ ఈషద్ధనసతిధాతోణా
 ద్దాని - యాదేశేత్యప్రత్యయేనతివిస్తయయస్సితిరూపసిద్ధం - వి
 యస్సితిపాశేతులుగాగమార్థమాత్వం వక్తవ్యం తచ్చ - నిత్యం స్తయతేరితి
 తుస్త్రి వివరత్యేతిభిస్త్యైర్దైత్యభయిత్యాత్మనోచేదేవిస్త్యయమ
 తిస్యాత్ - యదాప్ - మనుష గ్రహాక్ ప్రయోజ్యకతీ భిస్త్యయతే

యాసిం హూవిస్తానయన్నితిన్యంతాద్వాపూతమత్రేతివ్యాఖ్యాయమ్

మూ ౩౪ { అలంమహిపాల తవశ్రమేణ క్రయ క్రమశ్చస్త్రీ
మితౌశ్చధాన్యాత్ | నపాదపోన్మూలనశక్తిరంహః }
శ్శిలోచ్చయేమూర్ఛతిమారుతస్య ||

౩౪ వ్యా|| అలమితి | హేమహిపాల- తవ- శ్రమేణ- అలంసాధ్యాభావా
చ్చామోనకతావ్యభివ్యథాః || ని || అలంభూషణకర్యాప్తిశక్తివారణవా
చకమిత్యమరః- అత్రగమ్యమానసాధనక్రియాపేక్షయా శ్రమస్యకరణ
తావత్ప్రతీయా- ఇతోన్న్వయి సాధ్యవిభక్తికన్తసిః | క్రియ క్రమపి అ
స్త్రీంపృథాన్యాత్- తథాహిపాదపోన్మూలనశక్తిస్యతత్తథోక్తం- మా
రుతస్య- రంహఃపేగః- శిలోచ్చయేపర్వతే- సమూర్ఛతిసత్తనరతి ||

మూ ౩౫ { కైలాసగౌరంవృషమారురుక్షోపదాకణాను
గ్రహఖాతశ్చస్త్రమితిపేహిమాంకింకరమప్తమూ }
తైశంభోదరంనామనికుంభతుల్యమ్ ||

౩౫ వ్యా|| కైలాసేతి | కైలాసభవగౌరంశుభ్రంవృషంబరురుక్షో- ఆరోఘమ
బోధి || ని || నామూకరంచశుభ్రంబగౌరమాహుమహానీపిణి ఇతి శాశ్వతః
అప్టామూతాద్యోయస్యతస్యఅప్తమూతేశ్శివస్యపాదార్పణం పాదన్యా
సః- తదేవ- అనుగ్రహః ప్రసాదః తేన- పూతంబృష్టంయస్యతంతథాక్తం శివ
స్వస్యోపరిపాదంసీతీకృత్యమూలోహతీతిభావః- నికుంభతుల్యం నికుంభస
దృశంకుంభోదరంనామకింకరమాంకపేహివిధి || శ్లో || భృగ్విశిలంబితేజో
వాయురాకాశమేవచాసూర్యాదంధ్రమసోమయాజిత్యప్తమూతా
యభి ||

మూ ౩౬ { అమంపురఃకశ్యసిదేవదారుంబుతీకృతోసౌవృష
భధ్వజేన | యోహేమకుంభస్తననిస్సృతానాం }
నగ్రందస్యమాతుఃకయసాంరసజ్ఞః ||

౩౬ వ్యా|| అమమితి | పురః అగ్రతస్థితం అమం దేవదారుంబుకశ్యసీతికాకుః- అ
సౌదేవదారుఃవృషభంభవజయస్యతేనశివేనపుతీకృతఃపుత్రతేనసీవకృతః
అహుతతద్భావేద్విః యోదేవదారుఃనగ్రందస్యమాతుగౌరవః హే
మకుంభంభవస్తనతత్తత్ నిస్సృతానాం కయసామంబూనాం రసజ్ఞః
నగ్రందశ్శే- హేమకుంభభవస్తనభితివిగ్రహః కయసాంక్షీరాణాం || ని || క
యఃక్షీరంబయోంబుచేత్యమరఃనగ్రందసమానపేమాన్మదమితిభావః || ని ||

౪౪ (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-ద్వితీయస్కంః-)

మూ-౩౭ { కంఠాయమానేనకటంకదాదిదన్య ద్వివేనోన్నధితా
త్వగన్య | అథైవమదే న్దనయాశుశోచసేనాన్యమాతీ }
ధువాసురాస్త్రైః ||

౩౭వ్యా|| కంఠాయమానేనతి|| కదాదిత్ - కటంకపోలం-కంఠాయమానే
సకమతాణ్ణకంఠాద్విభోయిత్ తతశ్శానచ్-వన్యద్వివేన - అన్యచేవదా
రోః-త్వగ-ఉన్నధితా-అథ-అదే న్దనయాగారీ-అసురాస్త్రైః|| అతీథంతు
తంసేనాన్యతీతిసేనానీ-నం-దం|| ని || పార్వతీనందనస్సందాసేనానీర
గ్నిభూగుహాభిశ్యమరః || సత్పుద్విమేత్యాదినాక్విప్-తమవ-ఎసందవ
దారుం-శుశోచ ||

మూ-౩౮ { తదాప్రభృత్యేవనన్దవిపానాంత్రాసాధకమస్త్రి
న్నహమర్తికుః || వ్యాపారితశ్శూలభృతాబిధా }
యసింహత్వమంకాగతసత్వవృత్తి ||

౩౮వ్యా|| తదేతి || తదాతేప్తాలంప్రభృతిరానియన్దికార్తవీతద్యథా భవతి
తథా-తదావ్రభృత్యేవ-వనన్దవిపానాం-త్రాసాధంభయాథం-శూల
భృతాశివేన-అంకంసమీకం-ఆగతాఃప్రప్తాః-సత్వాఃప్రాణినః-వృత్తిరా
హరణ్యన్దికత్ || ని || అంకస్సమీకత్యే-గతిహేత్యే-నాకరాధయోరితి
తేకవః-సింహత్వం-విధాయ-అస్తిన్నర్తికుః || గుహాయాం-అహంవ్యాపా
రితొనియక్తః ||

మూ-౩౯ { తస్యాలమేషామృతస్యత్వత్వైప్రదిష్టకాలాశర
మేశ్వరేణ| ఉపస్థితాశోణితపారణామే సురద్విష }
శ్చాంద్రమసీసుధేవ ||

౩౯వ్యా|| తస్యేతి|| శరమేశ్వరేణ- ప్రదిష్టోనిదిష్టః-కాలోభాషనవేళాయ
స్యాస్స-ఉపస్థితాప్రాప్తా - ఏషాగోరూపా- శోణితపారణాసురద్విషః-రా
హవాః-చంద్రమశ్రయంచాంద్రమసీ-సుధేవ- యధితస్యబుభుక్షితస్య-
తస్యమే-త్వత్వై-అలంకర్యాప్రాప్తనమస్స-వస్తీత్యాదినాచతుర్థి ||

{ సత్వంనివతాన్యవిహాయజ్ఞాంగురోర్భవాదగ్ని }
మూ-౪౦ { తశివ్యభక్తిః | శస్త్రేణరక్తయదశక్యరక్షంసత
ద్యశక్యస్త్రభృతాంక్షణతి ||

౪౦వ్యా|| సశితి|| సంపదముపాయశూన్యస్త్రం-లజ్ఞాంబిహాయ-నివతాన్య

భవా-గురోః-దర్శితాప్రకాశితా-శిష్యస్యకతవాభక్తిర్యోనతథా
 ప్రసన్నగురుధనంవివాశ్యకథంతప్రమాదంగచ్ఛేయమిత్యతహాశ్చైవ
 తియద్రక్ష్యం-ధనం-శస్త్రేణతయధేనసీశస్త్రీమాయధలూహయూరి
 తివిశ్వః-అశక్యారమ్యతదశక్యరక్షం-రక్షితుమశక్యమిత్యథః - త
 ద్రక్ష్యంనప్రమపి-శస్త్రీభృతాం-యశః-సమీక్షాతినహనన్తి-అశక్యార్థే
 వ్యత్రతివిధానంసన్దోహయేతిభావః॥

మూ-రం { ఇతిప్రగల్భంపురుషాధిరాజోమృగాధిరాజస్యవచో
 నిశమ్య ప్రత్యాహతాస్త్రీగిరిశక్రభావాదాత్మ }
 స్యవజ్ఞాంశిధివచకార॥

రంవ్యా॥ ఇతిప్రపురుషామధిరాజోన్యచః-ఇతిథం - ప్రగల్భంపాదం
 మృగాధిరాజస్యమృగసాయకస్యసింహస్య-వచః-నిశమ్యమృత్యా - గిరిశ
 శ్యేష్ఠరస్య-ప్రభావాత్ - ప్రత్యాహతాస్త్రీఃకుంతితాస్త్రీస్య-ఆత్మ
 నివయే-అవజ్ఞామవమానం॥ సీధావమానవావజ్ఞావహేళనమసూక్ష
 మమిత్యమరః శిధివచకారతత్వాదేత్యర్థః - అవజ్ఞానాదునిర్వేదంసప్రా
 పేత్యథః-సమానేమహిక్షప్రియాణామభిమానః - ససవేశ్వరంశ్ర
 తితిభావః॥

మూ-రం { ప్రత్యబ్రవీచైవనమమప్రయోగేతత్పూర్వసంకేత
 భప్రయత్నః । జడీకృతస్త్రింబకమిత్యేనవప్రయము }
 ముక్షన్నివవజ్రిపాణి॥

రంవ్యా॥ ప్రత్యబ్రవీచితి॥ నివవపూర్వఃప్రథమః - సంకఃప్రతిబం
 ధః-యస్యనతపూర్వసంకః - తస్మిన్ - ఇమప్రయోగేబాణప్రయోగః॥
 ని॥ జత్రిరోజితమద్య-యోగిత్యమరః - వితథప్రయత్నవ్యథాప్రయా
 సః - అతపవప్రయ - ముముక్షుమోక్షమిచ్ఛా - త్త్రింబకమిత్యేన-
 త్రిణి అంబకానిలోచనానియస్యసత్త్రింబకోహరః॥ ని॥ దృగ్దృష్టినే
 త్రలోచనచక్షుర్నయనాంబకేక్షణాక్షీణేలిహలాయధః - తస్య - విక్ష
 ణేన - జడీకృతనిష్పందీకృతః - స్తంభితఇతియావత్ వప్రపాణింద్రః - వ
 ప్రపాణాయస్యేతివిగ్రహః॥ ప్రహరణార్థేభ్యఃపరేషానిప్రహార
 వతఇతిపాణిశబ్దస్యత్రరనిపాతః - సభవస్థితః - నృసింహంసింహం-ప్రత్య
 బ్రవీత్॥ ఇ॥ బాహుంసవప్రంశక్రిస్యప్రధస్యాస్తంభయత్ప్రధరిమ
 హాధారతే॥

మూ-౪౩ { సంగుర్ధవేష్టస్యమృగేంద్ర)కామం హాస్యంవచ ప్రద్యద
 హంవివత్సుః | అంతగతం ప్రాణభృతాంహివేదన
 స్వంభవాన్భావమతోభిధాన్యే ||

౪౩ వ్యా || సంగుర్ధేతి || హేమృగేంద్ర) - సంగుర్ధవేష్టస్యత్రతిజ్జ్వల్య
 పారస్య-మమ-తదవచ-కామం - హాస్యంవచనసన్నియం - యదవచ-
 సత్సంమదీయేనశరీరవృత్తిమిత్యాదికం - అహం - వివత్సుఃవత్తుమిచ్చః-
 ఆస్తితహిత్వాహింస్థియతామిత్యాశంక్యకుశ్యరశంకరత్వాత్సర్వజ్ఞత్వా
 త్వవహాస్యమిత్యాహులంతరితి || హియస్మాత్కారణాత్ - భవాప్రా
 ణభృతాం - అంతగతంహృద్గతంవాగ్వైర్భావహిత్ర కాశితమేవ-
 సంగవంభావం - వేదవేత్తివిదోలటోపేతిణిలాదేశః - భవచ్చబ్రతయోగే
 నమధ్యమపురుషప్రయోగి-అతి - అభిధాన్య - వత్సయివచిత్రీ
 కృతంకమౌసంబధ్యతే-అన్యేతుకుద్యగ్విదనమాకణ్యక అసంభావి తాదృ
 మేతదిత్యవిహసంతి-అత స్తత్రమానమేవభూషణం- త్వంతువాత్సనసోస్త
 యోరప్యేకవిధవివాయమితిజానాసి-అతోభిధాన్య- యదవచోహంవివ
 త్సుఃస్తితదిత్యభావః ||

మూ-౪౪ { మాన్యస్యమేష్టావరజంగమానాంసగ్ధితిత్రత్యవహో
 రహేతుః | గురోర్గోష్ఠికంధనమాహి తాగ్నైసాశ్యత్వం
 రస్తదనుపేక్షణీయమ్ ||

౪౪ వ్యా || మాన్యత్వతిష్ఠావరాణాంతరుజైలాదీనాం- జంగమానాంమను
 మ్మాదీనాంచసగ్ధితిత్రత్యవహోరహేతుఃసగ్ధాఃస్పృహి - స్థితిఃపాలనంప్ర
 త్యవహారిత్రిశయః - తేహంహేతుః - సశశ్యంమమాన్యోపూజ్యఃఅలం
 క్యశాసనిత్యభావః - శాసనంచ - సింహత్వమంకాగతనత్త్వవృత్తిత్యా
 ద్యుత్తరూపం || తహివిస్పృజ్యగమ్యతామిత్యతఅహ || గురోరితి || పురస్తా
 దగే) - సశ్యదిదం-ఆహితాగ్నైగురోః - ధనంగోరూపం - అనుపేక్ష
 ణీయం-ఆహితాగ్నైరితివిశేషణేన-అనుపేక్షాకారణంహవిస్సాధనత్వంచ
 సూచయతి ||

మూ-౪౫ { సత్వంమదీయేనశరీరవృత్తిందేహాననిర్వర్తయితుం
 త్రసీద | దినావసానోత్సుకబాలవత్సా విస్పృజ్య
 తాంధేనురియంమహామేః ||

౪౫ వ్యా || సత్వతిస్థితిఃసంకాగతసత్త్వవృత్తిః- త్వం-మదీయేన-దేహాన- శరీర

వృత్తింజీవనం-నిర్వర్తయితుం-ప్రసీద-దినావసానేసాయంకాలే-ఉత్సృజో
మమమాతాఅగమిష్యతీత్యుత-రీతః-బాలవత్సయస్యాస్స-మహావైరి
యంధేనుః-విసృజ్యతామ్||.....

మూ.౪౬ { అథాంధకారంగిరిగహ్వరాణాందంప్రాచయూ
ప్రైశ్చకలానికుర్వత్-భూయస్సభూతేశ్వరపార్శ్వ
వర్తికేంద్రివిహస్యాధకశతంబభాషి||.....

౪౬వ్యా||అథాతి||అథ-భూతేశ్వరస్యపార్శ్వవర్తికేంకరస్సంహః-గిరె-గ
హ్వరాణాంగుళాసాం||ని||దేవభూతవిదగుహః||గహ్వరమిత్వమరః-అన్తకా
రంధ్రాంతం-దంష్ట్రయోర్మయూప్రైకాంతభిః-శకలాని-కుర్వత్-నిగస్య
నిత్యధః-కింబిత్-విహస్య-అగ్రశతంసృజం-భూయః-బభాషి-మానకార
ణం - అల్పస్యహేతోర్మహుహేతుమిచ్ఛన్తిత్యాదికంవత్సమాంత్రవృ
త్తమ్ ||

మూ.౪౭ { ఏకాతపత్రంజగతఃప్రభుత్వంనవంవయఃకాంతమి
దంవపుష్ప! అల్పస్యహేతోబహుహేతుమిచ్ఛత్
విచారమూఢఃప్రతిభాసిమేత్వమ్||.....

౪౭వ్యా||ఏకాతపత్రమితి||ఏకాతపత్రమేకచ్ఛత్రంజగతః-ప్రభుత్వంస్వా
మిత్వం-నవంవయఃయావనం-భవంకాంతంరమణీయం-వపుశ్చేత్యంబ
హు-అల్పస్యహేతాః-అల్పకారణేనఅల్పఫలయెత్సభిః-వస్తీహేతుప్ర
యోగభివష్టి-హేతుంత్యక్తం-భిచ్ఛత్-త్వం-మే-విచారకార్యాకార్యత
రామర్య-మూఢఃమందః-ప్రతిభాసి||

మూ.౪౮ { భూతానుకంపాతవచేరియంగారేకాధవత్సస్తి
మతీత్వదంతేజీవన్మునశ్శశ్వదుపప్లవెభ్యఃప్రిభాః
ప్రజానాథపితేవపాసి||

౪౮వ్యా||భూతేతి||తవ-భూతేషు-అనుకంపాకృపాచేత్ || ని||కృపావ
యానుకంపాస్యాదిత్యమరః||ప్రాణమృపావతాతేచేరిత్యధః-తహేత్వ
దంతేతవనాశేనతి-ఇయమేకాగాః-శ్వస్తీక్షేమమస్యాఅస్తీస్యస్తీమతీభ
వేత్-జీవేదిత్యధః||ని||స్వస్తీశిక్షేమపుణ్యాదాదిత్యమరః||హేప్రజానా
థ-జీవన్మునఃపితేవ-ప్రజాః-ఉపప్లవెభ్యః-శశ్వత్సదా||ని||పునస్స
దాథాయోశ్శశ్వదిత్యమరః-పాసరీక్షసి-శ్వప్రాణవ్యయేనఏకధేనురక్షణా
ద్యవంజీవితేనైవశశ్వదభిలజగత్ప్రాణకార్యమిత్యథః||.....

{ అధైకధనోరవరాధవంధాద్ధురోః కృశానుశ్రుతిమా }
 మూ.౪౯ { ధ్విభేషిశశ్యోన్యమన్యుర్భవతావిసేతుంగాఃకోటిశ }
 { స్పృశకాయతాఘటోద్ధ్విః || }

౪౯వ్యా||వధమకాలాపాదేవంప్రవృత్తికింతుగురుభయాదిత్యతాహ||అ
 ధై||అథకటాంతరే-ఎకాధేనున్యన్యతస్సత్-అయంకోవకారణావన్యాన
 ఇతివిజ్ఞేయంతవపలకరాధైకవోపేక్షాఅక్షణేనతి.చందావతికోవనాత్||ని
 చంక్షస్తవ్యంతకోవశత్యమగః-అతవ-కృశానుశ్రుతిమాఉవమానంయ
 న్యతస్సద్గిక్వల్పాత్-గురోః - విభేషికాఘటోద్ధ్వితా||ధాకానాంభయ
 హేతురిత్యపాదానాత్పంచమీ-అల్పవిత్తన్యధనహానిదుఃస్వహేతిభావః-
 అన్యగురోః-మన్యుఃక్రోధగ్ని||మన్యురైశ్శక్యతామగ్రీధీత్యమరేఘటా
 ఇవఉధాంసియాసాంతాఘటోద్ధ్విఃఉధసోనజీక్యనజాదేశేబహుప్రి
 హేరూధసోజీవ||నిఉధస్త్రుక్లిబమాపీనమిత్యమగః-కోటిశః-గాః.స్పర్శయ
 తాశ్రుతిపాదయతా||ని||విశ్రాణనందితరణంస్పృశకానంశ్రుతిపాదనమిత్యమ
 గః-ధవతా-విసేతుంకరితుకాంతశక్యః ||

{ తదగ్రీక్షకల్యాణకరంచరాణాంభోక్తారమూజకాన్య }
 మూ.౫౦ { లమాత్త దేహమిమహీతలస్పృశకానమాశ్రభిన్నమ్ }
 { ధంహీరాజ్యంపదమైంద్రహుహుః || }

౫౦వ్యా||తదగ్రీక్షతత్త్వప్రభావరణాత్-కల్యాణకరంచరాణాంభోక్తారం - క
 మాణివస్త్రి-ఉదోఽబలమస్యాస్తీత్యూజకాన్యలం * జ్యోత్స్నాతమై
 త్యాదినావలచ్చిత్వయాంతానిపాతే-అత్తదేహం-రక్ష || ననుగాముపే
 త్యతత్తదేహరక్షణేన్వగఃహానిస్యాదిన్యత్రాహ||మహీతలేతి || ఋద్ధంస
 మృద్ధం-రాజ్యం-మహీతలస్పృశకానమాత్రేణధూతలసంబంధమాత్రేణ-భి
 న్నంవంద్రిమంద్రసంబంధి - పదంస్థానం-అహుఃన్వగఃసన్నిభిద్యతఇత్య
 ధః

{ ఏతావదుక్తావిరతేమృగేంద్రప్రతిన్వనేనాన్య }
 మూ.౫౧ { హాగతేనశిలొచ్చయోపిక్షితిపాలముచ్చిప్రీత్యా }
 { తమేవాథకమథావతేవ || }

౫౧వ్యా||ఏతావదితి||మృగేంద్రసింహ-ఏతావదుక్తా-విరతేనతి-గుహా
 గతేన.అన్యసింహాన్యవ్రతీన్వన-శిలొచ్చయఃశైలోపిప్రీత్యాక్షితిపాలం

(2) (రఘుశంకకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-ద్వితీయస్కంః) ౪౯

తమేవాథాఁ-ఉచ్చైః-అథావతేవేత్యత్ప్రేక్షా-భాషిరిత్యయంబూ) ఇథాతోస్సమావాథాకత్వాద్వికమకః-బూ) ఇథాతుస్తుద్వికమక శేమకతిః॥ తదుక్తం॥ యోహ్యచ్చచ్ఛదంఙుధివృద్ధిచిత్తబూ) ఇథాసుజ మధుషాంకర్షయక్వాదకధితంతథాస్యాన్నీహ్యకృవ్యహామితి... ౧

మూ-౫౨ { నిశమ్యదేవానుచరస్యవాచంమనుష్యదేవపునర }
 { పుష్పవాచాధేవావతదధ్యాసితకాతరాహ్యసిరిత్య }
 { మాణస్సుతరాందయాళుః॥ ... ౧ ... ౧ }

౫౨వ్యా॥ నిశమ్యేతి॥ దేవానుచరస్య ఈశ్వరకింకరస్యసింహస్య-వాచం-నిశమ్య-మనుష్యదేవోరాజా-పునరప్యైవాచకింఛాతస్సకాలేనసంహేన-యదధ్యాసితంఆక్రమణంనపుంసకేభావేతి॥ తేనకాతరేఅహీణీయన్యాస్తయాబహుబ్రీహానకృష్ణస్త్వాప్యంగపాచ్ | పిన్దారాదిభ్యశ్చేతిసీమ-కింవావత్కృతితిభీతయేవస్థితయేత్యథః - ధేవాసిరిత్యమాణ-అతవనసుతరాందయాళుస్సకాలేనసుతరామిత్యత్ప్రేక్షాద్వికచనవిధజ్యేత్యాదినామశబ్దాత్త-వ-కిమేతిజన్యయేత్యాదినాఅమితిత్యయః-తథితశ్చాసవకవిధక్షిరిత్యయనంజా॥ ... ౧ ... ౧ ... ౧ ... ౧

మూ-౫౩ { క్షతాతి-లత్రాయశ్చిత్త్యదగఃక్షత్రైస్యత }
 { బ్రాభువనేషు రూఢః | రాజ్యేనకింతద్వివిరితవృ }
 { త్రిప్రాజైరుజోశమలీమసైరావః॥ }

౫౩వ్యా॥ కిమువాచేత్యత్రాహ॥ క్షతాతి-క్షతః-హంసాయామితిధాతోస్సంబదాదిత్వాత్ప్రేక్షాగమాదీనామితవక్తవాదమనాసికలోపేతుగాగమేచనితక్షితిరూపంసిద్ధం-క్షతోనాశాత్ప్రాయతథిక్షత్రై-సుఖియోగవిభాగాత-చక్రిత్యయః తామేతాంపుష్పతింకవిరళ-తానుకామితిక్షతాదిత్యాదినా-ఉదగః-ఉన్నతః-క్షత్రైస్యక్షత్రైవకాన్యశబ్దోవాచకః-క్షత్రైశ్చబృహత్సభ్యధః-సోయం-క్షతాత్-త్రాయతథిపుష్పత్వ-భువనేమరూఢఃకిలసిద్ధిభిరు-నాశ్వకణాదివతే-వలరూఢః-కింతుజంజాదినోగరూఢభిత్వ-అతఃకిమిత్యేతహ॥ తస్యక్షత్రైశ్చబృహత్సభ్యవిరితవృత్తేర్విగుర్ధవ్యాపారస్య-క్షతాత్ప్రాయమగుర్ధవతః-పుంసః-రాజ్యేనకింత-ఉపక్రోశమలీమసైరాందామలితైః॥ ౧॥ ఉపక్రోశోజుగుహ్యచతుస్సంపదాదగరణభిత్వయః ౧ జ్యోత్స్నాతమసేత్యాదినామలీమనశబ్దోనిపాతితః-తైఃప్రాజైరావ-కిం-సింహితస్యనవ్యంవ్యధామిత్యధః-ఏతేనవికాతకత్రిమిత్యా

దిక్షోపద్యయోక్తాదతోత్తరమతివేదితవ్యమ్||

౧౪ వ్యా|| అధ్యక్షధేనోఽత్యంతోత్తరమాహ|| కథమితి|| అనునయఃశోధావన
యః-నుకాగోవాణారాధకః-మహాపేషకరసుయోవా-అన్యసాంపయ
స్వినీనాందోద్ధీణాం-గవాం-విశ్రాణాద్దానాత్|| సి|| విశ్రాణానంవిశ్ర
ణంశ్చశకానంపత్రిపాదసమిత్త్యమరఃకథంశక్యంనశక్యత్యర్థకః|| అత్రిహే
ణిమాహ-ఇమాంగాంసురభిః కామధేనోఽక్షతంపమివిధక్రత్తితంపమి
నూనామన్యూనాంఅపేహ|| తద్ధి కథమయంపరిధవోస్యాత్తత్యత్రాహ|| ను
చోతి|| అస్యాంగవిత్వయాకతావ్రీహ్యతంతుపవోరస్తుంసతుంశకే
ధావేక్రమద్రాజసాహస్వరసామధ్యైన-నతుతవేత్త్యథకః|| జనప్రమ్యుక్తకర
ణచరినః||

५५॥ నాగేశికాంబికామతలమః॥ సేయమితి॥ సేయం గామయాని
మీగ్రియతే-శ్రుత్యాప్రియతలనెఱిగిహితమితిమగ్రియః-శ్రుతికి
పికతం-పరజిత్యదృశ్యత్యయః-సద్దేశహర్మమేవనిమగ్రియఃతన-భవ
త్తత్వత్తేజఃచమ్యానసీ-మోచయితుం. న్యాయ్యాన్యాయాదనపేతా
యైత్యర్థః-భవకభ్యుత్థేత్యాదినాయత్ప్రత్యయవివంశతి-తవపార
ణాభోజనందిహతా-నస్యాత్. మునె-శ్రియాశాలామాది-నైనార్థః-ప్ర
యోజనం-నచాలుప్రాధవేత్-నస్వా-శాఖ్యయేనాపిస్వామిగురుధనంసం
క్రమితిభావః ॥

౫౬ వ్యా॥ అత్ర భవానవచన మాణమిత్యాహ॥ భవానీతి॥ పరవాణాన్వయ
జరతంత్రైః భవానవచన ఇదం వత్సమాణం-అవైతివైత్తి శేషే ప్రధమకృతప
ధనుర్భువని-భవతా అనుభూయతవపేత్యధాన్॥ ౫౭ ధనుర్భూత్యాహ॥ హియ

(రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-ద్వితీయస్కంః-) ౫౯

స్వల్పారణాత్ నిలిహాహితావధారణిత్యమరః-తవదేవదారావిషయ
మహాకాలధికి-యత్నఃమహతాశ్రయత్నైసరత్వత్యత్యధః-ఇదంశబ్దోక్త
మథాందశాయతి-స్థాతుమితి - రత్వంవస్తువిశాశ్యనాశంకమయిత్యా
స్వయమక్షతేనలవ) నేననియత్రేనతిశేషః-నియోక్తుస్సామినిః-అగ్రే) స్థా
తుంసశక్యం-సర్వధారత్వంవస్తుధేనురూపమవిశాశ్యమేవేతిభావః ॥

{ కిమప్యహంస్యస్తవచెన్నతోహంయశక్యరేభవమే }
మూ-౫౭ { దయాభ్రుః | ఏకాంతవిధ్వంసిషుమద్విధానాంపి }
{ డేవస్థాస్థాఖలుభౌతికేషు ॥ }

౫౭ ॥ సర్వధావైతదపరిహార్యమేవేత్యాహ||కిమితి || కిమపింవా-అహం-
తవ-అహంస్యఃఅవభ్యోమతశ్చైత్-తహా-మే-యశవశరీరంతస్త్రి-ద
యాభ్రుభావ-ననుముఖ్యముపేక్ష్యఅముఖ్యశరీరకోభినివేశిత్యత్యా)హ.ఏ
కాంతేతి-మద్విధానాంమాదృశానాంవివేకాం-ఏకాంతవిధ్వంసిషుఅవశ్య
వినాశిషుభౌతికేషు-శృణ్వ్యాది-భౌతవికారేషు- పిండేషు - శరీరేషు-అ
నాస్థాఅనపేక్ష్యఖలు||ని||అస్థాత్వాంబనాస్థానయత్నాపేక్ష్యుకధ్యత్య
తివిశ్వం||

{ సంబంధమాభావనిపూర్వమాహువృత్తస్సనా }
మూ-౫౮ { సంకతయోవనాంతే | తద్భూతనాధానుకనా }
{ మానసిత్వంసంబంధినోమేక)ణయంవిహంతుమ్|| }

౫౮ వ్యా||సాహాదాదహమనుసరణీయోస్తీత్యాహ||సంబంధమితి || సం
బంధంసఖ్యంఆధావనిమాలాపిపూర్వకారణంయస్యేతం.అహం||ని||సా
దాభావనిమాలాపిత్యమరః . సఃతాదృక్సంబంధంవనాంతే.సంకతయోః
మిళితయోః-సౌఆవయోఃవృత్తఃసాతేతత్తై-హేభౌతనాధానుక-శివా
నుచర-ఏతేనతస్యమహత్వంసూచయతి-అతవసంబంధినఃమిత)స్య-మే-
క)ణయంయాజ్ఞా||ని||ప్రణయస్యాత్ఫరిచయేయాజ్ఞాయాంసౌహృదేషి
దేతియాదవం||క)ణయాస్త్యమిహిసంభయాజ్ఞాపే)మాణిత్యమరశ్శ
విహంతుంవాహాసి||

{ తథేతిగాంముక్తవతేదిలిఖన్సద్యః)తిష్టంభవిము }
మూ-౫౯ { క్రూరహం|సన్యస్తశస్త్రోహరయేన్వదేహముపా }
{ నయత్పిండమివామిషన్య|| }

౫౯ వ్యా||తథేతి|తథేతి-గాంముక్తవతేత్యక్తవతేహరయేసింహాయ||ని||కపా

౫౨ (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యాన-ద్వితీయస్కంధః-)

సింహాచసౌవర్ణ్యైర్దైహుహరింవిదురితిశాశ్వతః-నద్యంతత్యజేప్రితిష్ఠంభా
న్నిర్భుద్ధాత్ విముక్తిరానుముక్తవాస్తవః-దిలీళః- సన్నతశస్త్రోత్పక్తా
యధస్సగన్వదేహం-అమిషస్యమాంసస్య||ని||వలలంకృత్యమామిషమత్య
మర-పిండంకబళమిష-ఉపానయత్ సమర్పితవాన్వతేననిర్మమత్వముక్తమ్||

మూ-౬౦ {తస్మిన్ తస్మాదపియత్యుక్తః} జానామత్వశ్చతస్మిన్ }
{హనిపాతముగ్రమ్ | అవాఙ్ముఖస్యోపరిపుష్పవృత్తి} }
{ప్రివహతవిద్యాధరహస్తముక్తా || ... } }

౬౦వ్యా||తస్మిన్మితి||తస్మిన్ తస్మాదపియత్యుక్తః||సింహానిపాతంఉత్పత్త్యంతఃఉత్పేక్ష
మాణస్యతరగ్రయతత్త్వార్థః-అవాఙ్ముఖస్యఅధోముఖస్య-చ} జానాంపాల
యతుః||రాజ్యః-ఉపరిఉపరిష్టాత్ ఉపర్యుపరిష్టాదితి నిపాతః- విద్యాధరా
ణాందేవవిశేషాణాం-హస్తైఃముక్తాపుష్పవృత్తిః-పాతలజతత్ ||

మూ-౬౧ {ఉత్తీర్ణవత్సేత్యమృతాయ మానం వచోనిశమ్యాభి} }
{తముత్థితస్సగన్వదేశకరాజాజననీమిషస్వాంగము} }
{గ్రీవోపశ్రవణేన్నసింహమ్ || ... } }

౬౧వ్యా||ఉత్తీర్ణమితి||రాజాచిలీళః-అమృతవదాచరతీత్యమృతాయమానం
కతుః||జితిఉపమానాదాచారాధ్యై-తత్త్వానన్-ఉత్థితముత్పన్నం
హేవత్-ఉత్తీర్ణమి-వచోనిశమ్యభి} త్వా-ఉత్థితస్సగ-అగ్రతః||శ్రీ-
చ} స్రవణేన్నసింహా||అస్తీతి||శ్రవణే-దాం-గాంస్వాంజననీమిష-
దదేశ-సింహంతునదదేశ||... ..

మూ-౬౨ {తంబిస్త్రితంధనురువాచసాధోమాయామృయో} }
{ద్భావ్యజరిక్షిణాసింఘుషిచ} భావాన్మయినాం }
{తకోపిచ} భుంక్షి} హరుః||ముతాన్యహింసాః} }

౬౨వ్యా||తమితి||విస్త్రితం||అశ్వర్యగతం||కతకరిక్తః||తంబిలీళం-ధనురువా
చ-కిమిత్వత్ప్రాహ-హేసాధో-మయా - మయాం-ఉద్భావ్యకల్పయి
త్వా-జరిక్షిణాసింఘుషిచ} భావాత్ -అంతకోపిమయి-చ} హతుః||-స
చ} భుంక్షనమర్థః-అన్యే||హింసా||ఘాతుకాః||ని || శరారుఘాతుకో హిం
సే||ఇత్యమరంజనమికంపిత్యాదిసారచక్రిత్వయః- కిమతమమనచక్రిధవంతి
తివియోజ్యం||ని||బలవత్పుష్టకిముతశ్వత్వతీవచనిర్భరత్వమరః ||

మూ-౬౩ {ధక్త్యాగురామయ్యసుకంఠయాచక్రితాస్త్రితేలి} }
{త్రవరంవృణోవృన్దసకేవలానాంఠయసాంప్రసూ} }
{తిమవేహిమాం కామదుఘాంబగిన్నామ్ || }

౬౩ వ్యా|| ధ క్త్యతి|| హేపుత్ర-గురౌ-ధ క్త్యామయి-అనుకంపయాచ తేతు
భ్యం ప్రీతాన్ప్రీత్యా గ్రహణమపి తావ్యమిదతుర్థే- వరం దేవేభ్యో
వరణీయమథాం|| ౨ || దేవాద్యుతేవరః శ్రేష్ఠత్వమ్ బేషనాన్ప్రియభ
త్యమరః-ప్రణీవస్వీకరు-తథాహ-మాం-కేవలానాం బియసాం-ప్రసూ
తింకారణం-నాపేహీనవిధి-కింతుప్రసన్నామాం-కామాన్దోష్ఠికామదు
ఘాతాం అపేహివిధి||

తతస్సమానీయసమానితాథీకాహస్తాన్వహస్తాజ్ఞాత
మూ.౬౨ { పీతశబ్దః | వంశస్యకతాకారమనంతరీతిం సుదక్షిణా }
యాంతనయం యయాచే||

౬౪ వ్యా|| తత ఇతి|| మానితాథీకాహస్తాజ్ఞాతాన్వహస్తాజ్ఞాతాన్వహస్తాజ్ఞాత
భ్యో యససి-ఎతేనదాత్మత్వం దైవ్యరాహిత్యం చోక్తం-నరాజాహస్తానమా
నీయసంధాయ-అంబలింబధ్యేత్యథా-వంశస్యకతాకారం ప్రవర్తయతా
రం-అతఎవరఘుకులమితి ప్రసిద్ధి-అనంతరీతిం స్థిరయశ సంతనయం సుద
క్షిణాయాం యయాచే||

సంతానకామాయతథేతి కామం రాజైవత్ప్రసక్త్యశ
మూ.౬౫ { యస్వినీహ | దుగ్ధాశయః పత్రపుటే మనీయంపుత్రో }
పథుః ధ్యేతి తమాచిచే||

౬౫ వ్యా|| సంతానేతి సావయస్వినీగ్ధా-సంతానం కామయతీతి సంతాన
కామతనై రాజై-తథాతి-కామ్యత ఇతి కామోవరః-తం-ప్రతి
పుత్రప్రతిజ్ఞాయ హేపుత్ర-మనీయంబయః-పత్రపుటే పత్రనిర్మితహ
తై దుగ్ధాశయభుజ్ క్షేపితేతి-తంభుజం-అచిచే అజ్ఞాపితవతి||

వత్సస్య హూమార్థవిధేశ్వశేషం గురూ రనుజ్ఞామధి
మూ.౬౬ { గమ్యమాతః | ఉధస్యమిచ్చామితవో బభావ్తుం }
ప్రాంతము వ్యాకృతవరక్షితాయాః||

౬౬ వ్యా|| వత్సస్యేతి|| హేమాతః వత్సస్యవత్సవీతిన్య-శేషం వత్సవీతావశి
ష్టమిత్యర్థః-హూమదీవాధాస్తస్యమధిరనుష్ఠానం తస్య-శేషం వత్స
వశిష్టమిత్యర్థః-తవ-ఉధసిధవం ఉధస్యం క్షీరం శరీరావయవాచ్యేతియత్
ప్రత్యయః-క్షితాయాః-ఉర్వాప్యవసుధాయాః|| ౨ || వసుధోక్త్యవసుంధరే
త్యమరః-వృథాంశం వృథాగమన - గురౌః ఋషేరనుజ్ఞాం అధిగమ్యాశగ
మ్య-ఉపభోక్తమిచ్చామి||

౫౪ (రఘువంశ కావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-ద్వితీయస్కంః-)

మూ.౬౨ { ఇత్తం ఘోరీశేనవస్థితేనుర్విజ్ఞాపితాపీతతరాబభూవ |
తదన్వితా హైమవతాద్భుతక్షేత్ర త్యాయయావా |
శ్రమమశ్రమేణ||..... }
౬౨ వ్యా|| ఇత్థమితి|| ఇత్థం - ఘోరీశేనదిలిపేన-విజ్ఞాపితావస్థితేనురినందినీపీ

తతరా-పూర్వం శుశ్రూషయా ప్రీతా-నం ప్రత్యేనయా విజ్ఞాపనయాపీ
తతరా-అతినంతుష్టాబభూవ- తదన్వితా తేనదిలిపేనయాక్తా హైమవతాత్
హైమవత్సంబంధినః-క్షేమేణుహాయాః-నకాశాత్ - అశ్రమేణ అనాయా
సేన-అశ్రమం ప్రత్యాయయా ఆగతా||

మూ.౬౩ { తస్యాంశ్రునన్నైందుముఖం పిసాదం గురుర్నృపా
శాంగురపేనీవేద్య | శ్రహర్షదహ్మదుమితంప్రియా
ద్రుశశంసీ వాచామనరుక్తమేవ ||..... }
౬౩ వ్యా|| తస్యా ఇతి || పిసాదం ఇందురివముఖం యస్యనః - నృ

పాశాంగురుదికారికః - పిహర్షదహ్మదుమితం ముఖరాగాదిభిరనుమితం
అధ్యాపితం తస్మాద్దేహోఽపిసాదమనుగ్రహం - ప్రహర్షదహ్మదు
శ్చేజ్ఞాతత్వాత్ - అనరుక్తమేవ - వాచాంగురపేనీవేద్య విజ్ఞాప్య-
విశ్వాత్ పిరియామై - శశంసకథితవాః - కథితవైకథనంపునరు
క్తేన శేహతదస్తి - కింతు దహ్మదుమితంప్రియాత్వాత్పునరుక్తిమపి తమ
త్యోత్సృజమా||

మూ.౬౪ { సేనందినీ ప్రత్యమసిందితాత్మా నద్యత్సలోవత్సహుతా
వశేషమ్ | పౌవసిప్తేనృతాభ్యనుజ్ఞత్యుధ్రియశో
మూతకామివాత్సత్వమ్||..... }
౬౪ వ్యా|| సేనంది || అసిందితాత్మా అగహికతస్యధావసేనత్సవత్సలంప్రేమ

వాగ్నద్యత్సలంప్రేమత్సాంసాధ్యాంకామపలగతిలచ్ఛ్రీత్యయః-నదిలిపః
వసిప్తేనృతాభ్యనుజ్ఞః-కృతానుమతిస్సేన-వత్సస్యహుతస్యచ - అవశే
షంపీతహుతావశిష్టం-సందిన్యాస్తస్యక్షీరం-శుభ్రం-మూతకంపరిచ్ఛి
న్నం-యశ్చైవ అతితృప్తస్సకాపా||

మూ.౬౫ { ప్రాతర్వర్ణోక్తవ్రతపారణాంతే హస్తానికంస్యస్త్యై
యనం ప్రయజ్య | తోదంపతీన్వాంకితిరాఽధానీం
ప్రీష్టానియాయానవశీవసిష్ఠం||..... }
౬౫ వ్యా|| ప్రాతరితి|| వశీజతేంప్రియః-వసిష్ఠః హస్తే-యథా కస్యచానో

(రఘునంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-ద్వితీయస్కంః-)

౪౫

క్షణ్యవ్రతస్యగోసేనారూఢస్యలంగమాతాయాపరణాతస్యాలంతేప్రా
స్థానికంప్రాసకాలేభవంతతా-లోదితమిత్త్యథః ॥ కాలాంతభేదితభా
వ్రతస్యయః ॥ యథాకథంచీత్ గుణవత్ప్రాకాలేవతమానాత్ వ్రతస్యయః
వ్యతేభివృత్తికారోక్తిః ॥ తయితేప్రావ్యతేలనేనత్యయనం-సేవ్యయనం
శుభావహమాశీర్వాదం-వ్రతయ్యతౌదంపతీనుదక్షిణాదిలిపాన్వాం రాజ
ధానీంపురింకరిత్రప్రావయామాసః ॥

మూ ౧౦ { ప్రదక్షిణీకృత్యమతంహతాశేమనంతరంభవేదః }
{ రుంధతీంచ ॥ ధేనుంసవత్సాంచవృషేప్రతస్థేనన్తం ॥ }
{ లోదగ్రతరత్రధావః ॥ }

౧౦వ్యా ॥ ప్రదక్షిణీకృత్యేతి ॥ స్మరితః-హుతంహవిమచ్రీజ్యతితం-హ
తమశ్చాతీతిహుతాశేలగ్నిః-తంజ్వలన్-భవేదము-నేలనంత
రంప్రదక్షిణానంతరమిత్త్యథః-అరుంధతీంచ-సవత్సాంధేనుంచ-ప్ర
దక్షిణీకృత్యప్రగతోదక్షిణంప్రదక్షిణం ॥ తిష్ఠన్తుప్రభృతీసత్యేవ్యయీధా
వంతితేష్వప్రత్యయేతిప్రదక్షిణంప్రదక్షిణంసంపద్యమానంవృత్వాప్రద
క్షిణీకృత్య-సన్నిభమణంగైఃప్రదక్షిణాదిభిమణంగభావరక్షే-ఉదగ్రతర
త్రధావస్యే-ప్రతస్థే ॥

మూ ౧౧ { శ్రోత్రాభిరామధ్వనివారధానసభర్తృచిత్సీనిహితస్య }
{ హిమ్మః ॥ యయాచనుతాతనుభేనమాగేతస్వేనవపుః }
{ ణేణనమనోరథాన ॥ }

౧౧వ్యా ॥ శ్రోత్రాభిరామేతి ॥ ధమణచిత్సీనిహితః-సహిమ్మః-వ్రతాది
దుఃఖనహనశీలః-సన్యజతోశ్రోత్రాభిరామధ్వనినా-శ్రవణాత్మచన్వన
మాగేతనుతాతేనపామాణాద్యప్రతిహతేనసుఖస్ఫుల్భరః-తేనరథాన-స్వేన
పూణేణనసేభతేన-మనోరథాన-యయా-మనోరథచక్షే-ధ్వనిఃప్రసరితను
తాతేత్రతీబంధనివృత్తిః ॥

మూ ౧౨ { తమాహితౌత్సక్యమదశశనైసత్రజాత్రజాధకప్ర }
{ తశశికతాంగమ ॥ నేత్రేక్షిచపుస్తృప్తిసూపువచ్చి }
{ నవోదయంనారమివోషధీనామ్ ॥ }

౧౨వ్యా ॥ తమితి ॥ అదశశనైసత్రవానిమిత్రై-అహితౌత్సక్యంజనితదశశ
నోతలంతం-చ్రీజాధాననింతానాధాన-ప్రతేననియమేనకర్మితంతం
గంయన్యతం-నవోదయంనవాధ్యుదయం-తందలివం-చ్రీజా-తృప్తిం

౫౬ (రఘువంశకావ్యేనవ్యాఖ్యానే-ద్వితీయస్కంః)
 నాపువద్భిరతిగృహ్నుభిః- నైత్రైఃపివధీనాంవాధంచంద్రిమవ-శపుః
 త్యాశయాదద్యశురిత్యర్థః- చంద్రశిఖే-అదశానంకభాషయనిమిత్రంప్ర
 జాఘంఁలోకపాతాథంవ్రతంచేతాభ్యంకభాదాననియమః॥౧౧॥ తం
 చనోమంశపుదేవావిశర్యాయేణానుపూర్వశశివ్యాసఃఉదయఃఆదిరా
 వఃఅన్యత్సమానమ్॥

పురందరశ్రీపురముత్పతాకంశ్రుతిశ్యపారైరభినంద్య
 మూ-౨౪ { మానఃభుజేభుజంశంద్రనమానసారేఘాయస్సభూ }
 { మేఘకారమానసజ్జ॥ ౨ }

౨౪వ్యా॥ పురందరేతి ॥ పురంపురీమసురాణాంధారయతీతిపురంద
 రశ్యక్రిః॥ ౨॥ పురుమూతఃపురందరశ్యమరః ౨ పూస్సర్వయోదాఁరి
 నశూరితిఖన్-వాచంయమపురందరాచేతిముమాగమనిపాతశతశ్యశ్రీ
 రివశ్రీర్యశ్యసృజః - పారైరభినంద్యమానః ఉత్పతాకముద్భ్రితద్య
 జం॥౨॥శతాశావైజయంతీన్యాశేనంధ్వజమస్త్రీయామిత్యమరః-పురం
 త్రివిశ్య-భుజజ్ఞేంద్రేణ - నమానసారేఘల్యబలే॥ ౨॥ సారోబలేఘరాం
 శేచన్యాయేగ్గీబంవరేత్రిప్విత్వమరః-భుజే-ఘాయఃఘమేఘకారం-ఆన
 సజ్జఅర్చితవాన్॥

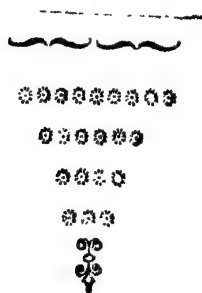
అధనయనగముత్తంజ్యోతిరత్రేవద్యోస్సురనరిది
 మూ-౨౫ { శతజీవహ్నాన్మూలమైశమ్ । నరశతికులభూ }
 { త్రైగధకమాధత్తరాజ్జగురుభిరభినీపిష్టంలోకపా }
 { లానుభావైః॥ ౨ }

శ్రిశ్రీకాళిదాసకృతౌరఘువంశేమహాకావ్యేద్వితీయస్కంః-

౨౫వ్యా॥అథతి॥అథద్యోస్సురవత్త॥౨॥ద్యోస్సర్వసురవత్త॥నారితివిశ్వః
 లత్రేర్మహామేః-నయనయోః-సముత్థముత్సన్నంజితశౌచనగశాశ్రిక
 శశిత్యయః-తజ్జ్యోతివచంద్రిమవ॥౨॥ఋక్షేశస్సావత్రినైత్రిశ్రసూతా
 హిమగిధీతితిశాలాయథంచస్త్రీస్యాశ్రినైత్రీర్ధూతత్వముక్తంశురవం
 శే॥౧౧॥నైత్రభ్యాంపరిసుసావిదశధాద్యోతయన్తిశతంగర్భంగశధాహ్మ
 ఘాఘిశదేవోద్భవస్తతఃతత్త్యాగికనైత్రద్రీప్తవ్యం-సుదనరిత్-గర్భవహ్నా
 నానిఘ్నాతంజీ ॥౨॥౨॥నైత్రసున్నస్తనిఘ్నాతవిధ్మైఃపైరితాస్సమాశ్రిత్య
 మంఁవఃపైచనాన్దమలత్రైరామాయ॥౧౧॥తేగత్వాశవ్యతంరామ

సంధాతుమండీతమ్ || అగ్నింసంయోజయామానుపుత్రార్థంసగ్వదేవతాః
 దేవకార్యమిదంలెవసమాభస్సవహుతాశనః | శైలపుత్రాన్మహావేదోఽం
 గాయంతోయజుత్యుజః | దేవతాంసంవృతిజ్ఞాయగ్ధ్వాన్యైశ్వర్యావః || ౫
 ర్భన్తారయవైదేవదేవతాసామిదంప్రియమ్ || ఇత్యేశద్యవంసంప్రిత్యావి
 త్యంగూతమధారయత్ | సతత్యామహామాంద్యష్టాశ్రమన్తాదవశీశ్యత || సమ
 నశస్త్రవాదేమమభ్యుషించతసావకః | నేర్వస్త్రోఽంసప్రార్థాగ్ధ్వాన్యాయాంర
 ఘుండనెల్యాది-రాజ్ఞీమదతా.నరభిలైర్దివ్యసన్యసుభూత్యైహంతశ్యలక్ష
 తాయైగురుభిర్తహస్పిః-లోకపాలాసామనుభావైస్తైశ్చోభిః-భిరిప్తమను
 ప్రవిష్టం-గధకం-అధత్తదధావిత్సగ్ధ అశ్రమసు || స్తో || అష్టభిలోకపా
 లానాంవపుధాకరయత్యేకభిః || అతి-అధత్యేశ్వరేస్త్యైశ్చోభిః-శ్యకంధార
 గమచ్యతే-తథామంతేచద్యుశ్యతే || పు || యథేయంశ్యభిమహిత్మవంత
 గర్భమాదధే' ఏవంత్యం-గర్భవాధత్సన్దశమేమాసిసూతవ ఇతి మాత్రీనృ
 త్తమేతత్ || తదుక్తం || శ్లో || ననమయయయతేయంమాత్రీభోగ్నిలోకైర్ది
 లక్షణాత్ || ఇ

ఇతిశ్రీమత్పదవాక్యప్రవాణపారవారిణమహా
 పాహ్యాయకోలచలమల్లినాథసూరివిరచితాయాం
 సంజీవినీసమాఖ్యాయాంరఘువంశవ్యాఖ్యా
 యాంద్వితీయస్కంఠః-

(రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-తృతీయనిగదప్రారంభః-)

మూ-౧

మూ-౨ { శరీరసాదాదనిమగ్నః పూజనామైశ్వరసాలక్యత
 ణాభిహంతునాః ఉచ్యతే కాశేనవిచింతితః
 గాత్రీధాతకల్పాశ్చేనైవశక్యతీ

[illegible]

(రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యాన-తృతియస్కంః)

మృత్యుత్వసుదృఢతక్రిధాతశబ్దస్యలంఘనదాభవశర్యసీవ-అలక్ష్మతశరీరసా
దాదిగర్భలక్షణేదాహటః || శ్లో || ఓమతాగరిమాకుక్షేర్మూర్ఖాభర్త
లోచకమిజ్యంభాక్రసేకస్వీదనంరోమరాజ్యాఃక్రూశనమితి|| ౩

మూ-3 { తదాననంమృత్యురభిఃతీశ్వరోరహస్యపాఘ్రియ
నత్వప్తిమాయయా | కరీవసిక్తంకృషతైశయోము }
చాంశుదివ్యపాయేవనరాజపల్వలమ్ || }

3 వ్యా|| తదాననమితి|| తీశ్వరోదితీశః-రహసి- మృత్యురభిమృదాసుగం
ధితస్యాంసుదక్షిణాయాఅననంముఖం-ఉపాఘ్రియ-త్వప్తి-నాయయాక
భమవ-శుచివ్యపాయేగ్రిష్టవసానేని|| శుచిశ్చద్ధేనువహతేశ్వంగారామాభ
యోస్సితేగ్రిష్టహుతవహేపిస్యాదితిశ్వః|| ఐయోముచాంమేఘానాంకృ
షతైశ్చిందుభిః|| కృషంతిందుకృషతాదిత్యమరసిక్తంఉష్ణితం-వనరా
జైః-కల్పలమల్పసరః-ఉపాఘ్రియకరీవ-అతికరీవనరాజపల్వలనాం
కాంతకామినీవదనసమాధిగనునంధాయః-గభిణీనాంమృగభక్షణంలోక
జగ్నిర్దమేవ-ఏతేనదోహదాభ్యంగర్భలక్షణంసూచ్యతే|| ... ౩

{ దినంమరుత్వానివభోక్త్యతేభువంగిగంతవిశ్రాంతరథో }
మూ-౪ { హతత్సుతః|అతాభిలాషేప్రథమంతథావిధేనోబబం }
{ ధాన్యరసాన్విలంఘసా|| ... }

౪ వ్యా|| దాహృదహతుశేమృద్భక్షణేహత్యంతరముల్పేక్షతే|| దినమితి||
హయస్సాత్తారణాత్-దిగంతవిశ్రాంతరథఃచక్రవర్తిః - తస్యాస్పతస్త
త్సుతః-మరుత్వాంగి|| ని|| ఇంద్రోమరుత్వాస్త్రహవేత్యమరః|| దివంస్వ
గః-మవభువంభోక్త్యతేభుజోనవనత్యాత్మనేతదం-అతఃప్రథమం-సా
సుదక్షిణా-తథావిధే-భూవికారేమృద్రాపే-అభిలవ్యతభిత్వభిలాషోభో
గ్యవస్తు-తస్మాక్కుకమాథాభుభోజిత్యయః - రన్యంతేస్వాద్యంతభితిర
సాంభాగ్యాధాః-అన్యేచతేరసాశ్చ-తా-విలంఘ్యవిహాయమనోబబం
ధ-దధావిత్వర్థః-దాహృదహతుకన్యమృద్భక్షణస్యచిత్రీభాగసూచనార్థ
త్వముల్పేక్షితమ్|| ౪

{ నమేహియాశంసతికిందిదీప్తితంస్పహవతీవస్తుమకే }
మూ-౫ { మమాగధి | ఇతిన్మృచ్చచ్చత్యమవేలమాదృత్యప్రియాసభి }
{ రుత్తరకోనశేశ్వరః|| ... }

౫ వ్యా|| నేతి|| మగధస్యరాజ్ఞోఽత్యంస్త్రిమాగధిసుదక్షిణాదవ్యభోమ

గధకలింగసూరమసాదనత్వన్-హి యాలజ్జయా-కిందితి-మపి-కృత్తిత
 చభీష్టం-మేమహ్యం-సఖంసతి-వ్యాచప్తై-తేమవప్తమ స్పృహవతీతశిత
 సుపేలమనుక్షణం-అగృహంఅగృతవాక్తాక్షకశారి క్రిన్తి ని|| అదృతౌసాదరా
 వితాతాత్మమగః-ప్రియాయాంప్రియస్యాః-నభీష్మహచరిః-ఉత్తరకోన
 లేశ్వలోదితః-కృచ్ఛతిస్త్రుత్రచ్చః లక్ష్మితీర్థాతాథేలభ-నభీనాం
 విస్త్రంధయామిత్యాదితిభావః||

{ ఉపేత్య హదో హదదుర్భశీలతాం యదేవ వప్రేతదశశ్య }
 మూ-౬ { దాహ్యాశమ్ | సహిష్టమస్య త్రిదివేపిభూతతరభూదనా }
 { సాద్యమధిజ్యధన్వనః|| ... }

౬వ్యా|| ఉపేత్యతిదో-దంగ్భిణీషనోరథః|| ౬|| దోహదందోహలంశ్రీ
 ధాలాలనంచనిమంమితమితి గలాయుధః-సానుదక్షిణా-దోహ దేవదుర్భ
 శీలతాందుర్భావనావతాం ఉపేత్యహి-యదప్యై వప్రేతదశాంజే-
 తదన్వస్త్ర-అహృతమాసితం-ధితే-తేవః-అశశ్య దేవ-అలభ్యతేత్యర్థః-
 కుతః-హయస్తతా-రణాత్-అన్యమాసతే-ఇష్టంవస్తు-త్రిదివేన్వశే-
 పి-అనాసాద్యమహి-నాయత్-కింయాచనయానేత్యాహ-అధిజ్య
 ధన్వనశ్రీ-సహివీరకత్తి నామ-ధ్య-కించి స్తీతిభావః లత్రరాహుతి||
 సాదకోహేపదాశ్చైత్రధావవిధాన్తి-తేదితదచ్చకత్తి-వివోరగపూరణం
 అకరణ్యోష్ణదోమస-ధవాత్-స-రాజ్ఞః-స్త్రీ-తాల్యాత్-తదుక్తం||
 దేయమశ్యహితంతిప్యేహ-హితమిల్వకమ్-త్రధాపిభూతాద్భక్తివి
 కృతిస్పృహితేవవా|| అన్యచ్చ|| దోహదస్యాప్రదానేనగర్భోషమివా
 ప్నయాదితి||

{ క్రమేణనిస్త్రీవదోహదవ్యధాం ప్రవీయమానావయ }
 మూ-౭ { వారరాజనాపురాణశ్రాతగమాదనంతరం లతేవనన్న }
 { దధనోజ్జ్వలలా|| ... }

౭వ్యా|| క్రమేణేతి-సానుదక్షిణాక్రమేణ-దోహదవ్యధాంచ-నిస్త్రీర్య-ప్రవీ
 యమానావయవాపువ్యమాణావయవాసతీపురాణశ్రాతగమాదనంతరం
 పిధాన్తి-తాం-నిశ్చ్యక్తాన్-దధనోజ్జ్వలలాం-యన్యాన్-లతేవరరాజ

{ దివేషుచచ్చక్ష్మి తాంతేపీవరంతదీయమ-సీలముఖం }
 మూ-౮ { నదన్వయమ్ | తిరశ్చకారథి మరాభిలీనయోస్సుజాత }
 { యోగివంకకాశయోగ్నియమ్|| ... }

రావ్యాః లక్షణాంతరంగణయతి॥ దినేషుదోహదదినేషు-గచ్ఛ
త్సనత్ససితాంఘీనరం - అతిస్థూలం-అనమంతాన్నిలేముభేదమాచకే
యస్యోత్ - తదీయంసుదక్షిణానంబంధి- స్రవద్యయం - భ్రమరైశ్చభివ
యోః-అభివ్యాజ్యయోః-సుజాతయోస్సందరయోః - వంశజకోశయోః-
వట్టలయోః శ్రీయం-తిరశ్చకార-అత్రేబాహుః॥ శ్లో॥ ఆమేష్టరాస్తనావీ
నాసుదరాకృష్ణమాచకావతి॥ ...

మూ-౯ { నిధానగర్భామవసాగరాంబరాంశమీమవాభ్యంతర
లీనపావకామ్ | సదీమవాంతస్సలిలాంగరన్వతీంస్య }
జన్మనత్త్వాంమహావీమమన్యత॥ ...

౯వ్యా॥ నిధానేతి॥ సృజఃదిలిజః - సనత్త్వాం - గర్భిణీమత్సర్వం - మ
హావీంశ్చతాభిషేకాం-చియాం॥ నికృతాభిషేకామహావీత్సమరం-ని
ధానగర్భేయస్యాస్త్రానిధానగర్భాం-సాగరం-అంబరంవస్త్రంయస్యా
స్త్రాంసాగరాంబరాం-సముద్రంవిననామత్సర్వం॥ ని॥ అంబరంవోమ్న
వాసనీత్సమరం-భవమవ - అభ్యంతరేలింపావకోయస్యాస్త్రం - శ
మీమవ - శమీమకరాపహ్నిరస్తీత్సత్తలింకం॥ శ్లో॥ శమీమాగర్భా
దగ్నిమన్తతి - అంతస్సలిలామంతగతనలిరాం - సరన్వతీం-సదీమవ-
అమన్యత-ఎతేనగర్భస్థితశో-సాగ్రభామత్వంతేజస్విత్యంపవిత్రత్వంచ
వివక్షితమ్॥ ...

మూ-౧౦ { త్రియాసురాగన్యమనస్సమున్నతేద్భుజాద్భితానాంచ
దిగంతసంపదామ్ | యథాక్రమంపుంసవనాదికాంక్రి }
యాంధ్యతేష్చధీరస్సదృశీవ్యకథత్తనః॥ ...

౧౦వ్యా॥ త్రియేతి॥ ధీరఃసదిలిజః - చియాంయంపేయస్యాం-అనురాగ
న్యమనస్సమున్నతేకాదార్యన్యభుజేసభుజబలేన అజ్ఞాతానాం సంపాది
తానాం-సనువాణజ్యాదినా-దిగంతేమనంతదాం-ధృతేశ్వ-పుత్రామే
భవివ్యతీతసంతాపన్యచ॥ ని॥ ధృతిర్వోగాంతరేదైర్యదారణాకారకుప్తిష్టి
తివిశ్వః-సదృశీ-అనురూపః - పుమాన్సూయతేఅనేనేతిపుంసవసంతదాది
ర్యాసంతాంక్రియాః- యథాక్రమంక్రమమనతిక్రమ్య - వ్యధత్కృత
వాః - ఆవిశట్టేసంసవలోభసీమంతాన్నయనేకృప్యతే - అత్ర-
మాసిద్వితీయత్వతీయేవాపుంసవసం - యదాహపుంసావక్షత్రేణచ
క్రమాయక్రస్యాదితి పారసీకరః- చతుర్థామాన్యవలోభా సమిత్యా

౬౨ (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్కంః-)

శ్వలాంసః-పశ్యేత్తమేవాసీమంతోన్నయనమియాజ్ఞవలగ్నః॥

మూ.౧౧ { సురేంద్రమాలాశ్రితగర్భగారవాత్ప్రయత్నము
క్తానసయాగృహగతఃతయోజనారాంజలిభిన్నహ
స్తయాననందపారిష్టవనేత్రయాన్యకః॥ ... ౧ }

౧౧వ్యా॥సురేంద్రేలిగృహగతఃగృహంప్రత్యాగతః-సృపోదివీరి-సు
రేంద్రా-శాంతోకపాలానాం-మాత్రాభిరంజైః-ఆశ్రితస్యలన్నప్రతిష్ఠ
స్య-గర్భగారవాత్ - భారాత్ - ప్రయత్న - ముక్తానసయా-
అననాదుభిక్షయైత్యకః - ఉపచారవ్యాంజలంజలిక - భిన్నహస్త
యాపారిష్టవనేత్రయాచంచలావ్యో॥ చంచలంతర్భంజైవపారిష్టవజిష్ట
శ్చైత్యమరః-తయానురక్తియాననందసంతోషితవా-సురేంద్రమా
త్రాశ్రితస్యత్రమనుః॥స్థలప్రతిభిన్నసురేంద్రా-శాంతాభిరంజై
తోన్యభిలి॥ ...

{ కుమారభృత్యావశతైరనుష్ఠితేభివగ్నిరాపైరథగర్భ }
మూ-౧౨ { భర్తృణిచిత్తిప్రతీతస్త్రిసవోస్తుభింప్రియాందదర్శ }
{ కాశచివమభితామివ॥ ... ౧ }

౧౨వ్యా॥కుమారేతి॥అథకుమారభృత్యాచాలచిత్వానంజ్ఞాయానమజ
నిషదేత్యాదివాక్యే-తస్యాంకుశైః-అపైహై-భివగ్నివై-రైః-గ
ర్భస్యభర్తృణిభరణే॥ప్రోషణేక్లిబేహేముభృతౌభరైలిశాశ్వతః॥భృ
జ్జోమనిస్సృత్యయః-అనుష్ఠిత్యతనతి-కాలదశమేమాసి-అన్యత్ర-గ్రి
హ్యవసాన-త్రీసవస్యగర్భమోచనస్య-ఉన్నభిమానన్నప్రసవామిత్యర్థః॥
॥స్వాదుత్పాదేభలేపుష్పేప్రసవోగర్భమోచనత్యమరః-పియాంసుద
క్షిణాం-అభ్యాగ్యాస్యాస్సంజాలాసీశ్యభితాంజతదస్యసంజాతంతార
కాదిభ్యశ్చితితత్-చివమివ-చిత్తిభతా-ప్రతీతస్తుప్తస్క॥ ॥భ్యాతేహృ
ష్టప్రతీతత్యమరః-దదశ-గర్భకమణిపాతెగర్భధానత్రీతానా
చిత్యభంగః॥ ...

{ గ్రహైస్తరివందభిరుచ్చసంస్థితైరసూర్యైస్సూరిత }
మూ౧౩ { భాగ్యసంపదమ్-సూతపుత్రంనిమయేశినమాత్రి }
{ సాధనాశక్తిరవాగ్ధుయమ్॥ ... ౧ }

౧౩వ్యా॥గ్రహైరితి॥తతః-శత్యాకంప్రాశ్యానమా॥॥పులోమజాశక్తింద్రా
ణీశ్యమరః-సానుదక్షిణ-సమయేప్రసూతికాలేనతి-దశమేమాసీత్యర్థః॥

వసుదేవాయ నమః - అనుభవ
 గ్రంథం - పండితాభి
 వాసిష్ఠాచార్యుని వా
 క్యములను ప్రభావం
 వసుదేవాయ నమః
 వసుదేవాయ నమః

• • • • •

౧౪ వ్యా॥ దిశః క్షతాః శత్రుః సర్వే ॥ అత్యంతం యోగేంద్రియాదిశః-
 ప్రసేదుః ప్రసన్నాబధూవుః-మరుతోవాతాః-సుహాః-మనోహరాః-వ
 వుః-వాంఛిన్తు-వాగతిగంధనయోలిప్-అగ్నిః-ప్రదక్షిణాచ్చిశ్శాహవిరా
 జ్యాతికం-ఆదదేన్వీచకార-ఇత్థం-సర్వం-శుభశస్త్రి-శుభనూచకం-బహువ
 తథావాతాద్యశాంరఘుప్రకారాణాం-భవోజన్త-లోకాభ్యుదయాయ-

భవతితిశేష:-తతోదేవాదిపసంతుష్టాత్మగః

మూ.౧౫ { అరిష్టసియ్యోఽపరితోదిహరిణాసుజన్మనస్తస్యనిజేనతేజ
హానిశీధదీహస్సహనాహతత్వేయోబహుపురాతేజ్యునమ
ర్పితాత్మనః ||

౧౫వ్యా|| అరిష్టేతి|| అష్టం సూతి తాగృహం || ని || అరిష్టం సూతి కాగృహమిత్థ్య
మరః-తస్మిన్యాశయా-తాం-చిత్తస్సర్వతఃకలితఃపరితస్సమయానిక
మాహాప్రతియోగేవిద్యశ్యతత్త్వీతియా-విహరిణాన్యాపినా - సుజన్మనస్త
స్యనిజోః-నిజేననైసికా-కే-తేజసా - సహనా -హతత్వేషః-నిశీధదీహ
అధికారాత్ప్రదీహః || అధికారాత్ప్రదీహాద్వావిత్థ్యమరః-అతేజ్యునితే-స
మర్పితాత్మన-బహుపు-నిశీధతేజోదీహనాంప్రధానికృతంభావనాథాః ||

మూ.౧౬ { జనాయశుద్ధాంతవరాయశంసతేకుమారజప్తామృతన
మృతాక్షరమృతాయమానీత్రియమేవభూవతేశ్వరః
ప్రభంభత్రిమభేదచామరే ||

౧౬వ్యా|| జనాయేతి|| ఘాతతేది-లిపస్య-అమృతనమృతాక్షరంఅమృతన
మానాక్షరం || సహజసమసమృతాత్మత్యాహుడ-కుమారజన్మపుత్రాత్వ
త్రింశంసతేశ్వరాయతే-శుద్ధాంతవరాయఅంతఃపురచారిణే-జనాయ-త్రి
యమేవ-అదేయమానీత్-శంతత్త్రియం-శశిప్రభంభత్రిం - ఉభేచామ
రేవ-భత్రిదీనాంరాజ్ఞఃప్రధానాంగర్వానిలిధావః ||

మూ.౧౭ { నివాతపద్మస్త్రీరుతేనచక్షుషానృపస్యకాంతంపిబతస్సు
తాననమ్ | మహూదధేఃపూరణమేదుదర్శనార్థం
మృత్రహవఃప్రబభూవనాత్మని ||

౧౭వ్యా|| నివాతేతి|| నివాతోవాతరహితప్రదేశః || ని || నివాతావాత్రయానా
రావిత్థ్యమరః-తత్త్రియత్వద్వం-తద్వత్ - స్త్రీరుతేననిష్పందేనశిశ్మలేనేతి
యావత్ -చక్షుష-కాంతంమనోహరం || ని || కాంతంమనోహరంరుద్యమి
త్యమరః-సుతాననంపిబతఃశృష్టయానిత్యతః-నృపస్యనిలిపస్య-గురురుత్త
టఃప్రహవః-కరాణ-ఇందుదర్శనాత్-గురుః - మహూదధేః-పూరోజ
లౌఘివ-అత్తనిశరీర - నప్రబభూవ - స్థాతుంసశభాక - అంతసకమాతి
స్తేయేయావత్ -సహ్యల్పాధారేఅధిః-మూయతత్త్రిధావః-యద్వా- అత్తని
నస్త్రికావయ-నప్రబభూవ-అత్తాననియంతుంసశభాకః-తుబహనిక
క్షగామేత్మగః ||

మూ-౧౮ { సజాలకమకాణ్యఖిలేతకస్విసాతపోవనాదేత్యప్రరోధసాకృతే | దిలిపిసూనుర్మణరాకరోద్భవసిన్ధియ }
క్రసంసాగరభవాధికంబధా ||

౧౮వ్యా||సేతితి||సదిలిపిసూనుః-తకస్విసాపురోధసావస్థిపైవ-తకస్విత్వా దనుస్థితం-ర్మసపిర్వం-స్వాదితిభావః-రహివనాత్-ఏత్యప్రకృత్య-అఖిలేజాతక మకాణ-జాతస్యకలకావ్యేససాగరవిశేష-కృతసం-సిన్ధియ-క్రసంసాగరశ్చాఖిలేఖనాదిద్యస్యసత్యధా-క్రః-అకరోద్భవంబునితీధవః||సిన్ధియః|| స్త్రీయామాకరస్సాద్యదిత్యమః-మణిరివ-అధికం-బధా-వస్థిమంత్రప్రభావాత్తేజస్తాద్యదిత్యః-అత్రమను||శ్లో||త్రిభూధవధ-నాత్పుంసోజాతకమకాద్యయగ్భలి ||

మూ-౧౯ { సుఖశ్రవామంగళశూర్యనిస్సన్వినాప్రమోదస్య }
తైస్సహవారయోషితామినకేవలంసద్విమాన }
ధృతతేదివధివ్యజృంభంతరిపాకసామి ||

౧౯వ్యా||సుఖేతి||సుఖంశ్రవణేవణంయేషాంతేసుఖశ్రవాఃప్రతిసుఖాన్నిత్యధణః-మంగళశూర్యనిస్సన్వినా-మంగళవాద్యధ్వనయః-వారయోషిరాంవేశ్యానా||సిన్ధివారిస్త్రీగణికావేశ్యేత్యమః-త్రీమోదస్యతైస్సహ-మాగధీతలద్విలికస్య-సద్విమానకేవలంగృహవ-నవ్యజృంభంత-కింతు-హ్యాదికోయేషాంతేదిపాకసోదేవాః||కృత్యోదరాదిత్వావృతవదుందుభయావి నేదురితిభావః||

మూ-౨౦ { ససంయతప్రకృత్యభూవరక్షితుర్విసజాయేద్యంసత }
జన్మహుషికాతి | ఋణాభిధానాత్ప్రయమేవంవ }
లంతదాపితృణాంముముచేసేబంధనాత్ ||

౨౦వ్యా||సేతిగిరక్షితుఃసమృక్కాలసశీలస్య-అతప-చోరాద్యభావాత్-సంయతాబంధః-సబధావనాస్తి-కింతేనేత్యతప్రక-విసజాయేది-సుతజన్మహుషికాతస్స-సుతజన్మనాసంతోషితస్స-యంబంధంబిసద్దయేత్ విమోదయేత్-కింతుతదానిరాజాపితృణాం-ఋణాభిధానాత్ బంధనాత్-కేవలంపకంయథాతధాన్వయమేకపేత్యధణః||సిన్ధియ|| కేవలంకృత్య ఏకశ్చకేవలశ్చావధారణభిరాశ్వతఃముముచే-ముచేకర్తృకర్తృలిప్తస్వయమేవముక్తత్యధణః-అస్మిన్నశ్లో|| శ్రీ||ఎవవాస్యణాయేతిప్రతిఘోషి త్రీమాణమ్ ||

మూ-౧౦ { శ్రుతస్య యాయాదయమంతమద్భుతస్తథావరేషాం
 యుధిచైతిపాథికాః | అవేక్ష్యధాత్వాగమనాథాః }
 మథావచ్చకారసామూర్ఘమూర్త్యసంధవమ్ ||

౧౦ వ్యా|| శ్రుతస్యేతి | అథావచ్చబాధాః పాథికావోదిశీకః-అయమద్భు
 కః శ్రుతస్యకాస్త్రీస్య-అంతంపారం యాయాత్ - తథాయుధినంగానే
 కరేషాంశతూజాంచ-అంతంపారం యాయాత్ - యాతుంశక్తుయా
 త్యథాః-శకిలిజ్వేతిశక్యాథావిజ్ఞేతిహేతూఃపాతూః ఆఘిరఘిలఘిగన్ధ
 భాఇతిలఘిపాతూః-గమనాథాంగమసాఖ్యమథాం-అథావచ్చత్వాత్
 అవేక్ష్యఅలోచ్య-ఆత్మసంధవంతుత్రం-సామూర్ఘ-రఘుంచకార-లంఘి
 హ్యూర్మలోకశ్చేత్సుకృత్యయే - వాలమూలలఘులమంగులీనా
 వాలాగత్వమాకద్యతఇతివైకత్వికేరే ఛాదేరేరఘురితిసిద్ధం-అత్రేశంఖం |
 శ్లో|| ఆశౌచేతువృత్తికాంతేనామకమకవిధీయతఇతి ||

మూ-౧౧ { పితుఃపితౄత్వాత్సమగ్రీనంతదఃపితుః-కృయత్నాత్-శ్రు
 వయవైదిశనేదినిపుప్రోషవృద్ధింహరిదశ్వదీధి తేర }
 నుకృపేకాదినబాలచంద్రమాం || ||

౧౧ వ్యా|| పితురితి || సరఘుః-సమగ్రీనంతదఃపితుః-కృయత్నాత్-శ్రు
 మకనోహరైః-శరావయవైః-హరిదశ్వదీధితేస్సూర్యరశ్మైః || నిశప్తశ్వప
 రిదశ్వోష్ణరశ్మయః-భానుఃకరోమరీచిస్త్రీపుంసయోదీకధితిస్త్రీయాలుః
 కామరంజాతావేకవచనం-అనుకృపేకాత్-బాలచంద్రమాంబు-దినిది
 కృతిదినింశనిత్యపిప్పయోరితిద్వివచనం-వృద్ధింపుప్రోష-అత్రీనంహితా
 చనం || శ్లో|| సలిలమయేశశిరిరవేదీకధితయోమూర్ఘతాస్తమానైశమ్ | క్ష
 యంతిదర్శణోదరనిహితాభివదర్పణస్యాంతరితి || ||

మూ-౧౩ { ఉమావృషాంకాశరజన్తనాయథాయథాజయంతేన
 శచీపురందరా | తథానృసిస్సాచసుతేనమాగధీననం }
 దతుస్తత్సదృశేనతత్సమా || ||

౧౩ వ్యా|| ఉమేతి || ఉమావృషాంకాపార్వతీవృషధధృజౌశరజన్తనాకుమార
 ణా || నికాతికేయోమహాసేనశ్వరజన్తాననభిత్వమరః-యథాననం
 తుః-శచీపురందరాజయంతేనజయంతాభ్యేనసుతేన || నిజయంతఃపాకశాసరి
 త్వమరః-యథాననన్తకుంతథాతత్సమా-తాభ్యాంఉమావృషాంకాభ్యాంశ
 చీపురందరాభ్యాంచకమాసామాగధీనృశశ్చేనతాభ్యాంకుమా

యంతాధ్యాంసేద్య శేనసుతేన-ననందతుః-మాగధీవ్యాఖ్యాతా ||

మూ-౨౪ { రథాంగనామ్నోరివభావబంధనం బభూవయత్సేమ }
{ ఖరస్సరాశ్రియమ్ | విభక్తమప్యేకసుతేనతత్తయోఃఖ }
{ రస్సరస్యోపరివర్తయత్ || }

౨౪ వ్యా|| రథాంగేతి|| రథాంగనామ్నోరివభావబంధనామాచరథాంగనామా
చక్రవాకాశ్చైమాన్త్రియేత్యేకశేషః - తయోరివ-తయోదాంత
క్ర్యాః-భావబంధనంహృదయాకషకం-ఖరస్సరాశ్రియంఅన్యోన్యవిష
యకం.యత్ప్రేమబభూవ-తచేనేనశేవలేనతాధ్యామన్యేనవా||౨||ఏకేము
న్యోన్యశేవలాభత్యమరః-ఏకోన్యార్థేప్రధానెవచిధమేకేవలేతథా-సా
రణేనమానత్వేనసంఖ్యాయాంచక్రియుజ్యతభిజిత్వః-సుతేనవిభక్తమ
కృతవిభాగమపి-ఖరస్సరస్యోపరివర్తయత్వవృద్ధిమకతకతారిక్ష్
ప్రకృత్రిమత్వాత్స్వయమేవోపనితత్యథాః - యదెకాధారంవస్తు
దాధారద్వయేవిభజ్యమానంసత్ హేయతే - అత్రతయోరెకవిషయం
ప్రేమసంప్రతిద్వితీయవిషయలాభేనాహేయతత్ - ప్రత్యుత్తరవిధితమే
కాభూదితిభావః||

మూ-౨౫ { ఉవాచధాత్యాశ్రితీధమోదితానియద్యయాతగ్ని }
{ యామవలంబ్యదాం గుళిమ్ | ఆభూచ్చనమృషిశ్చ }
{ గోపాతశిక్షయావితుర్ముదం తేనతతానసోఽఘ్నః || }

౨౫ వ్యా|| ఉవాచెతిసోఽఘ్నఃశిషుః || ౨ || పోతఃపాశోఽఘ్నోఽంధఃకృ
ష్కశ్యాబకశ్చిశురిత్యమరః-ధాత్యాశ్రితీధమాత్మా||౨|| ధాత్రిజనన్యా
చలీవసుమత్యుతమాత్మప్సిత్యమః-శ్రిధమం-ఉదితానిఉపదిష్టానిఉవా
-తగ్నియామంగుళిమవలంబ్యయయాచ- శ్రిగోపాతశ్చిక్షయాఉపద
శేనసమ్ప్రేభూదితిచయత్ - తేనపితుః-ముదంతతాన|| ...

మూ-౨౬ { తమంకమారోఽప్యశరీరయోగజైస్సుఖైనివాపించం }
{ తమవామృతంత్వదిఉపాంతనంమిలితలోచనో }
{ సృజశ్చిరాత్మతస్సశరణజ్ఞతాంయయా .. }

౨౬ వ్యా|| తమితి|| శరీరయోగజైస్సుఖైః-త్వదిత్వగిందియేఅమృతం - ౨
చంతంవషణంతమివసృజంతంతంలిత్రం-అంకమారోఽప్య-ఆనందాదిరా
-త్.ఉపాంతయోఃపాంతయోఃసంమిలితలోచనస్స-సృజఃదిరాత్
తస్సశరణజ్ఞతాం-యయా||

౨౮ (రఘువంశకావ్యే నవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్కంః)

మూ-౨౭ { అమం స్తచానెనకరాధ్యజన్తనాస్థితేరభేత్తాస్థితి
మంతమన్వయమ్ | న్యమూతిభేదనగుణాగ్రవ
తికానాకతిప్రజానామనగమాత్మనః || .. ❀ }

౨౭వ్యా|| అమం స్తేతి || స్థితేరభేత్తామర్యాదాపాలకః-సన్మతః-కరాధ్యజః
న్తనాఉత్కృష్టజన్తనా-అనెనరఘుణా-అన్వయంవంశం-కృజానాంకతిః
బ్రహ్మ-గుణాస్సత్వాదయః-తేష్వగ్రేవతా-తేవ్యాప్రియతత్త్వగుణాగ్రవ
తికా-తేనన్వస్యమూతిభేదనలవతారవిశేషేణవిష్ణునా-అత్మనః-సగం
స్సప్తిమివ-స్థితిమంతంకృతిష్టావంతం- అమం స్తమన్వతేన్తేనన్వతేరను
దాత్తత్వాదిట్వగ్రీతిశేధః - అత్రోపమానోపమేయయోరితరేతరవిశేష
ణాని-ఇతరేతరయోజ్యాని - తత్రీరఘుకక్షేగుణావిద్యావినయాదయః ||
ని|| గుణప్రధానైరూపాదామావ్యాకంపూదెవకోదరే - స్తంభేనత్వాది
సంధ్యాదివిద్యాదిహరిదాదిష్యితివిశేషః-శేషంసుగమమ్ || ... ❀

{ సన్వత్తదౌలశ్చలకాక కక్షతైరమాత్యపుత్రైశ్శవ }
మూ-౨౮ { యోధిరన్వితః | విపేర్యధావద్గ్రహణేనవాక్తయంస }
{ ద్రిమభేనెవసమద్రమావిశత్ || ... ❀ }

౨౮వ్యా|| సేతితి || చూడాకార్యాద్యిజాతీనాంసర్వేషామేవధర్మతః-త్ర
భమేద్యేతృతీయేవాకతావ్యాశ్రుతిబోధనాదితిమనుస్తరణాత్-తృతీయేవ
ద్యే-పృతదౌలానివన్నచూడాకర్తా సే-లడయోరభేదః-సరఘుః|| శ్లో ||
ప్రాప్తేతువంశమేవషేషవివారంధంచకారయేగితివచనాత్-వంచమేవ
ద్యే-చలకాకకక్షతైశ్చలశిఖండకైః || ని || చాలానాం తునిఖాబోత్తాకాకక
క్షశ్శిఖండకకృతివాలాయుధః - సవయోధిస్సైన్యైః || ని || స్నిగ్ధోవయస్యస్సవ
యాశ్శివ్యమరః - అమాత్యపుత్రైరన్వితస్సగ్ర-లిపేతంచాశద్విద్యోజ్ఞిశా
యాః-యథావద్గ్రహణేనసమ్యగ్బోధననోపాయభూతేనవాక్తయంశబ్ద
జాతం-సద్యాఃముఖంద్వీరం || ని || ముఖంతువదనముఖ్యేద్వారేతారాభ్యు
పాయయోరితియాదవః-తేన-కశ్చిన్నకరాదిసముద్రమువ-అవిశత్ ప్రసిద్ధ
జ్ఞాతవానిత్యథః || ... ❀

{ అథోపనీతువిధివద్వికశ్చికోవినిన్యరేసం గురవో }
మూ-౨౯ { గురుప్రియమ్ | అవంద్యయత్నాశ్చేదబహుపురత్ర }
{ తక్రియాపావస్తూకహతాత్రసీదతి || }

[illegible]

మూ-30 { ద్వివిధమునైనను నవేమదానిని క్రమావృత్త
శ్చమిదానిని వేమదానిని క్రమావృత్త
పాతనిని వేమదానిని క్రమావృత్త || ... }

30|| ధియభితిత్ర కామందఃజిత్తో || కుశూమైశ్చ క్రవణైశ్చ పూజం
ధారణం తథా | ఉహసో హూధవజ్ఞానంత స్త్యజ్ఞానం చిగుణాభితి
స్వీక్రీత్ర యావత్తాదంజనీతి పౌకాన్వీతీ-వరావిద్యావృత్తప్రస్తుతాకనం
స్థితిహేతవభివ - ఉదారభీసంఘు-సమైర్థియగుణై-వత్వా-లి
ణ-వాంఛివమాయా సాం తావత్తురణానో విమాణై-వద్విత్తాగ్రో-వత్తవ
దనమాహారేచక్షు-తరదదనమాన-వత్ప్రోవిద్యా-వచిత్తాంధిశాంత్యై
రస్మూర్య-వివనాతిపాతిభి-వారిష్ఠి-జ్జా-వై-|| నీహరిత-కభివ-వ
త్యుగవాజీవిశేషయోగిత్వ్యధయరావిశ్వ-వచసో-విశిష్టవ్రమాత్తితార
చతురర్ణవో విమాణ్యంధిశామపిర్వవ్యమ||

మూ 30 { త్వచంబమేధ్యాంబునామరాచరిమేదతామ్రం
 పితృలేమంశ్రేణానకేవలంభేద్దురులేవాధిపతి
 తావహాచేదగుధాలోపిని... .. }

30 వ్యాసీశ్వరమిత్రాశి|| కాష్ఠాశాసనదాస్త్రనివర్తనప్రశ్నచారిణి|| శివ
స్వామీశ్వర్యేనానామైవారికాశిశేతిమనస్త్రాణాత్|| మేధ్యాంబుధాం
కారమీరుగుసంబంధిని|| నిరుదుర్నహాశ్శుద్ధసారథియీదావసే|| త్వచలచపరి
ధాయవసితాప్రసంక్రమశ్శేమలశ్శే|| అస్త్రీమాగ్నయానిశపితురేవో
పాధ్యాయాత్|| అశ్శేవలశ్శేస్త్రవాణాశ్శేభూతోపయోగిత్యేవాదానసం

20 (రఘునంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్కంః-

జ్ఞాపితృచేత్యవధారణముపపాదయతి-నేతి-తద్గురుః-ఎకఃఅద్వితీయః-హ
ర్షివశేవలంకృణ్ణివ్యర్థవసాధూత్ కింతుఃకీతౌనఃఎకభన్యగోశ్యభూత్ ॥

మూ-32 { మహాక్షతాంవత్సరఃస్పృశన్నివద్విపేంద్ర
భావంకలభఃశ్రీయన్నివ | రఘుఃక్రమాద్యావన }
భిన్నత్రైశవఃపుపోషగాంభీర్యమనోహరంవపుః ॥

32 వ్యా || మహాక్షతామితి || రఘుఃక్రమాత్-యావనేనభిన్నత్రైశవః
నిరస్తశిశుభావస్సక మహాక్షతౌమహాక్షఃమహావృషభః || అచతు
రాదిసూత్రేణనిపాతనాదకారాంతత్వం-తస్యభావస్తత్తాతాం-స్పృశన్
గచ్ఛన్-వత్సరరోదమ్యథవ||ని||దమ్యవత్సరతాసమావిత్యమరః-ద్విపేంద్ర
భావంమహాగజత్వం-శ్రీయాభజన్-కలభఃకరిపోతభవగాంభీర్యేణఅచా
తతనమనోహరంవపుః-పుపోష ॥ ...

అథాన్యగోదానవిధేరసంతరంబివాహదీహం
మూ-33 { రవతాయద్గురుః | సరేంద్రకన్యాస్తమవాశ్యస }
త్పతింతమోనుదందక్షసురాశివాబభుః||.....

వ్యా33 || అథాని||ని||గౌనాదిత్యేబలివదే-క్రతుభేదపి-భేదయాః||స్త్రీ
తుస్యాదిభిధారత్యాంధూహాదనురభావపితం-స్త్రీయోన్యగకవస్త్రాం
బురత్తిద్యగ్వాణలోమస్వితీకేశవః-గావోలోమానీదీయంతేఖండ్యంతేస్త్రీ
న్నితిపుష్పిత్వా-గోదానంనామచాస్త్రాణాదీనాంపూజనామకమీ
మకతావ్యంకేకాంతాఖ్యంకమోచ్యతే-తద్యుక్తంమనునా||గ్లో || కేశం
తంపూజశేవపేద్రాప్తాన్యవిధీయతే||రాజన్యబంధోద్యావంశేవైశ్య
న్యవన్యభిశేతపత్నితి||అథగురుపితౌ||ని||గురుగీష్వతిప్రార్యానిత్యమరః.. అ
న్యరఘుః-గోదానవిధేరసంతరంబివాహదీహంనిరవతాయత్కృతవా
నిత్యం-అథసరేంద్రకన్యాః-తందఘు-దక్షస్యమత్సారోహణ్యాదయంత
మోనుదందంప్రమ||ని||తమోనుదోగ్నిచంద్రారాశితిశ్వః-సత్వరం-
అవాశ్య-అబభుః-రఘురపితమోనుత్-అత్రమను||గ్లో||వేదానిధిశ్వవేదా
నావేదంవాచియథాక్రమమ్|అబిష్టతబిష్టచర్యోగృహస్థాశ్రమమాశ్ర
యేతి||... ..

యహాయుగవ్యాయత దాహారంసలికవాటవ
మూ-34 { హేమరిణద్ధరంధరివపుఃశ్రీకమాదవయద్గురుం }
రఘుస్తథాపిన్దైర్విషయాదద్యశ్యత||.....

౩౪వ్యా|| సంప్రతితస్యయావరాజ్యేయోగ్యతామాహుయపెతియవా
 యుగోనామధుగ్యసాంధ్యతస్సచ్చిద్రప్రాంతాయానాంగభూతోదారు
 విశేషిని||యానాద్యంకయగఃపుంసి యుగంయుక్తైశ్చతాదిష్యైవ్యమః
 యుగవత్ వ్యాయతోదీప్యతామాయస్యస్థి-అంసావస్యస్తత్త్వంసలః -
 బలవానంసలశ్చైవృత్తికారణినిబలవాన్తాంసలోంసలత్వమరణి వ
 త్సాంసాభ్యాంకామబలభిరివృత్తిత్యయః-కవాటవమే-వనీకాద్ధకంధః
 వికాలగ్రీవణినిచరిణాహవానిశాలతత్వమః- రఘువంశపుష్యేత్రకవా
 దాధిభ్యాత్యావనశ్చతాత్-గురుంపితరం-అవయత్-తథాపివినయూ
 సమ్రత్వేన-నీచైరల్పకః-అదృశ్యపతతెనానాన్ధ్యంపదివమేశమి||.....

తతఃప్రజానాం చిరమాత్మనాన్యతాంసితాంతగు
 మూ-౩౪ { ద్వీంలఘుయవ్యరాఘనముగోసర్వసంసాగరవిసితభ్య
 త్యసాన్యపేణవ. క్రయవరాజశబ్దధాక||..... }

౩౫వ్యా|| సంప్రతిలస్యయావరాజ్యేయోహుయపెతియవా - చిరంభృ
 తాం-నిరాంతగుగ్రీవణినిచరిణాహవానిశాలతత్వమః- ప్రజానాంభృతంప్రజా
 సాలసప్రయాసం-లఘుయవ్యతాలఘవాశివ్యతాచితక-రోతరదానిష్ట
 భిరిలఘుశబ్దాన్యత్-తతోల్పబల్పబస్సచైవితశ్చప్రత్యయః- నృపేణవిసీ
 న-అసౌరఘు-నిసక-అస్థిభావేనసంసాగ-రణాన్త్రీధ్యాసజనినవాస
 నయావనితోసమగ్రి-భృతీహతోయవరాజభిశబ్దంధపతితథోక్తివిధ
 యోజ్యైవిజ్యైప్రత్యయః- చక్రైశ్చతః-దివిభిరోవిసయస్వాభావికకృత్రి
 మశ్చేతి-తమధయసంసంసత్వాత్పత్నప్రంయవరాజంచకాశత్యభావః - ల
 త్రకామందణి||బినయోషగ్రహః-ఘాత్యైవరోగీవృతనృపరిస్సతా||ల
 చనీతకుమారంహిమలమామృదిశ్యతే|వినీతమౌగసంపుత్రంయవరాజ్యై
 భిషేవయేతి||

{ సరేంద్ర మూలా యతనాదనంతరంతదాన్వదంత్రి }
 మూ-౩౬ { ర్యవరాజసంజ్ఞతమ్|అగచ్ఛనం శేసగుణాభిలాషిణీ }
 { నవావతారంకమలాచివోత్పలమ్||..... }

౩౬వ్యా|| సరేంద్రేతిగుణాభివనయాదీకసారధాదీంశ్చ అభిలవ్యతీతిగు
 ణాభిలాషిణీ-క్రిరాజ్యలక్ష్మీ-జద్వాశ్రయావ- సరేంద్రోబ్రహ్మపవమూ
 లాయతేసంప్రధానస్థానంరత్నాత్-అనంతరంసన్నిహితం-యవరాజభి
 సంజ్ఞాలస్యసంజాతాయవరాజసంజ్ఞసం త తావతాదిత్వాదితత్ప్రత్య

౧౨ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాభ్యానే-తృతీయస్కంధః)

యః-ప్రశ్నఃపదంఘానంఘానస్సదంశ్రతిమాయామితినిపాతః-సరఘురవా
 స్సదంతదాస్సదం-కమలాత్ దరోత్పన్నాత్-నవావలారమచిరోత్పన్నం
 ఉత్పలమవ-అంశేనాగచ్ఛత్-స్త్రీయోహాయూనిరభ్యంతతితిభావః...

మూ-౩౧ { విభావసుహృదధీనేనచాయనాఘనవ్యపాయేనగ }
 { ధస్త్రీమానిపబిభౌవతేనాతితరాంసుదుస్సహః }
 { టట) భేదేనకరీవపార్థివజః..... }

౩౧వ్యా|| విభావసుహృతి|| సారథీవానహయభూతేన-ఎతస్మిశ్చేషాముతేన
 వాక్యైవ్యవ్యవ-ఉనీయం-తేనవాయనా-విభావసుహృద్విహీరివ || ౩౧ ||
 త్రీధామస్త్రీభావసురీత్యమగః-ఘనవ్యపాయేనకరత్సమయేన-సారథీవా-గ
 ధస్త్రీమా-నూగ్యతర-టటాగంజ్యోతి|| గండకిటోమహోదానమిత్యమగః
 తస్యప్రభవోస్థిసంమనోదంబుత్సవః-తేనకరీవ-పార్థివజఃనిలివః-తేన
 రఘుజాతరీరరామత్యంతం-సుహృద్విహిత్యంతాన-హవ్యాబిభౌవః || ౩౧ ||

మూ-౩౨ { యుజ్యతం హవామతురంగమౌతేనధనుధాంరం }
 { ఉనుతేరతురంరమః అమరాణామౌతేనశత్రునూప }
 { మశ్యతంక్రతునామచిభుమూచినః ||..... }

౩౨వ్యా|| నియుజ్యేతి|| శత్రుక్రతురింక్రడితమాయస్యేనః పరివః || శ్రు|| శ
 తే-తేతల్పారావపుత్రా-చేవాతిశాహలాభత్యాగి-శ్రీత్యారావమతే
 అనుదు-తితునుగతంధనుధాంరం-తంగఘుం-హవామతురంగానాంరక్ష
 నేనయుజ్య-ఎతేనక్రతునాఅపూణాంవకొనం-క్రతునామశ్వమధానా
 శతం-అచిభుమంఅచిగతచిభుమంయథాతథా-చి|| ||

మూ-౩౩ { తేతేచిరంతేన మఖాయయ్యవాతురంగముశ్చృప్త }
 { మిన్దగ్ధశంభునః|| ధనుభృతామగ్రతవ రక్షణం }
 { విహారశత్రుకిలగూఢవిగ్రహః ||..... }

౩౩వ్యా|| తేతేచిరతేనచిరంఎకొనశత్రుతప్రావ్యవంతరం-యవ్యవావి
 న్నవతరా-తేనచిలీచేద-మీనరపి-మఖాయమఖంకతుకాం శ్రీయాథావా
 చరేత్యాదివాచతుర్థికా-ఉత్సవ్తంముగ్ధం-అనగకశంలప్రతిబంధం-
 వ్యాకతదైవగతమిత్యధః|| అచిర్యావతాయంహాశ్వమనుసదంతిత్యా
 త్త-మిన్దగ్ధశాత్-మిరంగం-ధనుభృతాంధనుప్తరాంరక్షణంఅగ్ర
 విహారశ్రు-సూధవిగ్రహాన్వికా-విహారశత్రుకిలీతేత్యతివ్యతి || ||

మూరం { విషాదలు ప్రప్రతిపత్తిని కలహమార సైన్యం నశింపింప }
 { చతత్ విసిష్టభేనుశ్చయదృచ్ఛయా గతాశ్చ తత్తథా }
 { వాదదృశేధనందిని || }

రం వ్యా విషాదేతి తత్ కలహమారస్య గణాః- సైన్యం సేనా-నశది-విషాదః ఇ
 ప్రసాశక్యతో మనోధంగః-తదుక్తం || ౧౧ || విషాద శ్చేతనోధంగ ఉపాయాభావ
 చింతనైతి తేనలు ప్రప్రతిపత్తికతావ్యజ్ఞానం యస్య తత్తథా క్తం-విసింపం
 అశ్వనాశే స్యాకస్తిక త్యాదాశ్చ ర్యావిష్టం నత్-స్థితం తథా ఆధ-శ్చ తత్తథా
 వా-యదృచ్ఛయా ఆగతానందినీనా మవస్థితధేనుశ్చ- దదృశే-రఘోన్య
 ప్రసాదలబ్ధ త్యాత్మదనుజన్ముక్షయేతి భావః-ద్వేషకారావలింబసూచకా

మూరం { తదంగ నిష్క్రందజలేన లోచనే ప్రమృజ్య పుణ్యేన పురస్కృత }
 { తస్య తామ్ | అతీంద్రియే వ్యవ్రేణ విన్నదర్శనో బహువ }
 { భావేషు దిలీపనందనం || }

రం వ్యా తదంగేతి సతాం పురస్కృతః పూజితః-దిలీపస్య నందనో రఘుః-పు
 ణ్యేన విలీనైః-తస్యాః నందిన్యాః యదంగం తస్య నిష్క్రందో ద్రవః నీలవిజలం
 మూత్రే విత్యర్థః-తేన లోచనే ప్రమృజ్య తో ధయిత్యా-అతీంద్రియే మత్తంద్రి
 యమతిక్రాంతేషు అత్యాదయ్యక్రాంతాద్యర్థే ద్వితీయయైః సమాసః- ద్వి
 గుప్తాప్రాకన్యాలంపూర్వగతిన మాసేషు విరవల్లింగతాశ్చ తిష్ఠేధాద్విశేష్య
 సేషుత్వం-భావేషు వస్తుభూతేషు ఉపవిన్నదశకానన్సంపన్నసాక్షాతా-
 రశక్తిబహువ ||

మూరం { సేపూర్వతః పర్వతతక్షణాతనందదశాదేవం సరదేవ }
 { సంధవః | పునః పునః సూతసేషిధచాకలం శూరంతమ }
 { శ్వేందరభరశ్చిసంయతమ్ || }

రం వ్యా సత్యతి సరదేవ సంధవస్స రఘుః-పునః పునః సూతేన మాతలి నాని
 పిధచాకలం నివారితౌద్ధత్యం రథస్య రశ్మిభిః ప్రగ్రహే || ౧౨ || కిరణ ప్రగ్రహౌ
 రశ్మిభిః త్యమరః-సంయతం బద్ధం అశ్వే లజ్జారంతం- విరతతక్షణాంతాతనం
 శ్చేదకం దేవమంద్రం-పూర్వతః పూర్వస్యాందిశి-దదశః || ...

మూరం { శతైస్తమక్షోమనిమేవ వృత్తిభిః కారింబి త్యాహ }
 { రిభిశ్చ వాజభిః | అవోచ దేవంగనస్సృశారఘుః స్వ }
 { రేణధిరేణ నివతాయన్నివ || }

౪౩ వ్యా||శతైరితి || రఘుః తమశ్వహరారం- అనిమేవవృత్తిభిర్నిమేషవ్యాపారశూన్యైః లక్ష్మణశతైః-హరిభిః హరిదన్వజైః వాఙభిరశ్రేష్ఠైః || హరిగర్వణవిఖ్యాతాహరిత-పిలవర్ణయా రితికేశవంపనంహరిమంద్రం విదిత్వా||నిహరిరావృతాకాచంద్రంద్రయమోపేంద్రమనీరిష్యతివిశ్వః-గగనస్సృశావ్యోమవ్యాపినా-ధీరేణగంభీరేణస్వరేణధ్వనినానవర్తయన్నివ-లవోఽత్ ||

మూ-౪౪ { మఖాంశభాజాంశ్రీధమోమనీషిభిస్తవమేవదేవేంద్ర }
 { సదానిగద్యసే|అజస్రదీహేత్రయతస్యమద్గురోఃక్రియా }
 { విఘాతాయకథంప్రవర్తసే || ... }

౪౪ వ్యా||మఖైః||హేదేవేంద్ర-మనీషిభిః తవమేవమఖాంశభాజాంశ్రీధభాగభుజాందేవానాం మధ్యభగవంసదానిగద్యసేకధ్వసే-తథాపిజస్రదీహేయాంసిత్యదీహేయాంశ్రీయతస్యనియతస్య-మద్గురోమమపితుః-క్రియావిఘాతాయకీయాంవిహంతుమిత్యథః || తుమథాకచ్చభావవచనాదితివతుర్ధీ-కథం-ప్రవర్తకసే ||

మూ-౪౫ { త్రిలోకనాధేనసదామఖద్విషస్తవయానియమ్యాన }
 { నుదివ్యచక్షుషా|నచేత్స్వయంకర్తృసుధర్మచారిణాం }
 { త్వమంతరాయోధవసియ్యతోవిధిః || ... }

౪౫ వ్యా || త్రిలోకనాధేన || త్రియాణాంలోకానాంనాధః త్రిలోకనాధః || తద్భితాథేకత్వాదినాఉత్తరజనమానః - తేనత్రిలోకనియామకేన - దివ్యచక్షుషాచక్షిం ద్రియాధాదజ్జీవానాత్వయా-మఖద్విషఃకీతువిఘ్నకతాః - సదానియమ్యానమనీషణీయాఖలు-నఃత్వంధమకాచారిణాంకర్తృసుప్రతుమ - స్వయమంతరాయఃవిఘ్నః-భవసిచేత్ - విభిరన్ముహూనం-చ్యుతేక్షతః - లోకేనత-ర్షకథేనాస్తమియాదితిభావః ||

మూ-౪౬ { తదంగమగ్ధ్యంమఘవన్తహోక్తౌరముంతురంగం }
 { ప్రతిమోక్షమహాని|జథశ్శుచేదశశకాయితారణ }
 { శ్వరాశుశ్రీమసామాదదతేనవిధిమ్ || ... }

౪౬ వ్యా||తదితి || హేమఘవక-తతస్తత్తారణాత్-మహాక్రియారశ్వమేవశ్య-అంగంసాధనం-అగ్ధ్యంశ్రేష్ఠంఅముంతురంగం-ప్రతిమోక్షంప్రతిపదాతుం-అర్హసి-తథాహేమశుచేదశశకాయితారణస్తాదృశ్యదశ

శకాకాకికశ్యరాః పహంతః మలిమసాం మలిసాం-శద్ధతిం-నాదకతెనస్వి
 వ్యర్వతే-అనన్తాగ్రాం నావలంబంతభిత్వభాః॥ ౧॥ మలిమసంతు మలిసంక
 చ్చరం మలదూషితమిత్వమరః॥

{ఇతిత్రగల్భంరఘుశాసమీరితంవచోనిశమ్యాధిపతిర్ది
 మూ-౧౧ {వాకసామ్ నివతయామానరథంనవిస్తయఃప్రచ
 {క్రమేచత్రపితవస్తుముత్తరమ్॥

౧౨వ్యా॥ఇతిత్రగల్భంరఘుశా-సమీరితంప్రగల్భంవచోనిశమ్యాధిపతిర్దివా
 కసంస్వక్తాకసం॥౧॥నివంస్వద్దంతరిజేచేతివిశ్వః-తేహమధికతిఃదేవేంద్రః-
 రఘుశక్తిధావాత్ - నవిస్తయస్సరథంనివర్తయామాన-ఉత్తరంశక్తివ
 త్తంప్రచక్రమేచ॥... ..

{యదాత్థరాజన్యకుమారతత్తథాయశస్త్రరక్ష్యంశరణో
 మూ-౧౨ {యశోధన్వైః జగత్ప్రకాశంతదశేషమిద్యయాభవద్దు
 {రుద్గంఘయితుంమమోద్యతః॥

౧౩వ్యా॥యదితి॥హేరాజన్యకుమారక్షత్రియకుమార॥౧॥మూధాకాభిషి
 క్తరాజన్యోబాహుజిక్షత్రియోవిరాజిత్యమరః-యదావ్యక్తంబత్తబ్రహ్మ
 బ్రహ్మవశంబానామిత్యాదివాచనోదేశః-తత్తథానత్యం - కింతుయశో
 ధనైరస్తాద్యతైః - శరతశ్శత్రుతః - యశోరక్ష్యం - తతఃకిమిత్వతల
 హ - భవద్దుఃసత్వత్ప్రతా - జగత్ప్రకాశంబావ్యక్తిస్థం - అ
 శేషంసర్వం-మమతద్యతః - ఇద్యాయాయాగేనలంఘయితుంతిరస్కరుం-
 ఉద్యతఃఉద్యతః॥

{హరిర్యతైకంపురుషోత్తమస్తస్మత్సమహేశ్వరస్త్వం
 మూ-౧౪ {బకవనసాశరః | తథావిదుమాకంమునయశ్శత్రుత్వం
 {ద్వితీయగామిసహేశబద్ధవనః॥

౧౪వ్యా॥కింతద్యతభిత్వరాహ॥హరిరితి॥పురుషేమాత్తమభినిష్ఠ
 మినిమానః॥ సనిధాకారాభిషిష్టసమానసహేధాత్ - కమధా
 రగృతు॥ సన్నహత్పరమోత్తమోత్పాష్టాపూజ్యమానైర్యుత్తమపురు
 షభిస్యాత్ - యథాహరిర్విష్ణుఃపకవపురుషోత్తమస్త్రుతః - య
 థాత్మ్యంబకవనమహేశ్వరస్త్రుతః- సాశరఃపుమాతథాస్త్రుతః - త
 థామునయః-మాంశతక్రతుం-విదుఃవిదంతివిదోలటావేతిర్ఘునాదే
 శః-సోస్తాకం-హరిహరయోర్మమదేశ్యర్థః-ఎవత్రితయోపశబ్ద-ద్వితీయంక

౧౭ (రఘువంశకావ్యే.నవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్కం)

చృతీర్విత్తియ గామీనహిర్విత్తియాశ్చ | కరణేగమ్యాదీ నాముపసంఖ్యా
నాత్మమానః || ...

మూ-౫౦ { అత్యంతమశ్వః కపిలానుసారిణాపితు స్త్యగీయస్యమ
యావహరితః | అలంకరియత్సేనతవాత్రమాని }
{ ధానికదంకదవ్యాంసగగస్యసంతతే ||

౫౦ వ్యా|| అత్యంతి|| యతః-అహమేవశతక్రితుః-అత స్త్యగీయస్యపితుః- అ
యంశతతమోశ్వః - కపిలానుసారిణాకపిలమునితుల్యేనమయా-అపిహరి
తేఅపిహృతః | సావ్యధృణ్-తవఅత్ర | అశ్వేపరియత్సేనఅలంకరియత్సం
మాకాద్విరిత్యర్థః-నిషేధస్యనిషేధంకరితరణత్యాత్మతీయాసగగస్యరా
జ్ఞః-సంతతేన్యంతానస్యకదవ్యాంసవదంమానిధాఃమానిధాహినిపూర్వా
ద్ధధాతేలుః-జ్ఞానమాజ్యోగిత్యడాగమకృతిషేధః మదానకందనం తే
వినాశమూలంధవిద్యతీతిభావః || ...

మూ-౫౧ { తతఃప్రహసానికధయఃపురందరంపునర్బభాషేతుర
గగన్యరక్షితాగృహోశస్త్రంయదినగంఎవతేనఖ
ల్యనిర్జిశ్యరఘుంకృతీధవా ||

౫౧ వ్యా|| రత్యంతి|| తతస్తురగగన్యరక్షితారఘుః | హస్యకృహసంకృత్యా
అపధయః నిర్భీకస్స-పునఃపురందరంబభాషే - కిమి-హేదేవేంద్ర! ఏహ
శ్వమోచనాభావరూపః-తేతవనగ్గనిశ్చయాయది || నిర్గస్యవ్రాహ్మలోక
నిశ్చయాధ్యాయ సృష్టిషిష్యత్వమరు శస్త్రీశస్త్రంగృహోశస్త్రంఘోషం
మాంఅనిర్జిశ్య. కృతమనేనేతికృతీకృతకృత్యానఖలుః | ఇష్టాదిధృశ్చేతిత్తనిశ్చ
త్యయః-రఘుగృహణాదాత్మనోదర్శయత్వంసూచితమ్ || ...

మూ-౫౨ { నవివముక్తాయువువంతమున్ముఖః కిరీవ్యమాణస్యశరం
శరాసనమ్ | అతిష్ఠదాలీఢవిశేషశోభినావపుః | కిరీ
ణవిడంబితేశ్వరః ||

౫౨ వ్యా|| శర్ || నరఘుః | ఉన్ముఖస్సోమఘవంతమింద్రం | ఎవముక్తాయశరాస
నంశరాసంశరంకిరీవ్యమాణః | కిరీవ్య | అలీఢేనఅలీఢాభ్యనస్థానభేదేనవిశే
షశోభినాలలితయశోభినావపుః | కిరీదేహాన్న శ్వేన-విడంబితేశ్వరః | అ
నుకృతపినాశీనే-అతిష్ఠత్-అలీఢలత్ | శేయాదవ || నిష్ఠాసానిధనివాంశం
చతత్ర | వైశాఖమస్త్రీయామ్ | తస్మిత్ స్త్యంతరాపాదామండలంతోరణా
కృతీ | అస్యర్థంస్యాత్సమవదం | అలీఢస్తుతతోగృతే | డక్షిణేవామమాకుంచ్య

ప్రత్యావీధంవివర్ణయత్ప్రతివత్ స్త్యంతరేణస్థితేపాదవ్యయేవిశాఖం- తార
 కాకృతీత్వేన స్థితేపాదవ్యయేమండలంతుభ్య పాదయుగంసమవదండకీణ
 జంఘా ప్రసారేవామపాదసంకోచేచావీధంవామపాదప్రసారేదండకీణసంకో
 చేచిత్రావీధమ్|| 5

మూ౩ { రఘోరవప్టంభమయేనవత్ప్రణాహ్నిక్షతాగోత్రభి
 దశ్యమవకాణః | నవాంబుదానీకమహూతకలాం }
 ఛనేధనువ్యమోఘంసమధత్తసాయకమ్||

౩ వ్యా|| రఘోరితి|| రఘోరవప్టంభమయేనస్తంభరూపే గణభల్వనిర్జిత్యర
 ఘుంకృతీభవానిత్యాద్యభిధానరూపేనైత్యధా|| ని|| అవప్టంభస్సువర్ణైః స్తం
 భసాచారయోగపీఠవిశ్వః-వత్ప్రణాహ్నేన-హృదిహృదయే-క్షతావిధ్యః-
 అతేవలమద్వగఃఅనకాసఃపృథ్వీత్యర్థః-గోత్రభిదించా|| వి|| ని|| గోత్రః
 షోణీభరేమతత్ప్రతివత్స్వ|| నవాంబుదానామనీకస్యబృందస్య మహూర్తం
 క్షణమాత్రం-లాంఛనేచిహ్నుభూతేధనుషినిశ్యేధనుషీత్యర్థః-అమోఘమ
 వంధ్యం-సాయకంచాణం-సమధత్తసంహితవా||

మూ౪ { దిలీపసూనోన్మబృహద్భుజాంతరంప్రవిశ్యభీమాసుర
 శోణితోచితః | కపాదనాస్వాదితపూర్వమాశుగంకు }
 తూహలేనేవమనువ్యశోణితమ్|| ...

౪ వ్యా|| దిలీపేతి || భీమానాంభయంకరాణాం-అసురాణాంశోణి
 తేరుధిరేక్షచితఃపరిచితః- నఃకంద్రముక్తః - ఆశుగస్సాయకః - చలీ
 పసూనో-రఘో-బృహద్భుజాంతరంవక్షః-చరీచ్య- అనాస్వాదితపూ
 ర్వం-పూర్వమనాస్వాదితంశుశ్చైతనిమాసః- మనువ్యశోణితం - త
 తూహలేనేవపా ||

మూ౫ { హరేఃకుమారోపికుమారవిక్రమస్సురద్విపాస్థాలనక
 ర్కశాంగుతా | భుజేశచిత్రవిశేషకాంతేనస్వనా }
 ముచిహ్నం నిచఖానసాయకమ్||

౫ వ్యా|| హరేరితి|| కుమారస్యసగండస్యవిక్రమభవవిక్రమోయస్యసత్ ధో
 క్తఃకనప్రమ్యుతమానేత్యాదినాఉత్తరపదలోపనమాసఃకుమారోరఘురపి-
 సురద్విపాస్థైరావతస్యేఅస్థాలనేనకర్కశాంకుశయోయస్యతస్మిన్- శ
 చ్యాంశిత్రవిశేషకైఃఅంకితేచిత్రవిశేషకాంకితే- శచిత్రలతాకియో
 చితభిషితేశచ్యాంశిత్రలతాక్రియాయాంశిత్రవిశేషరచనాయాంఉచి

౧౮ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్కంః-

తే-అధ్యస్తతిత్యధ్యః-హరేరింద్రస్య-భుజే-స్వనామచిహ్నం-స్వనామాంః
తంసామకం-నిచఖాననిఖాతవా||ని||యమానిలేంద్రచంద్రరూపిన్మసిం
హంశువాజుః|శుకాహికపితేకేమహారిర్నాకలేత్రిప్విత్యమరః-నిమగ్ం
టకస్వారాజ్యస్యాయంమహానభిధవతిథావః||

{ జహరచాన్యేనమయూరకత్రిణాశరేణశక్రస్యమహా }
మూ౧౬ { శనిధ్వజమ్మకోపతస్తైశ్చభృశంసురశ్రియఃప్రసహ్య }
{ కేశవ్యవరోచణాదివ|| }

౧౬వ్యా||జహరేతి||అన్యేనమయూరకత్రిణామయూరకక్షవతాశరేణశ
క్రస్యేంద్రస్య-మహాశనిధ్వజంమహంతమశనిరూపంద్వజం-జహరచిచ్ఛే
ద-సశక్రఃసురశ్రియఃప్రసహ్యబలాత్కృత్య-కేశానాన్యవరోచణాత్
అవతారణాదివ - భేదనాదివేత్యధః - తస్తైశ్చభృశమత్యధః-య
కోప - తంహంతుమయేషేత్యధః : కుప్రధమ్)హత్యాదినానంశ్చ)
దానాచ్ఛత్యధః||

{ తయోరుపాంతస్థితస్థిధ్వజంకంఠగుత్పదాశీవివభీమదర్శ }
మూ౧౭ { సైః బభూవయ్యద్ధంతుములంజయైషిణోరధోముఖై }
{ రూధ్వఃముఖైశ్చపత్త్రిభిః|| }

౧౭వ్యా||తయోరితి||జయైషిణోరన్యేన్యజయకాంక్షిణాః-తయోరింద్ర
ఘోవః-గుత్పంతఃకక్షవంతః||ని||గుత్పక్షశ్చపకత్త్రిమత్యమరఃఅశీవివ
అశీవిదంష్ట్రాయాంవిషంయేషాంతేఅశీవిమస్సర్పాన్ఃకృషోదరాదిత్యా
త్సాఘ్ని||ని||అశీరుగదంష్ట్రాయామివివిశ్వః-తథా-భీమదర్శనానకక్షా
స్సర్పాభవ-ద్రష్టాణాంధయావహాత్యధః-అథవా-గుత్పంతేగు
హాఃఅశీవిమస్సర్పాన్ః-తథాభీమదర్శనాః - పరస్పరవిరుద్ధప్రయోగైరితిభా
వః-తైః-అథోముఖైరూర్ధ్వముఖైశ్చ- ఇంద్రముక్తాఅథోముఖాః-రఘుము
క్తాఉర్ధ్వముఖాశ్చ-తయోర్ధ్వోవరువర్యధోదేశావస్థితత్వాదితిభావః-ప
త్త్రిభిరాప్తైః-ఉహంతేస్థితాఃతటస్థాస్సిద్ధాదేవాఃఇంద్రస్యరఘూశ్చసై
కాయస్త్రైతత్త్రింశంతుములంసంకులంయద్ధంబభూవ||

{ అతిప)బంధత్రహితాస్త్రవృష్టిభిస్తమాశ్రియం }
మూ౧౮ { దుష్ప్రసహస్యతేజసః | శకాశనిర్వాకయితుంస }
{ వానివస్త్వతశ్చేష్టతంవహ్నివివాద్భిరంబుదః|| }

౧౮వ్యా||అతి||వానివేఽంద్రః-అతిప)బంధేనఅతిసాంతేత్యేనప్రహితా

భిః క్రియతా భిః - అస్త్రీవృష్టిభిః దుష్టానాం న హత ఇతి దుష్టానాం న హం-త
 స్య తేజసః క్రితావస్య - ఆశ్రయంతం రఘుం - అంబు దోమే
 ఘం - అద్భిరుదక్షైః-స్వతశ్చ్యుతం నిగతం-వహ్నిమివ-నిర్వాణయతుం శ
 మయితుం-నశశాక-రఘోరపిలోకపాలాత్తకస్యేంద్రస్యాంశసంధవత్వా
 దితిభావః|| ...

మూ-౫౯ { తతః ప్రకృష్టా హరిచందనాంకితే శ్రీ మధ్యమానాగ్రవ
 ధీరనాదినీమిరఘుశ్శశాంకాధా మఖైశ్చ త్రిణాశరా
 సనజ్యామలునాద్విడౌజసః|| ... }

౫౯ వ్యా|| తత ఇతి|| తతా రఘుః-హరిచందనాంకితే శ్రకృష్టమణిబంధే-నూ
 ర్పరయోర్మధ్యే-శ్రీమధ్యమానాణావభవధీరంగంభీరం నదతీతి ధీరనాదినీ
 తాంతభాక్తాం-వివేష్టివ్యాపోక్షితీతి విడం న్యావకంఠజస్రైజోయస్య తస్య వి
 డౌజసః ఇంద్రస్య శ్చ్యుతమోదరాదిత్వాత్సాధుః-అత్రీవవియోరభేదః-శరా
 సనజ్యాంధమహాకావ్యం-శశాంకస్యాధాః చంద్రఖండ ఇవ ముఖం ఫలం య
 స్య తేన-కతిన్జాలలునాత్ అద్భిసత్|| ...

మూ-౬౦ { సచాశముత్సృజ్య వివృద్ధమత్సరః శ్రణాశనాయశ్చ |
 బలస్య విద్విషం | మహీధ్రీ కక్షవ్యకరోజణాదితం
 స్ఫురత్ప్రభామండలమస్త్రీమాదదే|| }

౬౦ వ్యా|| సఖితి|| వివృద్ధమత్సరః శ్రీవృద్ధచైరః-సఖింద్రః సచాశముత్సృజ్య శ్ర
 బలస్య-విద్విషశ్శాస్త్రిః-శ్రణాశనాయశ్చ-మహీంధరంతీతి మహీ
 ధ్రాః కర్వతాః మూలవిభుజాదిత్వాత్-కృత్యయః-తేహం కక్షవ్యక
 రోజణేషు క్షేపదే-ఉచితం-స్ఫురత్ప్రభామండలం-అస్త్రీం వశ్రాయా
 ధం-అదదేజగ్రహ|| ...

మూ-౬౧ { రఘుర్భూతశంకవక్షసితేన తాడితః కపాతహమానిహ
 సైనికాశ్చ భిః | నిమేషమాత్రాదవధూయవవ్య
 ధాంసోపాతాత్తస్యైకహర్షస్యైన్ద్రే||..... }

౬౧ వ్యా|| రఘుః-శంకవక్షసితేన తాడితః కపాతహమానిహ
 ఘాతితస్క-సైనికానామశ్చ భిన్నహమానిహ తస్మిన్ కపితేన తిస్రై
 కారురుమతిత్యధాః-నిమేషమాత్రాత్-వ్యధాం దుఃఖం-అవధూయతి
 న్కృత్య సైనికానాం హుణ్ణాణమేనిన్వనాః క్షేదాః-తైస్సహ ఉత్థితశ్చ తస్మి
 న్నుత్థితేన తిహ మాత్సింహనాదాం శ్చ హరిర్భధః|| ...

౮౦ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-తృతీయస్కంధం)

మూ-౬౨ { తథాపిశస్త్రీవ్యహరస్థిమరేవిజక్షభావేన్ధిరమన్యత
స్థుషః | తుతోవవీర్యాతిశయేన వృత్త్రహాణదంహనః }
{ ర్వత్రిగుణైనికాధీయతే || ... }

౬౨ వ్యా|| తథాపిశస్త్రీ తథాపివ జ్ఞానావేషి-శస్త్రీవ్యవహారేణాయథవ్యాపారణిమరేహ్రీరేవిజక్షభావేత్రుధావే-స్థిరంతస్థుషస్థితవతః - అన్యరఘాః-వీర్యాతిశయేన-వృత్త్రహాతవాకావృత్తహా|| ౨ || వానివోవృత్తహావృత్తమరః ౩ బ్రహ్మచారిణవృత్తమక్ష్విప్ - తుతోవ.న్వయంవీరదవవీరజానాతిభావః-కథంశత్రోసంతోషత్యతలక-గుణైః-సర్వత్రశత్రుబుతోదాసీనో-జడమంఘ్రిః- నిధీయతేగుణైస్సర్వత్రసంక్రమ్యత్యత్యధకః-గుణాశ్శత్రూనిపాన్యవజాయంతీతిభావః||

మూ-౬౩ { అనంగమద్రిష్వపిసారవత్తయాన మేత్వదన్యైసవిసో
ధమాయాధమ్ | అపేహమాంప్రీతమృతేతురంగమా }
{ తిర-మిచ్చసీతిస్ఫుటమాహవాసవః || ... }

౬౩ వ్యా|| అనంగమతి|| సారవత్తయాబలవత్తయా - అద్రిష్వపి-అనంగంలత్రతిబంధం-మేతయధంవజ్రం-త్వదన్యైస-విసోధంసోఘమశక్యం- అహమాంప్రీతంసంతుష్టంప్రపేహాతురంగంవజాయతాం|| అన్యగ్రాదితరతేత్యాదినాపంచమ-కిమిచ్చసీతిస్ఫుటం-వాసవః-అహ-తురంగమాదన్యదతయంవాస్తీతిభావః|| ...

మూ-౬౪ { తతోనిషంగాదనమగ్రమృద్ధృతంసువణావుంభ
ద్యుతిరంజితాంగుళిమ్ | సరేద్రసూనుఃప్రతినం
హరన్నిమంప్రియంవదంప్రత్యవదత్సరేవ్రమ్ || }

౬౪ వ్యా|| తతత్ప్రితఃసరేద్రసూనుఃరఘుః - నిషంగాశ్రూణీరాత్ - అనమగ్రింయథాతథాఉద్భవంతావదృద్ధృతమిశ్యధకః - సువణావుంభద్యుతిరంజితాంగుళయోన్యతం - ఇమంప్రితినంహరణావతకాయకా-నాశ్రీహరంతంప్రహరేదినిమిషాదితిభావః - ప్రియంవదతీతిప్రియంవదంప్రియశబ్దాతోభక్తప్రత్యయః| అరుద్రకావదిత్యాదినాముమాగమంతంసరేద్రమంద్రం-ప్రత్యవదత్ - నశుశ్రీహరంతమితిభావః|| ...

మూ-౬౫ { అమోద్యమశ్వంయదిమన్యసేవ్రీభారతస్సమాప్తై
విధినైవకమకాని| అజస్రీదీప్తాశ్చయశస్సమద్దురః }
{ క్రితారశేషేణశరేనయద్యతామ్ || ... }

(౧౧) (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-శ్చతీయస్కంఠః-) ౧౧

౬౫ వ్యా॥ అమోచ్యుతి॥ హేత్రభాగం ద్ర-అశ్వమమోచ్యం-మన్యసేయది
తథస్తహా-అజస్త్రీతీయం ప్రయతఃసఃమద్దురుః మమపితావిధినైవక
మణినమాప్తేనతి-క్రమోర్జజ్జన్యయత్ఫలం తేన ఫలేనతి శేషేణకృత్యేన
యజ్యతాం యక్తస్తు-అశ్వమేధఫలలాభేమశ్వేనేతిభావః॥ ...

మూ-౬౬ { యథాచవృత్తాంతమనుంసదోగతస్త్రిలోచనైకాం
శతయామరానదః | తవైవసందేశహరాద్విశాంబ
తిర్దిశ్యతోతిలోకేతథిదిధియతామ్ ॥ }

౬౬ వ్యా॥ యథేతి॥ నదోగతఃకృతంకతః-త్రిలోచనస్యేవరస్యసాంశత
యా-యజమానస్యాపిఽష్టానాంమూర్తికానామన్యశమమూర్తికాత్వాత్-దు
రానదఃమాద్యశ్చైదుద్భవ్యః-విశాంబతిస్సకాశః - యథాశ్రమంవృత్తాం
తతఃతవసందేశహరాద్వాతాహరాదవశ్యతోతి-హేలోకేత-తథావిధి
యతామ్॥ ...

మూ-౬౭ { తథేతిశ్రమం ప్రతిశుశ్రువాన్రీఘోర్జభాగతం
మాతలిపారధర్మయా | నృకన్యనాతిశ్రమనా
స్సదోగృహంసుదక్షిణాసూనురపిశ్యవతకత॥ }

౬౭ వ్యా॥ తథేతి॥ మాతలిపారధిరింద్రి-రఘోన్సంబంధినం-కామంమనో
రథం-తథేతి॥ తథాస్త్రీతి-శ్రీతిశుశ్రువాన్-భాషాయాంనదవనశ్శ్రు
వతిత్వంప్రసక్తిత్యయః-యథాగతం-యయా-సుదక్షిణాసూనుఃరఘురపి-
నాతిశ్రమనాః-విజయలాభేశ్వనాశాన్మాతిశ్శుష్టస్త్వ-సభాభావస్యన
శబ్దస్యసుప్తపేతినమాసః-నృకన్యనదోగృహంప్రతిన్యవతకత॥

మూ-౬౮ { తమధ్యనందత్ప్రభమంబ్రహ్మతస్య క్రిజేశ్వర
శ్వాననహరిణాహరః | కరామృతవర్షజలేనహరి
నాతదీయమంగుళుశ్చవ॥ శాంతిమ్ ॥ }

౬౮ వ్యా॥ తమితి॥ హరేరింద్రిన్య-శాననహరిణాపురుషేణ-క్రిభమంబ్ర
హ్మతస్యజ్ఞాపితం-వృత్తాంతమతిశేషః-క్రిజేశ్వరోదితిః-హవజలేనహ
వణశిశిరేణహరినాకులశ్చ॥ శాంతం-తన్యరఘోరిదంతదీయం-అంగంశ
రీరంకరామృతకన్పక-తంరఘుం-అధ్యనందత్॥ ...

మూ-౬౯ { ఇతిక్షితిశోనవతినవాధికాం మహాక్రతూనామ్
హనీయశాననః॥ నమారురుత్సృజివమాయావంశ
యేతతానసోహనతరంబరాదువ॥ ... }

౬౯వ్యా||ఇతితి||ఇత్యనేనప్రకారేణ-మహానీయశాసనఃపూజనీయాజ్ఞః-కీ.
తీశోదిలీళః-మహాకృషూనామశ్వమేధానాం-నవభిరధికాంసవతింపశోన
శతం-అయమంక్షయేనతి-దివంస్వగః- సమారురుక్షంఆరోఢుమిచ్ఛ
స్మృ-సోహనానాంకరంకరాంకజ్జీ-మన-తతాన|| ...

మూ-౭౦ { అథనదిషయవ్యావృత్తాత్తాయథావిధిసూనపేన్య }
{ పతికకుదందత్వాయూనేసితాతపవారణమ్ముని }
{ వనతరుచ్ఛాయాదేవ్యాతయాసహశిశ్రియేగ }
{ శితవయసామిత్వోకూణామిదంపాకులవ్రతమ్ || ౭౧ }

ఇతిశ్రీకాలిదానకృతౌరఘువంశేమహాకావ్యే-

తృతీయస్కంః -

౭౦వ్యా||అథతి || అథనదిషయేభ్యోవ్యావృత్తాత్తానివృత్తగ్రతః-సదిలీళఃయ
థావిధియథాశాస్త్రం - యూనేసూనపేలీత్రాయ-స్పృపతికకుదందరాజది
హ్నం||౭౧||కకుద్దతకుదంక్రైష్టప్యహంగేరాజలక్షణీతివిశ్వః|| సితాతపవా
రణంక్షేతచ్ఛత్రం-దత్వా-తయాదేవ్యాసుదక్షిణయాసహ - మునివనత
రోఢాయాం-శిశ్రియేత్తవా - వానవృష్ఠాశ్రమంస్వీకృతవానిత్య
థః-తథాహ-గళితవయసాంవృద్ధాన - ఇత్వోకూణాంఇత్వోకూగోత్రా
వత్యానాంతద్రాజనంజ్ఞకత్వాదణుల్ - ఇవంవశగమనంకులవ్రతం
హి-దేవ్యానహేత్యనేననీతికవానవృష్ఠాశ్రమక్షు. తథాచయాజ్ఞవ
ల్క్యః||శ్లో||సుతవిన్యస్తకీర్తికస్తయావాసుగతోవనమ్|వానవృష్ఠాబ్రహ్మ
చారీహగ్నిస్సౌహసనోవ్రజేదిలి||హరిణీవృత్తమేతిత్ || రసయగహయై
న్సాకమాస్త్రేగోయదాహరిణీతదేతిలక్షణాత్ || ...

ఇతిశ్రీకదవాకృతమూలపారవారీశ్రీమహాపాధ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితాయాంరఘువంశవ్యాఖ్యానాయాం

సంజీవినిసమాఖ్యానాయాంతృతీయస్కంః-

శ్రీమద్విశ్వకర్మసాగరమునందున్నది. ఇది శ్రీమద్విశ్వకర్మసాగరమునందున్నది. ఇది శ్రీమద్విశ్వకర్మసాగరమునందున్నది.

రఘువంశ కావ్య-సాహిత్య-చతుర్థాశ్వాసము.

మూ-౧ { సరాజ్యంగురుణాద తంక్రితపద్యాధికంబభా |
 { దినాంతేనిహితం తేజస్వితే వహతాశనః || }

౧ వ్యా|| సభిలిసరఘుః-గురుణాపిత్రాద తంరాజ్యంరాజ్యంక్రమజాపాల
 నాత్మకంధిపురోహితాదితావద్యక్ ప్రత్యయః - ప్రతిపద్యప్రాప్త్య-దినాం
 తేనాయంకాలే-నదిత్రాసూర్యేణనిహితంతేజః - ప్రతిపద్యహతాశనో
 గ్నిరివలధికంబభా-సారతేజసఃసాయమగ్నిసంకామేశు|| ఆదిత్యోవా
 ప్రమయన్నగ్నిమయ ప్రవిశతి|| అగ్నింవావాదిత్యస్సాయం ప్రవిశతీత్యాది
 శ్చుతిఃకృతామమ్ ||

మూ-౨ { దిలిపానంతరంరాజ్యేతంనిశమ్య ప్రతిపిత్వమ్ | పూ
 { ద్వంప్రధూమితోరాజ్ఞాంహృదయేగ్నిరివోత్థితః || }

౨ వ్యా|| దిలిపేతి || దిలిపానంతరంరాజ్యేప్రతిపిత్వంవ్యవస్థితం-తంరఘునిశ
 మ్యోకణ్యోపూర్వందిలిపకాలేరాజ్ఞాంహృదయే - ప్రకషేణధూమో
 న్యసంజాతః ప్రధూమితః-అగ్నిస్సంతాపాగ్నిఃఉత్థితఃప్రజ్వలితః-పూ
 రావదప్యధికస్సంతాపోహుదిత్యధః - రాజకర్మకాన్యాపిశమనశ్యల
 గ్నాపుచిహారాన్నానమానకర్మకాత్వవిరోధః ||

మూ-౩ { పురుహూతధ్వజస్యేవతస్యోన్నయనకక్షయః | న
 { వాభ్యుత్థానదశిన్యోననందుస్సప్రజాప్రజాః || }

౩ వ్యా|| పురుహూతేతి|| పురుహూతధ్వజఃఇంద్రధ్వజః - నశిలవృష్ట్యధః
 రాజభిఃపూజ్యతఃఇత్తుక్తంభవిష్యోత్తగపురాణే || స్తో|| ఏవంయఃకురుతేయా
 త్రామింద్రకేతోయథాధిపతిః|| జనాన్యంకాలవక్షిన్యాత్తస్యరాజ్యేనసం
 శయతి|| పురుహూతధ్వజస్యేవతస్యోరఘోః - నవమభ్యుత్థానమభ్యున్న
 తింఆభ్యుదయంచకశ్యంతీతినవాభ్యుత్థానదర్శిన్యఃఉధ్వంప్రసృతాః
 సిరాశ్చనయనకక్షయోయాసాంతాడన్నయనకక్షయఃసప్రజాఃసం
 తానాః-ప్రజాఃజనాః || సి || ప్రజాస్యాత్సంతతౌజనశ్చత్యమరః సనందుః
 తుమః ||

మూ-౪ { సమమేవసమాశాంతంద్వయంగ్విరదగామినా |
 { తేనసిహస్తేనసంవిప్యమభిలంఛారిమండలమ్ || ... }

౪ వ్యా|| సమమితి || ద్విరదశ్చవిప్యవిప్యరైశ్చనన్యతీద్విరదగామినా

తే ర్యుతమానే సుత్యజా తా వితి వశనిః - తే సరఘు నా న మం యా గత దేవ ద్వ
 యం సమాశ్రాంతం అధిస్థితం - కింతద్వయ ముత్య త ఆహ- వితు ధా గతం
 త్ర్యం వితు ర్య ద్వై తియ త్ప్రత్యయః- సింహా న నం- అభిలం- అశీణాం మం
 డలం రాప్రపం చ||

మూ-౫ { ఛా. యా మం డలం త్యై గత మద్వ శ్యా కిల న్వయమ్ |
 { విద్వా వద్వా తత త్రిణ భేజే సామా జ్యదీక్షితమ్ || }

౫వ్యా|| సింహానే నారో హణానంతరం తస్య రాజ్య లక్ష్మీ సాన్నిధ్య మాహ ||
 ఛా యేతి || అత్ర రఘోః ప్రేక్షో విశేషేణ న్వయ మేవ సన్నిహిత యా త్యై
 అస్య పత్రే ఛా గం కృత ముత్య త్ప్రేక్ష తే వద్వా లక్ష్మీః || ౫ || లక్ష్మీః విద్వాల
 యా వద్వై త్యమరః- న్వయం- అద్వ శ్యా కిల- కిలేతి సంభావనా యాం లల త్యై
 నశి- ఛా యా మం డలం త్యై గతాంతి ల్లితా ను మే యేన- నతు న్వరూప తో ద్య
 శ్యేన- ఛా యా మం డల ముత్య నేన ఆహ త్ర ప్రతిబింబం చ న్వతే || ౫ || ఛా
 యా సూర్య ప్రియా కాంతిః ప్రతిబింబ మనా తప ముత్యమరః - తేవ వద్వా తప
 త్రిణ వద్వా మే వాత తత్రం తేన కరణ భూతేన - సామా జ్యదీక్షితం సామా
 జ్యేన సామాజిక మణి మం డలాధిప త్యేన క్షితం రఘు భేజే- అన్య ధాకథ మే
 తాదృశీకాంతి శంక త్తి రితి భావః ||

మూ-౬ { విశిష్ట త సాన్నిధ్యా కా లేకా లేచ వంశి ము ప్రత్యం }
 { ప్రతిభి ధ్యా తిరు పిత సై నర న్వతీ || }

౬వ్యా|| సంచరిత స్య సరస్వతీ సాన్నిధ్య మాహ || చరిత వ్యతేతి || సరస్వతీ చ కా
 లేకా లేన ద్వేష వియోగ్యా కా లేష్య త్యథాః- నిశ్యతీష్య యాగితి పిష్ప యాం
 ద్విరుక్తిః- పందిమ- చరిత వ్య త సాన్నిధ్యా త సాన్నిధ్యా నశి - ప్రత్యంస్తో
 త్రా హణం- రంభం- ఆధ్యా తి అభా త దే హాధిః భవతా వద్వై
 త్యాగినాయత్ పిశ్యయః- ప్రతిభిస్తోత్రేః- ఉత్త సై తే తా బుద్ధ్యా నూ
 జత పతీత్యథాః- దేవ తాత్వంచ || ౬ || సాన్యు సృష్ట పితాశ్రితివా- ౧౦౬ పాలా
 త్తక త్వా ద్వేత్యనుసంధేయమ్- ఏవం నతి- ఉపాద్వైర ప్రాజానంగతి కరణేతి
 వక్త వ్యాదాత్మనే డమ త్యనుసంధేయమ్ ||

మూ-౭ { మను ప్ర భృతి భి మా కా నై య ర్భుక్తా యద్య పి రాజభిః |
 { తథా జ్యైవ న్య ప్రా లేవ తస్మిన్నా సీద్య సంధరా || .. }

౭వ్యా|| మన్వితీ వసుంధ రా భూమిః || మను ప్ర భృతి భి మా నై యః పూజ్యై ర్వి
 రాజభిః భక్తా యద్య పి భక్తే వేత్యధః || ౭ || యద్య పి త్యవధారణే అన్య త్యయః

హర్షేహ్యదితికేశవః- తథాపి-తస్మిన్ రాజ్ఞాంయతలస్యఃపూర్వో యస్యా
స్సాతస్యపూర్వాసానభవతీత్యనస్యపూర్వాతస్యోపధుక్తేవాసీత్ ప్రథమ
వదికవలనురక్తవతీత్యథాః|| ...

మూ-౮ { సహనర్వస్యలోకస్యయ క్షదండతయామనః | ఆద
దేనాతిశోషోనభవానివదాక్షిణః|| ... }

౮వ్యా|| తత్ర కారణమాహ|| సహితీ హయస్తాతాగరణాత్-సరఘుఃయు
క్షదండతయాప్రాప్తదండకారితేవ-సర్వస్యలోకస్యసర్వజనస్యమనః-ఆద
దేజహర-కథమవ-అతిశోషోత్సాహనభవతీతినాతిశోషోః సభాభాస్య
సశబ్దస్యనుప్రసేతినమానః-దాక్షిణిదక్షిణదిగభవః - నభవాన్వాయారి
వ-మలయానిలభవేత్యథాః- య క్షదండతయేశ్వత్ర కామందకః|| ౯|| ఉ
ద్వేజయతితిత్వైవమృదనాచరిభూయతే | దండేనృపతిస్తప్తద్భ్యుక్తదండః
ప్రశస్యతఇతి|| ...

మూ-౯ { మందోతగంధాఃకృతాస్తేనగుణాధికతయాగురౌ|| ౯
తేనసహకారస్యప్రేక్ష్యద్గమభవక్రితాః|| ... }

౯వ్యా|| మందోతగంధాః|| తేనరఘుశాస్త్రజాఃకనాః-గురౌచిత్తేవిషయే
సహకారోతిసారభక్త్యాత్మః|| ఆమ్రసౌమ్యతారనాలోపాసహకారోతిసార
భక్తిత్యమరః-తస్యతేనప్రేక్ష్యద్గమేప్రేక్ష్యదయభవ-తతోపిగుణాధికతయా
గుణాధికభావేనకేతునా-మందోతగంధాః-అల్పేత్సాకృత్యాకృత్యా- గు
ణాత్తరశ్చఉత్తరోవిషయఃపూర్వంబిష్టరయతితిభావః|| ...

మూ-౧౦ { నయవిద్విగ్నవేరాజ్ఞానదనచోపేతదగ్ధియోహ్రాప్రసా
భవత్ప్రకృప్తస్త్రిన్నాభవదుత్తరః|| ... }

౧౦|| నయేలి నయవిద్విగ్నాతికాస్త్రజై-సచేనూతనే-తప్తప్రాజ్ఞవిషయే-
తమధిక్యత్యేత్యథాః-సత్-ధనుశ్చాయధానికంశానత్-కూటయుద్ధానికంశ
ఉపదగ్ధితంతస్మిన్ రాజ్ఞాపూర్వోపదేవవాభవత్-సంక్రాంతభక్త్యధః-ఉ
త్తరోసాభవత్సంక్రాంతభక్త్యధః- నదసతోమధ్యేనదేవాభిమతంనా
సత్-తద్జ్ఞానంతుమహాఅర్థవేత్యధః|| ౧౧|| ఐతీహాశ్వేగరుత్సాధ్యస
హాయబలభిత్తిప్తితికేశవః|| ...

మూ-౧౧ { పంచానామపిభూతానామతగంధంపుష్పమృదాః
సపితస్త్రిప్తహీపాలనర్వంశవమివాభవత్|| ... }

౧౧|| పంచానామితి|| పంచానామపిభృథిహ్యదీనాంభూతానాం-గుణాగం

౧౬ రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-చతుర్థాస్కంఠః-

ధాదయః - ఉత్తామకంఠశయంపుపుమఃప్రతాప్రేక్షతే - తస్మి
 ప్రహ - నపేమహీపాలనతి - సర్వంవస్తుజాతం నవమివలభవత్ -
 తదేవభూతజాతంతదానీమపూర్వగుణ యోగాద పూర్వమివా భవతి
 ధావః|| *

మూ-౧౨ { యథాప్రహ్లాదనాచ్ఛందఃప్రతాపాత్తేజోయథా! త
 థేనోధూదన్వథోరాజాప్రకృతిరంజనాత్ || ... }

౧౨|| యథేతి|| యథాచందయత్యాహ్లాదయతీతిచందఃప్రేక్షయః చదిధాతో
 రాజాదికోదప్రేక్షయః-ప్రహ్లాదనాత్ ఆహ్లాదకరణాత్ అన్వభాః-అనుగ
 తాథానామకఃఆహూత్-యథా-తపతీతితపసస్సాన్వః సంద్యాదిత్వా
 బ్లుకప్రేక్షయః-ప్రతాపాత్సంతాపజననాత్ అన్వభాః-తథైవ-సరాజార
 ఘ్నః-ప్రకృతిరంజనాత్ ప్రజానురంజనాత్ అన్వభాఃసార్థకరాజశబ్దోఽహూత్
 యద్యదిరాజశబ్దరాజశేటిప్రత్యథాకాతానిన్నప్రేక్షయంతఃసతురంజేః
 తేభావి-ధాతూనామనేసార్థకత్వాద్రంజనాచాప్రేక్ష్యక్రంకవినా - అన
 కాథకత్వేంతథాశూనాం మృవస్తి త్వాయామిర్యాదిసూత్రప్రమా
 న్యాద్యేదనీయమ్|| *

మూ-౧౩ { కామంకణాంతవిశాంతేవిశాలేతస్యలోచనాచ
 త్సుప్తతామిశాన్త్రేణసూక్ష్మకార్యాధర్మదర్శినా || ... }

౧౩ న్యా|| కామమితి|| తస్యగర్భముః-విశాలేలోచనే-కామంకణాంతయోః
 విశాంతేతస్యహింతగతే-చతుష్పరాతు-చతుషిఅస్య సైత్తివయస్సౌ-
 తస్యభావస్తత్పరాతు-చతుఃఫలమితిభావః-సూక్ష్మకార్యాధాదర్శ
 యతిప్రకాశయతీతిసూక్ష్మకార్యాధర్మదర్శితేనాన్త్రేణైవ-కాస్త్రీదృష్టిరే
 వదృష్టివేషినామితిభావః|| *

మూ-౧౪ { లబ్ధప్రశమనస్వస్థమధైరంసముపస్థితాపార్థివశ్రీ
 ద్వికాంతియేవశరత్పంకజలక్షణా|| }

౧౪ వ్యా|| లబ్ధేతి|| అథలబ్ధస్యరాజ్యస్వప్రశమనంకరిపంథినామనురంజనప్ర
 తికారాభ్యాన్ధీకరణంతథాచోక్తం|| శ్రీ|| రాజ్యస్వాదిరలబ్ధస్యశ్రమనంకరి
 పంథినామనురంజనప్రతీకారాభ్యాంలబ్ధప్రశమనంవిదురీతి|| తేనస్వస్థఃస్వ
 స్థైర్యాన్ధీకరితస్వస్థః సమాహితదిత్తరంఎనంరఘుం - పంకజలక్షణావర్షది
 హ్న-శ్రీయూపిశేషణమేతత్-శరత్ ద్వికాంతియాపార్థివశ్రీరాజ్యలక్ష్మిరి
 వాసముపస్థితాపార్థివశ్రీ|| *

మూ-౧౫ { నివృత్తలఘుధిమేకఘ్రముక కవత్తానుదుస్సహః |
{ ప్రతాప సన్యభానోశ్చయుగజద్యానశేషిణః || ... }

౧౫వ్యా || నివృత్తిః || నిశ్శేషంవృష్టానివృత్తాంతకర్తృః ||
శివలఘవః - తైర్మైః - ముక్తవర్తకత్యక్తమాగః - అతఏవను
దుస్సహంతస్యరఘాః-భానోస్సూర్యస్యచ - ప్రతాపిపారువంతతశ్చ ||
|| ప్రతాపాపారుమతపావిశ్చుభయత్రాపియాదవః - యుగజదేకదాది
రోవ్యానశేవ్యాత్తః ||

మూ-౧౬ { వాషికకంసంజహరేంద్రోరఘుజైత్రంధనుర్దధా |
{ ప్రబార్థసాధనేతౌహిజర్వాయోద్యతకామకాశా || ... }

౧౬వ్యా || వాషికమతి || ఇంద్రంజహకసుభవంవాషికంవషక-నిమిత్త
మిత్యర్థః-జహకద్యుష్టగతికః-ప్రత్యయః-ధనుఃసంజహరలజహ్యతవాక-
రఘుజైత్రం-జయశీలం-జేత్వశర్ణాత్-తృన్నంతాత్ || జిజ్ఞాసిధ్యశ్చేతి
స్వాధేకాన్-ప్రత్యయః-ధనుఃదధాహియస్తాత్ - తౌఇంద్రోరఘూప్రజా
నామర్థస్యచ-యోజనస్యవృష్టిజయలతానన్యసాధనేవిషమేకర్యాయే-
ఉద్యతేకామకాయోభ్యాం-తౌతథోక్తా-పాశాంతరేతు-కర్యాయే-ఉ
ద్యమోవిశ్రమశ్చయయోస్తాపర్యాయోద్యమవిశ్రమావ్యయోపర్యాయభ
రణాదితిభావః ||

మూ-౧౭ { పుండరీకాతపత్రస్తంభికసతాశచామగః | ఋతు |
{ ర్విడంబయామానసపునఃప్రసత్తిచ్చియమ్ || ... }

౧౭వ్యా || పుండరీకేతి || పుండరీకంసితాంభాజమేవ ఆతపత్రంయస్యసతథో
క్తః-వికసంతికాశానికాశాఖ్యత్యుగునుమాన్యేవచామరాశియస్యసతథో
క్తః-ఋతుశ్శరదృతుః - పుండరీకనిభాలతత్త్రింశాశనిధచామరం - శంక
ఘం-విడంబయామానసపునఃచకార-తస్యైరఘాః-క్రియంపునఃకోధాంతు-
నప్రసాదః || నిశోభానంజ త్రివర్తాసులక్ష్మీస్త్రిరవికభ్యతభితికాశ్వతః || ...

మూ-౧౮ { ప్రసాదసుముఖేతస్త్రింశంద్రేచవిశదప్రభేతదాచ |
{ యుష్మతాంప్రీతిరాపీత్యమరసాద్యయోః || ... }

౧౮వ్యా || ప్రసాదేతి || ప్రసాదసముఖేతస్త్రింశం-విశదప్రభేమకల
కాంతౌ-చంద్రే-చేతిద్యయోర్విషయే-ద్యయోర్విశేషణమేతత్ - తదాచ
యుష్మతాం-ప్రీతిరనురాగః-సమరసానమాసాద్వా-తుల్యభోగ్యేతియావ
త్ - అసీత్ || ౧ || సోగంధే-సేవాదేతివిశ్వః || ...

౧౮ (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-చతుర్థాశ్వాసః)

మూ-౧౯ { హంసశ్రేణీమతారాసుకుముద్వత్సుచవారిమః | ౧ }
 { యాతయస్త్రీయానాంజగ్యస్తాయశసామివ || ... } }

౧౯ వ్యా|| హంసేతి|| హంసానాం శ్రేణీమజ్జము- తారాసుసత్త్రేమకు
ముదాన్యమనంతీకుముద్వంతి|| ని|| పముబ్బాస్తుముదప్రియశ్రమరః
కుముదనడవేతనేభ్యోక్షతుః-తేమవారిమచ-తదీయానాంరఘుసంబంధ
నాం-యశసాంవిహితయఃసంబంధః-జగ్యస్తాయస్త్రీసారితాఃకిమిత్వత్ప్రే
మ-అన్యథాః-ఇమేతేషామేతాద్యగ్నశ్చిమతిభావః|| ...

మూ-౨౦ { ఇయ్యుచ్ఛాయోపాదిన్యస్త్రస్యగోప్రుణాదయమ్ | ౨౦ }
 { మారకభోష్టాతంశాలిగోప్యాజగుర్యశః || ... } }

౨౦ వ్యా || ఇయ్యుచ్ఛాయేతి || ఇయ్యుచ్ఛాయా ఇయ్యుచ్ఛాయం
ఛాయా బాహుశ్చ ఇతి సంపదాంత్యం - తత్రనివర్ణాః ఇయ్యుచ్ఛాయ
నిపాదన్యః - స్త్రీలింగపాతే - ఇయ్యోః ఛాయైతివిగ్రహాః అన్యథాబ
హుత్యైః తిలంకత్యశ్రిసంగాత్ - శాలి-గోపాయంతిరక్షంతీతిశాలి
గోప్యఃశాలిపాలికాస్త్రీయః - కమణ్యశ్ - టిడ్డాణజ్జిత్యాదినా
జీవ - గోప్రురక్షకస్య - తస్యోపా - గుణభ్యోఽడదయోయస్యతద్గుణో
త్పన్నం - అపమారుపమారుదార భ్యోకభోష్టాతం కథానామారం
భోయస్యతే - కుమారైరపిప్రాయమానమిత్యభావః - య్యోజగుః
గాయంత్య - అథవాకుమారస్యసంబంధాగ్నికథాభిద్రవిజయోద
యంతోచరభ్యఅపమారుకథం - అత్రాప్యభివిధావన్యయాభావః-అప
మారుకథమద్భూతాయస్మిన్కామకాణీతిగనక్రియావిశేషణమేతత్ || ౨ || స్వా
దభ్యాదానమద్భూతరంభభ్యమరః అపమారుకభోద్భూతమితిపాతే-కు
మారస్యసతస్త్వభాభిన్నోదైః-ఉద్భూతంయద్యశః-తత్రచరభ్యయశోజ
గురితివ్యాఖ్యేయమ్|| ...

మూ-౨౧ { త్రిననానోదయావంధః కుంభయోనెమకహజన్యః | }
 { రఘోజరిధవాశ్శక్తియభేన్వివతామనః || ... } }

౨౧ వ్యా|| త్రిననానోదయావంధఃకుంభయోనెమకహజన్యఃకు
భనతభవభ్యమరః-ఉదయాత్ అంధఃత్రిననాదప్రసన్నంబహువమహ
జన్యఃరఘో-ఉదయాదభ్యుదయాన్నిమిలాత్ - జరిధవాశ్శక్తియత్రకరాజ
యమాశంకమాన-రవితాంఘ్రాణాంమనఃకుంభేకాబువ్యంప్రాత-
దండయాప్రాసమయత్వాదితిభావః-అగస్త్యదయేజలానిప్రసేదంతీత్యాగ

౨౫ వాగ్గీతస్తా ఇతి॥ వాజినామశ్వానాం సీరాజనావిధానీరాజనాభ్యేకాం
 తికమకా-అత్ర॥ వరాహమహారోగ్గీ॥ భగవతిజలధరచక్షుఃపాకరాచక్షుః
 నైకమలనాభేశ్చస్త్రీలయతితురంగమకరీరథసీరాజనాం శర్యాదితి॥ గమ్యేకం
 భివివత్-హుతః॥ హునమనిదుఃపహ్నిః-ప్రగతదక్షిణం ప్రదక్షిణం బ్రహ్మ
 ధుశ్చిధృతిత్వాదవ్యయాభావః-చ॥ దక్షిణం అర్చింజావలాతస్యాః వ్యాజే
 నహస్తైస్తవతస్తైరభువ-జయందదాదత్తవాక్-ఉక్తం మహాయాత్రాయా
 మ్॥ గ్గీ॥ ఇత్థం చ॥ దక్షిణగతాహుతధుష్టుః కన్యధాతీంసముద్రరశనాంవ
 శగాంకరోతితి- వాజిగ్రహణంగజాదీనామవృక్షలక్షణంతేషామపిసీరాజ
 సుధానాత్॥ ...

మూ-౨౬ { న గుప్తమాలత్రత్యంతశ్చుద్ధపాష్టకారయాన్వితః |
 { షష్ఠిధంబలమాదాయనీతస్యేదిగ్గీవయా ||... }

అడవ్యా||నఖితి||గుప్తా మూలం నివాసస్థానం ప్రత్యంతపాఠంతదుగంఽ
తాయేనః-గుప్తమూలప్రత్యంతః-శుద్ధపాష్టికాఃఉద్భృతకృష్ణశత్రుఃసన
యాపిరక్షితకృష్ణదేశోవా-అయానివితశ్శుభావహవిధ్యంతః||స||అయ
శ్శుభావశుభానిధిత్యమరః-సరః-పద్విధంమూల్యభృత్యానిరూఢం-
బలంపైన్యం||స||మూల్యభృత్యసహజేన్యోనివివరాబిజంబలమిత్యమరః
అదాయ-దిశంజగీవయా-ప్రతస్థ-అత్రీకామందకః||శ్లో||పురస్థితకృష్ణ
న్నపిశుద్ధకృష్ణస్థాపాపాతిప్రంఖలుపాష్టికదేశే|యాశ్యన్పురాతనమనక
దుగంమనముఖ్యంచబలంనిదధాత్||దేవానభ్యర్చ్యవిపాఠశ్చకృత
స్యగ్రహతారకాఃపద్విధంతుబలంపూర్వకన్యోనివితాభిముఖంచ||జేదితి||

మూ. ౨ { అనాశీరస్వయోవృద్ధాన్తం లాజ్ఞేపారయోషితః |
 { క్షుతైర్తందరోద్ధూతైః క్షీరోర్తయశ్చ వాచ్యతమ్ | }

అది వ్యాఘ్రాదివాకిరన్నితివయసావృద్ధాఃపారయోషితఃతంరఘుంశ్చియాం
తంలాజైఃఽపారలాజైః-మందరోద్ధాత్రైశ్చవత్తైఃపదుభిః-క్షీరోర్మయః
క్షీరనమద్రోర్మయః-అచ్యుతంబిమమసలవాకిరణాఃక్షీరణః॥

మూ.౨౨ { నయయావ్రీధమంపావీంతుల్యంపావీనబద్ధిపా||
అహితాననిలోద్ధూతైస్తజ్జాయస్వివకేతుభిః|| }

[illegible]

ః-తేనతుల్యస్సరఘుఃఅనిలేనామకూలవాయనాఉద్ధూతైఃకృసారితైః -
కేతుభిఃధ్వజైః-అపితాతాఃకరీపూతజాయన్నివధత్సయన్నివ-తజా
యతేవరస్సైశదంకవిప్రయోగాత్పిదం-తజాయతేరనుదాతైత్తైవవిప్ర
జోజిత-రణేనఅనుదాతైత్సనిమిత్రస్యఅత్తనేవదన్యఅనిత్యత్సజ్ఞావనాత్పు
రస్సైశదమితివామనః-కృధమంపాదీందిశంప్రియయా॥

మూ.౨౯ { రజోభిన్నస్యందనోద్ధూతైఃజైశ్చఘనసన్నిభైః |
భువన్స్థలమివవ్యోమహర్వన్యోమేవభూతలమ్ ॥ }

౨౯వ్యా॥రజోభిరితి॥ కింహర్వ-స్యందనోద్ధూతైఃరజోభిఃఘనసన్నిభైఃవ
ణాతఃక్రియాతఃవరిమాణతత్త్వమేఘతుల్లెగజైశ్చ-యథాకృమం-వ్యో
మలకాశం-భువఃస్థలమివ-భూతలఃవ్యోమేవ-హర్వ-యయావితిపూర్వే
కాన్వయః॥ ...

మూ.౩౦ { తృతాపాశేతతశ్చబృహరాగస్తదనంతరమ్ | యయా }
{ తక్వాదృధాదీచతుస్సగంధేవసాచమూః ॥ }

౩౦వ్యా॥ప్రతాపఇతిఅశేప్రతాపసైజోవిశేషః॥ ని॥ సప్రతాపఃప్రధా
వశ్చయతైఃకోశదండజమిత్యమరః-తతశ్చబృహరాగలకలః-తదనంతరం-
చరాగోధూళిః॥ ని॥ చరాగఃభువ్నరజసిధూళిస్సానీయయారపీతివిశ్వః ॥ త
క్వాత్-రథాదిరథాశ్వాదికంచతురంగబలం-ఇతిత్థం-చతుస్సగంధేవచతు
ర్వ్యోమేవ॥ ని॥ సగంధాంసేచకృణాంజేవసేనానముదయిచేతివిశ్వఃసా
చమూఃయయా-రథానీకమితిపాశేఇతిశబ్దాధ్యాహారణయోజ్యమ్॥

మూ.౩౧ { మరుకృష్ణాన్యదంభాంసినావ్యాస్సుతృతరాన }
{ దీఃవివిదానిప్రకాశానిశక్తిమత్త్వావృకారణః ॥ }

౩౧వ్యా॥మరుకృష్ణానీతి॥సరఘుఃశక్తిమత్త్వాత్సమథాత్వాత్-మరు
కృష్ణానినిజాలస్థలాని॥ ని॥ సమానామరుధన్వానివిత్త్యమరః-ఉదంభాంసి
ఉద్భూతవిలాసి-చకార-నావ్యాఃనాభిస్తార్యాఃసదీః॥ ని॥ నావ్యంత్రీలింగం
నాతార్యశత్యమరః ॥ నావయాధైత్యాదినాయత్ప్రత్యయః-సుకృత
రాసుభేనకృతరీతుంశక్త్యాఃచకార-వివిదానిఅరణ్యాని॥ అటవ్యరణ్యంవివి
సమిత్యమరః-కృణాశానివృణాహేచకార-తస్యాగమ్యంనాస్తీతిభావః॥

మూ.౩౨ { ససేనాంమహతీంశవఃస్పూర్వసాగరగామినీమ్ |
{ విభౌహరిజటాధృష్టాంగంగామిపథగీరథః ॥ }

౩౨వ్యా॥సఇతి॥మహతీంసేనాం-పూర్వసాగరగామినీం-శవఃస్పూర్వకర్షణ-

సరఘుః-హరస్యజటాభ్యోధృష్టౌగంగాంకవః- సాపిపూర్వసాగరగా
మనీ-భగీరథభవబధా-భగీరథోనామకశిష్టత-పిలదగ్ధానా సాగరాణాంస
ప్రాతత్పావనాయహరణీటాగ్ధంగాయాఃప్రవతేయితారాజాయత్సం
బంధాగ్ధంగాభాగీరథీగీయతే||

మూ-33 { త్యాజతైశ్చలముత్థాత్తైర్భుగైశ్చబహుధాన్యప్రే }
{ తస్యాసీదుల్బణోమాగఃపాదపైరివదంతిసం || }

33వ్యా||త్యాజతైరితి||ఫలంలాభం-వృక్షపక్షేచ్ఛినవంవత్యాజతైః||త్య
జేఃజంతాద్వికర్షకాదశ్చిధానేకర్షకైః-ఉత్థాతైస్సహచాచ్చుతి
అన్యతోత్పాటితైబహుధాభ్యైః||రణేజతైః||అన్యత్రైర్భుగైశ్చన్యప్రేపా
దప్రేదంతినోగజస్యైవ-తస్యరఘోమాగఃఉల్బణోపిక్రకాశేఽసీత్||ని||ప్ర
కాశంప్రకటంస్సప్తంవిశదంస్ఫుటముల్బణమితియాదవః||

మూ-34 { పారస్త్యనేవ మాక్రమత్తాంస్తాజననవాజ }
{ యాప్రాకతాభీవనశ్యామముపకంఠంమశూదధే || }

34వ్యా||పారస్త్యానితి||జయీజయశీలః||జదృక్షీత్యాదినాశ్చనిత్యయఃస
రఘుఃపవంపురోధవాపారస్త్యాప్రాచ్యాః || దక్షిణాశ్చాత్పురన
ప్రగతిత్యక్తత్యయః-తాంస్తాసర్వానిత్యర్థః||పిప్పాయాంద్విరుక్తిక-జ
ననదాదేహాః||అక్రమత్తాభీవనైశ్యామంమశూదధే||ఉపకంఠంఅం
తికంప్రాశ||

మూ-35 { అనమ్రాణాంసముగ్ధతున్ద్రస్సాత్సింధురయాదివ | ఆ }
{ త్తానం రక్షితస్సిహ్నైవృత్తిమాశ్రిత్యవైతసిమ్ || }

35వ్యా||అనమ్రాణామితి||అనమ్రాణామితికర్షణవస్థి-సముగ్ధతున్ద్రస్సా
లముతుంతస్తద్భ్రాంసాశ్చాత్ || భీత్రార్థానాంధయహేతురిత్యపాదా
నాత్సంచమీ-సింధురయాన్నదీవేగాదివసింహైః||సిహ్నదేహియైరాభిః -
స్సింహాదయశ్చబ్దాః||జననద నాచకాః||త్రియాపాచక్షతేవైతసింపేతసనం
బంధిసీవృత్తిప్రకతత్యమిత్యర్థః-ఆశ్రిత్యఆత్తానంరక్షితః||అత్రకాటిల్యః
బలీయసాభియక్తదుర్బలస్సేవ్రానుక్రమావైతసంధర్మమాతిష్ఠేదితి||

మూ-36 { వంగానుత్థాయతరసానేతానాసాధనోద్య }
{ తాన్ | నివహానజయస్తంభాన్గంగాస్త్రోతాంతరేషునః || }

36వ్యా||వంగానితి||నేతానాయకః||సరఘుఃసాభిన్నాధనైః||ఉద్యతాన
స్పృహావంగారాజ్ఞాంతరసాబలెన||ని||తరసిబలరంహసీతియాదవః-ఉత్థా

యః సుబ్రహ్మణ్యః గంగాయాః సోతసాం ప్రవాహాణాం అంతరేషు జయస్తం
భాగనివభాన-స్థాపితవానిత్యథాః॥

మూ-౩౭ { ఆపాదకద్రుప్రణతాః కలమాభవతైరఘమ్ | ఫలైస్సం }
{ వధవా యామాసురుతాత ప్రతిరోపితాః॥ ... }

౩౭వ్యా॥ ఆపాదేతి॥ ఆపాదకద్రుఁ అఘ్రితద్రుపర్యంతం ప్రణతాః అతవకఁ
భాతాః పూర్వముద్భుతా అపి త్రిరోపితాః కలమాభవత్ప్రణతాః తెవంగాః కల
మాశ్శాలివిశేషాభవ-తేషామపాదకద్రుఁ మూలకద్రుపర్యంతం॥ నిపాదోఽుద్భ
తురీయాంశభితిశ్చ-ఉత్థాత ప్రతిరోపితాశ్చ రఘుం ఫలైః ధనైః అన్యత్ర స
న్యైస్సంవర్ధయామాసుః॥ నిఫలంధనే ఫలభిజేనిష్పత్తౌ భోగలాభయోః-స
న్యభితిశ్చ॥ ...

మూ-౩౮ { సతీత్వాకాకపిలాం సైన్యైః బంధుర్విరదసేతుభిః ఉతరా }
{ లైదాన్వితతథః కలింగభిముఖో యయా॥ ... }

౩౮వ్యా॥ సభితి॥ సరఘుః బంధాః ద్విరరావీవ సేతువోఽయైః సైన్యైః
కపిలాం నామనదీం - కపికామలికే దిత్వతంతి- తాంతీత్వాకాతరా-లైః
రాజభిః దశితతథః సందర్శితమాగకన్సకలింగభిముఖః కలింగదేశభిము
ఖియయా॥ ...

మూ-౩౯ { సప్రతాపం మహేంద్రస్య మూర్ధ్ని తీక్షణం న్యవేశయ }
{ త్ | అంకుశం ద్విరదశ్చ వయం తాగంభీరవేదినః॥ ... }

౩౯వ్యా॥ సభితి॥ సరఘుః మహేంద్రస్య కలవర్యతవిశేషస్య- సప్రకులకర్వ
తాః॥ తీక్షణం మహేంద్రో మలయస్సహ్యాశ్చ క్షీమాన్యక్షుకర్యతః॥ అంకుశం సా
రియాత్రశ్చ సప్తైః కలవర్యతాభితిశ్చిదిష్టుపురావచనాత్॥ మూర్ధ్ని తీ
క్షణం ముస్సహం ప్రతాపం యంతాసారథిః॥ నినియస్తాప్రాజతాయం తాసూ
తంక్షత్రాచసారథీర్త్యమరః-గంభీరవేదినః గజవిశేషస్య మూర్ధ్ని తీక్షణం ని
తం అంకుశమివ న్యవేశయత్ నిక్షీప్తవాః॥ త్వశ్చోదాహృచ్చిణితసా
వాస్తాం సన్యవ్యవసాదపి॥ ఆత్మానం యోనజానాతిసన్యాద్గంభీరవేదికభి
రాజపుత్రీయైః॥ దిరకాలేన యోవేత్తిక్షం చిరిదితామపి గంభీరవేదివిజ్ఞే
యస్య గతో గజవేదిభిరిమ్యగచమోఽయే॥ ...

మూ-౪౦ { ప్రతిజగ్రాహకాళింగస్తవస్తైగకజసాధనః | కక్ష }
{ చ్చేదోద్యతం శక్రం శిలావహవచర్యతః॥ ... }

౪౦వ్యా॥ ప్రతిజగ్రాహేతి॥ గజసాధనః కాలింగః కలింగనాం రాజాధిద్యక్ష

౯౪ రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-చతుర్థాస్కంఠః-

ధకలింగసూరమసాదశత్యజ్ఞప్రిత్యయః. అస్త్రైరాయధైఃకంఠఘంభ
మణాంశ్చేదేచ్ఛేదనేఉద్యతంఉద్యుక్తంశక్రంశిలావపీకాజగ్వతభవప్రతి
జగ్రహలభియుక్తవాః॥

మూ-౪౦ { ద్విహంవిషహ్యకాకుత్స్థస్తత్రినారాచదుర్దినమ్ | న
స్తంగళసాతభవజ్ఞప్రితేదేజయశ్రియమ్ | ... }

౪౦వ్యా॥ ద్విహమితి కాకుత్స్థస్థారఘుతత్రమహేంద్రాద్రాద్విమంసారా
చదుర్దిశంసారాచానాంబాణవిశేషణాండుర్దిశంలక్షణాయావర్ణమువ్య
తేనిమేఘశ్చన్నేహ్నిదుర్దిశమిత్యమరః- విషహ్యసహిత్యా-సద్యథా
శాస్త్రమ్మంగళసాతభవవిజయమంగళార్థమభిషిక్తభవజయశ్రియంప్ర
తిపేదేనియత్తుసర్వావధిన్నానంతస్తంగళముదీర్ఘమితియాదవః॥ ...

మూ-౪౧ { తాంబూలీనాండలైస్తత్రరదితాపానభూమయః | నా
రికేళానవంయోధాశ్శాత్రవంపశపుర్యశః | ... }

౪౧వ్యా॥ తాంబూలీనామితి తత్రమహేంద్రాద్రాయధ్యంతభి
యోధాఃకపాద్యన్ - రదితాఃకల్పితాఃపానభూమయఃపానయోగ్య
ప్రదేశాఃయైస్తేతథాక్తాస్సంతః॥ ౨॥ ఆపానంపానగోష్ఠికేత్యమరః - నా
రికేళానవంసారికేళమద్యం - తాంబూలీనాంనాగవల్లీనాండలైఃకత్తైః
కళింఃమివశాత్రవంశతునీంబంధియశోవయశభవకారభివాఢాః ౩ ౪
వాఢావశబ్దోవాశబ్దోవాబోధ్యభివచనాత్-తత్రయథభుంభిషమా
రిత్యధః॥

మూ-౪౨ { గృహీతప్రతిముక్తస్యసధమాంజయ్యాస్పకః | శ్రి
యంమహేంద్రనాధస్యజహారసతుమేదిసిమ్ | ... }

౪౨వ్యా॥ గృహీతేతిధర్మవిజయ్యాధమాధ్యంతశీలఃసన్యహారఘుఃగృహీ
తశ్చసూప్రతిముక్తస్యతస్యమహేంద్రనాధస్యకాలింగస్యశ్రియంజహార-
ధమాధ్యమితిభావః-మేదిసింతునజహార-శరణాగతవాత్సల్యాదితిభావః॥

మూ-౪౩ { తతోవేలాతపేనైవఫలవత్సూగమాలినా | అగస్త్యః
రితామాశామనాశాన్యజయాయయా॥ ... }

౪౩వ్యా॥ తతభితితతఃప్రాప్తివిజయానంతరం-సరఘుః-ఫలవత్సూగమాలి
నాఫలితక్రముకశ్రేణీమతాప్రీత్యాదిభ్యశ్చేదీనిజప్రిత్యయః-వేలాయా
స్యముద్రీకులస్యతపేనైవఉపాంతేనైవ-అగస్త్యనచరితాంఅశాండకీణా
దిశంఅనాశాన్యజయః అయత్నసిద్ధత్వాదప్రాప్తనీయజయస్సయయా॥

శ్లో॥ అగస్త్యోదకీణామాకామశ్రిత్యసభాపీఠితః | వరుణస్యాత్తజోయోగీవిం
ధ్యవాతాపిమదకనభిప్రవృత్తం డపురాణే ||

మూ-౪౫ { ససైన్యచరిభోగేన గజదాససుగంధివా | కావేరింసరితాం
చతుర్శ్శంకనీయామివాకరోత్ || }

౪౫ వ్యా || సభితి || సరఘుః గజానాం దాసేన మదేన సుగంధివా సురభిగంధివా
గంధస్యేత్యాది నాభికారాదేకస్స మాసాంతః-యద్యపి గంధస్యేత్యేతదేకాం
తగ్రహణంకతకవ్యమితి నైసర్గికగంధవిషయాయామేవభికారాదేశః-తథాపి
నిరంకుశాఙ్కవయః-తథానమాఘకావ్యే || శ్లో || వపురయ్యుకృదగుచ్ఛసుగంధ
యస్సతతగాస్తతగాసగిరోభిభితి || నైవధేవ || శ్లో || అపాంహిత్యస్తాయనవారి
ధారాస్వాదుస్సుగంధిస్సవిదతేతుమితి- సకమకాధారయాస్తత్వస్థీయభి
తినిషేధాదినిప్రత్యయాంతఃక్షిపిజఘన్యవ- సేనాయాంసమపేతాజనా
స్సైన్యాః || ౨ || సేనాయాంసమపేతాయేనైన్యైస్సైన్యై కాశ్చత్యత్యమరః
సేనాయాపేత్యిక్రీత్యయః-తేహంబరిభోగేనకాభోగేనకావేరిసామసరి
తంసరితాంకతుస్సమద్రస్యశంకనీయామివాకరోత్-
సంభోగలింగదశకనాదభ్యుత్కారవిశ్వాసోధవతితిభావః ||

మూ-౪౬ { బలైర్భ్యుపితాస్తస్యవిజగీషోగతాధ్వనః | మరీచో
ద్భ్రాంతహరీతామలయాద్రీరుషత్యకాః || }

౪౬ వ్యా || బలైతి || విజగీషోర్విజేతుమిచ్ఛోః - గతాధ్వనస్తస్యర
ఘాః బలైస్సైన్యైః || ౨ || బలంశక్తౌబలస్తస్యభియాదవః-మరీచేషుమరీ
చవనేషుద్భ్రాంతాన్సంభ్రాంతాః హరీతాః పక్షివిశేషః యాసుతాః ||
౨ || తేహంబిశేషహరీతోమద్దుఃకారంజవఃస్థివృత్తమరః - మలయా
ద్రీరుషత్యకాః ఆనన్నభూమయః || ౨ || ఉషత్యకాద్రీరానన్నభూమిరూ
ధ్వోమధిత్వకేత్యమరః || ఉపాధిభ్యాంత్వకన్నానన్నరూధయారితిత్వక
నోపిత్వయః-అధ్యుపితాః ఉషత్యకాసుస్థితాభిత్వధాః || ఉపాన్వధ్యాన్వ
సభితికమకత్వమ్ ||

మూ-౪౭ { సనంజారశ్చక్షుణ్ణానామేలానామత్పత్తివః | తుల్య
గంధిదుమతైధకతేషుఫలరేణవః || }

౪౭ వ్యా || సనంజారితి || అశ్చైక్షుణ్ణానాం - అశ్వేషురదూ
ణీకృతానామిత్వధాః-ఏలానాం ఏలాలతానాం ఉత్పత్తివః ఉత్పత్తసశి
లాః || అలంకృత్యాదినాభిప్రవృత్తయః - ఫలరేణవః ఫలరజాం

సితుర్వ్యగంధిమ సమానగంధిమ ॥ తేనసహిత్యాదిసా ఇనంతోబహు
 ప్రిహిః-మత్రేధానాంకటేమగంజేమససంజాస్సంసక్తాః॥౨॥ గజగండకటి
 కటావిత్వమరః॥

మూ-౪౮ { భోగి పేష్టనమార్గమచందనానాంసమర్పితమ్ | నాస్త్రి
 సతకరిణాంకై) వంత్రికదీచేధినినామపి

౪౮వ్యా || భోగీతి || చందనానాంచందనద్రుమాణాంభోగిపేష్టనమార్గమ
 సర్వపేష్టనమైమసమర్పితంసంజతంతి | సదీచేధినినామపిపాదశృంఖలభేద
 కానామపి | నిత్రీకదీపాదబంధనమితియాదవః-కరిణాంగజానాంగ్రివాసు
 భవంకై) వంకంఠబంధనమ్ ॥ గ్రివాభ్యాం చేత్యం ప్రీత్యయః-నాస్త్రి
 త్ సస్త్రిస్తమహాత్ ద్యుద్భోధ్యుజితపరస్త్వేషదం-మహాదిత్వాదజాదేశః-
 అనిదితామితిసకారలోపః॥

మూ-౪౯ { దిశిమందాయతేతేజోదక్షిణస్యాంరవేరపితస్యామే
 వరఘాఃపాండాఃప్రతాపంనివిషేహరై ॥

౪౯వ్యా || దిశీతి || దక్షిణస్యాందిశిరవేరపితేజిమందాయతేమందంధవతిత్తి
 లోహితాదితావ్రత్యష్పన్యయః ॥ వాక్యవత్తత్తనపదం-దక్షిణా
 యనేఅర్క-తేజోపాంధ్యాదితిభావః - తస్యామేవదిశిపాండాఃపాండా
 నాంబసకదానాంరాజాసంపాండాః ॥ పాండోర్ద్వ్యక్తవ్యం-రఘాఃప్ర
 తాపంనివిషేహరేసోధవంతః-సూర్యబిజయివోపివిజితవానిచినాయకస్య
 మహానుతాన్వోగమ్యతే॥

మూ-౫౦ { తామ్రజగ్గీసమేతస్యముక్తాసారంమహూదధేః | అ
 నితత్వదదుస్తస్యైశస్సేమివసంచితమ్ ॥

౫౦వ్యా || తామ్రజగ్గీసమేతః || తేపాండాఃరామ్రజగ్గీసద్యాన
 మేతస్యసంగతస్యమహూదధేర్దక్షిణసముద్రస్యసంబంధి - సంచితంము
 క్తాసారంమాక్రీకవరం ॥ ౨ ॥ సారోబలేస్థిరాంశేదన్యాయ్యేక్లబంవరే
 త్రిప్విత్యమరః - స్వంస్వక్రియంసంచితంయశ్చవత్సైరఘవేనితత్వదదుః-
 యశసస్సుభ్రవర్గర్వాదౌషమ్యం-తామ్రజగ్గీసంగమమాక్రీకోత్పత్తిరితి
 జ్ఞసిద్ధమ్॥

మూ-౫౧ { సేనివీశ్యయథాకామంతటేమ్యతిధనవృత్తాస్తనాని
 నగితస్తస్యాత్మైతామలంబగర్జరా ॥

౫౫ వ్యా|| మురళీతి || మురళానామ కేరళదేశేమకాచిన్నదీ-మురళీతికే,
 త్వతంతి-తస్మాద్రామారుతేన ఉద్ధూతం ఉత్థాపితం కైతకం కేతకీనంబంధిరజః
 ద్యోధవారణానాం రఘుభటకంచుకానాం || నికంచుకోవారవాణోస్త్రీత
 మరః-అయత్నపటవాసతాం అయత్నసిద్ధవస్త్రీవాసనా ద్రవ్యత్వం లగన
 త || ని || ఉష్ణతః పటవాసక ఇత్యమరః ||

మూ-౫౬ { అభ్యధూయతవాహనాంచరతాంగాత్రశింజి }
 { త్రైవిద్యభింకవనోద్ధూతరాజతాళీవనధ్వనిః || }

౫౬ వ్యా|| అభ్యధూయతేతి || చరతాంగచృతాంవాహనాంవాజనాం || ని || ప
 జవాహర్యగంధర్వహయనైంధవనస్తయ ఇత్యమరః- గాత్రశింజిత్రై
 త్రేమశబ్దాయమానైరిత్యధః కైతకరిక్తః - వమకభింకవనైః పవనోద్ధూ
 తానాంవాతెనంపితానాం రాజతాళీవనానాం స్త్రీతాళవృక్షవనానాం ధ
 నిలభ్యధూయతతిరసస్మృతః- మమకరణతిపాతేవాహనాంగాత్రశింజిత్రై
 ద్ధాత్రధ్వనిభిః గాత్రస్థవర్షధ్వనిభిరిత్యధః- భావేక్తః- మమకరణమగ్నర
 యమాణధ్వనివిశేషః || ని || అభమమిరంగ్యనితవస్త్రీపజానామిత్యమరః

మూ-౫౭ { ఖజాకరీనాంధనద్ధానాం మదోద్ధారసుగంధిమః | }
 { కటేషుకరిణాంపేతుఃపున్నాగేభ్యశ్శిలీముఖాః || }

౫౭ వ్యా|| ఖజాకరీతి || ఖజాకరీణాం తృణదుమ్రా ఇత్యమరః- సాంధ్రమప్రకాండేమ || ని ||
 కేతకీతాళీ ఖజాకరీచ తృణదుమ్రా ఇత్యమరః- సాంధ్రమప్రకాండేమ || ని ||
 అస్త్రీప్రకాండస్సాంధ్రస్యాన్తూలాచ్ఛాభావధేస్త్రీరిత్యమరః- సద్ధానాం
 బద్ధానాం కరిణాం గజానాం మదోద్ధారైః మదస్రావేణ సుగంధిమః- గంధస్యే
 త్యాది నా ఇకారాదేశః- కటేషు గంధస్థలేమ || ని || గజగండకటికటూరిత్యవ
 రః- పున్నాగేభ్యః పున్నాగపుష్పాణివిహాయల్యహ్లోపేతంచమూ - శిలీము
 ఖాః అశయః పేతుః || ని || అభిబాణాశిలీముఖా విత్యమరః- తతోవిసాగంధ్యా
 శయాదితిభావః ||

మూ-౫౮ { అవకాశంకిలోదన్వాకరామాయాభ్యధికతోద }
 { దౌలపరాంతమహీపాలవ్యాజేనకరంబేకరమ్ || }

౫౮ వ్యా|| అవకాశమితి || ఉదన్వానుదధిం రామాయజామదగ్న్యాయ
 భ్యధికతయోచితస్సే- అవకాశంస్థానం దదాకిల- రఘుపేతులపరాంత
 హీపాలవ్యాజేనకరంబలిందదా || ని || బలిహస్తాంశవకరా ఇత్యమరః- అ
 రాంతానాం సముద్రమధ్యదేశత్వాత్తైకతైకరేనముద్రితత్వోపహా

కరదానంతుభీత్యానయాష్టయేతిరామాద్రీఘాగుతా-వః॥

మూ-౫౯ { మతైభరదనోత్తీర్ణవ్యక్తవిక్రమలక్షణమ్ | త్రిహా }
{ టమేవతతోన్వైజ్ఞానాయస్తంభంచకారసిః ॥ }

౫౯వ్యా॥ మతైభేతి తత్రదేశేనరఘుః మత్రానామిభానాంరదనోత్తీర్ణాణా
నిదంతక్షతాన్వేషభావేక్తః-వ్యక్తానిస్ఫుటానివిక్రమలక్షణాని చరాక్రమ
చిహ్నోనివిజయవశానానీస్థానియానియన్తి తంత్రోక్తలత్రికూటమేవ
ఉచ్యైరున్నతంజయస్తంభంచకారః గాథప్రహరస్త్రికూటాన్ప్రేవఉత్తీర్ణ
ణాజయస్తంభవివరఘోజాయభ్యావశోభూదిత్యథాః॥

మూ-౬౦ { పారశీకాంస్తతోజేతుంప్రతస్థేనలవత్త్వానాఞ్చం }
{ ద్రియాభ్యానివరిపూతత్వజ్ఞానేనసంయమి }

౬౦॥ పారశీకానితి ॥ తతస్సరఘుః సంయమాయోగీతతత్వజ్ఞానేనఞ్చంద్రి
యాభ్యాఞ్చంద్రియనామకా రిపూనివపారశీకా రాజ్ఞఃజేతుంస్థలవ
త్త్వానాప్రతస్థేనతునేదిష్టనాపిజలతథేన-సముద్రయానస్యనిషిద్ధత్వాది
తిభావః॥

మూ-౬౧ { యవనీముఖతద్దానాంసేహేమధుమదంసనః॥ }
{ బాలాతపమివాబ్జానామకాలజలదోదయః ॥ }

౬౧వ్యా॥ యవనీతి॥ సరఘుః యవనీనాంయవనస్త్రీణాం జాతేరస్త్రీవిష
యాదయోకధానితిజీవేముఖానివద్దానివేత్కుశమితనమానః-తేహంమధు
నామద్యేవయోమదఃమదరాగఃకార్యకారణయోరభేదేనసదేవశః-తంససే
హే-కథమివలకాశేపావృష్యతిరిక్తకాలేజలదోదయః పావృషితద్వి
కానస్యలక్ష్మీప్రతత్వాత్-అబ్జానాంసంబంధిసంబాలాతపమివ-అబ్జపాత
త్వాదబ్జసంబంధిత్వం సారాతపస్య-

మూ-౬౨ { సంగ్రామప్రములస్తస్యపాశ్చాన్త్యైరశ్వపాదనైః॥ }
{ శాక్తకూజతపిజ్ఞేయప్రతియోధేరజన్యభూత్ ॥ }

౬౨వ్యా॥ సంగ్రామితి ॥ తస్యైరఘోలశ్వపాదనైఃకశ్చాదబ్ధవైపాశ్చా
న్త్యైయవనైస్సహ-దక్షిణాతశ్చాత్పురస్తస్యో-నహాశ్చైత్య-శృంగ
శాంబికారాఃశాక్తకూజనిధనూంషితేహంకూజతైః జ్యోత్యైఃఅథశాక్తైః
శృంగసంబంధినిఃకూజతైఃవిజ్ఞేయాఃఅనుమేయాఃప్రతియోధాఃప్రతిధిహి
యన్తి తస్మిన్రజసితుములఃసంగ్రామఃసంకులంయుద్ధంఅభూత్ ॥ ౨ ॥ తు
ములరగసంకులంమిత్యమరః॥

౧౦౦ (రఘువంశ కావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-చతుర్థస్కంధః-)

మూ-౬౩ { ధర్మశాస్త్రములు అనుబంధములు }
{ తత్వములు అనుబంధములు } కలది.

౬౩ వ్యాధి భ్రష్టానిరఘుః పల్లావజాతైః బాణిశేషకృత్తైః శ్రుతైః
 వృద్ధముఖో వచస్థిః సిద్ధాదిత్యాత్ లబ్ధిః తేహంపశ్యాత్
 నాంశిరోభిసరఘాభిః పథుషిః శివ్యాత్తైః || ౬౪ || సరఘాపథుషిః కేత్త
 తురః-తుద్రాన్సరఘాః || ౬౫ || తుద్రాన్-గానటివత్సానరఘాకంటకా
 కేత్తమరః-తుద్రాన్భిః పతాన్తుద్రాన్జివధూన్ || ౬౬ || తుద్రాన్మధుషి
 నీయతిశయః || ౬౭ || తుద్రాన్మధుషిపాదపాదభిః లబ్ధిః శ్రుతయ
 సంజ్ఞాయాం విషయే - తేహంకంటకైః పుత్రైః పిపాసితస్తర బా
 దయామాన్ ||

మూ-౬౪ {అవినీతినిరస్తా)తాశ్చేషాన్తంనరణంయయః॥
{నపాతంత్రీకారస్యంరభోహిమహాత్మనామ్॥}

౬౪వ్యా॥ అనన్తేతి॥ శేషంహ॥ లోకనిష్ఠాం అనన్తేతి॥ శ్రావణసారథిః॥
 మాత్యాస్సతః-శరణాగతే॥ మృగమేత్-తందఃస్థుశరణంయయః॥
 భావీమహాత్మనాంసంరంభఃక్షోభఃప్రగిహతఃప్రగతిలేపఃప్రీతకారోహ
 క్యసోపరణీయమార్థత్యమేమహాత్మనామసహ్యాంసంజ జీవితేమతిభావః॥

మూ-౬౫ { విషయం తెన్నుకొన్న దాని ధర్మములు } ఏమి { పన్నెండు జరత్వానుష్ఠానములయః భూమిని }

౬౫ బాబు||విషయం||చిత్ర || రంగారామయ్య ధాన్య బానిస స్త్రీ కాక గల జనర
 త్నానిన మన శ్రేష్ఠానియనుతానుదాక్షిణ్యముగానాం దాక్షిణ్యం
 జానాం భూమిను || ని || స్వస్తి కాగోస్తసిదాక్షిణ్యవాన్వీతిధురనేతిచక్ర
 మరం-మధుభిదాక్షిణ్యలపిక్వృత్తమనాద్యైవిజయశ్రీమంయద్ధ ఖ
 దంవిషయం తేస్తలనీతవంశంకర్తవ్యసాగతిరేమనాత్యాత్మనేపదం -
 లక్ష్మణమితాథేక లబ్ధి ||

మూ-౬౬ {తరిః} తస్మాత్తాచేరింధాన్వానివరము ద్వివచః }
 {శరైరునైరివోతీక్యా యదోష్యం} నానివ ॥ }

౬౬వ్యా॥ తతఃకలి॥ తతఃరఘుఃపాన్వృతః సూర్యతపఃకైః బాహ్నేఃకన్తైఃకిర
 శ్చైవ॥ ౧॥ కిరణోన్మీడు యూథాంతుకధిప్తుఃపుష్పయజ్ఞత్యుమరః - ఉన్
 బ్యాకఃఉదగ్భవాకరసానుదకానివఉద్ధరివ్యకః ఉన్నాపయివ్యకః కాచేరిం
 తుచేరనంబుంధినిందిశంఉదీదింబి॥ తస్మై-అనశేవశబ్దేయమశమా-యథాశా

దండిః || త్వాదృశానశేవశబ్దత్వాత్సావాక్యాధోవాచ్యమాన్విధేః || ...

మూ-౬౭ { విసితాధ్వశ్రేణానన్యసింధుతరంగశ్రేణాభిధువు }
{ గావిజవస్సుకంధాన్లగ్నకుంఠమకేనరాః || ... }

౬౭వ్యా || విసితేతి సింధుర్నామకాశ్చీగదేవేష్వరవిశేషః || నిదేశేన
దవిశేషేషాసింధుర్నాగరితస్త్రియాయశ్చమరః తస్య-తీరేవవేదనైః అం
గవీనర్తనైః విసితాధ్వశ్రేణాః గతమాగభేదాభివ్యక్తాః || తస్యరఘాః
వాజసంఘావః లగ్నకుంఠమకేనరాః కుంఠమకంజలః || యేహంతా
లభవా-లగ్నకుంఠమకేనరాః సీతాః యేహంతానాంధాదధువుః
కంఠయంతిన్ || ...

మూ-౬౮ { తత్రేవానానాంధానాంధత్వకామవ్యక్తవిక్రమమ్ }
{ కపాలపాటలాదేబిభూవరఘుదేష్టినమ్ || ... }

౬౮వ్యా || తత్రేతి తత్రేతి దీప్యంతి ధన్వకామవ్యక్తవిక్రమంధత్వకావ
ధేనస్ఫుటరక్తమమిత్యంశః-రఘుదేష్టికం-రఘువ్యాపారః వానానానా
నాదాంక్షత్రియాః-తేహంలవరోధాల్లతః పురస్త్రియః తానాంకపా
లేమపాటలస్యపాటలిమ్నః తాదనాదిత్యతారుణ్యస్యలదేశేషాదేబిభూవ
రభవాపాటలలదేశేషాదేహాయశ్చతద్భూవస్వయంతేవాభ్యావభివ్యక్తః

మూ-౬౯ { కంభాజాన్యమరేసోఘంతస్యవీర్యమనీశ్వరాః || గజా }
{ లాభవర్జిన్ ప్రైరంకోలైస్సాధకామానతాః || ... }

౬౯వ్యా || కంభాజానితి || కంభాజానాంజాన్యం కంభాజాల్లుగితేతద్వాజ్రవ్య
యస్యలుక్-దీప్యమాపేక్షకంభాజోఅభిజనోయేషామితి-అభిజనాథే
సింధువీక్షితలాదిభ్యోగభావశ్చాన్యనపాదేతస్యరఘావీర్యం రాక్రమంసో
ఘంలనీశ్వరాః అశక్తాన్సంతఃగజానామాలాసంబంధనంభావేయ్యత్కవి
భాషాలీయతేరిత్యాశ్చ-తేనవర్జిన్ప్రైరంకోలైస్సాధకాంవృత్తవి
శేషైస్సహలనతాః సమాః || ...

మూ-౭౦ { తేహంనదశ్వచూయిష్టామ్రం గద్రీనిరాశయః || ఉత్త }
{ దావినిశుశ్శశ్వన్నత్యేకాః కోనశేషరమ్ || ... }

౭౦వ్యా || తేహమితి తేహంకాంభాజానాంసంభ్రాంతైః చూయిష్టాః తుం
గాః త్రునిరానాంసువల్లలాం || నిహగన్యం త్రవిణం ద్యుమ్నమిత్యమరః-
రాశయవఉత్తదాంఉహయనాని || ఉహయమునగ్రాహ్యమునహారస్త
భోవదత్వమరః కోనశేషరంరఘుంశశ్వత్ అనిశ్చత్ వినిశ్చత్ || ముహూః పు

౧౦౩ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-చతుర్థాన్వయః)

సంపునశ్శశ్వదభీష్టుమనకృత్యమాభిత్వమరః-తథాపి-ఉత్పేకాఃగర్వాస్తున
విశేషసత్వవిగర్హారణేనగర్వితాభిత్వధామ్...

మూ-౨౧ { తతాగారిగురుఁడైలమారురోహశ్వసాధనః|వధా }
{ యన్నివతతూటానుధూతైధాతురేణుభిః||... }

౨౧వ్యా|| తతః|| తతోనంతరంఅశ్వసాధనస్సగార్వాఃగురుంపితరం
లంహమవంతమిత్యర్థః|| గురుగీష్వపిప్రద్యావిత్వమరః-ఉద్ధూతైః
శ్వభురోద్ధూతైఃధాతూనాంఁగైశానీనాంరేణుభిః|| రేణుర్వయ్యాఃస్త్రి
యాంధూభిరిత్వమరః-తతూటాతస్యశృంగాణి|| హుటాస్త్రీశ్చరం
శృంగమిత్యమరః-వధాయన్నివతరురోహ-ఉత్పతద్ధూభిదర్శనాద్గిరిశ్చర
వృద్ధిభ్రమోజాతైతిధావః|| ...

మూ-౨౨ { శశంసతుల్యసత్వానాంసైన్యఘోషేశ్వసంభ్రమమ్| }
{ గుహశయానాంసింహాంఘరివృత్త్యావలోకనమ్|| }

౨౨వ్యా || శశంసేతి || తుల్యసత్వానాంసైన్యస్యమానబలానాం
గుహసుశేరతైతిగుహశయాః || అధికరణే శేతెరిత్యచిత్రత్యయః - తే
హంసింహానాం సింబంధి వరివృత్తవరా వృత్త అవలోకనంశయితైవ
గ్రీవాధం గేన-అవలోకనంకత్పా- సైన్యఘోషేనాకలకలేనంభ్రమ
కారణేసత్వపిలనంభ్రమంతఃక్షోభవిరహంజుజుబి నజ్యచుతిషేధపి
తత్పురుషసమానభివ్యతే - శశంసకథయామాన - సైన్యభృత్య
థాల్లభ్యతే - బాహ్యచైజితమేవమనోవృత్తైరనుమావకమితిధావః - అ
నంభ్రాంతత్వేహేతుః-తుల్యసత్వానామితి- సహసమబలఃసమబలాద్వి
భేతైతిధావః|| ...

మూ-౨౩ { ఘోషోమమమగ్రీహతాణీచకధ్వనిహేతవః|గంగా }
{ శీకరిణోమాగేమరుతస్తంసిమేరే|| ... }

౨౩వ్యా|| ఘోరేష్యతి|| ఘోరేమమజిత్రన్యక్షేమ|| ఘజజా|| ఘజోఘా
జోమమమత్వకర్షణవపీతియాదవః-మర్తరఃశుషక-శర్లధ్వనిః|| మర్త
తశ్శుషక-కణానామితియాదవః. అయంచశుక్లాదిశబ్దవత్ గుణవ్యవర్త
తేచియోక్యతేవ. మర్తరైగరుధూషగంభిభిరితి-తతోమర్తగ్రీహతామ
ర్తరశబ్దవంతోఘాతాభిత్వర్థః-కీచకానాంపేణువిశేషాణాంధ్వనిహేతవః
త్రాసుభావహోశ్చేతిధావః-గంగాయాశీకరాః- యేహంసంతీతిగంగాశీకరి
ణాంతలాభిత్వధావః-మరుతేనాతాఃమాగేతంతరఘుంసిమేరే. అశ్వసం

(రఘువంశకావ్యే-నవ్యాభ్యామ్)

తత్పదాః||

...

మూ-౧౪ { విశ్రమమర్కమేరూణాంభామః
(దృవవోవాసితోత్సంగానివల్ల)

౧౪వ్యా || విశ్రమమరితి || సైః

ప్రాగ్విహతైష్ఠగితితక్ ప్రత్యయః - సమ

యాసునివల్లానాందృవత్సూపవిష్టానాం

త్సంగాః - సురభితలాదృవదఃశిలాఃఆ

శ్రాంతాః||

...

...

మూ-౧౫ { సురభానక్రమాతంగైవేయస్ఫురితత్వః
(వధయోనేతునక్రమస్నేహదీపికాః|| జేనాగాః||

౧౫వ్యా|| సురభేతి|| సురభేమదేవదారునిశేషిమలసః ధువ్యతి|| తానిమాతం

గానాంగజానాం గ్రీవాసుధవానిగ్రవేయానికం|| లూనిగ్రీవా

భ్యోణ్చెతివకారాఢ్భక్త్ర్యయః - తేమస్ఫురితత్వః|| తిఫలితధానః

ఓవధయఃనక్రంజ్యలంత్యాలతావిశేషఃనేమః నాయకస్యరఘాఃఅన్న

హదీపికాఃతైలనిరపేక్షదీపికాః||

...

...

మూ-౧౬ { తస్యోత్పస్థనివాసేమకంతరజ్ఞాతతత్వచః|| గజవత్సః
(కిరాతేధ్యశ్శశంసుదైవదారవః||

...

...

౧౬వ్యా || తస్యేతి || తస్యరఘాః ఉత్పస్థైమఉజ్జితేమని

వాసేమసేనానివాసేమకంతరజ్ఞాభిగజైవేయైః - త్తతాఃసమ్మిష్టాః

త్వచోయేహంతే దేవదారవః - కిరాతేధ్యః గజానాంవత్సఃప్రమా

ణం || ని || వత్సఃదేహప్రమాణయోరిత్యమరః - శశంసుకథిత

వంతః - దేవదారునింధత్వక్వతైఃగజానామాన్నత్యమనుమియత్య

త్యధాః||

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

మూ-౧౭ { తత్తజన్యంరఘోరంపార్వతీయైర్దైరభూత్|| నారా
(చక్షేపణీయాత్సనిష్పేషోత్పతితానలమ్||

...

...

...

౧౭వ్యా|| తత్తేతి|| తప్రహమాద్రాఃరఘాఃవర్వతేభవైఃపార్వతీయైః|| వ

ర్వతాచ్ఛతిచ్ఛక్రిత్యయః-గజైరుత్పవనంకేతాత్ప్రైన్ద్రైసత్తభిస్సహ

జ్జ్|| గజానుత్పవనంకేతానజయత్ప్రహంధవత్తిమహాధారతే. నారాచా

ణాంబాణవిశేషాణాం-క్షేపణీయానాంభిండిపాలానాంఅత్తనాంపాషాణా

నాంచనిష్పేషేణసంఘషణశేషఉత్పతితఃఅనలంయన్తికతస్తథోక్తం|| ని||

శవాభ్యాన-చతుర్థాస్కం

మహాఫలశ్రియాదవః- ఘోరంభీమర

యోధనఃశక్తిమయః...

శక్తిత్వాదరతాత్పర్యాదః

వాగ్దాతాయామనోన్నరా...

2 ర్థే- ఉత్పన్నంకేతానామగతాని

భావః - స్వరాగంభరవిశేషా - బా

హావారగం-జయభ్యావకలబ్ధిబంధవిశేషం

గాతయ త్యుత్పన్నానాంకమత్యంగతానాంబల

భూతపు యత్తత్త్వే... ..

మూ-2F { శాస్త్రాధ్యక్షానామనామగతానామ

శాస్త్రాధ్యక్షానామగతానామ... ..

2F వ్యాఖ్య- తేమగతానామనామగతానామ

తేమనత్పరస్పరేణానామగతానామనామగతానామ

హిమగతానామగతానామగతానామగతానామ

మగతానామగతానామగతానామగతానామ

మూ-౨౦ { శాస్త్రాధ్యక్షానామనామగతానామ

శాస్త్రాధ్యక్షానామగతానామగతానామ... ..

౨౦వ్యాఖ్య- తేమగతానామనామగతానామ

తేమనత్పరస్పరేణానామగతానామనామగతానామ

హిమగతానామగతానామగతానామగతానామ

మగతానామగతానామగతానామగతానామ

భావః... ..

మూ-౨౧ { చక్రపేతీణానామగతానామ

చక్రపేతీణానామగతానామగతానామ... ..

౨౧వ్యాఖ్య- చక్రపేతీణానామగతానామ

చక్రపేతీణానామగతానామగతానామగతానామ

జానానామగతానామగతానామగతానామ

పేతీణానామగతానామగతానామగతానామ

మూ-౨౨ { చక్రపేతీణానామగతానామ

చక్రపేతీణానామగతానామగతానామ... ..

(౧౪) (రఘువంశ కావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-చతుర్థాశ్వాసః) ౧౦౫

౨౨ వ్యా||నేతి||సంపా||ద్వ్యతిమేష్యః-రుద్ధాకామావృతసూర్యంబధా
రావమకంచతత్తుదికానంబధారావృప్తింబి నైవదుదికాసీమాతం-అస్యర
ఖూఃరథవత్తరజోపినశ్రీసేహతాఃసీతుకృతపవనశ్రీసేహ- నవతా
త్యథాః-

మూ-౨౩ {తమిశఃకామరూపానామత్యాఖండలవిక్రమమ్ | }
{భేజేభిన్నకలైర్నానైరవ్యానుజరురోధయైః||}

౨౩ వ్యా||తమితి||కామరూపానాంకామరూపనామ్నాంచకానాం- ఈశ్వ
రః-అత్యాఖండలవిక్రమంబతీందశరాకమంతరఘుంభిన్నాంనృవన్న
దాఃకటాఃగంధాః-గుమంతైఃనాగైఃగజైఃపాదనైఃభేజేనాగాదత్వాశ
సంగతత్యథాః- కీదృతైః- యే నాగైఃఅన్యైరఘువృత్తిక్రాశ్చ
పాకాజుజరురోధశూరానామపిశూరోరఘునితిభావః|| ...

మూ-౨౪ {కామరూపేశ్వరస్తస్యహేమపితాధిదేవతామ్ | ర
{త్వపుష్పావహారేణచ్ఛాయామానర్పపాదయోః||}

౨౪ వ్యా||కామరూపేతి||కామరూపేశ్వరఃహేమపితవ్యాధిదేవతాంతస్య
రఖూఃపాదయోఃచ్ఛాయాంకనక మయపాదపీతవ్యాపిసం కాంతింరత్నా
వ్యవపుష్పావహారేణమానమర్పణం-ఆనర్పపూజయామానే||

మూ-౨౫ {ఇతిజత్వాదిశోజన్మస్యకవతకతరథోద్ధత్వమ్ | రజో
{విశ్రామయన్ప్రజ్ఞాంధతశ్చూన్యేమమాచిను||}

౨౫ వ్యా||ఇతితి||జన్మఃజయశీలః-కాజన్మశ్చక్కుర్నితిక్కుచక్రత్యయః-నర
ఘ్నఃఇతిత్వం-విశేజత్వాద్యైఃఉద్ధతంరజఃచృత్తశ్చూన్యేమరఖూరేకచృత్త
త్వాదితిభావః-రాజ్ఞాంమాచినుసంయతకేశేమమ్||ని||మాదాఃకీటంకేశాశ్చ
సంయతామాశయఇత్యమరః-శిఖాస్విప్యథాః-విశ్రామయన్సంభ్రామ
యన్నిత్యథాఃస్యవతకతరవృత్తః|| ...

మూ-౨౬ {నవిశ్వజతమాజహేయజ్ఞంసరస్వస్వదక్షిణమ్ | ఆ
{దానంహేమినగాయసితాంవారిముగామివ||}

౨౬ వ్యా||నవితి||నరఘుఃసరస్వస్వదక్షిణాయశ్యతంసరస్వస్వదక్షిణం - వి
శ్వజత్సరస్వదక్షిణఇతిశ్చు|తేవిశ్వజతంసామయజ్ఞం-ఆజహే|కృతవానిత్య
థాః|యాక్తంబైతదిత్యాహ-సితాంసాధూసాంవారిముగాంమేఘానాని
ఆదానంఆజ్ఞసంవిసేద్గాయత్యాగాయహ-సత్పాత్రీవినియోగాయేత్యర్థః

మూ-౮౭ { సత్రాంతేనచివనఖఃపురసిక్రియాభిగుణ్యభిశ్చ }
 { మితవరాజయవ్యభిశ్చ | కావత్ స్థపైరవిరహా }
 { త్సుకావరోధా రాజన్యాంత్సవపురనివృత్తయే }
 { నుమేనే || }

౮౭ వ్యాసతాత్రేయః || కావత్ స్థపైరఘునత్రాంతేయజ్ఞాంతేన || సత్రా
 మాన్యాదనేయజ్ఞేనదాదానేవనేపిత్యమగః- నదివానాంసఖానచివనఖ
 స్సక-తేమమత్యంతానునరగద్యోతనాథకంరాజ్ఞస్సభిత్వవ్యవదళేశ్వరా
 జాహస్సభిభ్యష్టజతిచ-గురీర్నిర్నహతీభిఃపురసిక్రియాభిఃపూజాభిఃశ
 మితంబరాజయేనయద్యభికందుభింపైలక్షణ్యంవాతద్యేషంతాశమిత
 వరాజయవ్యభిశ్చ || సదుఃప్తైలక్షణ్యేవ్యభిశ్చమితీయాదవః-చిరవిరహే
 గడక్కుశాడతంశితాంలవరోధాఃఅంతంపురాంగనాః-యేషంతా
 రాజ్ఞోపత్యానిరాజన్యాంక్షత్రియాంశాశ్చరాజశ్వశురాద్యదితియత్ ప్ర
 త్యయః || మూధాభిషక్తిరాజన్యోబాహుజఃక్షత్రియావిరాడిత్యమగః
 స్వపురంబితినివృత్తయేగమనాయతనుమేనేఅనుజ్ఞాతవా ||

మూ-౮౮ { తేరేభాధ్వజకలశతపత్రదిహ్నుంసమాజిశ్చరణయ }
 { గంప్రసాదలభ్యంప్రసానశ్చిగతిభిరంగుళిమచక్ర }
 { మాకలినిక్వప్యితమకరందరేణగారమ్ ||

ఇతిశ్రీకాలిదాసకృతౌరఘువంశేమహాకావ్యే-చతుర్థాస్కంఠః.

౮౮ వ్యాసతాత్రేయః || తేరాజన్యాఃరేభావపధ్వజాశ్చకలశాశ్చ అతఃత్రాణవ
 ధ్వజాద్యాభారరేభాభిత్వథః-తానిచిహ్ననియన్యతత్తథోక్తం-చిస
 దేనైవలభ్యంప్రసాదలభ్యంసమాజిః సార్వభౌమస్యరఘాః-చరణయ
 గంప్రసానేప్రయాణసమయేయాఃప్రగతయఃసమస్తాః తాభిఃకరప్తైః
 అంగుళిమహలిమకేశబంధమయాశ్చజః మాల్యానితాధ్యాయ్యతైఃమక
 రందైఃపుష్పరందేరేణభిఃశరాశ్చగౌరంగౌరవగౌంబశ్చ-ప్రహవణ
 వృత్తమ్ || మూప్తోగస్త్రీదశయతిఃప్రహవణేయమితిలక్షణాత్ ||

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపరావారపరీగస్త్రీమహాపాధ్యాయ
 కోచలమల్లినాధసూరివిరచితాయాంరఘువంశవ్యాఖ్యానం
 సంపదినీసమాఖ్యానంచతుర్థాస్కంఠః-

రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-శంకరమనగప్రారంభః-

శమధ్వరేవిశ్వజితకీతశంకశ్చేషవిశాశితాశాతమ్ |
 మూ-౧ { ఉపాత్తవిద్యోగురుదక్షిణాధీకాత్మః } పేదవరతంతు }
 { శిష్యః || }
 ౧ వ్యా|| తమితి విశ్వజితవిశ్వజన్నామలధ్వరయజ్ఞే || ౧ || యజ్ఞస్సహాధ్వ

రోయాగస్సతతంతుమఖః క్రతురిత్యమరః- నిశ్చేషంయథాతథావిశాశితం
 శతందతం శ్రేణదానెమరాదిః - కోశానాంలభానాశీనాంజాతం న
 మూసూయేనతంతథోక్తం || ౧ || కోశోస్త్రీకుట్రలఖద్దపిధానెధాకాఘవి
 వ్యయారిత్యమరః || ౧ || జాతంజనినమూహయారితిశాశ్యతః - ఎతేనకాత్మ
 స్యానవనరప్రాప్తింసూచయతి-తంకీతీతంరఘుంఉపాత్తవిద్యోబద్ధవిద్యోవ
 రతంతోశ్చివ్యంకాత్మఃఋషిః ఋష్యంధకేత్యోభిజ్ఞోపవాదః-గురుద
 క్షిణాధీకానలభాచానన్నిహితేతదంతాచ్యేతితనిః-అప్రత్యాఖ్యో
 యతిభిభావః-ప్రపదప్రావ - అస్మిన్సగవృత్తమణిజాతిలక్షణంతు || శ్లో ||
 స్యాచింద్రవజ్రాయదితౌజగోగః ఉపేంద్రవజ్రాజతజాస్తశోగా | అనం
 తరోదీరీతలక్షణభావఃపదాయదీయాఉపజాతయస్తాభితిలక్షణాత్ || ...

{ గమ్యన్తయేపితహరన్తయత్వాత్పాతే } నిధాయా
 మూ-౨ { ధ్వంసనఘాతీలఃప్రతప్రకాశంయశసాప్రకాశంప్ర }
 { త్యుజ్జగమాతిధిమాతిధేయః || }
 ౨ వ్యా|| నెతితి | అనఘాతీలః అమూల్యస్వభావః అసాధారణస్వభావభిత్వం

ని | మూల్యేపూజావిధానఘాతీలంస్వభావేనద్యౌత్రావితిచామరః- యశ
 సాశీత్యాప్రకాశతతిప్రకాశః-పదాద్యన్-అతిధిమసాధుః అతిధేయః
 తథ్యతిధివనతీతిదక్షప్రత్యయః - సరఘుః హరన్త్యనికాగో హరన్త్య
 యంధాండినాయనెత్వాదిసానిపాతః పితహరన్తయత్వాత్ అనగతసువ
 ర్ణపాత్రత్వాత్ యజ్ఞస్యసర్వస్వదక్షిణత్వాదితి భావః-మృత్యుమృద్వి
 కారెపాత్రే అఘ్నభావమదంత్యుకంపదార్థాధ్యాంచేతియత్ ఏతిత్య
 యః - పూజాభావంద్రవ్యంనిధాయశ్చేన శాస్త్రేణవిశాశంప్రసి
 ధం || ౧ || శ్చుతంశాస్త్రేవధృతయారిత్యమరః- విశాశాతిప్రసి
 ధేతిత్యమరః-అతిధింఅధ్యాగతంకాత్మం || ౧ || అతిధిర్నాగృహగతభిత్వమ
 రః-ప్రత్యుజ్జగమ్ ||

మూ-౩ { తమర్పయి తావిధివర్షిధిజ్ఞస్తపోధనం మానధనాగ్ర }
 { యాయా! విష్ణుంబిత్విష్టరభాజమారాత్యతాంబరి }
 { కృత్యవిధిత్వవచ || }

౩వ్యా|| తమరి|| విధిజ్ఞః శాస్త్రజ్ఞః లకరణప్రస్థవాయభీరురిత్యుభయః- మానధనాగ్రయాయామాన-ఎవధనం యేషాం తేషాం మానినాం లగ్రయాయా లగ్రే నరః లబయభీరురిత్యుభయః- కృత్యవిత్ కాగ్యజ్ఞః విశాంబరిః మనుజే శ్వరః రఘుః || నిద్రావిశౌచైశ్చ మనుజావిత్వమరః - విష్టరభాజం బసనగతం ఉపవిష్టమిత్యర్థః || నివిష్టరో విటపీదర్భమప్టిపీతాద్యమానసమిత్యమరః శిష్య మేనసయోర్విష్టరభినిపాతః తపతపాధనంకౌత్సంవిధివత్ యథాహాంయ భాశాస్త్రీమిత్యుభయః తదహామితవతిప్రత్యయః - అర్పయి తావితరా త్సమిపె|| ని|| ఆరాధ్యారగమీశయోరిత్యమరః- కృతాంబరిస్సగృహితవ్య మాగతి కాచేణువాచ||

{ అశ్యగ్గ్రీణీర్వంత్రీకృతామృషీణాంకుశాగ్గ్రీబుధైకు }
 మూ-౪ { శలిగురుస్తే యతస్త్రీయాజ్ఞానమశేషమాత్రం లాకే }
 { నదైతస్యవివోష్టరత్నైః || }

౪వ్యా|| అశ్యగ్గ్రీణీరితి || హేతుశాగ్రబుధైసూక్ష్మబుధై || ని || కుశాగ్గ్రీ యతుతిహాస్త్రీర్వంత్రీకృతామృషీణాంకుశాగ్గ్రీబుధైః - మంత్రీకృతాం మంత్రీర్వంత్రీకృతాంకుశాగ్గ్రీబుధైః సుకమహాపాపమంత్రీత్యాది నాటికముషీణాం లగ్రణీశ్రీప్రఃతేతవగురుః కృత్యవిత్ మవాసింబితి ప్రశ్నే || ని || గ్రానమచ్చయత్రిశ్చశంకాసంభావనాస్వపీత్యమరః యస్తద్ధురోత్వయా అశేషంజ్ఞానం లాకేన ఉష్టరత్నైస్సూర్యాత్ చైతన్యం ప్రబాధితవతి త్రంస్వీ కృతమ్ ||

{ కాయేనాచారాదునసాపిశ్వద్యత్సంభృతం వానవక్త్ర }
 మూ-౫ { ర్యలాపి ఆపాద్యతేనవ్యయమంతరాద్యైః కచ్చిన్నహ }
 { పీకాస్త్రివిధంతతనైత్ || }

౫వ్యా|| కాయేనేతి || కాయేన ఉపవాసాదికృతాచారాద్యైశ్చాది నాచారావేదపాశేషమనసా గాయత్రిజపాది నాపిరణేన వానవస్య ఇంద్రస్య ధైర్యంబుంబతిచ్చిన త్రివివానవధైర్యలాపిన్వపదాపహారశంకాబసమిత్యర్థః యత్తపః శ్వదనకృత్ || ని || ముహూః లిసేపునశ్వశ్వదభీక్తుమనకృత్యమాత్యమరః- సంభృతం సందితం- మహర్వరతనైః త్రివిధం వాచ్యసంకాయత

(రఘువంశకావ్యే-నవమోఽధ్యాయ-పంచమస్కంధః-)

౧౦౯

త్రకఃపితరామైఃపిఘ్నైః ఇంక్షాపిషి తావ్యరక్తాపాదిభిః వ్యయంనా
పాద్యతేకచ్చిత్ సనీయతేకిం॥౧॥ శ్లో॥ తామ త్రవేదసా విఘ్నాంతరాయః
శ్రత్యూహశ్చిదామరః॥

అధారబంధప్రముఖైః ప్రయత్నైః సువధికా తానాం
మూ-౬ { సుతనిర్వశేషమ్ | కచ్చిన్నపాయ్యదిరుజ్జ్వలవఃశ్ర }
{ మచ్చిదామ శ్రమపాదపానా }

౬వ్యా॥ అధారేతి॥ అధారబంధప్రముఖైః అలవాలనిమాణాదిభిః ప్రయ
త్నైరుపామైః॥౧॥ అధారఅలవాతేంబుబంధేధికశేషతెలివిశ్యః-సుతేభ్యో
నిర్గతావిశేషాతశ్చయోయస్త్రి-తత్రధాసుతనిర్వశేషం అవైషమ్యంయథా
తథాత్మభావః-సంవధికతానాంశ్రమచ్చిదాంశ్రమశనోదకానాంవంయ
ష్టకంఅశ్రమపాదపానాంఅశ్రమశ్చవృక్షాంవాయ్యదిరితగ్రహణ
ద్దవానలమత్తగజాదిఃఉచక్లవఃదాధానకచ్చిత్-నాస్తిమ్॥

{ నిర్వశ్యతైస్సైవయమాభిషేకోయేభ్యోనివాహం
మూ-౭ { జలయఃపితౄణామ్ | తాన్యంధవష్టాంకితసైకతాని }
{ శివానివస్తీర్థజలానికచ్చిత్॥ }

౭వ్యా॥ నిర్వశ్యతశ్చితి॥ యైఃతీర్థజలైఃనియమాభిషేకఃనిత్యస్నానంని
ర్వశ్యతేనిష్పాద్యతే - యథ్యఃపతేర్థ్యఃఉద్భృత్యైశ్చశేషః పితౄణామ
గ్నిమ్యత్రాదీనాం నివాహంజలయః తర్పణంజలయః ॥ ౧ ॥ పితౄదా
సంనివాహస్సాన్యదిత్యమరః - నిర్వశ్యతంతే - ఉంధేషు శ్రీశీరో
ద్భృతధాన్యమఉంధోనామశ్రీశీరానాంధాన్యానాంఎతేశః -ఉద్ధర
ణంవస్త్రైఃవస్త్రభాగైఃపాలనత్వాద్రాజగ్రాహ్యైఃఅంకితానిసైకతానిపులి
నానియేషాంతానితథోక్తానివోయష్టకంతానితీర్థజలానిశివానిధదా
నికచ్చిత్ అనుజక్లవానిమిత్యధః॥౧॥ఉంధోధాన్యాంశ్రఅదానంశీకా
ద్యార్జనంశిలమితియాదవః ౭ వష్టాప్తమాభ్యాంభావైషవస్త్రద్వాద్భాగా
ధోనస్త్రిత్యయః-అతపవపూర్ణార్థత్వాత్ శివూర్ధాగుణేత్యాదివావస్త్రీ
సమానప్రతిషేధఃసికతాయేషసంతీతిసైకతానిశికతానగ్రహణార్థాం
చైత్యోశ్రవ్యయః॥

{ త్రియానిమిత్రేవ్యవస్థలత్వాదధగ్నకామామునిభిః
మూ-౮ { కుశేషు | తదంకశయ్యాచ్యుతనాభినాభాకచ్చిన్నగీ }
{ శామనపూత్రసూతిః॥ }

౧౦వ్యా|| శ్రీయేతి|| శ్రీయామితి తేషాం ప్రసన్నాధనేషు విశేషము నిధివత్సలత్వాత్ మృగస్నేహాత్ అథగ్నోజ్జ్వలః అత్ర తిహతే బాధితేషాం మునీనాం అంశావశ్యాంతానుమ్యతాన్ || భిన్నాభానియస్యాస్స తథోక్తా || నిసాలో నాశ మథాప్రియామిత్యమరః మృగీణాం వ్రీసూతిస్సంతతిః అనఘాలవ్యసనాః చిచ్ఛత్ అనపక్వో నీకిమిత్యర్థః || నిఃఘై నో వ్యసనేషు ముతియాదవః - తేహి వ్యాకథంభుః || కౌరాత్ర మంకలవధార్యంతే ||

మూ-౯ { నీవారపాకాదికడంగరీయైరామృత్యతేజానవదైర్ఘ్యచిచ్ఛత్ | కాలోపపన్నాతిభిశ్చల్పభాగం వస్యం శరీరస్థి }
 { తిసాధనం వః || }

౧౦వ్యా|| నీవారేతి || కాలేమయ్యగ్యకాలేమఉపపన్నానామాగతానాం అతిభివాంకల్పభాగాయస్య తత్రోక్తం - వనేధవం వస్యం శరీరస్థితేః జీవనస్య సాధనం వః యమైకం - విచ్యత ఇతి పాకః ఫలగధాన్యమితి యావత్ - నీవారస్య పాకః తృణధాన్యంత దాదినీ వార పాకాది ఆదిశబ్దాచ్ఛాన్య మాకాదిధాన్యసంగ్రహః జననదేభ్యః ఆగతైః జానదైః తత ఆగతత్వం ప్రత్యయః - కడంగరంబునం ఆరంభీతి కడంగరీయాః కడంగదక్షిణాచ్ఛాతిచిచ్ఛత్రిత్యయః || ౧ || కడంగరీబునం క్లిబేధాన్యత్వదితువః పుమానిత్యమరః - తైర్గోవృషాదిభిః నామృత్యతే చిచ్ఛత్ సస్పృశ్యతేకిమశ్చభకః ||

మూ-౧౦ { అపిప్రసన్నేన మహద్విశాత్వం సమ్యగ్విసీయానుమతాగృహాయ | కాలోపాయం సంక్రమితుం దిష్టే }
 { యం సర్వోపకారక్షమమాశ్రమంతే || }

౧౦వ్యా|| అపీతి|| చత్వం ప్రసన్నేన మహద్విశావరతంతు నానమ్యగ్విసీయశిక్షయిత్యావిద్యాముపదిశ్యేత్సర్థః - గృహాయగృహస్థాశ్రమం శ్రీః ముక్తిరీయాగ్గోపపదత్యాని నాచతుర్థానుమతాపి అనుజ్ఞాతః || హయస్త్రాక్షరణాత్ తేతవసర్వేషామాశ్రమాణాం ఉపకారేక్షమంశ క్తం || నిక్షమంశ క్తహితేత్రిప్లిత్యమరః ద్వితీయం ఆశ్రమం గార్హస్థ్యం సంకర్మితుం ప్రాప్తం అయం కాలోపావిద్యాశ్రమాణాం తర్వాత్ స్యేతి భావః || కాలసమయవేధానుమతున్నితి మున్ ప్రత్యయః - సర్వోపకారక్షమమిత్యశ్రమనుః || శ్లో|| యథామాతరమాశ్రిత్య సర్వజీవంతి జంతవః | వర్తంతే కృపాన ప్రదవదాశ్రేత్యతరత్రమాశ్రితా ||

తవాహతోనాభిగమేనత్యక్తం మనోనియోగక్రియ
 మూ-౧౧ { యోత్సుకమ్ప్రసాద్యాజ్ఞయాశాసితరాత్తనావాహా }
 { ప్రాసినంభావయితుంవనాస్తమ్ || ... ౧ }

౧౧ వ్యా||కుశలప్రశ్నంవిధాయకమనప్రశ్నంవిశేషకారాహ||శపేతి|| అ
 హతోపూజ్యస్యప్రశస్తస్యః అహంప్రశంసాయామితశత్యప్రత్యయః
 తవఅభిగమేనకమనమాత్రేణమేమమనసిత్యక్తంసత్తుష్ట - కింతుని
 యోగక్రియయాఅజ్ఞాకరణేనకత్సుకంఉత్పాదం|| ౧ || తత్ప్రేప్రసితాన
 త్వావిష్టాఢ్ధ్యోక్తకత్సుకిత్యమరంఃప్రసితోత్సుకాధ్యాంత్యనియాదతి
 నేప్రత్యుద్ధేత్యతీయా - శాసితగుర్గురాజ్ఞయాపిఅజ్ఞయావాతత్తనా
 వాస్వితోవాక్తికృత్యాదిధ్యక్షసంఖ్యానిమితి త్యతీయామాంసంభావ
 యితుంబహుకర్తుంవనాత్ప్రాసినగుర్వర్థం వావాస్వర్థం వాత్వదాగమ
 నమిత్యర్థః||

ఇత్యమృతాశాసితమిత్యయస్యగఘోరుదారామపి
 మూ-౧౨ { గాంశిశమర్తాస్వాఢ్ధావతీంప్రతిదుర్బలాశస్తమిత్య }
 { వోచదవరతుంశిష్యః || ... ౨ }

౧౨ వ్యా||శిశీతి|| అమృతాహత్రేణమృతయహత్రేణఅమమిత్యయఃశ
 ర్వత్యాగోయస్యతస్యగఘోఃఇతిఉక్తప్రకారాంఉదారాంబేదార్యయా
 త్వామపిగాంవాచంమనోనియోగక్రియయోత్సుకంమెత్త్యేవంరూపాం ||
 ౨||స్వేదేమపివాగ్వప్రదిశ్చైత్రేఘృణభూజలాలక్ష్యద్వయ్యోఃస్త్రియాం
 ఘంసగారిత్వమరంశిష్యమృత్యావరతుంశిష్యఃకౌత్సంస్వాఢ్ధావతీంస్వ
 కార్యసిద్ధింప్రతిదుర్బలాశస్తామృతయహతీదర్శనాత్శిథిలమనోరథ
 స్సేతంరఘుంఇతివక్యమాణప్రకారేణఅవోచత్ఉక్తవా||

సర్వత్రనోవార్తమపేహరాజనాథాతస్త్యయ్యశు
 మూ-౧౩ { ధంశ్రజానామ్ | సూర్యేతదిత్యావరణాయదృష్టేక }
 { త్పేతలోకస్యేథంతమసా || ... }

౧౩ వ్యా||సర్వత్రేతి|| హెరాజనసర్వత్రేనః అస్మాకంవార్తంస్వాస్థ్యమ
 పేహ|| ౩ || వార్తంపాటవమారోగ్యంధవ్యంస్వాస్థ్యమనామయమితి యాద
 వంసచైతదాశ్వర్యమిత్యతపహశాథాతి-త్వయినాథ ఈశ్వరసతిప్రజా
 నాంతమధండుఃఖంతుతేతథాహ-అథాంతరంస్యస్యతి-సూర్యత్యాని
 సా-సూర్యతదిత్యైకాశమానసతితమసా|| తమస్తతిః|| ౩ || తమస్త్రింతిమరం

౧౦౩ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-చందమన్యుకాః-)

లోకతమసామ్రాజ్యమస్తతా-కృష్ణశత్రునిశాయాంచరిత్యః-తాకన్యజనన్య
నిలలోకప్రభుశనెజనిత్యమరః- దృష్టైరావరణాయచవరణంకర్తుంకథంక
త్వతనంజన్యతనకత్వతన్యధ్యుప్తిమావరీతుంనాలమిత్యర్థః- క్లృప్తసంజన్య
మానెచత్వరీన క్తవ్యా||

మూ-౧౨ { భక్తిః పితృశ్రేయముకలదితాతేపూర్వాన్నహాభాగత
యాతిశేషః | వ్యతీతకాలస్తవహమభ్యుపేతస్తామర్థి
భావాదితిమేవివాదః ||

౧౨వ్యా|| తవార్థ తథిత్యాదినిాయదుక్తంతన్నదిత్రీమిత్యాహ-భక్తిరీతి||
ప్రతీత్యైషుపూజ్యేషు|| ని|| పూజ్యః పితృశ్రేయత్యమరః-భక్తిః అనురాగనిశే
షః-తేతవమలాదితామలాభ్యస్తా || ౧ || ఆధ్యస్తైత్యుదితం న్యాయ్యు
తియాదవః హేమహాభాగసార్వభౌమత యాధక్త్యాపూర్వాయ అతిశేషా
లతివర్తనకింశునర్వత్రీ వార్తం చైతహికాభిన్న ఇవదృశ్యసై అతలహ||
వ్యతీతేతి || అహం వ్యతీతకాలః అతిక్రాంతికాలస్సౌ అధికభావా
త్ యావకత్వాత్ త్వం అభ్యుపేతః ప్రాశస్తవాన్తి - ఇతిమేవివా
దః క్లేశః ||

మూ-౧౫ { శరీరమాత్రేణనరేంద్రశిష్టన్నాభాసిద్ధప్రతిపాదిత
ర్థః | అరణ్యకోపాత్రఫలప్రసూతిస్తంబేననీవారభి
వావశిష్టః ||

౧౫వ్యా|| శరీరేతి|| హేనరేంద్రశిష్టత్వాత్ప్రేక్ష్యపాదితాదత్రాయుర్ధ్వః
మృద్ధియేననతథాక్రన్దః || ౧ || యానాజలావతారచమంత్రాద్వృష్టాద
శన్వతి || పుణ్యత్రైత్రతథాపాత్రేతీర్థంస్యాద్దర్శనవ్యవహారాయథః-
శరీరమాత్రేణతిర్థాచరణ్యకాంఅరణ్యేథవామనుష్యః మునిప్రముఖాః
అరణ్యాస్తనువ్యతివుఖో ప్రత్యయః తైరుపాత్రాఫలమేవప్రసూతియే
న్యసః స్తంబేనకాండేనలవశిష్టః ప్రకృత్యాదిత్వాత్ప్రతీయానీవారభివ
అభాసికోధసైత్రకాశనైత్యర్థః ||

మూ-౧౬ { స్థానభవానకనరాధిపస్సక్తించనత్వంమఖజం
వ్యసక్తి | కర్యాయపీతస్యసురైహిమాంశోక
భావయశ్చైష్యుతరోహవృద్ధే ||

౧౬వ్యా|| స్థానైతి|| భవాంకనరాధిపస్సౌ సార్వభౌమస్సౌ మఖజంయజ్ఞ
శస్యం-పరిదృశ్యతేంద్రసయస్యేత్యక్తించనందీర్ఘః మయావ్యంసకాదిత్వా

(౧౫) (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యనేత్రనే-తంచపిన్సగః-) ౧౧౩

త్తురువనమాసితస్యభావస్తత్త్వం లిపిచనశ్చైర్నిర్ధృత్యవ్యసక్తిప్రకట
యతి-తత్ప్రకటనం స్థానాయ క్తం || ని || యా క్తే ద్వైసాం ప్రణం స్థానభిత్వమరః-
తథాహి సురై ర్దౌ పైః పర్యా యోగోన్యోన్య ప్రమాంబిలైవ హి ద్వికతీయాం
పిబతే రవిరితి సోమాత్పత్తి రిహ తక్రమేనోత్కృత్యాః పితస్య హి మాంశో శ్చంద్ర
మనః || ని || హి మాంశు శ్చంద్ర మాశ్చంద్ర భిత్వమరః కథాక్షయివ ద్ధృఢవ
యాత్ శ్లాఘ్యతరో హి వరః ఖలు || శ్లో || తని మ్నా శోభంతే గభితవిధవా శ్చాపి
మన్యపాత్రాని న్యాయాదితి భావః-అత్ర కామందకః || శ్లో || ధర్మాధర్మం యోగో
శస్యక్షీణత్వమిహోభత-సురైః పితావ శ్చేవ న్యకృష్ణజ్జీవిధోరిపేతి || ...

మూ-౧౬ { తదన్యతస్తావదనన్యకార్యోగుర్వధికామాహర్తుమ
హంయతిష్యే | న్యస్తప్రతేనిగళితాంబుగ్ధం }
శరద్ధనం నాదైతీయాతకోపి || ...

౧౬ వ్యా || తదితి తత్తస్మాత్ తా-రణాత్ తావదనన్యకార్యం || ని || యావత్తావ
న్మసాకల్యేవధామానేవధారణభిత్వమరః- జ్ఞయోజనాంతరరహితః ఆ
శం అన్యతః వదాన్యాంతరాత్ గుర్వర్థం గురుధనం ఆహతుం అజ్ఞాతం
మతిష్యే ఉద్యోజ్యే-తే మధ్యం న్యస్తీ శుభమస్తు నమస్సన్యస్తీ త్యాది నాచ
మధిక-తథాహి చాతకోపి || శ్లో || ధరణీపతి తంతోయంచాతకానాం రుజాకర
మతిహేతోః అనన్య గతిశోపిత్యధాం- నిదకభితం లంబ్యేవగత్తేయన్యతం
శరద్ధనం శరన్మైశుం నాదైతీయాయాచతే-అదకగతాయాచనేచేతి భావః ||
ని || యాచనాథేకరణేదకనమితియాదవః || ...

మూ-౧౭ { ఏతావదుక్తాప్రతియాతు కామం శివ్యం మహదై
న్యకావతిర్నిషిధ్య | కిం వస్తువిద్యస్తరపేత్ర దేయంత్య }
యాశీయ ద్వైతమన్వయః || ...

౧౭ వ్యా || ఏతావదితి ఏతావత్ ఏతావన్తత్త్వం వాక్యం ఉక్తాప్రతియా
తుం కామాయన్యతం ప్రతియాతు కామం తుం కామమనసోరపీతి మకార
గ్రాహి-మహదైర్వరతంతో శివ్యం కాత్సంస్రజతిః రఘునిషిధ్యనివార్య
హివిద్యోత్వయా గురవేత్ర దేయం వస్తుకిం మాత్తకం కియత్ కిం కరిమాణ
కం వా ఇతి నివంతం కాత్సం అన్వయః || అభ్యుచ్చత్ || ని || జ్ఞోగ్గుయోగః
శ్చైర్నిర్ధృత్యమరః || ...

౧౧౪ (రఘువంశ శకావ్యే-శ్రీభాగవత-వంశమన్వగణః-)

మూ-౧౯ { తతోన్మతా-కృష్ణతా-తాధ్వ-రాయత-స్యైస్త
య-ఇత్యమరః-దృ-వర్ణాశ్రమాణాంగు
రపెనస-శ్రవణదృష్టిస్తతమాచవయే... }

౧౯వ్యా|| తత ఇతి తతః అనన్యే భావత్ యథాహణం-ఆహా భేదా
ప్రత్యయవిహితాధ్వరాయవిధివదనుస్థితయజ్ఞాయనదాచారాయేత్యర్థ
స్తయావేశవివజాతాయగర్వాభివేశశూన్యాయఅనుగతాయేత్యధిక
వణానాంబ్రాహ్మణాదీనాంఆశ్రమాణాంబ్రాహ్మచర్యాదీనాంచగురవీ
నియామకాయ||ని||వణానాంస్మర్యాబ్రాహ్మణాదయిత్యమరః||ని||బ్రాహ్మచా
రీగృహీవానశ్రీస్థోభిక్షుశ్చతుష్టయే|ఆశ్రమాస్త్రీత్యమరః|వణానాశ్రీ
మాణాంసర్వకార్యనిర్వాహకాయేత్యర్థః-తస్యైర్భవేదక్షణవిద్యావ
ణీకబ్రాహ్మచారి||ని||పర్ణివోబ్రాహ్మచారిణిత్యమరః-వణానాత్ బ్రాహ్మచా
రిణీతిఇనిత్యయః-సంకాత్యఃప్రస్తుతంప్రకృతంఅచవయేకథయామాన ||

మూ-౨౦ { సమాప్తవిద్యేనమయామహషికార్షిజ్ఞాపితోభూ
ద్గురుదక్షిణాయై|సమేదిరాయాసలితోవచారాః
తాంధక్రిమేవగణయత్పురస్తాత్ || }

౨౦వ్యా||సమాప్తేతి| సమాప్తవిద్యేనమయామహషికార్షివరతంతుఃగురుద
క్షిణాయైదక్షిణాస్వీకారాధాంబ్రాహ్మణాపితోభూత్-సచగురుఃచితాయదిరా
త్అస్థలితోవచారాంతాంధక్రిమేవపురస్తాత్ప్రథమంఅగణయత్ సం
ఖ్యాతివాక-భక్త్యవసంతృప్తికిందక్షిణయేత్యుక్తవానిత్యధికః-అథవా
భక్తిమేవతాందక్షిణంఅగణయదితియాజ్యమ్|| ...

మూ-౨౧ { నిర్బంధసంజాతరుషాథా శాశ్వతమచింతయి
త్వాగురుణాహముక్తః|విత్తస్యవిద్యాచరినం
ఖ్యయామేకోటిశ్చతస్రోదశచాహరేతి||... }

౨౧వ్యా||నిర్బంధేతి| నిర్బంధేనప్రాథకనాతిశయేనసంజాతరుషాసంజా
తశ్చోధేనగురుణావరతంతువా-అథాకార్యమథకాదాదిద్రవ్యంఅచింత
యిత్యాతిచార్యఅహంవిత్తస్యధనస్యచతస్రోదశకోటిఃచతుదశకోటిః
మేమహ్యంతరహరితయ-ఇతివిద్యాచరినంఖ్యయావిద్యాసంఖ్యాసారేస్త
వఉక్తిః||అంగానివేదాశ్చత్వారోమిమామాంసాన్యామిత్తరః| పురా
ణంధర్మకాస్త్రంపరిద్యాహిత్యాశ్చతుదశకోటి ||

మూ-౨౨ { సోహంనకర్యావిధిభాజనేనమత్వాభవంతం
 { శ్రుభుశబ్దశేషమ్|అభ్యుత్సహేనంకృత్తిసోహ
 { రోదుమత్సేతరత్వాచ్చుత్తనిమగ్రియన్యో

౨౨వ్యా||సోహమిత||సోహంనకర్యావిధిభాజనేనఅభ్యుత్సహేన భవం
 తం-శ్రుభుశబ్దమాత్రేవశేషోయస్యతంమత్వానిన్వంసిశ్చిత్త్యేత్త్యర్థః||శ్రు
 నిమగ్రియన్యోద్యామూల్యన్యఅత్సేతరత్వాదతిమహర్వాత్ సంకృతి
 ఉపరోధునిర్వంధునాభ్యుత్సహేనసోహవానన్తి||... ..

మూ-౨౩ { ఇత్థంద్విజేనద్విజరాజకాంతిరాపేదితోపేదవిదాం
 { చరేణ | ఎనోనివృత్తైందిరియవృత్తిరేనం జగద
 { భూయోజగదేకనాథః||.....

౨౩వ్యా||ఇత్థమితి||ద్విజరాజకాంతిశ్చంద్రికాంతి||ని||ద్విజరాజశ్శశభరోనక్ష
 త్రేకః త్తపాకరత్త్యమరః-తన్త్రాహ్నమరాజానోద్రాప్తాణాః || శ్రు||సో
 మోస్తాకంబ్రాప్తాణానాగ్ రాజేఽశ్రుతే- ఏననిహపాత్ నివృత్తాఇం
 త్రియవృత్తిర్యేనని జగదేకనాథఃరఘుఃపేదవిదాంచరేణశ్రేష్ఠసద్విజేనకా
 త్యేనఇత్థమాపేదితనిపేదితస్యేవసంకృత్యంధూయఃపునఃజగ్మద|| ...

మూ-౨౪ { గుర్వభావమథీశుతపారదృశ్వారఘాన్యకాశా
 { దనవాత్యకామమ్|గతోవదాన్యాంతరమిత్యయం
 { మేమాభూత్వరీవాదనవావతారః ||

౨౪వ్యా||గుర్వభావమితి||శ్రుతస్యకాస్త్రస్యపారంఅంతంవృష్టవాశ్రు
 తపారదృశ్వారదృశేః||ని||త్యయః-గురవేగుర్వభావగురుదక్షిణాభాం
 ఆధీయాచకః||శేషగద్యయేనాపిఅన్యఅత్రీత్యాభ్యేయత్వమాహ-రఘా
 న్నకాశాత్ కామంమనోరథంఅనవాప్యహీక్య-వదాన్యాంతరందాత్రిం
 తరం|గతో||ని||స్మర్యదాన్యస్థూలలక్షదానశౌండాబహుశ్చిదగిత్యమరః-ఇ
 త్యేవంరూపస్యకరీవాదస్యఅపవాదస్యసవోమాతనః అవతారః||అదిర్భావః
 మేమాభూత్-మాస్తు - రఘోరితిన్వనామగ్రిహణం సంభావితత్వద్యోత
 నాథాంతథాచిన్తో||సంభావితస్యదాకితికామరణాదతిర్విత్యత్యతిభావః ||

మూ-౨౫ { సత్వంకృతపైమహితేమదీయేవసన్చత్వర్థాగ్నిరి
 { వాగ్మయగారే | ద్విత్వాన్యహాన్యహాన్సోధు
 { మహాన్యావద్యతేసాధయతుం క్వదధికమ్||

౧౧౬ (రఘువంశకావ్యే-సన్యాభ్యాసే-చంచమస్కంః-)

౨౫ వ్యా||నభి||నఃత్వం మహితేభాజతే ప్రశస్తే ప్రసిద్ధమదీయే మత్సంబం
ధినిగ్మ్యగారే త్రేతాగ్నిశాలాయాంచతుర్థోగ్నిరివవన్ - ద్విప్రాణద్వై
త్రిణివాహాని శ్చ సౌభాగ్యగృత్యాచినాబహుశ్రీహః ॥ బహుశ్రీహౌ
సంఖ్యేయే వజ్రబహుగణాదితిడచ్ఛ్రత్యయఃసోఘమహాని-హెల్వ ౯
మాన్యత్వదధం తవక్రియాజనంసాధయతుం యావద్యతేయతిష్యేయా
నత్సురానిపాతయౌలకడితిధివివృతశ్చైలట్ ॥

మూ ౨౬ { తథేతితస్యాదితధంబ్రీతీతఃప్రీత్యగ్నిహీత్సంగరమ }
గ్రజన్తా గమాత్ సారాం రఘురత్య పేక్ష్యని }
చూప్తమథం చకమేకుబేరాత్ ॥

౨౬ వ్యా||తథేతి||అగ్నిజన్తాద్రాప్తాజతీతఃప్రీత్యగ్నిహీత్సంగరం ॥ భావేహృ
ప్తైతీతత్యమరః-తస్యరఘోఃఅదితధంబ్రమోఘంసంగరంప్రతిజ్ఞాం ॥ ౨
అథతీతిజ్ఞాజనంవిదాతత్సనంగరత్యమరః - తథేతిప్రత్యగ్రహీత్అం
గీవకార-రఘురవిగాంభూయంత్రసారంగ్యహీతధనామపేక్ష్యనిబేరాత్
అథంధనంసంవిహృష్టుంబహుం చకమేకయేవ ॥

మూ ౨౭ { వసిష్ఠమంత్రోక్షగజత్రీభావాదుదన్వదాశాశ }
మహీధరేషు మరుత్సఖస్యేవవలాహకస్యగతిర్వి }
జఘ్నేనహితద్రధన్య ॥

౨౭ వ్యా||వసిష్ఠేతి||వసిష్ఠస్యయన్తంత్రేగజక్షణంఅభిమంత్ర్య ప్రాక్షణం
తజ్జాత్ ప్రభావాత్ సామధ్యాత్ హేతోఃఉదన్వదాశాశమహీధరేషున
ముద్రాశాశచిర్వతేమమరుత్సఖస్యమరుతిఃసఖైవపీతత్పురుషః బహు
వీహానమాసాంతాభావాత్ తతోవాయ సహాయస్యేతిలభ్యతేవారీ
శాంవాహకఃవలాహకః-శ్చిహ్నోదరాదిత్వాత్సాధుః- తస్యేవమేఘస్యేవతే
ద్రధన్యరఘురధన్యగతిస్సంచారఃసవిజఘ్నేనవిహతాహి ॥

మూ ౨౮ { అథాభిశిశ్యేప్రయతఃప్రదోషేరథంరఘుఃకల్పిత }
మస్తగర్భమ్ సామంతసంభావనయైవధీరః ॥ }
లాననాథంతరసాజిగమః ॥

౨౮ వ్యా||అథేతి||అథప్రదోషేరజనీముఖేతత్కాలే యానారోహణధా
నాత్ ॥ ౨॥ప్రదోషేరజనీముఖుత్వమరః ప్రయతఃధీరోరఘుఃసమంతాద్భు
వస్సామంతరాజమాత్రీమితిసంభావనయైవమనీషయా-తైలాననాథంకు

చీరంతరసాబలేనజగీషుజేతమమిచ్చన్ - కల్పితంసజ్జితంఅస్త్రేణగర్భే
యన్యతంరథంఅధిశిశ్యేరథశయితవానిత్యథః॥ అధిశిష్ఠానాంకమే
తికమేతద్వమ్॥

{పా॥ తఃప్రయాణాభిముఖాయతస్సైనవిస్త్రయాఃకోశః
మూ२౯ {గృహేనియుక్తాః॥ హిరణ్మయ్యాంకోశగృహస్యమధ్యే
{వృష్టింశశంసుఃకతితాంసభస్తః॥.....

౩౦వ్యా॥ ప్రాతః॥ పా॥ తఃప్రయాణాభిముఖాయతస్సైన్యవేగోశగృహేని
ముక్తాఃఅధికృతాఃభాండాగారికాఃసేవస్త్రయాస్సంతః-కోశగృహస్యభాం
దాగారస్యమధ్యేసభస్తస్సభసఃఆకాశాత్ శబంధమ్యాస్త్రసత్ ప్రత్యయః-
కతితాం హిరణ్మయ్యాంసువణామయ్యాంధాండినాయనేత్యాదినానిపాత
సాత్సాధుఃవృష్టింశశంసుఃకథయామాసుః॥

{తంధూశతిర్భాసురహేమరాశింలబ్ధంకుచేరాదభియా
మూ౩౦ {స్యమానాత్॥ దిదేశకౌత్సాయనమస్త్రమేవశృంగంసు
{మేరోరివవజ్రభిన్నమ్॥

౩౦వ్యా॥ తమితి॥ భూవతిఃరఘుః-అభియాన్యమానాత్ అభిగమివ్యమానాత్
కుచేరాత్-లబ్ధంవజ్రేణకులిశేభిర్శృంగలూనంసుమేరోశృంగమివశిఖరయ
స్థితం-పాదంసుమేరోరితివృద్ధిత్పాదం-ప్రత్యంతశర్యతమవస్థితం॥
పాదాఃప్రత్యంతశర్యతాశ్చత్యమరః-తంధూసురంభాన్వరం భంజభానమి
వోఘురచప్రత్యయః॥ హేమరాశింనమస్త్రమేవశృన్నమేవకౌత్సాయదిదే
దదా-నతుచతుర్దశకోటిమాత్రమిత్యేవకారాధః॥

{జనస్యసాకేతనివాసిస్తాద్వావశ్యధూతామభినంద్యస
మూ౩౧ {తౌ॥ గురుప్రదేయాధికనిస్సృహాఘోషాన్మహార్థికా
{మాదధికప్రదశ్చ॥

౩౧వ్యా॥ జనస్యేతి॥ పాధివఃపదాతాకాత్సఃప్రతిగ్రహీతాతాద్వావశ
సాకేతనివాసిసః॥ సాకేతంస్యాదయోధ్యాయాంకోసలూనందినీతథేతియా
వః-జనస్యఅభినంద్యసత్వోప్రత్యవ్యవసాయాలభూతాం॥॥ ద్రవ్యాసు
శ్యవసాదేమనత్వమస్త్రేతుజంతుప్విత్యమరః-కౌద్వాగురపేప్రదేయా
సాకేతతిర్ద్రవ్యేనిస్సృహంసిరపేతుఃఅధీకౌత్సః-అభిగమాత్ అభినో
మనోరథాత్ అధికంబ్రదదాతీతితథాక్రింపుషింరఘుశ్చపిదాత్ జ్ఞాతి
ప్రత్యయః॥

{అథోష్ఠ)వామిశతవాహితార్థం(జేష్వరంప్రితమ)
 మూ-3౨ {నామహషికాఃస్పృశన-రేణానతపూర్వకాయంసం}
 {శ్రీస్థితోవాచమువాచకౌత్సః|| ||}

3౨ వ్యా||అథోష్ఠ||అథధనశ్చిదానానంతరంప్రితమనాః హృష్టమానసః.
 హషికాఃకౌత్సఃసంప్రస్థితప్రస్థాన్యమానస్సౌ||అశంసాయాంభూతవదే
 తిథవీవ్యధర్మక్రం-ఉష్టా||శాంక్రమేళకాణాంవామినాంబడబావాంచశ్చ
 రావహితార్థంహాపితధనంసతపూర్వకాయంసయేననమృమిత్యర్థః
 జేష్వరంరఘుంకరేణస్పృశకవాచమువాచ||.....||

{కిమత్ర)చిత్రంయదికామసూరూఢవృత్తైస్థితస్యాధి)
 మూ-33 {తతేప్రజావామిఅచింతనీయస్తవతుశ్చ)భావోమ)
 {నీషితంశ్చార్థపియేనదుగ్ధా|| ||}

33 వ్యా||కిమితి||వృత్తైరాజవృత్తైస్థితస్య||శ్లో|| న్యాయేనాన్తనమర్థస్యవర్ధనం
 పాలనంతథానత్యాతే||ప్రతిపత్తిశ్చరాజవృత్తంచతుర్విధమితికామందక్కు
 తస్మిన్వృత్తైస్థితస్య శ్చ)జానామధిపతేనృపస్యభూః భూమిఃకామాసూ
 యత్యితికామసూయదిశ్చనత్సూర్వివదుహేత్యాదిసాక్షిప్త-తత్రకామప్ర
 సవేకంచిత్రంసచిత్రమిత్యర్థః కింతుతవత్రభావోమహిమాతుఅచింతనీయః
 చింతితుమశక్యః-యేనత్వయాద్వ్యాపిమనీషితమభిలషితందుగ్ధా-దుహే
 ర్ద్వికర్షకాడశ్చిధానేకర్షకఃక్రిష్ణ)ధానకర్షణ్యాభ్యయేలాదీనాహుర్ద్వి
 కర్షణామిఅప్రధానదుహాదీనాంబ్యాంతేకతుల్యకమణ్యితివిధానాత్

{అశాన్యమన్యత్సునరుక్తధూతంశ్రేయాంసినర్వాణ్య)
 మూ.3౪ {ధిజగ్దువస్తైపుత్రంలభసావత్తగుణానురూపంభవంత
 {మిష్యంభవతఃపితేవ|| ||}

3౪ వ్యా||అశాన్యమితి||సర్వాణికరిపురగరాజ్యాదీనిశ్రేయాంసికల్యాణాని
 ని||స్వశ్రేయసంశివంభద్రంకల్యాణంమంశంశుభమిత్యమరఃఅధిజగ్దు
 వస్తైపుత్రవతఃతేతవల్యత్పుత్రాపిక్తంఅశాన్యంఅశిస్సార్థంపునరుక్తధూ
 తంసంస్వంసిద్ధమిత్యర్థః-కిన్తుమిష్యంపుత్యంభవంతంభవతఃపితేవదిలికథన-అ
 త్తగుణానురూపంపుత్రుల్యగుణమిత్యర్థః-పుత్రంలభసావత్తగుహి||.....||

{ఇత్థంశ్చ)యజ్ఞాశిషమగ్నిజన్తరాజైప్రతీయాయగు)
 మూ-3౫ {లోస్సృశాశేమిరాజాపితేభేసుతమాశుతన్తరాలోకమ)
 {రాగదివజీవలోకః|| ||}

౩౫ వ్యా|| ఇత్థమితి|| అగ్రజన్మాబ్రాహ్మణశత్రువత్సవవ్యాధివిజ్ఞేయైభావి

బ్రాహ్మణేస్తృతభివిశ్వః - ఇత్థం అపహరితా జైరఘవేతిమం

శకావ్యదంబియుజ్యగురోర్వరతంతాఃసకావకదాంప్రతీయాయనా

విధివద్దానిజీవలోకంపాణినిమూహం||నిజీవంపాణినిగిమ్మతాదితివిశ్వః-

నిభిలాహ్మార్యాత్-అలోకంప్రకాశమివచైతన్యస్థిపాఠం||ని|| అలోకా

నిభిలాహ్మార్యాత్-అలోకంప్రకాశమివచైతన్యస్థిపాఠం||ని|| అలోకా

త్రంలేభేహి||... ..

{ బ్రాహ్మణుహూతేకీలతస్యదేవీమహారకల్పంసుమ }
మూ ౩౬ { వేకుమారమ్|అతఃపితాబ్రాహ్మణవనామ్నాతమాత్మజ }
{ న్నానమజంచకార|| }

౩౬ వ్యా || బ్రాహ్మణి || తస్యగృహాఃదేవీమహీషీ || ని || దేవీకృ

తాభిషేకాయామిత్యమరః - బ్రాహ్మణ తస్యేదమిత్యం-బ్రహ్మ

దేవతాశేజనామకేమహూతే - ఈషదసమాప్తంకుమారంకుమార

కల్పంసంధనదృశం - ఈషదసమాప్తాదికల్పవృత్తిత్యయః - కుమా

రంపుత్రంసుమవే - కీలేతిసంభావనాయాం || ని || వాతాశనంభావ్య

యోకితేత్యమరః||ని||కుమారోబాలకేసంధిభివిశ్వః - అతఃబ్రహ్మణు

హూతోతత్సన్నత్వాత్ పితారఘుః బ్రహ్మణవనామ్నాతంబ్రహ్మజన్మా

నంపుత్రంలజంజనామకంచకార||ని|| అజోహరాహరేకామేవిధాధాగేన

ఘోస్సుతభివిశ్వః||

{ రూపంతనోజస్వితదేవదీర్ఘంతదేవనైసగికమున్నతత్వ }
మూ ౩౭ { మ| సకారణాత్సాంప్రదిదేవమరఃప్రవర్తితోదీజిత }
{ ప్రదీపాత్ || }

౩౭ వ్యా|| రూపమితి|| ఒజస్వితేజస్విబలిష్ఠంవా||ని|| ఒజస్తేజసిధాతూనామ

వప్తంభక్త్రకాయాః-ఒజోబలేవదీప్రాచేతివిశ్వః-రూపంచపు|| ని || అథరూ

పంసపుంసకమ్|స్వభావాకృతిసాంధర్మ్యవపుషిక్లౌశబ్దయోరితివిశ్వః-తదేవ

ప్రత్యకమేవదీర్ఘఃశౌర్యంతదేవ-నైసగికంసాంభావికంఉన్నతత్వంతదేవ

తాదృగేవేత్యర్థః-కుమారోబాలకఃప్రవర్తితోదీజితత్వాదితోదీప్రదీపాత్

సోప్రతాపదకాత్ప్రదీపాదీవ-సాంప్రదీప్రకీయాత్ ఉపూర్వాదిభ్యోనవభ్యాపేవి

స్సద్భావోదైకత్వః||సకారణాత్సకారణేనభిదేభిన్నానాభూత్-సర్వా

త్సనాతాదృశేవేత్యర్థః||

మూ ౩౨ { ఉపా...వామితవా...రుధ్య...యవనో...ద్భవశేష }
{ కాంత...పి...న...మ...గు...ర...జ్ఞా...ధీ...క...నా...పి }
{ తురా...నా...చ... .. }
... ..

౩౨ వ్యా|| ఉపా...తై||...ధ్య...ధి...యథా...స్త్ర...ఉపా...త్రి...ద్వ...లబ్ధ
ద్వ...యా...ప...స్య...ద్వ...దా...రా...వా...ధే...వి...శే...ప...ల...తి...య...న...కాంత
సా...మ్య...త...అ...జ...వ...భి...లా...మ...శ్రీ...ధి...రా...స్థి...ర...ది...త్వా...క్ల...స్థి...ర...ది...త్వా...న్న...తి...రా
తు...సా...ధి...రా...ప...తి...తి...త...హ...ప...లః - క...నా...పి...తు...చ...గు...ర...ర...భూ...ర...ను...జ్ఞా...మ
జ్ఞా...ం...అ...ద...కా...ం...జ్ఞ...య...ద...యా...వ...రా...జ్యా...హ...హ...భూ...ది...త్య...ధ...- అ...ను...జ్ఞా
బ్ధా...త్తి...త్వ...ప...ర...త...త్వ...ం...ఉ...ప...మా...సా...మ...ధ్యా...క...త్వా...న...గ...హ...న...యో...గ్య...తా...
ధ...వ...స్య...తే||

{ అ...శే...శ్చ...రే...ణ...క...ధ...తై...ని...సాం...స్వ...యం...ప...రా...ధ...కాం...స్వ }
మూ ౩౩ { సు...ర...ి...ద...మ...త్యాః|| అ...త్త...మ...మా...రా...న...య...నో...త్స...కే...న }
{ భో...జే...న...దూ...తా...ర...భ...వే...వి...స్మ...ప్తః|| }

౩౩ వ్యా|| అ...ధ...తి|| అ...ధ...స్వ...సం...భ...గి...నా...ధ్య...త్వ...మ...త్యాః...స్వ...యం...ప...రా...ధ...కాం...మ...
స్వ...అ...జ...స్వ...అ...న...య...నో...ఉ...త్స...కే...న...క...ధ...తై...ని...సాం...వి...ద...భ...దే...శ...సాం...శ...శ్చ...రే...ణ...స్వా
మ...నా...భో...జే...న...రా...జ్ఞా - అ...ప్ర...హ...తి...దూ...తా...ర...భ...వే...వి...స్మ...ప్తః...ప్ర...పి...తః...శ్రీ...యా...మా
త్ర...యో...గి...న...పి...వి...త్తి...ధీ...క...అ...త్త...గ...మా...న...మ...త్రై...వ...తా...త్వ...ర్వ...మి...తి...ద్యో...త...నా...ధ్య...మ||

{ తు...స్థా...ఘ...సం...బం...ధ...మ...సా...వి...ది...త్వ...వి...చా...ర...శ్రీ...యా...యో...గ్య }
మూ ౪౦ { దశం...ప...త్ర...మే|| త్ర...స్థా...న...యా...మా...న...స...నై...స్వ...మే...న...మృ...ధాం }
{ వి...ద...రా...భ...ధి...క...రా...జ...ధా...నీ...మ్|| }

౪౦ వ్యా|| త...మి...తి|| అ...సా...ర...ఘ...సం...భం...జం...స్థా...ఘ...సం...బం...ధం...అ...నూ...చా...న...తా...వ...ది...గు
న...యో...గా...త్...స్ప...హ...ణీ...య...సం...బం...ధం...వి...ది...త్వ...వి...చా...ర...శ్రీ...పు...త్రం...ప...దా...ర...శ్రీ...యా
యో...గ్య...దశం...ప...వా...న...యా...గ్య...వ...య...సం...వి...ది...త్వ...- స...నై...స్వ...మే...న...మే...త్ర...ం...అ...జం
బు...ధాం...వి...ద...రా...భ...ధి...క...స్వ...భో...జ...స్వ...రా...జ...ధా...నీం...మృ...కిం...పి|| త్ర...స్థా...న...యా...మా...న-
ధి...యం...తే...స్వా...మి...ధా...నీ... క...ర...ణ...ధి...క...ర...ణ...యో...శ్చై...త్య...ధి...క...ర...ణ...బు...ట్...ప...త్వ
యం...రా...జ్ఞాం...ధా...నీ...తి...వి...గ...హం|| ని...పి...ధా...న...స...గ...ర...రా...జ్ఞాం...రా...జ...ధా...నీ...తి...క...ధ్య...త...త్య
తి...శ...క్తా...న...క...పే||

మూ - ౪౧ { త...స్యా...ప...కార్యా...ర...ది...తో...ప...చారా...వ...స్వే...త...రా...జా...న...ప }
{ రో...పి...దా...భి...మా...రై...ని...వా...సా...మ...ను...జే...ద్ర...నూ...నా }
{ ర్భ...హ...పు...రు...ద్యా...క...వి...హార...క...లా...పి|| }

రంవ్యా|| తస్మై శాస్త్రాంతరంగ-సవ్యాఖ్యానే-శంపద-వనాదిమ|| ని|| సాధో
 స్త్రీరాజనదన్త|| తస్యఏకనాగస్యపక్షమంటపాదిరాజనదనిమితి-రచితాః
 ఉచితారాశయః సేనకుమారుః తేతథోక్తాః శాసనపదానాం శసనదేధ్యులగ
 తానాం ఉచితారాశయః|| ని|| ఉపాయసముఖగ్రాహ్యముఖహారస్తథో
 పదేత్యమరః- వన్యావనెధవానితరేయేషాంతేవన్యతరాః అవన్యాత్తత్య
 థాంజనబహువీహావితిసర్వనామసంజ్ఞానిషేధః - తత్పురుషేనర్వ
 నామసంజ్ఞాదుర్వారైః - తస్యమనుజేంద్రసూనోరజన్యమాగేణివా
 సాఃవనతయః || తత్పురుషేకృతిబహుశమితిసప్తమ్యాలయ-ఉద్యానా
 ని|| డా|| ని|| ప్రమానాశ్రీకఉద్యానమిత్యమరః - తాన్యేవవిహారాః
 హార్యనానితత్సంల్యాంతత్సర్వకౌత్సయథాః || ఈషదసమాప్తావిలికల్ప
 వ్రీత్యయఃబహువుః|| ...

మూ-౪౨ { సేనమకదారోధసిశీకరాద్రైకమకరుద్భిరాన }
 { త్రికతనక్తమాలాక్లాంతంరజో ధూసరకతునై }
 { న్యంనివేశయామాసవిలంఘితాధాన్ ||

రంవ్యా|| నత్తి || విలంఘితాధాన్తరికాంతమాగఃసః అజిశీకరా
 ద్రైకాశీతత్రిత్విక్-మరుద్భిర్యాత్రైః అనత్రికతాఃకంపితాః నక్తమాలాః
 చిరిచిల్వాఖ్యవ్యవధేదాఃయస్త్రికానివేశాహాత్తత్యథాః|| ని|| చిరిచిల్వానక్త
 మాలింకరజశ్చక్రంజశ్చిత్యమరః సమకదారోధసిరేవాతీరక్లాంతంశ్రాం
 తంరజోభిఃధూసరాఃకేతవోయన్యతత్సన్యంనివేశయామాస||

మూ-౪౩ { అథోపరిష్టాద్భిమరైభిరేకమద్భిఃప్రాహ్నా }
 { చితాంతస్సలిలప్రవేశః| నిర్ధాతదానామల }
 { గంజభిర్వివన్యస్సరిత్రోగజున్వమజ్జ ||

ర౩ వ్యా|| అథేతి| అథసేనానివేశనానంతరంఉపరిష్టాత్ ఉద్భవంఉచ
 ర్యుపరిష్టాదితినిపాతః- భిమద్భిఃమదలోభాదితిధావః- భిమరైఃప్రాహ్నా
 ఉన్నజ్జనాత్పూర్వసూచితఃజ్ఞాపితఃఅంతస్సలిలేప్రవేశోయన్యనతథాక్తః
 నిర్ధాతదానేషాంతమదేఅతపవలమలేగంజభిర్త్రయన్యనతథోక్తః|| ని|| దా
 నంగజమదేత్యాగత్తివిశ్వః-వన్యోగజిసరిత్రంసమకదారాయాస్సకాశాత్
 వంచమ్యాప్తసలిలవ్రీత్యయఃఉన్నమజ్జఉత్థితః|| ...

[illegible]

౪౪ న్యా||నిశ్చేషేతి||కథంఘాటాగజనిచ్చు... విమోచితభావ
 నాఃభాతగైరికావిధాతునానీలాభిఃఉద్భవా రేఖాగ్రిండువిభిషుతజనితా
 భిఃశబలనకర్నురేణి||చిత్రక్రిస్తురకల్పమశబలైతాశ్చకర్షరభిత్వమరః-
 అస్తభిఃపాషాణైఃవికుంతితేనకుంతీకృతేనదంతద్వయేన- ఋక్షవాన్నామ
 కశ్చిత్తత్రత్యః కర్వతః తస్యతతేమ వప్రక్రియాంవప్రక్రిదామృత
 కేబిమిత్యథాః|| ని || ఉత్థాతశేభిశ్చంగాద్వ్యర్వప్రక్రిదానిగద్యత్యతి
 శబ్దాఃపే - శంకకథయకనూచయన్నిత్యథాఃఉన్నమజ్జేతిపూపేక
 తాన్వయః||

మూ-౪౫ { సంపాదవిదేహలముక్తియేణహ ప్రైతీరాధిము
ఖగ్నిశబ్దయేజ్ఞానధిందస్సృహత ప్రరంగాన్వా }
{ ధ్యక్షాభాదంగాభవతి } వృత్తః... ..

[illegible]

మూ-౪౬ { శైలబిమశ్చైవలమింజనాంజాలానకవకాన్ముర
నానికశ్చత్ | భూర్వంతయత్ప్రీడితవారిరాశిస్సర
త్ప్రీవాహానటయత్ప్రసర || ... }

౪౬వార్షిక శ్రేణికి ప్రత్యామ్నాయముగా జరిగే వలయుంబడినా జాబానిబుంచాని ॥
 నిజమనీతియై నాలం శ్రేవలత్యమయి- ఉరసాకమనన్మత్తాత్ తటండు
 తననర్పించుచు తనజీవితమును వారిరాశిర్యస్యనఃసరిత్ప్రవా
 హుతటండు తననర్పించుచు ॥

మూ-౪౭ { తస్యైకసాగస్యపాలభిర్వ్యజ్జలావగాహతః }
 { గమాత్రిశాంతా వస్యతిరాన్యేషదశాన్యపు }
 { నచాదీపేషుదదున్విన్నశ్రి... .. }

౪౭వ్యా||తస్యేతి||తస్యేకనాగస్యపకాః||నోగజన్యకపోలభిత్యైగకంజన్య
లయోఽబలావగాహేనక్షణమాత్రిశంశానివృత్తామదదుర్నిశ్చింత్యద
వవకలక్ష్మీఃసన్యతరాణాంగ్రామ్యాణాం||అనేకపానాంద్విపానాందన్యనే
స||స||ద్విరదోనేకపోద్విరదిత్యమరః||పునర్విరదీవేవవృధే... ..

శత్రుచ్ఛదక్షీరకటుప్రనాహమనహ్యమాఘాయ
మూ-౪౮ { మదంతగీయమ్||విలంఘితాధోరణితవ్రియత్నా }
స్సేనాగజేంద్రావిముఖాబహువుః||

౪౮వ్యా||శత్రుచ్ఛదేతి||శత్రుచ్ఛదస్యవృక్షవిశేషస్యక్షీరవత్కటుస్సురభిః
కృవాహః||కృవాఠోయస్యతం||స||టుతిక్రమాయాస్తుసారభేష||కీర్తి
తాభితియాదవః||అసహ్యంతగీయంగజసంబంధినంమదమాఘాయసేనాగ
జేంద్రా||విలంఘితంతిరసగ్రాహః||అధోరణానాంహస్తీకకానాంతీవో||
అహా||వియత్నోయైస్తేతథోక్తాస్సంతః||స||అధోరణాహస్తీకకాహ
స్యలోహానిపాదినభిత్వమరః||విముఖాః||కరాఙ్ముఖాః||బహువుః||

శద్ధిన్నబంధదు||తయ్యగ్యశూన్యంభగ్నాక్ష
మూ-౪౯ { విర్యప్రరథంక్షణేన||రామావరితా||గవిహస్త }
యోధంసేనానివేశంతుములంచకార||

౪౯వ్యా||నభితి||సగజంభిన్నాబంధాయైస్తేదన్నబంధాః||దు||రాః||కలా
యతా||య్యగంవహంతీతి||య్యగ్యాః||తదవహతి||రథయ్యగహస్తం||గమితియ
ప్రత్యయః||అశ్వాయస్త్రిస్త్రిసహసౌశూన్యశ్చతం||అహోరథావయవాః
గారుపశేహః||స||అక్షరథస్యావయవేపావశ్యేక్షమంది||యభితిశాశ్వతః
గ్నా||అక్షయేషాం||అతవవవర్జస్తే||రథాయస్త్రి||తం||రామా||ణాం||స్త్రీ
శాం||కరితా||స్థానం||రక్షణవిహస్తాః||వ్యాకులాః||యోధాయస్త్రి||తం||రామా
రితా||గవిహస్తయోధం||స||విహస్తవ్యాకులౌ||సమావృత్యమరః||సేనాని
వేశం||విరంక్షణేనతుములంసంబలంచకార||

{ తమావతంతంప్రకతేరవధోన్యవన్యః||కరీలిశు }
మూ-౫౦ { తవాణమూరః||నివతకయ్యన్విశిఖేనమం }
{ భజిఘననాత్యాయతేకృష్ణాజ్ఞకః||

౫౦వ్యా||తమితి||ప్రకతే||రాజ్ఞానసేధవంవన్యః||కరీలవధ్యః||హంతు
యోగ్యభిశు||తవాణాస్త్రీ||తజ్ఞాతవాణమూరః||అజః||అజతంతం||అ

నతిదీనుకాం-నజగన్యనశ్చిన్యసుపుపేతి నమానః- కృష్ణకాజ్ఞాఃకుషల
కృష్ణచాపస్కాభిశిఖేనదానైసకుంభేజహున-అత్రచాక్షుషః || లక్ష్మీకామే
యభాదస్యత్రకరివధంసకుర్యాత్ ఇయంహాశ్చిర్యేకరిణిఇతిఅతవషయబ్ధ
దస్యత్రద్యోతనాథకాంవస్యగ్రహణంకృతమ్ ||

సవిధమాత్రఃకిలనాగరూపముత్పజ్యతన్వి
మూ-౫౧ { సైతన్యదృష్టఃస్ఫురత్ప్రభామండలమధ్య }
{ వతికాకాంతంవపువ్యోకామచరంప్రపేదే || }

౫౧వ్యా||నతి||నగజవిధమాత్రఃతాడితమాత్రఃకిల- నతుప్రహృతః
ధావినాగరూపంగజశరీరంఉత్పజ్యతేనన్యత్తంతేనవిస్త్రైః సైతన్యదృష్ట
స్ఫురతఃప్రభామండలస్యమధ్యవర్తికాంతంమనోహరం వ్యోమచరం
వపుఃదివ్యంశరీరంప్రపేదేహి || ...

అథత్రభావోనతైఃసమారం కల్పదుర్మిమ
మూ-౫౨ { శ్చైరపకీర్ణపుష్పైఃఉవాచవాగ్నిదశసప్తభాభి }
{ స్సంవర్ధితోరస్థితారహారః || ... }

౫౨వ్యా||అథతి||అథప్రభావేనఉచితైఃప్రాప్తైఃకల్పదుర్మిమైఃకల్పవృ
క్షోత్పన్నైఃపుష్పైః సమారమణం అపకీర్ణఅభి వృష్ట్యుపమవృష్టేంక్రీ
ర్యేత్యర్థఃదశసప్తభాభిఃదంతకాంతిభిఃసంవర్ధితాఃఉరస్థితాయేతారహారః
ఘాలముక్తాహారఃతేయసతథోక్తఃవాచోన్యసంతీతి వాగ్నివక్తానా
చోగ్నినిరిత్తినిశ్యత్యయః-సంపురుషఃఉవాచ || ...

మతంగకాపాదవలేతమూలాదవాక్రవానస్తి
మూ-౫౩ { మతంగజత్వమ్ | అపేహిగంధర్వజతేస్తనూ }
{ జంప్రియంవదంమాంకియదశానన్య || }

౫౩వ్యా|| మతంగేతి|| అవలేతమూలాత్ గర్వహేతుకాత్ || ౫ || అవలేతస్తుగ
వ్యాఖ్యైశ్చనేదేవసేవితేతిశ్చఃమతంగస్యమునేశాపాత్ మతంగజత్వం
జత్వం || ౫ || మతంగజోగజో నాగభివ్యమరఃఅవాక్రవానాప్రాక్రవానస్తి-
జంప్రియదర్శనస్యప్రియదర్శనాఖ్యన్యగంధర్వజతేః గంధర్వరాజస్యత
జంపుత్రం || ౫ || స్త్రీయాంమూరిస్తనుస్తనూరిత్యమరః - ప్రియంవదం
యంవదాఖ్యమపేహిజానీహ-ప్రియంవదతిప్రియంవదః ప్రియవశే
నితిబన్ధుత్యయః || ...

సానునీతః ప్రణతేన వశాచ్చన్నయామహషికామృతా
 మూ౫౪ { దుతామగచ్ఛత్ | ఉక్లేత్సమగ్నాత్యతనంకృత్యా }
 { గాచ్చైత్యంహయత్సాత్రకృతిజకలన్యః ... } ॥

౫౪వ్యా || సృతి || సమహషికామతంగజన్యప్రణతేనమేణమయా అనునీ
 తస్యోజశాచ్చత్ మృదుతాంశాలిమగచ్ఛత్ దయాదోక్తాభూదిత్యధః-
 తథాహజలన్యఉక్లేత్సం అగ్నరాతవన్యవాసంప్రయోగాత్సంకరాత్
 సతుత్రకృత్యాఉక్లేత్సయత్ చైత్యంశీతలత్వంసాశీతలతాప్రకృతిస్వభా
 వః నిధేయపాదాన్యాత్సేత్సీత్సీ లింగనిర్దేశః- మహషికామహషికాంతి
 రేవన్యభావనకోధృతిభావః || ... ॥

మూ౫౫ { ఇత్వోకువంశకృభవోయదాతేభేస్యత్యజిగుంభమ }
 { యోముఖేన | సంయోక్త్యసేస్వేనపునమహహిమ్నాత }
 { దేత్యవోచత్సతపానిధిమామ్ || ... } ॥

౫౫వ్యా || ఇత్వోక్తి || ఇత్వోకువంశేకృభవోయన్యసంజఃయ
 దాతేతవంశంభం అయోముఖేనలోహంగ్రీణశరణేభేత్సృతివిదారయన్య
 తి-తదాస్వేనపునమహహిమ్నాపునస్సంయోక్త్యసేనంగచ్ఛసే-ఇతిఆనేన
 కృకారణసః తపోనిధిః తతసాంస్థానభూతః మతంగః మామవోచత్ ||

సంమోదితస్సత్వవతాత్వయాహంశాపాద్విరపా
 మూ౫౬ { ధికాతదర్శనేన | కృతిప్రియంచేద్భవతోనికర్యాం }
 { వృధాహమేస్యాత్సవదోపలభిః || ... } ॥

౫౬వ్యా || సమ్మోదితృతి || దిరపాధికాతం దిరకాలంక్షేతందర్శనం య
 న్యతేనసత్వవతాబలవతాత్వయాఅహంశాపాత్ సమ్మోదితఃమోక్షంప్రా
 పితఃభవతఃప్రతిప్రియంప్రత్యుపకారంసకుర్యాంచత్ - మేన్యజదోపలభిః
 స్వస్థానపాత్రి || లి || తదంవ్యవసితప్రాణస్థానలక్ష్మ్యంఘ్రి వస్తుప్విత్యమరః
 వృధాస్యాత్ || ని || వృథ్థకేతువృధాముధేత్యమరః-తదుక్తం || జ్జ || కృతికర్తు
 మశక్యస్యజీవితాన్తరణంవరమ్కృతోపకారస్యకృత్యుపకారకతావ్యక్తి
 భావః || ... ॥

సంమోహనంనామసభేమమాస్త్రింకృయోగసం
 మూ౫౭ { హరదిధక్తమంత్రమ్ | గాంధర్వమాధత్సయతః }
 { త్రయోమర్షణాంహంసావిజయశ్చహస్తే || ... } ॥

౫౭వ్యా || సమ్మోహనమితి || హేసభేసఖితేనసమపాగితోక్తా-యథాక్తం

శ్లో|| అత్యాగ్రహణోబంధః స దైవానుమతస్సుహృత్ | ఎకస్మిన్యాధాపేక్ష
 త్రాంతమిహాగ్రహణమితథిత-ప్రయోగసంహారయోవిధః క్రియంత్రైః
 స్యతే తథోక్తమితియ క్రమం త్రయైశ్చ-గాంధర్వం గంధర్వదేవతాక-
 సామోహ్యతలననేతిసంహితానం నామమలస్త్రాంతధత్సన్యహాన
 యతః స్యాత్ ప్రయోగః ప్రయోగః - అహంసాలిధిశ్చ
 తాత్ హంసాచన-విజయశ్చహస్తే-హస్తగతవిజయోధావతిత్వం ||

మూ ౨౦ { అలంకారియామాం ప్రతీయన్తహూర్తం దయాకరో
 భూమిప్రహరన్నపిశ్యమ్ తస్మాద్విజయం దయతి ప్రయా
 జ్యమ్యయిశ్వయానతి తేషాం రాక్షసమ్ ||

౨౦ వ్యా || వనంజయః కథమస్త్రాంతగ్రహణరహస్యమితి తత్తాహ ||
 అలమితి కంచమాంశ్చిహియా శ్రహారనిమిత్తయాలజ్జయాలం || ౨ ||
 అలంభావణకర్తా పితృవారణవాచకమిత్యమరః - కుతః యద్యతో
 హేతాః త్వం మాం ప్రహరన్నపియహూర్తం దయాకరః కృపాభిరహః
 తత్తస్మాత్కారణాత్ ఉచ్యం దయతి ప్రాథమ్యామానేతు మయిత్య
 యాప్రతిపేధః పరిహారస్స ఎవరాక్ష్యంపారుష్యం సప్రయోజ్యం సకర్త
 వ్యమ్ ||

మూ ౨౧ { తథాత్మకస్సృశ్వకయః పవిత్రాంసోమోద్భవా యాస్మరి
 తాస్మసోమః ఉదజ్జుశ్శస్త్రావిదస్త్రామంత్రంజగా
 హతస్సాస్మిగృహీతశాపాత్ ||

౨౧ వ్యా || తథాత్మకాసోమశ్చంద్రావస్మసోమః || ౨ || సోమః పథిచంద్రయో
 తిశాశ్వతః పురుషశ్రేష్ఠత్వార్థం ఉచిమితసమాసః - అస్త్రాంతాస్త్రాజ్ఞః
 సోమః తథాసోమాత్ ఉచ్ఛవోయస్యస్త్రాస్త్రాసోమోద్భవా యాస్మరితః
 ద్దదాయాః || ౨ || రేవాతు సద్దదాసోమోద్భవామేఖలకస్యకేత్యమరః - క
 లిత్రం పయః ఉచిస్సృశ్వకీత్వా అచమ్యేత్వార్థం ఉదజ్జుశ్శస్త్రాసోమోద్భవా
 పాత్ ఉచ్యతాదిత్యార్థః - తస్మాత్ప్రియం వదాత్ అస్త్రామంత్రంజ
 గాహ ||

మూ ౨౨ { ఏవంతయోరధస్తి దైవయోగాదాసేదమస్సృశ్వమచింత్య
 హేతు | ఎకోయయా దైత్రీధత్తదేవతాంత్రాజ్యం
 మ్యానవరోవిదర్భా ||

౨౨ వ్యా || ఎవమిత || ఏవం అధస్తిమాగేత దేవయోగాత్ సోమోద్భవా

అదింత్యహేతులనిధాన్యహేతుకంసఖ్యంసఖ్యత్వం సఖ్యగృహిణిత్వ
 ప్రత్యయః - ఆసేదుసోహిక్తవతోస్తయార్థస్యవికారధర్మఃచైత్ర
 రథస్యవతోద్యావస్యచిదేశాన్||స||అసోద్యావంచైత్రరథమిత్యమరః-
 లతరాలజః సారాజ్యేనసురాజస్వత్యయార్థమ్యావదర్భావదర్భదేశాన్
 యయా||

తంతస్థివాంసంసగరోవకంతెతదాగమూర్ధగురుప్రహ
 మూటం {ద్వః|| ౩|| త్యుజ్జగామక్రథకైశేంద్రశ్చంద్రంప్రవృద్ధి
 రివోగ్నిమాట||

౧౧వ్యా||తమి||నగరస్యఉవకంతెతస్థివాంసంసితంతంఅజంతస్యఅజస్యఅ
 గమేనఆరుధఃఉత్పన్నగురుచిహ్నఃసంస్కృతః - కృథకైశేంద్రంపెద
 ర్భరాజప్రవృద్ధిఃఉద్గిమావీనముద్రచంద్రమివప్రత్యుజ్జగామ||

ప్రవేశ్యచైంపురమగ్రయాయానీచైస్తథోహిరదర్పిత
 మూటం {శ్రీ|| మేనేయభాతక్రజసస్థమేతోవైదర్భమాగంతుమ్
 జంగ్యహేశమ్||

౧౨వ్యా||౩||వేశ్యేతి|| సోభోజివనంఅగ్రయాయానీవాధమేకాభ్యుగ
 ష్ఠస్థిత్వం-నీచైవమైత్యంప్రవేశ్యప్రవేశంకారయిత్వాప్రీత్యాఅప్రి
 తీర్ణ్యసతతోక్తస్థితథాతేనప్రకారేణ ఉహవతోఉవదోతవా-
 మధాయేనప్రకారేణ తత్రచైవమేతేమిళితజనవైదర్భంభోజంఆగం
 సంప్రాహుణకంఅతిథిమత్వం||స|| స్వారావేళికఆగంతురతిథిర్నాగృహాగ
 తిత్యమరః-మేనేఅజంగ్యహేశంగృహణతంమేనే|| ...

{తస్యాధికారభేరుమైప్రకృతైప్రదిష్టంప్రాద్ధ్వ
 మూటం {రవేవివిపివేళితపూణకకుంభామ్| రమ్యాంరఘు
 {ప్రతినిధిస్సర వోషకార్యాందాల్యాత్పరామివద
 {శాంమదనోధ్యువానీ||... ..

౧౩వ్యా||తస్యేతి||రఘుప్రతినిధిరఘుకల్పంరఘుశుల్కభిస్యథాం-ఉక్తం
 దంజీరా - సాదృశ్యగాతకప్రస్తావే - కల్పచేయిదేశ్యానిప్రఖ్యప్ర
 సాధితపీఠ-సంఅజచిహ్నఃమైంసాతవచ్ఛికితకరిక్తః తస్యభాజస్యఅధి
 కారినియోగితస్యపురుషైరధిత్వైర్భిస్యథాంప్రదిష్టాంసద్విష్టంప్రాద్ధ్వ
 వేద్యాంవినివేళితప్రతిష్ఠాపితంప్రాద్ధ్వంభోయస్యాప్రతిష్ఠాపితమంగళకల
 మిత్యధిరమ్యాంరమణీయాంసవోషకార్యాంసూతనరాజభవశం||స||ఉ

౧౨౮ (రఘునంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-చంచమస్కంఠః-)

చకార్యారాజనీర్వమ్యకచారోదితేన్యవదితివిశ్వః. మదనఃమన్వభావోల్యాత్వ
రాంశైశ్చానంతరాండశౌంయావనమివేత్త్యుక్త-అధ్యువానలభిషితవాః
ఉపాన్వధ్యాజ్విసృతికమత్వమ్||

తత్రగ్రన్వయంవరసమాహృతరాజలోకంకన్యాల
మూ-౬౮ { లామకమనీయమజన్యలిప్యః | భావావబోధక
{ లుమాదయితేవరాత్రౌనిద్రాదిరేణయనాభిముఖీ
{ బభూవ||

౬౮వ్యాత్తత్రేత్తి తత్రఉపకార్యాయాంస్వయంవరనిమిత్తంసమాహృతః
రాజలోకోయేనతత్కమనీయంస్పృహణీయంకన్యాలలామకన్యాశ్రేష్ఠం||
నిలలామోస్తీలలామాపిప్రభాతేభురుషేధ్వజే | శ్రేష్ఠధూమావుంశ్ర
శృంగవుచ్చదిహ్నోవేలింగిష్టితియాదవః-లిప్యఃలిప్యమిచ్ఛోలభేస్సన్నం
తాదుప్రత్యయః-అజన్య-భావావబోధే పురుషస్యలభిప్రాయపరిజ్ఞానేకలు
పాలనమర్థాదయితేవప్రియతమేవరాత్రౌనిద్రాదిరేణబహుకాలేననయ
నాభిముఖీబభూవ|| రాజానంకామిసంచోరంప్రివించతిప్రజాగరాభితిభా
వః-అభిముఖీశ్చక్షుఃజీబంతిచ్ఛ్యంశోవా||

మూ-౬౯ { తింకణాభూషణసిపిడితేపవరాంసంశయ్యాత్త
{ రచ్చనవిమర్దకృశాంగరాగమసూతాత్తజాన్య
{ వయసఃప్రథితప్రబోధంపాబోధమన్నువసి
{ వాగ్భిరుదారవాచః||

౬౯వ్యాత్తమితి || కర్ణధూషణాభ్యాంసిపిడితౌపీవరాపీనాలంసాధుజగిరసీ
యన్యోతంశయ్యాయాంఉత్తరచ్చదన్యఉపకార్యస్తరణన్యవస్త్రన్యవిమర్ద
నఘమణేనకృశిరితంఅంగరాగఃయన్యతం-నత్వంగనాసంగాదితిభావః
ప్రథితప్రబోధంప్రకృప్తజ్ఞానంతమేనమజంసవయసఃసమానవయస్తాఃఉ
దారవాచఃప్రగల్భగిరఃసూతాత్తజావంచపుత్రాఃవైతాళికాభితివా
చాతి|| నివైతాళికాబోధకరాభిత్వమరః-వాగ్భిరుత్తిపత్రైఃఉవసిపాతః
కాలేపాబోధయబోధయామాసుః-

మూ-౭౦ { రాతిగతామతిమతాంవరమంచశయ్యాం
{ ధాత్రాద్విధైవననుధూజగతావిధకా | తా
{ మేకతస్తవభిధితాగురుర్వినిద్రస్తస్యాధవాన
{ కర్ణధూషణదావలంబీ||

(౧౭) (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-చందమస్కంః) ౧౭౯

౬౬వ్యా||రాత్రితి|| సామతిమతాంవరబుద్ధిమతాంశ్రేష్ఠరాత్రిగతాశ
 య్యాంముంచవినిరోధవేత్త్యథః||విద్రవ్యకృతమాహ-భాతే||తి-భా
 రా||బ్రహ్మజానకతాధూఃభారః||స|| ధూన్యన్యన్యనముఖభారః||యా
 దవః-ద్విదైవద్యయోదేవేత్త్యథః||ఏవకారస్త్రుతియసీహ్యధిభక్తాననువి
 భక్త్యాపిరాఖలు-తే||మితతా-తా||ధువ-వ; తః|| ఏ-త్రవోహతవగు
 రుపితావిద్రవ్యకృతభక్త-తన్యః||ధురభివా||ధురంసనాతిధున్యః||భా
 రవాహితకృతదంఢానం||ఆశరంధ్యధ్యకదతదవలబతీతి||ఆశరభన్య
 కదావలబీతతాపినిరోధవేత్త్యథః||-||నిహ్యభయవాహ్యమేవహ
 తీతిభావః ||

మూ.౬౭ {నిద్రా)వశేభవరాశ్యసపేక్షయా||శాశర్య||
 {శన్-త్వంబురాశిఖండితం||లక్ష్మీవంద||
 {యతియనదిగతలబీనోపిత్వదాననరుదిం||
 {విజహతిచంద్రః||.. .. .

౬౭వ్యా||నిద్రే||తి||వందా||రవిందరాజవదనాదయోలక్ష్మీనివాసే||సామతి
 త్రసిద్ధియా||శ్రీశ్యాం||తే||నిద్రా||వశే||నిద్రా||ద్రిసే||స్త్రీ||సంభాసం||గో||త్ర
 భన్యతే-||భవతా||వీయా||పర్యుక్త||శ్చ||విత్వయ్య||చరత్||శ్చ||విత్వ||శ్చ||
 త్రసిత్||శ్చ||కా||భ్యాం-||తృ||తీ||యా||దే||శి||ని||ప్రి||య||భే||తృ||తీ||యా||అ||శి||బ్ధి||తే||
 ద్వివయా||చు||రా||గ్య||అ||పే||క్ష||త్వ||ద్యో||శ||వ||భా||ః||శి||ఖండి||తా||భ||ద్రు||గ||వ్యా||సం||
 గజ్జా||న||క||లు||పి||తా||అ||బ||లే||వ||య||తే||||శ్లో|| జ్ఞా||తే||వ్యా||సిం||గ||ర్ప||తే||ఖండి||తే||
 మ్యో||క||సా||య||తే||ద||వ||యా||వ||శే||-||అ||పే||క్ష||యా||శాల||స||నాల||య||గ||తీ||తీ||ప||
 త్కృ||వా||శే||భ||వ||భా||ః||-||లక్ష్మీ||యే||న||దం||దే||గ||న||హ||స్వ||దా||న||స||న్య||తా||వ్వి||తి||భా||
 వ||ని||నో||ద||య||తి||వి||నో||దం||స||గో||తి||-||వి||నో||ద||శే||ద్వ||త్||తి||త||త||-||గో||తి||తే||దా||ద||వ||త్త||
 తి||శి||చ్||నా||గ్యో||గ||ద||తీ||శా||వ||యో||హ||వి||ద||హ||శా||ం||వి||నో||ద||స్థా||నా||ని||తి||భా||వ||ః||న||దం||
 ద్రి||సి||గ||ం||త||ల||బీ||ప||పి||యా||శా||ం||త||గ||త్స||క||అ||ద్రం||గ||ద్య||ప్తి||శ్చ||శ్చ||అ||శి||వి||వ||శే||
 దా||న||న||రు||ది||ం||త||న||య||ఖ||కా||ం||తి||వి||జ||హ||తి||వ||ద్దు||భా||ద్య||శ్చ||శ్చ||శ్చ||శ్చ||శ్చ||శ్చ||శ్చ||
 తః||ని||ద్రా||ం||వి||హ||య||తా||ం||లక్ష్మీం||అ||న||న్య||ర||శా||ం||చి||గ||ి||హ||శే||త్త్య||భా||ః||అ||భ
 వా||ని||ద్రా||ం||వ||శే||భ||వ||తా||ల||న||పే||క్ష||యా||శా||అ||సి||కే||క్ష||యా||శా||ం||ర్ష||శా||ం||చ్
 లక్ష్మీ||ప్ర||జ్ఞా||జా||శి||తి||యే||చం||దే||గ||ని||యో||జ్ఞే||వ||చ||ర్ష||శ్చ||శ్చ||శ్చ||శ్చ||
 ద్వి||ర||క||వే||న||సాం||భ||ద్రు||వ్యా||రి||ర||హ||వే||ద||నాం||చ||శ్లో||కాలా||క్ష||మ||వ్వి||మా||శ్చ||శ్చ||శ్చ||
 మ||న||ప్ర||జ||జ్వి||రా||వి||మ||శ్చ||శ్చ||లం||కారే||-||వి||నో||ద||య||తి||ని||వా||స||య||తీ||తి||యో||శ||నా||

శేషంపూర్వవత్ - నాధస్తుజిహ్వోఽవతత్త్రిమహర్ష్యాశ్చమంజక్షముద్రైశ్చ ॥

మూ.౬౮ {తద్యల్లనాయుగబద్ధున్మితేన తావత్సద్యః పరస్పరం
{తులామధిరోహతాం ద్వే | జ్ఞిస్సందమానపరుషే
{తరతారమంతశ్చయన్దవప్రచలితధ్రువరంచపద్మమ్}

౬౮వ్యా||తదితి||తత్ తస్మాత్ లక్ష్మీపరిగ్రహితా-రణాత్ - వల్లనామనో
జ్ఞైః||ని||వల్లస్థానేమనోజ్ఞైఃపల్లధాపితమన్యవనివిశ్యః. యుగవత్తావత్ ఉ
న్మితేనయుగబద్ధున్మితేన సద్యః ద్వే అపిపరస్పరతులా మన్యోన్యసాద్య
న్యంబధిరోహతాంహ్రీన్నవతాం- హ్రీధానాయాంలాట్ - కేద్వేలం
తః||జ్ఞి||స్సందమానాచలం తీవరుషేతరా స్నిగ్ధాతారంకనీనికాయన్యతత్త
థాక్రం||ని||తారకాక్లుః కనీనికేత్యమరః- తవచయః|లంకాః||చలితధ్రువ
రంచలదధ్వుంగంబద్ధంచయుగబద్ధున్మితేనతినంపూర్ణ సాద్యశ్యలాభశ్చ
తిభావః

మూ.౬౯ {వృంతాష్టధంహరతిపుష్పమనోఽహంసంసం
{స్యజ్యతేసరసిజైరరుణాంశుభిన్నైః||స్వాధావి
{కంబరగ్నాననవిధాతవాయుస్సౌరభ్యమీపుష్ప
{రివశేముఖమారుతస్య||

౬౯వ్యా||వృంతాదితి||విధాతవాయుః||భాతవాయుః||స్వాధావికంసై
సగ్నికంకంఠేతవ ముఖ మారుతస్యనిశ్వాస పవనస్యపారధ్యంతాద్యత్సార
భ్యమిత్యథాః-పరగుణేనలన్యగీయగ్నాననంకా)మికగం ధేనేత్యథాః -
ఈపురాప్రమిచ్చువీవజ్జుబద్ధమితితతాకారాదేశః-అనోఽహంసం
వృత్తోణాంశ్లేధంశిధిలంపుష్పంవృంతాత్ ప్రసవబంధనాత్||ని||వృంతంప్ర
సవబంధనమిన్యమరః-హరతిఅదత్తై-అరుణాంశుభిన్నైః తరణిగణోద్భో
ధితైస్సరసిజైఃకమలైస్సహృతత్పురుషేకృబిబహుశమితిన్ద్రమ్యాలలుక్
సంస్యజ్యతేసంగచ్ఛతేసృజేదైవాదికాతా-తఃరిలట్|| ...

మూ.౭౦ {తామ్రోదరేమజితందుమిజల్లపేమనిశ్చాతహా
{రగుభికావిశదంహిమాంధంబిభాతలబ్ధపరధాగత
{యాధరోష్ఠిలస్థితంసదశసార్పిరివద్విప్రీయమ్||

౭౦వ్యా||తామ్రే||తి|| తామ్రోదరేమలరుణాధ్యంతరేమదుమిజల్లపేమ
తరుజల్లపేమ||ని||జల్లనోస్త్రీఃసలయమిన్యమరః-పరితంసిన్ధాతాఃయాఃహ
రగుభికామృత మణయః||తద్వత్ విశదంస్యచ్ఛంహిమాంధంబిబధపరధాగత

యాలభ్యోతా-వతయా||౧|| జరభాగోగుణోత-రత్తియాదవఃఅధరో
పృత్యదీయంత్యత్సంబంధి సదశనార్హిఃదంతకాంతి సహితంబీలాస్తితమ
వలభాతి|| ౧

మూ.౧౦ {యావన్నృతావనిధిరాకమతేన భావరశో}
 {యతావదరుణేనతమోనిరప్రమోతయోధనాగ్రి}
 {సరతాంత్యయివీరయాతేఽప వారిపూంప్రవగు}
 {రుస్సస్వయముద్భవతి|| ౧}

౧౦వ్యా||యావదితి||త్ర తావనిధి పైజోనిధిఃభానుస్సూర్యఃయావత్ - నా
కమతేనోద్గచ్ఛతి||అజఙ్గదమనత్తిత్యనేపదమ్-తావత్ భానావనుదిత
ఏవేత్యర్థః-అహ్నయరుడితి|| ౧||ద్రాగ్ని డిశ్యజ్ఞాసాహ్నయేత్యమరః- అ
రుణేనఅనూరుణా || ౧|| సూరసూతూరుణోనూరుతిత్యమరః - తమః
నిరస్తం-తథాహి-హేవీరత్వయిఆయోధనేమయుద్ధేషు అగ్రిసరతాంపుర
స్సరతాంయాతేనేతితవగురుఃపితారిపూర్వస్వయముద్భవతికిం వానోద్భ
వత్యైవేత్యర్థః-సఖలుయోగ్యేవ్యస్తభారాణాంస్వామినాంస్వయంవ్యా
పారభేదత్తిభావః|| ౧

మూ.౧౧ {శయ్యాంజహత్యుధ యతక్షువినీతనిద్రా)స్తంబేర}
 {మాముఖరశ్యంఖలకషికానై|యేషంబిభాంతిత}
 {రుణారుణరాగయోగాద్భిన్నాద్రితై రికతటాభవ}
 {దంతకోశాః|| ౧}

౧౧వ్యా||శయ్యామితి|| ఉభాభ్యాంపక్షభ్యాంవిసితావ్యవసితానిద్రా
యైస్తేఉధయతక్షువినీతనిద్రాః||అత్రసమానవిషయేఉధశబ్దసానఉధయ
శబ్దబ్రయోగఎవసాధురిత్య సుసంధేయం - యథాహ-తైయటః - అ
త్రాభాదుదాత్రోనిత్యమినిత్యగ్రిహణస్యే దంత్రయోజనమితివృత్తివి
షయేఉధశబ్దసానఉధయశబ్దబ్రయోగో మాధూత్ - ఉధయశబ్దసైన్యవ
యథాస్యాత్ ఉధయచేత్రిత్తిత్యాదిధవతీతిముఖరాణి ఉత్తానవలనాచ్ఛ
బ్దాయమానానిశ్యంఖలానినిగ్రహానికవకాంతితత్తోక్తాఃతేతవస్తంబేరమం
తత్తిస్తంబేరమాహ స్తేనః||౧|| స్తంబేరమఃవిద్యుత్వదుర్యుతత్పురుషేకృతిబ
హుశమితిన్ ప్రమాణలక్ శయ్యాంజహతిత్యజంతియేషంస్తంబేరమాణాం
దంతాఃకోశాభవదంతకోశాఃదంతవట్టలాఃతరుణారుణరాగయోగాత్ బా
లాకారుణ్యసంకరాదైతో భిన్నాద్రితై రికతటా భవవిభాంతిభా

భురక్తాభవవిధాంతీశ్యధాం|| ౧౧

మూ. ౧౩ { దీక్షాకావ్యమూని యదురాః పటమంటపేమనిద్రాంధికాః
యవనజాతువనాయుదేశ్యాః పక్రొత్తశామలినయంతిపు
రోగరానిలేవశ్యః సైంధవశిలాశకలానినాహాః||

౩ వ్యా|| దీక్షాకావ్యః|| యవనజాతునీజాతుః|| జీవనసంభవనవనమన్య
మరణసంసారసంతత్రయతీతశ్యః|| దీక్షాకావ్యయతేమః|| మంటపమ
పటశాలామనీయదురాః|| పద్ధావననాయుదేశ్యాః|| వనాయుదేశ్యవాహరశి
కా|| వనాయుజాతీహలాయుధః|| అమీవాహాః|| తశ్యాః|| నిద్రాంధికాః|| మన్య
క్తావ్రురోగరానిలేవశ్యః|| అహ్వర్యాససైంధవశిలాశకలాః|| సైంధవోలవగా
విశేషః|| ని|| సైంధవోస్త్రీశితశివమ్నా|| బంధంధిని|| భుజమన్యమరణః|| పక్రొ
త్తశావక్ర|| నిశ్వాసేనమలినయంతి|| చలినానికర్వంతి|| ఉత్తందసి|| భుమూ
గసంగ్రహే|| పూర్వాహ్వాకాలేనాశ్వరాంపాయశోలవగాంహితమతి||...

మూ. ౧౪ { ధవతివిరళభక్తిన్మాకనవ్యూహహారస్సవక్తరణ
పరిశేషోద్భవశూన్యాశ్రుదీపాః|| అయమివిదగ
రంసస్వశ్చబోధప్రయుక్తామనుచదతిశుఃస్తే
మంజువాక్పంజరస్థః||

౧౪ వ్యా|| ధవతి|| మూనవ్యూహహారః|| క్లాంతపక్షపూజిప్రక్షపూజా
మూనత్యాదేపిరళభక్తిన్మాకనవ్యూహహారస్సవక్తరణానాంజరిపే
వస్యమండలస్థోద్భవశూన్యాశ్రుదీపాః|| అయమివిదగ
రంసస్వశ్చబోధప్రయుక్తామనుచదతిశుఃస్తే|| అయమివిదగ
రంసస్వశ్చబోధప్రయుక్తామనుచదతిశుఃస్తే|| అయమివిదగ
రంసస్వశ్చబోధప్రయుక్తామనుచదతిశుఃస్తే|| అయమివిదగ
రంసస్వశ్చబోధప్రయుక్తామనుచదతిశుఃస్తే||

మూ. ౧౫ { ఇతిపరదశివాగ్నిప్రసరితుత్రైః|| కుమారశ్శుభరణ
గతంద్రస్తల్యమజ్ఞాంచకారమదః|| కుమారశ్శుభరణ
బోధశిలాదహంసైస్సరగః|| ఇతగః|| గంధైః
తంసువీతిః||

౧౫ వ్యా|| ఇతి|| ఇత్యనేన|| కారేణిరదితవాగ్నిప్రసరితుత్రైః|| కుమారశ్శుభరణ
క్రైస్త్రై|| గ) కుమారశ్శుభరణమదః|| కుమారశ్శుభరణమదః|| కుమారశ్శుభరణ
గతంద్రస్తల్యమజ్ఞాంచకారమదః|| కుమారశ్శుభరణ
బోధశిలాదహంసైస్సరగః|| ఇతగః|| గంధైః
తంసువీతిః||

శుభ మ దేవతామధురం నివర్తిరాజహం నైబాధితేసుకీర్తికాఖ్యమ్
 కంజంగం గాయాభరణం గంగం నైకతం పులిసమిని || తో యాత్థితంతత్తులి
 కం నైకతం సికతామయేమిత్యమరేసిః రాశకా రాఖ్యాజ్జేక్యమ్ త్య
 మః సుశ్రీతీక గ్రహణం పాప్రియశః కైలాసేవాసినస్తస్యోత్కం గౌతమి
 కరనం భవారిత్యనునిధేయః ||

అపదిధిమవసాయశాస్త్రీద్యప్తందివనమభోదిత
 మూరిక { మందితాక్షిత్తు మశలవిరదితానుమాలవేమః }
 { రిశినమాజమగాత్స్వయంవశమ్! }

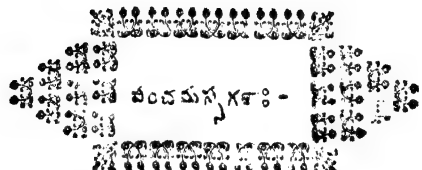
ఇతి శ్రీకాలిదాసకృత రఘువంశే మహాకావ్యే-

చందమన్సర్గః-

౩౬వ్యా|| అథ త్రిలింగభారావాసంతరం అందితానిరుదిరాశితక్షిత్తునియ
 శ్యసోజికాస్త్రీణద్యప్తమవగతందివనమభోదితం ప్రాతఃకాలాదితందిభు
 క్త్యాసమవసాయనిమాఖ్యశ్యత్యైవం తాత్ప్రయమైవ సాశసత్
 వ్యరదితోనుమాలిన్వయంవరోదితోవేమే నైకధ్యాయశ్యరిభోక్తస్సకాన్య
 మంవశస్థం త్రిశినమాజం రాజకీమూహమగాత్ అగవత్ ఇతోగాలుజ
 త్రిగారెకం పుష్పితాగాన్వత్రమేతత్ తమ క్తం అయజనయగదేభ్యో
 మగారోయజనజౌషరగాన్వపుష్పితాగ్రితి ||

ఇతి శ్రీమహాపాధ్యాయకోలచలమల్లివాళసూరివిరదితాయాం

రఘువంశవ్యాఖ్యానాం సంజీవినీనమాఖ్యానం

శ్రీమద్భగవద్గీతా ప్రథమోధ్యాయః

రఘువంశకావ్యే-సావ్యాఖ్యానే-వృషస్థపారంభః-

—०—

మూ-౧ { సతత్ర మండేమమనోజ్ఞపేషాంతింహానసత్థానుకరా }
 { కవత్తు! వైమానికానాం మరుతామకశ్యదాకృవతి }
 { బాన్సరలోకపాలాః॥ }

౧ వ్యా॥ సత్తతి॥ సక్తిజితత్రస్వయంవరస్థానే ఉపచారవత్పురాజోపచార
 యుక్తేషు మండేషు సుఖవానదర్శనార్థం కృత్వా తస్థానవిశేషేషు సింహాన
 వస్థానాధద్రాసనస్థితా మనోజ్ఞపేషామనోహరనైవధ్యా వైమానికా
 నాం విమానైస్సంచరతాం చరతి తత్ ప్రత్యయః మరుతామమరాణాం॥
 ౨॥ మరుతౌ పవనామరావిశ్వమరః ఆకృష్టలీలా ఆత్మసౌభాగ్యదాకృష్ట
 మరుల్లీలానిత్యర్థసాపేక్షత్వేపి గమకత్వాత్సమానః సరలోకం ధూలోకం
 పాలయంతీనరలోకపాలాః కమణ్యోః తత్ప్రత్యయః తాన్మూపాలా అప
 శ్యత్ అస్తి గానగదావృత్తముపజాతితల్లక్షణంతూక్రమ్॥

{ రత్యేకహితానుసయేన గామం ప్రత్యర్పితస్యాం గ }
 మూ-౨ { వివేక్షలేణ | కాకత్స్థమాలోకయతాం సృపాణాం }
 { మనోబయాపేదుమత్తినరాశమ్॥ }

౩ వ్యా॥ రతేతి॥ రతేకామవియాయాః॥ నిరతిస్త్రరవియాయాంచరా
 గేషు రతేస్త్రతేతి విశ్వగృహితానుసయేన స్వీకృతవార్ధనేన గృహితరత్య
 నుసయేన స్వీకృతాః-సాపేక్షత్వేపి గమకత్వాత్సమానః ఈశ్వరేణ హరేణ
 త్యర్పితస్యాంగం కామవివస్థితమజంబలోకయతాం సృపాణాం మనోబద్ధమ
 తినిరాశం ఇందుమత్యాం విస్మహంబధూవ-ఇందుమతీనత్వమేన మజంబ
 హాయనాస్తాన్వరివృత్తినిశ్చిత్కరిత్యర్థః సర్వాతికాయసాందర్యమస్యేతి
 భావః॥

{ వైదర్భనిదిగప్తమసౌకుమారం వైసపోపానవధేనమం }
 మూ-౩ { చమ్! శిలావిధం నైమృగరాజకాబస్త్రంగం సగోత్యం }
 { గమివారురోహ॥ }

౩ వ్యా॥ వైదర్భేతి॥ ఆసౌకుమారం అజిః వైదర్భేణ భోజేన నిదిగప్తం చిదర్పితం
 మంచంబద్ధం కంట్లవైససువిహితేన సోపానవధేన సోపానమార్గైః సమృగరాజ
 కాబంసింహపాతః॥ ౨॥ పాతః పాకోర్భకోదింధః పృథుకక్వాబకశ్చితురిత్యమరః
 శిలానాం విధం నైః ధంగీభిః తుంగం ఉన్నతం సగోత్యంగం వైలాగ్రమివ బధు

రౌహ||

...

...

...

...

{ కర్మాధ్యక్షావతారానైరణోపపన్నమాసేదివాకరత్న }
 మూ-౪ { వదానసంసరిః | భూయిష్ఠమాసీదువమేయకాంతిమ }
 { యూరకృష్ణాశ్రీయితాగుహేన || ... }

౪ వ్యా|| కరాఞ్శ్చైతి || కరాధ్యాకాశేప్రేష్టావతారాః సీలపీతాదయోయన్య
 తేనతస్తరణసంబంధాదివాక్యవివక్షానసంగతంతరత్నవత్ రత్నఖరితంత్రసం
 సింహాననం తసేదివాక అధిష్ఠితవాక సః అజి మయూరకృష్ణాశ్రీయ
 తాగుహేనసేనాన్యానమా || ౧ || సేనానీరగ్నిభూగుణాభిత్వమరః-
 భూయిష్ఠం అత్యంతం ఉపమేయకాంతిః సద్భక్త ప్రభః తసీత్ మయూరన్య
 రిత్రీయాకత్యాత్ తత్సామ్యం రత్నాననన్యతద్వాసా తదాదూఢయూర
 పీతిభావః || ...

{ తాసుశ్రియారాజచరంకరాసుశ్రియాకాన్త్యాకర్త్యాతేజోవిశే }
 మూ-౫ { ర్నిరీక్ష్యః | సహస్రీధాత్వావ్యరువవిధక్తః పయోమ }
 { ఛాంకజ్జీమవిద్యుతేవ || ... }

౫ వ్యా|| తాస్వితీ || తాసురాజచరంకరాసుశ్రియాకాన్త్యాకర్త్యాతేజోవిశే
 షేనత్యర్థః-కయో ముఛాంమేఘానాంక జ్జీమవిద్యుతేవసహస్రధావిధా
 క్తితరంశేమతరణివస్వయమేకవచనీత్యేకంసంక్రాంతతత్వార్థః-కీధా
 విశేషస్యఉదయేనత్యర్థావేనదుర్నిరీక్ష్యః-దుర్దర్శనః అత్తాశ్రియః స్వరూ
 పంవ్యరువత్ వ్యద్యోతిష్ఠ్యద్యద్యోభ్యుజ్జీవితస్సేవదం-ద్యుతానిత్యాత్
 చైరజాతేశేతస్మిన్సమయేవీత్యేకంసంక్రాంతలక్ష్యకతయాతేహంకమపి
 దురానదంతేజఃపాదురాసీదిత్యర్థః || ...

{ తేహంమహారాసనసంస్థితానామూరనైకధృధృతాం }
 మూ-౬ { సమధ్యై రరాజధామ్నారఘుసూనులేవకల్పదుమా }
 { తామివపారిజాతః || ... }

౬ వ్యా|| తేహమితి || మహారాసనసంస్థితానాంశ్రేష్ఠసింహాననస్థానాంఉచా
 రనైకధృధృతాంఉజ్జ్వలపేషధారిణాంతేహంరాజ్ఞాంమధ్యేకల్పదుమా
 తాంసుకదుమాతాంమధ్యేపారిజాతభవసురదుమవిశేషభవ|| ౧ || తే
 దేవతరవోమందారపారిజాతకత్వమరః సరఘుసూనులేవధామ్నాతేజ
 సారరాజభూమైతిపాతేతిశేయేనత్యర్థః అత్రకల్పదుమశబ్దః పంచాన్య
 తమవిశేషవచనోపకల్పయంతిమనోరథా నితివ్యుత్పత్త్యాసురదుమనా

అంకిత (రఘువంశ కావ్యే - నవ్యాభ్యాసే - పద్యస్వరూపః)

శ్రోతలమగతయూత్రయైర్భవ్యమనంధయమకల్పా ఇతి ప్రమాణికల
దుమాభిరంగుః॥

సేత్రప్రజానిపారజనస్యకస్తిప్తిచోయసేర్వాస్సృతతీ
మూ-౨ { స్తిపేతః | మదోతా-తేరేదితపుష్పమృతగంధవి }
{ వేవస్యభిరంగుః॥ }

౩వ్యా॥ సేత్రేతి॥ పారజనస్య సేత్రప్రజానిపారజనమూహానిరావస్య
తీర్ణహోయస్తిన్నజేనిపేతః నివసనోర్వతమోనదృశ ఇన్యన్యః : భరి
మదోతా-తేరేదితపుష్పమృతగంధవి వేవస్యభిరంగుః
జేనిరానిర్వేత్తానిమృతానిమృతాదైదైవ్యకృతపుష్పమృతాభి
రంగుః గాభవస్యవిశేషగంధవిరేఖానాపుష్పమృతాభిరంగుః
కృతమే॥

అథస్తుతేషంభిర్యవ్యజ్ఞైస్సోమగ్రామంశ్యేనరదేవ
మూ-౩ { లోకే | సంహారితాగదునారయోనాథా పెనము }
{ త్పుష్పవైజయతీః ॥ }

౪వ్యా॥ అథా - పురేతి - మనుష్యేతి - త్రిభిరశవ
హ - అథాన్యయజ్ఞైరాజవంశాభిజ్ఞైరంభిరీతివతకైః ॥ ౩ ॥ వ
దినాన్తతివతకాభ్యుదయః - సోమగ్రామంశ్యేనోమనూర్యరంశభవే
రదేవలోకేరాజలూకేస్తుతేతివివేశేష్యతేరేనంబంధః - ఎవము
రరాగ్రివిమాజ్యం - సంహారితేనమంతాత్ప్రసాదితా అగదునార
యోనికారగంధయస్యకస్తిగ్రామపదవైజయతీవతాకాః నమస్కృ
తినతి॥

పురోవిగ్రహావచాత్రయాణాం కలాపిచామధతస్యత్ర
మూ-౪ { హేతౌ | ప్రధానశంభోరితోదిగంతాంస్తూర్యకన్త }
{ మూర్ఘతిమంగళాథా॥ }

౫వ్యా॥ పురోతి॥ కింవచేరస్యోవికతేనమోపేతవచనానిత్రయాయేహ
తేమంగలాపిచామధతానాంఉదతస్యత్రహేతౌ మేఘశస్వి నాదృశ్యాత్
ఉత్కృష్టతాండవకారణోద్ధృతాః కంభాః స్తిగ్రామంగళాధిపంగ
త్రయోజనయాద్యోనవాద్యభూషణితోదిగంరాకామూర్ఘతి
తినతి॥

(౧౮) (రఘువంశ కావ్య-సన్యాభ్యాస-వస్తుగణః) ౧౮

మూ-౧౦ { మనుష్యవాహ్యంచతురంతయాసమధ్యాన్యకన్యా }
 { పరివారశోభి వివేకమంచాంతరరాజమాగణంబ }
 { తింజరాక్ష ప్రవివాహవేషా || }

౧౦వ్యా|| మనుష్యేతి నిత్యవృత్తితీతపతివరాన్వయంవరా|| నిత్యవరా
 చవర్యాభేత్యమర్కః|| నంజ్ఞాయాంభృశ్చుజేత్యానినాఖచ్ఛత్యయః|| ప్ర
 వివాహవేషాన్యాదందుమతీమనుష్యైః|| వాహ్యంబరివారేణపరిజనేనశోభిత
 తురంతయాసంచతురశ్రీవాహనశీలిగాంబధ్యాన్యాధిరుహ్యమంత
 రేమంచమధ్యేయారాజమాగణః|| తంబవేశ||

మూ-౧౧ { తస్మిన్విధానాతిశయవిధాతుః కన్యామయేన }
 { త్రకత్రకలక్ష్మ్యో నివేతురంతఃకరప్రేక్షరేంద్రా }
 { దేహైస్త్రిరాః కేవలమాసనేషు || }

౧౧వ్యా|| తస్మిన్నతి|| సేత్రీశతానామేకలక్ష్మ్యవికృత్యేకన్యామయేన్యా
 రూపేతస్మిన్విధాతుః|| విధానాతిశయస్త్వితి శేషః|| రేంద్రాః|| అంతః
 కరః|| నివేతుః|| ఆసనేషు|| దేహైః|| కేవలం|| దేహైరేవస్త్రిరాః|| దేశోనవివిక్త్యత
 త్రై|| వదత్రచిత్తబహుపురిత్యభాః|| అంతఃకరః|| త్యక్తేనపతనరేంద్రా
 గాంకత్యకత్వవ్యతిరేకపదరాతిశయాభాః||

మూ-౧౨ { తాంప్రత్యభివృత్తమనోరథానాంమహీపతీనాం }
 { ప్రణయగ్రదూత్యః|| ప్రవాళశోభాభవపాదపా }
 { నాంశృంగారచేష్టావిధాబహువుః || }

౧౨వ్యా|| తామితి|| తాంభృదుమతీంప్రత్యభివృత్తమనోరథానాంతీరూ
 ధాభిలాషానాంమహీపతీనాం|| తాంప్రణయగ్రదూత్యః|| ప్రణయః|| స్త్ర
 ధనాప్రేమవా|| ని|| ప్రణయా|| ప్రప్రేమ|| విప్రేమ|| తాంప్రేమాభివృత్తమర్కః|| ప్ర
 ణయేషు|| అ|| గ్రదూత్యః|| ప్రథమదూతిగాః|| ప్రణయ|| ప్రకాశత్వసామ్యద్వూ
 తిత్యవ్యతిరేకః|| వివిధాః|| వానావిధాః|| శృంగారచేష్టాశృంగారవికారాః|| పాద
 పానాం|| ప్రవాళశోభాః|| వల్లవనంబదభవబహువుః|| ఉత్పన్నా|| ఆత్మశృంగా
 రలక్షణం|| రసానాంపనుధాకరే|| శ్లో|| విభావైశ్చనుభావైశ్చసాత్వికైశ్చభిచా
 రిభిః|| సీతానీలస్యరస్యత్వం|| రతిశృంగారరూపత్వే|| రతిరిచ్ఛావిశేషః|| - త
 చోష్ఠకంతత్రై|| వయానోరన్యన్యస్థాయినీచ్ఛాధరి|| ప్రృతేతి|| చేష్టా|| దైవత
 ముఖావలిశేషాదుః|| తే|| తే|| తే|| త్రై|| వోక్తా|| శ్లో|| ధావం|| మనోగతం|| సాహ
 త్యసహితం|| వ్యంజయంతి|| తే|| నుభావాభిభావాతాంభృ|| విశేషస్త్రితా

౧౩౮ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-పదస్పకః-)

దయః॥ తేవతుభావదితగాత్రవాగ్దుష్ట్యారంభనంభవాభి- తత్రగా
త్రారంభభేదా-బైష్టాశ్చోక్తా-అనుభావాకశ్చిదిత్యాదిభిస్సప్తభిః
శ్లోకైశ్చవ్యతి-శృంగారాభాసచ్ఛాయమేత్రైవప్రతిపాదనాత్॥తరుక్తం
శ్లో॥౧౭॥త్రైవానురాగశ్చేత్తిశ్యజ్జైష్యగళాపివా । యోషితోబహునశ్చీ
శ్చేద్రసాభాసస్త్రిధామతభి॥

మూ-౧౩ { కశ్చిత్కారాభ్యాముపగూఢనాశమాలోలతత్రా }
{ భిషతవిరేఖమ్రజోభరంతఃపరివేషబుధిలీలార }
{ విందంభ్రమయాంచకార॥ ... }

౧౩ వ్యా॥శృంగారరెష్టవివిధాబహుపురిత్యుక్తంతావనదశకాయతి॥ కశ్చిది
త్యాదినా- కశ్చిద్రాజాకారాభ్యాంపాశభ్యాంఉపగూఢనాశంగూహీతనా
శంబలాలైశ్చంపదైఃపత్రైఃఅభిహతాస్తాడితాఃవిరేఖాభ్రమరాఃయన
తత్తద్రోక్తం-రజోభిషరాజైఃఅంతఃపరివేషం మండలంబధ్నాతీత్యంతఃప
రివేషబుధిలీలారవిందంబిహదాత్మకంశృజ్జైరాధ్యక్షహితార విందంభ్రమ
యాంచకార-కరస్థలీలారవిందపత్ త్వయాహంభ్రామయితవ్యభిసృపాభి
పాయః॥

మూ-౧౪ { విప్రస్తమంసాదవరోవిలాసిరత్నానువిధాంగద }
{ కోటిలగ్నమ్ప్రాంబముత్యవ్యయధాప్రదే }
{ శంసినాయసానీకృతచారువక్త్రః॥ ... }

౧౪ వ్యా॥ విప్రస్తమితి॥విలసినీలావిలాసిః॥వాకవలనశ్చనంభభిః
కోటిశ్యయః - అవరోరాజా అంసాత్ భుజశిరసః॥౧॥ సంగంభోభుజశి
రోంసోస్త్రీత్యమరః-విప్రస్తంరత్నానువిదంరత్నాభిరతం యదంగదంకే
యూరంతస్యకోటిలగ్నంఅగ్రం॥ ౧ ॥ ఆత్యుక్తాతామాశ్ర
మఃకోట్యభివ్యయంప్రాంబంబుజులంబినీం ప్రజం॥ ౧॥ప్రాంబంబమృతా
లంబి స్యాతాంతాదైవక్షకంచత రిత్యమరః - ఉతకృత్యఉద్భవత్య
సాన్వితంతిశ్యకృతంచారువక్త్రంయస్య సతభోక్తస్త్రియభావిదే
శంస్వభానంసినాయ-ప్రావారోత్తేషాచ్చలేనఅహంతావమేవంపరిరంశ్య
భిసృపాభిపాయః॥

మూ-౧౫ { ఆకుంచితాగ్రాంగుళినాతతోః కించిత్సమావ }
{ జ్ఞాతనేత్రోభః॥ తిర్యగ్విసంసర్వినఖప్రభేదాపా }
{ దేనదైవింబిలితేషవీరమ్॥ ... }

౧౫ వ్యా || అకుంచితేతి || తతఃపూర్వోక్తా దన్యకశ్చిద్రాజాకించిస్సమా
వజాతనత్రోధః ఈవదనాశ్చాతితనైత్ర శాంతిః అకుంచితాః అభుగ్నాః
అశ్రాంత్యయోయస్య తేనతిర్వగ్విసంనస్పిణీసఖ ప్రధాయన్యతే పాదె
హ్నోమహగజ్జయంపీకం పాదపీతంబలిలేఖలిఖితవాణ-పాదాంగుళీ రామా
కంబనోత్పలమత్సమీకమాగచ్ఛేత్తిస్సపాభిపాద్రయః-భూమిలిలేఖకోయం
అతిలక్షణశతీందుమత్సభిరాద్రయః-భూమిలిలేఖనంతులక్షీరినాశేషేతుః ||

మూ-౧౬ { నివేశ్యనామంభుజమానసాధౌతత్సన్నివేశాదధి }
{ శోన్నతాంశః | కశ్చిద్విప్రతత్త్రిభిన్నహారస్య }
{ హృత్సమాధావగతత్సగోభూత్ || ... }

౧౬ వ్యా || నివేశ్యతి || కశ్చిద్రాజావామంభుజంబసనాధౌసప్తేననైకదే
శేవేశ్యసంస్థాశ్చ-తత్సన్నివేశాత్ తన్యవామంభుజస్యసన్నివేశాత్ సజ్జేత
నాత్ అధిశోన్నతోవామాంసి ఎవయస్యసతేధోక్తస్సౌ విప్రతైచరా
వృత్తైశ్చైత్రైకప్రదేశేభిన్నహారః బుంధితహారస్సౌ || ని || కృష్ణవంశాధరే
తికమత్సమరః-సుహృత్సమాధావగతత్సరః-అభూత్-వామపాశ్చేవ
తివైవమత్రేణసంధాపీతుం ప్రవృత్తైశ్చశ్లోకాః - అతపవినృతత్త్రి
త్వంఘటతే-త్వయావామాంశేని వేశితయానహఎవంవాతాణాంకరిష్యే
ఇతిస్సపాభిపాద్రయః-వరందృష్ట్యపరాజ్ఞుభోయంనకార్యకతా ఇతీందు
మత్యాశయః ||

మూ-౧౭ { విలాసినివిధ్రమదంతతమాపాండురంశేతకబ }
{ హామన్యః | ప్రియానితంబాచితసన్నివేశైః }
{ టయామాసేయవానఖాన్తైః || }

౧౭ వ్యా || విలాసినితి || అన్యః అతరయు వావిలాసిన్యాః ప్రియా యాః విధ్ర
మాథాందంతత్రేధూతం అపాండురం శేతకబహాశేతకదళం || ని || దళేపి
బహామత్సమరః-ప్రియానితంబేచాచితసన్నివేశైః అధ్యస్తసిజ్జేతత్రేన
ఖాన్తైః విపాటయామాసే-విదారయామాసే - అహాతవనితంబేవంసఖ
వ్రజాదీదాస్యామితిస్సపాశయః-తృణచ్ఛేదకవల్లీశత్ర పాటకోయమత
లక్షణఇతీందుమత్యాశాంగీకృతమ్ ||

మూ-౧౮ { కుశేకయాతామృతతేనకశ్చిత్కారకభాధ్వజ }
{ లాఽఛనేనరత్నాంగుళీయప్రధయానువిధాను }
{ దీరయామాససలిలమహౌ || }

౧౪౦ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-వస్తస్యగణః-)

౧౨వ్యా॥ కశేకయేతి॥ కశిద్రాజాకుశేకయంశతప్రితమివతామ్రం
లంయన్యతేన॥ నిశతత్రంకుశేకయమిత్యమరః-శభారూపాంధ్వజాంలా-
చనానియన్యతేనకరేణలంగుళీమభవానిలంగుళీయానిడుమిణకాః ॥ ౧౩
లంగుళీయకమూమికేత్యమరః ॥ జిహ్వీమూలాంగుళేశ్చకతిభత్రత్య
యః-రత్నానామంగుళీయానితేహంప్రిధయానిమిద్ధాన్వ్యస్తా-అ
క్షపాశకాః॥ ౧౪॥ అక్షప్రదేవనాః పాశకాశ్చత్యత్యమరః-నీలీలంధా
తథాఉదీరయామానఉద్భిక్షేతలహంత్వయాసహంవరంశ్యతి నృపాభి
యః-అక్షచాతుర్యేణకాపురుషకతీందుమత్యభిప్రాయః-అక్షమాదీవ్యతి
తిశ్చితినిషేధాత్ ॥

మూ-౧౯ { కశిద్రాజాభాగమవస్థితేపి న్యసన్నివేశాద్యతి
లంఘినీవ | రత్నాంశుగర్భాంగుళిరంధ్రమేకం }
వ్యాపారయామానకరంకీటం ॥

౧౩వ్యా॥ కశిదితి॥ కశిద్రాజాయథాభాగంయథాస్థానం అవస్థితేనస్వ
స్థితేకాత్వ్యతిలంఘినీవస్త్యస్థానాచ్చలితకవకిరీటరత్నానాంకీటకతా
నాంఅంశవంగధ్యేషాంతానిలంగుళీరంధ్రాణియన్యతంఎకంకరంవ్యా
పారయామాన-కీటవస్తమశిరసిస్థితామపితావ్చారంసమన్యతినిపాభి
ప్రాయః-శిరస్యస్తహస్తంఅయమపలక్షణకతీందుమత్యభిప్రాయః ॥

మూ-౨౦ { తతోన్యపాణాంశ్చతవృత్తవంశాపుంవత్సగల్భా
ప్రతిహారక్షీపాఃస్పృశ్నికవళంమగధేశ్వరశ్య }
నీత్యాకుమారీమదత్సనందా ॥

౨౦వ్యా॥ తత్యతి॥ తతఃఅనంతరంన్యపాణాంశ్చతవృత్తవంశాశ్చతనృజవరి
త్రీకులేత్యథాః-సాపేక్షతేపిగమకత్యాస్సమాసః-ప్రగల్భావాగ్నిసీమ
నందాఖ్యాప్రతిహారంద్వారంరక్షతీప్రతిహారక్షీద్వారపాలికాకర్త
ణ్యోప్రత్యయః-టిడ్డాంజిత్యాదిసాక్షి-ప్రాక్ప్రధమంకుమారీంశం
దుమతీమగధేశ్వరశ్యస్పృశ్నికవళంసమీపంసీత్యాపుంసత్పుంసాం
తుల్యతేనతుల్యంక్రియాదేద్యతిరితవత్ప్రత్యయః-అవదత్అవాదీత్ ॥

మూ-౨౧ { అసౌశరణ్యశ్శరణాస్తుఖానామగాధసతోన్యగ
ధక్షితిష్ఠః | రాజాప్రజారంజనలభ్యవణాఃపరం }
తపోనామయథాథానామా ॥

౨౧వ్యా॥ అసావితి ॥ అసారాజా-అసావితి పురోవర్తినోనిదేశశః-ఎ

మత్తరలాపిద్రక్ష్యం - శరణోస్తుభానాంశరణాథికానాంశరణోరక్షణేనా
 సన్సమధాంతత)సాధురితియత్ప్రత్యయః-శరణంధుతిమకాఃశర
 య్యతిసాధురుక్తిఃమూలావలంకారాధనిత్యఃగంభీరస్వభావః॥౨॥నత్వంగు
 శేపిశాచాదాబలేద్రవ్యస్వభావయారితివిశ్వః-మగధాఃజనకదాఃతేమన్
 త్వాఅస్మదంయస్యనిమగధప్రతిష్ఠః॥౩॥ప్రత్యహక్యత్వమాస్మదమిత్యమరం-
 ప్రజారంజనేలభవర్ణవిచక్షణఃయద్యాప్రజారంజనేనలభ్యోతే-ద్వఃపరాశ
 మా)తానయతీతిపరంతపఃపరంతపాభ్యోవిషవత్సయోస్తాపేరితిభుచ్
 ప్రత్యయఃపిభుహిన్వతిహిన్వః - అరువికషదిత్యాదిసాముమాగ
 నుః-నామేతిప్రసిద్ధాయథార్థంనామయస్యని-యథార్థనామా-శత్రు)సం
 తాపనాదిలిభావః॥

...
 {కామంసృపాన్సంతునహస్రశోన్యరాజన్వతీమాహు}
 మూ-౨౨ {రనేనభూమిమనక్షత్రతారాగ్రహసంకులాపిజ్యోతి}
 {ప్రతీచంద్రమనైవరాత్రి॥}

౨౨వ్యా || కామమితి || అన్యేసృపాఃకామంసహస్రశస్సంకు - భూ
 మింలనేనరాజన్వతీంశోధనరాజవతిమాహుః - నైశాదృశఃకల్పిదస్తీత్య
 భాః || ౨ || సురాజ్ఞదేశేరాజన్వాకస్యాత్రశోన్యత్ర)రాజనానిత్యమ
 రః - రాజన్వాన్సారాభ్యతినిపాతనాత్సాధుః - తథాహనక్షత్రై
 రన్విన్యాదిభిః తారాభిః సాధాగజైజ్యోతిఃసింహైర్బ్రహ్మైర్బాహుదిభిశ్చసం
 కులాపిరాత్రిః చంద్రమనైవజ్యోతిరస్యాప్రతీతి జ్యోతిప్రతీతినాన్యేనజ్యోతి
 ప్రతీత్యభాః॥

... ..
 {ప్రియాప్రబంధాదయమధ్వరాణామజనమాహు}
 మూ-౨౩ {తనహస్రనేత్రః | శచ్యాశ్చిరంపాండుకపోలలంబా}
 {న్తందారశూన్యానలకాంశ్చకార॥}

౨౩వ్యా॥ప్రియేతి || అయంపరంతపఃఅధ్వరాణాంప్రతూనాంక్రియాప్ర
 బంధాత్ అనుష్ఠానసాంకత్యాత్-అవిచ్ఛిన్నానుష్ఠానాదిత్యర్థః-అజనిం
 నిత్యం అహూతనహస్రనేత్ర)స్పికాదిరంశచ్యాః అలకా పాండుకపోల
 యోలింబాగ్రస్తాః-పిచాద్యచ్-మందారైకల్పదు)మకుసుమైశ్చ
 న్యావకార-ప్రోపితభక్త్యాకాహికేశసంసారంసకున్వంతితిభావః-
 ప్రోపితమలినాకృతేతిస్తరణాత్॥

మూ-౨౪ { అనేచేదిచ్చసిన్ధుహృదయాం హణింవరే శ్లోనగుక్తు
 పశే | హి సాదనా తాయనస్థితానాం నేహాత్మ }
 } వంపువృథరాంగనానామ్ | ... }

౨౪ వ్యా|| అనేనేతి || వర్ణనః శైరణీ యేన-వృణోతే రాజాదికః || వృథా ఏన్మ
 ఇతి ఏన్మ ప్రశ్నయః-అనేన రాజాగృహ్యమాణం హణిం ఇచ్చసిచేత్ హణిగ్
 హణిమిచ్చసిచేనేత్యర్థః-ప్రవేశేపురత్రప్రవేశకాలే హి సాదనా తాయనసం
 స్థితానాం రాజభవనగనాత్పితౄణాం లేవృథరాంగనానాం హటప్రరాం
 గనానాం నేహాత్మ వంకురు-సర్వోత్తమానాం తాసామపి వర్జనీయాభవి
 వ్యసితభావః || ...

మూ-౨౫ { ఏకంతయోక్తైతమవేక్ష్యకీం చిద్విస్రింసి దూర్వాకమ
 ధూకమాలాః ఋజుప్రణామక్రియయైవ తస్మిన్ ప్రత్యా }
 { దిచేనైవ మభావమాణా || ... }

౨౫ వ్యా|| ఏవమితి || ఏకంతయానునందయా ఉక్తైశ్చ తిథంతరంతకం అవేక్ష్య
 కీం చిద్విస్రింసి నీ దూర్వాం కాదూర్వా చిహ్నమధూకమాలాగుడపుష్ప
 మాలాయస్యాస్మా || ౨ || మధూకేతుగుడపుష్పమధుదుగ్మావిత్వమ
 రః - వరణైశ్చిలప్రయత్నే శిభావః తస్మిన్ ఇందుమతీ ఎనంస్పకం అభావ
 మాణా ఋజువ్యభావశూన్య యాశ్చిణామక్రియయైవ తస్మిన్ ప్రత్యాదిదేశ
 కరిజహర || ...

మూ-౨౬ { తాంబూలవేత్రిగ్రహణేనియక్తారాజాంతరం రాజ
 సుతాంసినాయ | సమీరణాత్థైవ తరంగరేఖాకర్తాం }
 { తరంగానసరాజహంసీమ్ | ... }

౨౬ వ్యా|| తామితి || సైవ సునందైవ కన్యాచిత్తజ్ఞత్వాదితిభావః-వేత్రిగ్రహ
 ణేనియక్తాదౌ వాః కీసునందా తాం రాజసుతాం రాజాంతరం అన్యరాజా
 సంసినాయ-సయతి ద్విణకమణకః-కథమివ సమీరణాత్థా వాతొత్పన్నత
 రంగరేఖా ఉర్తికజ్జిః మానసేన రసియా రాజహంసీ తాం కర్తాంతరమివ

మూ-౨౭ { జగాదైవామయమంగనాధస్సరాంగనాప్రాధికయా
 వసక్రిందినీతనాగణిలసూత్రానైరైంద్రం కదంధూ }
 { ముగతాపిభుజైః || ... }

౨౭ వ్యా|| జగాదేతి || ఏనామయమతీం జగాదచ-తిమితి - అయం అంగనాధః
 అంగదేశాద్భిక్తమంగనాధీప్రాధికతాకామితాయావసక్రియస్యైవ

తథా క్రి-పురాకిలవసంభందగ్రహణాయాథాంభందగ్రహణాయనంబకామ
 మంతాపురకథాక్రంది - కించసూత్రకారైఃగజశాస్త్రకృత్సింహలఖ
 యాదిభిమహాపిఠాభివినీతనాగఃశిఖితగజఃకిల - కితత్తైశిహ్య - ఆ
 తవచూరుగతాపిందగ్రింబదంభదైగ్రీవ్యగ్ధంభదై - భూలాకగత
 ఏవస్వగఃసుఖమనుభవతీత్యథః - దిగ్దశాపురదేవపితసేవ్యత్వంబ
 దగ్రింబదంభదైపురాకిలకుతశ్చిహ్నాశారణాత్ భువమపి తీరాం దిగ్దశ
 గఃమాలోక్యన్వయమశక్తింబదాభ్యమజ్ఞయానీతైదేవపితాభిః
 నీతేవశస్త్రేణగజాన్వశీత్య భువనంప్రదాయం ప్రవతాయదితిక
 థాగీయతే॥

{ అనేవపర్యానయతానగ్రిందూన్మకృతాఫలస్థూలత
 మూ-౨౦ { మాత్రస్తనమప్రత్యర్థితాశ్చత్రువిలాసినీనామున్మ }
 { వ్యసూత్రేణవివైవహారాః॥ }

౦౧వ్యా॥ అనేనేతిశత్రువిలాసినీనాంపుస్త్రీణాంస్తనమకుచేమయతా
 ఫలస్థూలతమాత్రమిందూనశ్చిందూన్మనిమిందూన్మనిమిందూన్మనిమిందూన్మ
 త్రవిశ్వః-కర్యానయతాభ్యుత్పాదాదితిభావః అనేసంకరాధేనన్మవ్య
 త్రవిశ్వసూత్రేణవిలాసినీనాంవపప్రత్యర్థితాః-అవిచ్ఛిన్నాశ్చిందూన్మ
 త్రవిశ్వసూత్రేణత్వూత్రహారాద్యమేవత్రవివైవహారాః॥

{ నీనర్గభిన్నాన్విదమేకసంస్థమస్తికద్యయంశ్రీశ్చనర
 మూ-౨౧ { నవతీచ కాంత్యాగిరాసూన్వతయాచయోగ్యాత్వ }
 { మేవకల్యాణితయస్త్రీయా॥ }

౦౨వ్యా॥ నీనగేతి॥ నీనగేతిన్వభావతఃభిన్నాన్విదభిన్నాశ్చిందూన్మ
 వస్తానవిరోధీశ్చర్గ-శ్రీశ్చనరనవతీచేతద్యయంలస్తికాంత్యాగిరాసూన్వత్రీసం
 స్థానీశ్చర్గతదే సంస్థంభయమహసంగతమిశ్చర్గ-హేకల్యాణి బహ్వ
 దిభ్యశ్చేజ్జిమ్ - కాంత్యాగిరాసూన్వతయానత్వప్రయయాగిరాచయోగ్యా
 సంసకాహేకద్యమేవతయాః శ్రీనరన్వోస్త్రీయా - నమానగుణ
 యోయవయోద్ధాంబత్వయజ్యేతేతిభావః - దక్షిణనాయకత్వంచాశ్చ
 భవ్యతే-తదుక్తం॥ శుక్లన్వతేదక్షిణా॥

{ అథాంగరాజాదవతాశ్చవస్తుర్నాహిజన్యామవద
 మూ-౩౦ { తు-మారీ నాసానికామ్యానచవేదసమ్యక్ప్రస్తుంస }
 { సాభిన్నరుదిహాలోకః॥ }

౩౦వ్యా || అథతి || అథహమారీలంగరాజాత్ చతుఃఅవతార్యఅవసీయేః
ర్థః-జన్యాంమాతృసభీంసునందాంయాహిగచ్ఛేత్సవదత్ - అథవాజనీ
ధూంవహతితిజన్యావధూదాంధనాతాంయాహిగచ్ఛేత్సవదత్ || ౨ ||
న్యామాత్మసభీముదోః | జన్యావరవధూజాతిప్రియతుల్యహితేషుచేతివ
ద్యయేఽవిశ్వే-అథవాజన్యావధూభృత్యా||౨|| భృత్యాగ్రాపినవోథా
కృతీకేవః - సంజ్ఞాయాంజన్యాఇతియత్ పృత్యయాంతోనిహితః-
తాహవృత్తికారః - జనీంవధూంవహంతీతిజన్యాఃజామాతుర్వయస
ఇతియచ్ఛామః || ౨ || జన్యాస్నిగ్ధావరస్యయతి-తత్సవ్యముపల
భాగ్భుక్త్యుదోధః - నచాయమంగరాజేనిమిధాదృశ్యదోషాన్నాపి
స్యదోషాద్యత్యాహ - నేత్యాదినా - ఆసౌలంగరాజఃకామ్యైవ
యః - నతిన - కింతుకామ్యుపపేత్సర్థః - సాకుమారీచనమ్యక్ -
మంవిపేత్తుంపేదేవ - కింతుపేదైత్యర్థః - కింతులొకజననిన్నర
న్ద్రా-గురువనిపింధితి-స్మై చిన్నగోచరే కింకుమకానహిఇచ్ఛానియంత
శిశ్యశిశిభావః||

మూ-౩౨ { తతఃకరందుప్ససహం దివ్యద్భిర్భువననియక్తా
బ్రతిహారమాహా | నిదర్శయామాసేవిశేషదృశ్య }
{ దుందుసవోత్థానబువేందుమత్రై || }

౩౦వ్యా||తతఃఇతి||తతఃఅనంతరంప్రతిహారమాహాద్విరదేశేనియక్తావ
హాశీ||సీ||స్త్రీద్వార్యాకరంప్రతిహారశ్శయరః- దివ్యద్భిశ్శత్రుభిః
ప్ససహందుస్సహంశూరబుత్సర్థఃవిశేషేషాదృశ్యందర్శనీయంరూపవం
బుత్సర్థః - జనంఅన్యంసృజంరాజానంసవోత్థానంసవోదయంఇందుబువ
దుమత్రైనిదర్శయామాస-ప్రదర్శయామాస||

మూ-౩౨ { అప-రివాధోయముదగ్రిచాహుర్వికాలవహస్తసు
వృత్తమధ్యః | ఆరొశ్యచక్రభ్రమముష్ణతేజాస్త్ర్య }
{ ప్రేవయతోల్లిభితోవిధాతి || }

౩౧వ్యా || అపంతినాధఇతి || ఉదగ్రచాహుః దీర్ఘచాహుః వికాలంవత్
యశ్యసేవికాలవహస్తసువృత్తమధ్యఃకృతవర్తులమధ్యః- అయంరాజా
వంతినాధిభివంతిదేశానామిశ్వరః-త్వష్ట్రాపిశ్వఃర్మణా- భర్తుఃతేజో
గమసహమానయాదుహిత్రానింజ్ఞాదేవ్యాప్రాధికారేనేతిశేషః - చక్ర
భ్రమంద్రాకారంశస్త్రీత్రైవినియంత్రం || ౨ || భ్రమంబునిర్ణ

(౧౯) (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-వృత్తసంగః) ౧౪౫

భా)ంతాకుండాభ్యోకిర్నియంత్రకభితివిశ్వః-అరోవ్యయత్నేనఉల్లిఖితః
నిశాతీతభ్యధః-ఉష్ణతేజాస్సూర్యభవవిభాతి-అత్ర) మారగంజేయః॥
శ్లో॥విశ్వకర్మాత్ప్రదుష్టాతత్కృకదీప్తివేవినన్వతా| భ్ర)మమారోవ్యతతైః
శ్వాతనాయోషచక్రిమభి॥

మూ-౩౩ { అన్యప్రయాణేమనమగ్రశక్తైశ్శ్రేణైరైర్వాజ
భిరుత్థితానికుర్వంతిసామంతశిఖామణీనాంప్ర }
భాశ్రోహస్తమయరజాంసి॥

౩౩వ్యా॥ అన్యోత్థితమగ్రశక్తైశ్శక్తిత్రయనంతస్సన్యప్రపంతినాథన్యత్ర
యాణేమజైత్రయాత్రాసుఅశ్రేణైః వైరోగమైవాజభిరత్రైః ఉత్థి
తానిరజాంసిసామంతానాంసమంతాద్భవానారాజ్ఞాంయశిఖామణ
యఃతేషాంప్రభాప్రగోహస్తమయంతేజోంకురనాశంకుర్వంతి-నాస్తైరే
వాన్యశత్రవఃపరాజయంతిభితిభావః॥

మూ-౩౪ { ఆసామహాకాళనికతనన్యవసన్నదూరైఃపం
ద్రమాభేఃతమిన్సృజయేపిసహవీయాభిజ్యోత్ }
త్సావహానిర్విశతిప్రదోహా॥

౩౪వ్యా॥ అసావితి॥ అసాప్రపంతినాథఃమహాకాళంనామస్థానవిశేషః తదే
వనికేతనంధానంయస్యతస్యచంద్రమాభేఃకర్వన్యలదూరేనమివేవనకేతి
ప్రమా-అతేషామహాకాళతమిన్సృజయేపిసహవీయాభిస్సహజ్యోత్సావ
వతశ్చంద్రికావతఃకదోహారాత్రిః నిర్విశతిఅనుభవతిలినిత్యజ్యో
త్సావహానిర్విశతిప్రదోహానాన్యస్యేతిభావః॥

మూ-౩౫ { అనేనయూనానహపాథివేనరంభోరుకద్భి
న్ననసోరుచిస్తైశిప్రాతరంగానిలకంపితా }
సువిహతుముద్యానవరంపరాసు॥

౩౫వ్యా॥ అనేనేతి॥ రంభేకదలిస్తంభావ ఉరూయస్యాస్సారంభోరూః త
స్యాస్సంబోధనంహేరంభోరుఉరూత్తరకదాదావమృత్యుత్పాజ్ఞిత్యయః
నదీతావధ్రస్వీయునాఅనేనపార్థివేనరాజ్ఞానహాశిప్రానామతత్రిత్యానదీ
తస్యాప్రరంగానాంఅనిలేనకంపితాసుఉద్యానానాం వరంపరాసుచక్షు
సువిహతుంతేతవమనసేరుచికద్భి-స్పృహస్తీమిత్యధః॥ ౧॥ అభివం
గేస్పృహయాంచగధస్తావరుచిస్త్రీయామిత్యమరః॥

మూ-౩౬ {తస్మిన్నభివ్యోతితబంధువత్సవితావనంతో}
 {మీలశత్రుశంకా బబంధసానోత్తమసాకు}
 {మార్యాకుముద్యతీభానుమతీవభావమ్||౩౬}

౩౬ వ్యా|| తస్మిన్నితి|| ఉత్తమసాకుమార్యాఉత్కృష్టాంగమాదవాసాఇం
 దుమతీలభివ్యోతి తాఃఉల్లసితాః బంధవవవత్సవి యేనతస్మిన్ శత్రుతాపే
 నతేవసానంతోమీతాశత్రుపవవశంకాఃకదామాః యేనతస్మిన్-లవంతినా
 ధేకుముద్యతీకుమరినీతి కుముదనదవేతసేభ్యాత్తతులితిత్తత్వవశిత్యయః
 భానుమతీలంశుమతీవభావంచిత్రంనబబంధ - నతత్రానురాగంచకారే
 క్యథాః-బంధూనాంకద్యతేనశత్రుశాంబంకత్యే నవనిరూపితాత్ రా
 జ్ఞాన్మూర్ఖసామ్యంవ్యవ్యతే||

మూ-౩౭ {తామగ్రతస్తామరసాంతరాభామనూవరాజః}
 {శ్యామశైరసూనామ్|నిధాయశ్శృష్టింలలితాంబి}
 {ధాతుజ్జగదభూయస్సుదతీంసునందా||...౩౭}

౩౭ వ్యా|| తామితి|సునందాతామరసాంతరాభాంకద్యదరస మానకాం
 తిం-కనః గాఢీమత్యర్థః- గుశైఃసూశీలాంబిః|అనూనామధికామిత్యర్థః
 శోభనాదంతాఃయస్మాన్తంసుదతీం- వయసిదంతస్యదత్తృకదతా|దేశః
 ఉగితశ్చైకీకీదతాంప్రసృతాంబి|సిద్ధాంవా.విధాతుంలలితాంశృష్టింమధు
 రసర్థాం|స్త్రియమిత్యర్థః|అనుగతాంబియేషు తేఅనూపానామదేశాః.
 ఋక్సూ-ఘ్రియాః|ధామానమృతిలక్ష్మిత్యయః|సమాసాంతః ఉదనోదేశశ్చ
 తూర్వాకారాదేశః. తేషాంరాజ్ఞాంఅనూపరాజన్యలగ్రతః|నిధాయశ్శృష్టాన్మూర్ఖ
 భూయఃప్రసంజగదఉవాచ

మూ-౩౮ {సంగ్రామనిర్విప్ల సహస్రీబాహురహ్మాదశః}
 {ద్వీకనిభాతయూజః|అనన్యసాధారణరాజః}
 {శస్త్రోబభూవయోగీలకాతాపిర్మః|| ...౩౮}

౩౮ వ్యా|| సంగ్రామితి||సంగ్రామేషుయుద్ధమనిర్విప్లంఅరుహతాఃస
 హస్రీంబాహునోయన్యసతథోక్తః - యుద్ధాదన్యత్రవిభుజవద్యశ్యతృ
 త్యర్థః-అష్టాదశసుద్వీపేషునిభాతాః|యూజః యేనసతథోక్తః- సర్వక
 త్రియాపహగ్వహమశ్వేతిభావః-జరాయుజావిసర్వభూతరంజనాత్ అన్య
 సాధారణోసభవతీత్యనన్యసాధారణః|రాజశస్త్రోయన్యసతథోక్తః|యోగీ
 బ్రహ్మచారిత్వర్థః- సకీలభగవతోదత్తత్రేయాన్లుయోగభిప్ర

భీతి-కృతవీర్యస్యావత్యం పుమా-కాతక-వీర్యోనామ రాజాబహువళి -
అయంచాన్యమహిమా సర్వోపి దత్తాత్రేయవరశ్చ సాద లబ్ధఇతిభారత
దృశ్యతే||

మూ-౩౯ {అకార్యదంతానమకాలమేవప్రాదుర్భవం}
{శ్వాసధరఃపురస్తాత్| అంతశ్శరీరవ్యపియః}
{ప్రజానాం ప్రత్యాగిదేశావినయంవినతా||}

౩౯వ్యా||అకార్యేతి||దంతాశ్చక్షుఃయఃకాతకవీర్యఃఅకార్యస్యఅనతా-
ర్యస్య దంతయాశరీరమ్యమితి బుద్ధ్యా సమకాల మేకకాలమేవయథాత
థాపురస్తాదగ్గీచాసధరః-ప్రాదుర్భవస్సకవిజానాంజనానాం||ని||ప్ర
జాస్యాత్సంతతాజనత్యస్యమరః-అంతశ్శరీరేమంతఃకరణమశరీరశబ్దేనమ
నశించ్రియంలక్ష్యతే-అవినయమనరాధమవీశిత్యాగిదేశ-మానసానిరా
ధమవీనివారయామాసేత్యథాఃఅన్యేషువాకా-యాశరాధమాత్రీప్రత
తాకరఇతిభావః||

మూ-౪౦ {జ్యోబంధనిష్పంద భుజేనయస్యనిశ్చలదృష్టం}
{క్తిశరంశరణి కారాగృహేబద్ధితవాసవే}
{నలంకేశ్వరణోపితమాప్రసాదాత్||...||}

౪౦వ్యా||జ్యోబంధేతి || జ్యాయామూర్ధ్యావబంధనిష్పందానిశ్చేష్టాయ
కాయస్యతేనజ్యోబంధోఽనిధాత్ దీప్తుః-వినిశ్చలంతీవక్త్రాణాంముఖ
నాంబంధరాదగ్గముఖీయస్యతేన-నిజకతేవాసవోయేనతేన-ఇంద్రివిజ
యనా-ఇంద్రిదయోజ్యనేనజతపాయావపేతిభావః-లంకేశ్వరేదశా
వ్యవయస్యకాతకవీర్యస్యకారాగృహేబద్ధవాగారే||ని||కారాస్యాద్బంధనా
యత్యత్వమరః-అప్రసాదాత్అనుగ్రహవ్యంతంఉపితంస్థితం-నప్రసనశే
కవేక్తి-ఏతత్ప్రసాదవతస్యమోహోపాయేనదమోత్సాహితభావః||

మూ-౪౧ {తస్యాన్వయేయాశిరెవజాతఃప్రతీతితత్త్వా}
{గమవృద్ధసేవీయేనశ్రియస్సంప్రయదోష}
{రూఢంస్విభావలోలేత్యయశఃప్రమృష్టమ్||}

౪౧వ్యా||తస్యేతి||అగమవృద్ధసేవీశ్చతవృద్ధసేవీప్రతీతితత్త్వాత్యతిశేషః-
షఃభూషణితస్యకాతకవీర్యస్యఅన్వయేవం శేజాతేయేనప్రతీపెనసంశ్రి
యస్యేఅప్రయస్యపుంసఃదోషైఃవ్యసనానిభిఃరూఢంఉత్పన్నంప్రియస్సం
ధి-స్విభావలోలాప్రకృతిదండలాశ్చత్యేవంరూఢంఉత్పన్నంప్రియస్సం

౧౪౮ (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-పదస్సగణః-)

మృష్టం నిరస్తం-దుష్టాశ్రయత్యాగశీలాయాః శ్రియః క్రికృతిచాకలః
వాదః మూఢవిసవరికల్పితభృత్యభణః- అయంతుదోషరాహిత్యాన్నకదా
దవిశ్రియాత్యభ్యుత్తిధావః||

మూ-౪౨ { ఆయాధనకృష్ణగతిం సహాయమవాశ్యయః క్షత్రి }
{ యశాశరాత్రిమ్ | ధారాంశితాం రామచరణ్య }
{ ధన్యసంధావయత్యుత్పలకత్రసారామ్||... .. }

౪౨|| వ్యా|| ఆయాధనభితియః క్రితీతి ఆయాధనే యుద్ధే|| ని యుద్ధమాయా
ధనం జన్యమిత్యమరః-కృష్ణగతిం కృష్ణవత్సా నమగ్నిం సహాయమవాశ్య
క్షత్రియాణాం కాశరాత్రిం సహారాత్రిణమిత్యభణః రామచరణ్యధన్య
జామదగ్న్యచరణో|| ద్వయోఽకుతారః స్వధితిః పరశుక్లచరణ్యధభృత్యమర
శీతాం త్రీక్షణం ధారాం ముఖం|| ని|| ఖడ్గాదీనాం దనిశితముభేధారాశ్రిక్తి
తివిశ్వః-ఉత్పలకత్రస్య సారభవసారోయస్యాస్త్రం తథాభూతాం సంధా
యతిమనుతే . ఏతస్సగగజగీషయాఽగతాం రిభూన్వయమేవరహే
మూతిభవతావైశ్వానరేణ దత్తవర్యం రాజాదహ్యం తేతథాగతా
త్రవభిభారతీకథాత్రానుసంధేయా||

మూ-౪౩ { అస్యాంకలక్ష్యైర్భవదీఘబాఘామాహీప్త }
{ తీవక్రితం బకాం దిమ్ | ప్రిసాదజాలైః జలపే }
{ నిరమ్యాం రవాం యదిపేక్షీతుమప్రిమణి|| }

౪౩|| వ్యా|| అస్యేతి దీఘబాఘాః అస్య ప్రతీవన్య అంకే లక్ష్యైర్భవః
ప్రసేష్యైత్యభణః-ఆసేలయం బిష్ణుశుల్యభిత్త్యభ్యతే- మాహీప్తతీనా
అస్య సగతీత్యావక్రిస్తాకారవసనితం బిః తస్య కాంఠీం గతనాభూతా
లానాం పేణ్యాఖివాహేణరమ్యాం|| ని|| ఓఘః క్రివాఘాపేణేచేరిహ
యధః-తాంరేవాం సమదాం ప్రసాదస్య జాలైః గవాక్షే|| ని|| జాల
మూహానాయోగవాక్షయోగకాపీత్యమరః-పేక్షీతుం ద్రష్టుం కామ
బాధితప్రియది-ఏసంప్రసేష్యైర్భవేణాన్వయః||

మూ-౪౪ { తస్యాం ప్రకామం ప్రియదశేనోపసహితీశో }
{ రుచయే బహువశరత్పప్రిమృష్టాబుధరోచిణ }
{ ధన్యశీవశర్యాత్తత్రోసశిన్యా|| }

౪౪|| వ్యా|| తస్యాభితి|| క-మంప్రియం ప్రతీకరందర్శనం యన్యసోప
సయోపిత్యభణః-సోహితీశోశరధాప్రమృష్టాం బుధరోచిణోధనిర

భూవరగం:- కర్మాక్షకశంపూణకాకశం శశీనలిన్యాక - రిస్యాం తిందుమ
త్యాంరుచయేనబహువ-రుచినాజీజనదిత్యధాం-లోకోభిన్నరుచిరిభావం॥

సాశూరసేనాధిపతింసుషేణముద్దిశ్యలోకాంతరగ్
మూ-౪౫ { తరీతివామ్|అచారపూతాధయవంశదీపంశుద్ధాంతం }
మ్యోజగదేకుమారీ॥ ...

౪౫వ్యాసీతేతి॥లోకాంతరేస్వగౌణదావపిగీతా కీర్తికార్యస్యతంఅచారేణ
పూతయోశ్శద్ధయోఃఉధయోవ్యంశయోమాతాపితృకులయోఃవీడింత)
కాశకం-ఉధయవంశేత్యత్రఉధయశత్రువన్నిర్వాహః-శూరసేనానాందే
శానామధిపతింసుషేణంనామనృపంఉద్దిశ్యలభినంధాయ - శుద్ధాంతర
మ్యోలంతఃపురహలికయ్యాకమణ్యాన్-టిడ్డతిజీవ-సాకుమారీ-జగదేఉ
క్తా॥నిశుద్ధాంతశ్చావరోధశ్చేత్యమరణం॥ ...

{ నీపాన్వయిపార్థివపయజ్వా గుప్తేశ్వమాత్రిత్యవశ)
మూ-౪౬ { స్మరణా సిద్ధాశ్రమంశాంతవివేకస్యనైవైవైశ్చిన్య)
{ కొపుత్యస్యజేవిరోధం॥ ...

౪౬వ్యాసీతేతి॥యజ్వావిధివదిష్టవాణాంసుయజ్తోజ్వనానితిజ్వనిత్రత్య
యః॥నియజ్వాతుబధి నేష్టవానిన్యమరణ-పదపార్థివఃనీపానామన్వయాయ
స్మేతినిపాన్వయిఃనీపవంశజః-యంసుషేణంఆత్రిత్యగుప్తేజ్జానమానాదిభిః
శాంతంప్రసన్నంసిద్ధాశ్రమంబుష్మశ్రమంపత్యప్రాప్య-నైవైగజసింహ
దిభిఃప్రాణిభిఃవైశ్చిన్యః సావధావికోపితఃస్వరేణవిరోధేఉత్సస్యజేత్యక్త॥

{ యన్యాత్తగేహేనయరాభిరామాకాంతిరి మాంశో }
మూ-౪౭ { రివసన్నివిష్టాః హర్ష్యాగ్రసంరూఢత్యజాంకురెచు }
{ తెజోవిషహ్యంరేచుమందిరెచు॥ ...

౪౭వ్యాసీత్యేతి॥హేమంశోశ్చంద్రస్యకాంతిఃచంద్రి కేవలయనాభిరామా
యస్యసుషేణస్యకాంతిశ్చౌభా-ఆత్తగేహేన్వధవసేసన్నివిష్టానంక్రాంతాల
విషహ్యంజిహ్వంశుమశక్యం-తేజఃప్రతాపస్తు - హర్ష్యాగ్రేమసంరూఢాంత్య
కాంకురాయేమతేమశూన్యేష్యిత్యర్థ-రిచేమనిరేమశత్రుఃగరేమ॥నిశు
ద్ధిరంసగరెచుచాతితిశ్చేది-సన్నివిష్టం,స్వజనాహ్లాదకఃదీప్తవక్షశ్చేతిభావః॥

{ యన్యావరోధప్రవచందనానాంప్రత్యేషనాన్యా }
మూ-౪౮ { విహారకాలాకలిందకవ్యామధురాంగతావింగో }
{ చ్చినంనకరేవచాలి॥ ...

కలవాల్ యస్యేతి యస్య సుషేణస్య వారివిహారకాలేజలక్రీడానమయే
 అవరోహనామంతఃపురాంగనానాం స్తనేమచందనానాం మలయజానాం
 ప్రత్యేకనాదైశ్శోభిన్దోనామ శైలితత్రాన్యాయయనా|| కాలిందీసూర్యత
 నియాయమునాశేమనస్య సేత్యమరంమధురానామఅస్య రాజ్ఞానగరితాజ్ఞ
 తాపి-గంగాయాఃపితృకృష్టాపీత్యర్థఃగంగాయాఃభాగీరథ్యాః-ఉయ్యభిన్న
 గంగైఃసంసక్తజలేవభాతి-ధవళివందనసంసర్ధాత్ప్రయాగాదవ్యత్రాక్ష్యత్ర
 గంగాసంగతేవభాతీత్యర్థః-సితాసితహగంగాయమునేత్రితఃఖంటావధః||

మూ-౪౯ { త్రైవైత తామ్యోతి-లకాలియేనమణింవిస్మయం
 యమునాకనాయః|వక్షస్థలవ్యాపిరుదిందధాన }
 { స్వకాన్త్యభంహీ)జయతీవక్యవం||

కలవాల్ త్రైవేతి తామ్యోత్ గరుడాద్విస్తేభీతేనయమునా ఒకఃస్థా
 పంయస్యతేన - కాలియేనకాలింగనామనాగేవిస్మయంలలభయదానని
 హీ)యత్వేరదత్తంకీశత్రైతిహీ-వక్షస్థలవ్యాపిరుదింమణిందధానో
 మన్యమే-నకాన్త్యభంవంబిన్దూహీ)జయతీవక్రీడయతీవక్రీడప్ర
 త్యాపినామగగమః-కాన్త్యభమణేవపుత్రాప్రేయమణితభావః||

మూ-౫౦ { సంభాష్యథ తావరమమయంహనంమృదుప్రవా
 త్తాత్తే అవ్యతేయ్యైబృందావనేత్రైవధాదనూనే }
 { నిర్వికల్పతాంసుందరీయావన్త్రీ||

కలవాల్ సంభాష్యతి యువానా తరుణులముల సుషేణంధరాకరంసం
 భాష్యమిత్వా-వితత్వేనాంగీకృత్యేస్య-మృదుప్రవాళోత్తరాక్షిక్ర
 సాంతికోమలవల్లవాలేషు శయ్యాం సత్కృతస్త్రికవైశ్రీ-ధాత్ కపరో
 ద్యాతాత్ -అనూనసమానేబృందావనేబృందావననామకోద్యానేహేసుప్తరి
 యావనస్థస్త్రిఫలంనిర్వికల్పతాంభుజ్యరా|| ...

మూ-౫౧ { అధ్యాస్యచాంధోపువశోహీతానిశైలేయగంధీవి
 రాశరాసి కలాపింప్రాప్యపిషశ్యన్యత్తంకాంతా }
 { సుగోవధావకందరాసు|| ...

కలవాల్ అధ్యాస్యేతికిందప్రాప్యపిషవాసు|| సీ)యాంప్రాప్యచస్త్రీ
 యాంఘ్నివక్షాశ్యమరం-కాంతాసుమనోహరాసుగోవర్ధనవ్యాఘ్రంక
 న్దరాసు||వరీతున్దరోవాస్త్రీత్యమర-అంధసంపవత్రై బిష్టభిఃఉత్తా
 సోకానిశీతావత్రైలేయం||నిర్వికల్పతాంభుజ్యచైలేయమితియాదవః-యద్వాశిలా

ప్రహ్లాదమధిపతేః॥౧॥కాలానుసార్యవృద్ధాత్ప్రవృత్తివానితుజైతేయ
మిత్యమరఃశిలాయాఃకథత్యత్రశిలాయాశ్చలి యాగవిభాగాదివాదైశ్చ
త్యయఃతద్దర్శనవిశేలేయగ్ధశిలాతలానిత్యాన్య అధిష్టాయకలాపం
బరితాంస్సతంజత్య॥

మూ-౫.౨ { నృపతిమాతామనోజ్ఞనాభిస్సన్మృత్యుగాదన్యవ
ధూర్జ్యవీతి | మహాభక్తంమన్యవతాదులేతంసో }
తావహాసాగరగామిన్వ || ...

౧. అవ్యాసానుకమతిః అవర్తకదః ప్రయః॥ ౧॥ స్యాదావర్తంధసాం ప్రయత్నః
మరః అవర్తకమనోజ్ఞానాభివ్యస్యాస్యాభదన్వదిసామ్యాధమత్తం అన్యః ధాః
అన్యస్యకత్తిధుక్రిజ్ఞానీసామూతం న్యవంసాగరగామనీ సాగరజ్ఞవ్యక్తి
స్తోతావహానదీవార్దవశాదుపేతం ప్రాప్తం మహీ ధరం జగ్జ్ఞమవ్యత్య
త్ అతీత్యగతా॥

మూ-౫౩ { అథాంగదాష్టభుజంభుజస్య హేమాంగదం నామ
{ శలింగనాథస్య సప్తదక్షిణాదింశశ్చురితక్షందాలా
{ విభాతేందుమితిః పదాశ్చ॥ ... }

X3 వ్యాసాధ్యక్షాంతర్భుజిమ్యకీంకీమనందా||శి|| భుజిమ్యకీంకీమతేతి-
 లాముధి-అంగదాశ్చభుజంకేయగావధనాహంసాచితశ్రుత్యక్షంశా
 శితశ్రుత్యక్షంహేవాంగదంసామిలింగనాథం కలింగకేళిధితిం అనేమ
 షంఅనన్నాంతరాశ్రేయ భోపూశ్చైదుసభుకాలామనమనీంబభాషే

మూ-౫౪ { అసామహేంద్రాద్రిసమాససాదృశతదేహేంద్రస్య
మహాదాభ్యుదయస్యేవైవ్యగజభ్యుత్తయ
తామియాతీవపుణ్యమహేంద్రణి... .. }

౪౪ వ్యా॥ అసావతి॥ మహేంద్రాశ్రమమానసాదమల్యస్థేమా-అసాపేమా
 క్లమః మహేంద్రాశ్రమస్మాద్మిమలజర్వతస్యమహాదధేశ్వరతిష్ఠామి-
 మహేంద్రాశ్రమహాదధీమహాశ్యగిజలదుగేశభితిభావః - యస్యయా
 త్రాసుజైః యాధ్రాసుమరతాం మదస్తావిశాం సైస్యగజానాం ధలేనవ్యా
 జేనమహేంద్రః॥ అద్రిః పురోగోగ్రియాతీతలద్రిః లాలస్యగజాభితిభావః॥

{ జ్యామతరేఖను భుజో భుజాభ్యాంబిభ్రతించుకాపు }
 మా-౫.౫ { విభృతాం పురోగతి రితి త్రియంసంసంజననాద్భుసే }
 { కేమంద్రియతానామవపద్యతీర్థ్యి ... }

౫౫ వ్యా||జ్ఞానా తేతి||సుధుజఃచాతధృతాంధమధరాణాంపురోగఃధమధ
 రాక్రేసరఃయఃహేమాక్షఃబ్రహ్మీకృతానాంప్రగృహీతానాం||ని||ప్రగృహీతా
 తగ్రహాబద్ధామత్యమరః||రిపుత్రీయాంసాంజనఃబాష్పసేకోయయోమైకజ
 లమిద్రాసుసీతైశ్చత్యర్థఃపద్ధతీశ్వరదేవజ్ఞానాతానాంమాక్షీకణానాం - రేఖ
 రాజీధుశాభ్యాంబిభర్తి-ద్వివచనాత్సవసాచిత్యంగమ్య తేరిపుత్రీయాం
 భూభాభ్యామేవ అహరణాత్తద్దతలేఖయోనత్పద్ధతీత్వనోత్పైహ-తయో
 శ్చ్యమతావీత్సాంజనామృసేకోక్షి||

మూ-౫౬ { యమాత్సవస్సవససన్నికృష్టో మంద్రధ్వనిత్యాజత }
 { యామతూత్యః||ప్రాసాదవాతాయనదృశ్యమితిప్ర }
 { బాధయత్యన్యవసమప్రమ్|| }

౫౬ వ్యా||యమితి||అత్సవస్సవసన్నికృష్టోమమంద్రయం హేమాంగదంసన్నికృ
 ష్టాగృహసమీపస్థః-అతవప్రసాదవాతాయనైః సాధగవాతైః దృశ్యమి
 దిఃపరిదృశ్యమానితరంగః-మంద్రేణగంభీరేణధ్వనినాత్యాజతః విశిష్టః
 యామస్యతూత్యఃప్రహారావసానసూచకవాద్యంయేనసేతథోక్తిః||ని||క
 లోమంద్రస్సుగంభీరేహ్యయామప్రహరాసమావిఛామరః- అర్ధవప్రవ
 బాధయతి-అర్ధవప్రైవహ్యకారిత్యాత్సవస్సవసన్నికృష్టః-సముద్రస్థావి
 సేవ్యతిమతాస్యేమితిఛావః||

మూ-౫౭ { అనేససాకం విహరాంబురాశేస్తీరేషు తాళీవనమ }
 { మకరేషు | ద్వీపాంతరానీతలవంగపుష్పైరపాకృత }
 { స్వేదలవామగుచ్ఛి|| }

౫౭ వ్యా||అనేసేతి||అనేసరాజ్ఞాసాకం||ని|| సార్థంతుసాకంసప్రాసమంసహ
 త్యమః-తాళీవనైఃమకరేషుమమకరేతిధ్వనత్పు||ని||అధమర్షగః-స్వ
 నితేవస్త్రీకణానామిత్యమరవచనాద్ధుణజరస్యాపిమకరశబ్దస్యగుణ
 జగత్పతీశ్చయోగాదవసేయంఅంబురాశేద్వీరేషుద్వీపాంతరేభ్యఃఆనీతాని
 లవంగపుష్పానిచేవకుసుమానియైస్తే||ని|| లవంగందేవకుసుమమిత్యమరమ
 రుచ్ఛివాతైఃఅపాకృతాఃప్రశమితాః స్వేదస్యలవాంబిందవోయస్యాస్స
 తథాభూరాసీత్యంవిహరక్రమాంకురు||

మూ-౫౮ { ప్రలోభితాప్యాకృతిలోభనీయా విదధరాజాతర }
 { జాతయైవమ్|తస్మాదపావతాతదూరకృష్టానీత్యవ }
 { లక్ష్మీకృతిహాలదైవాత్|| }

(౧౦) (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-పద్యస్వరూపః-) ౧౫౩

౫౮ వ్యా|| ప్రలోభితేతి|| ఆకృత్యానామేకలోభనీయాఅకన్వనీయానతువ
 గ్గనామాత్రేణేత్యర్థః-విదర్భరాజస్యఅవరజాభాజానుజాఇందుమతీతయా.
 సునందయావవంశీలోభితాపిత్రీచోచితావీర్యాపురుషకారేణదూరకృ
 ప్తాదూరమానీతా- లక్ష్మీఃకీర్తికూలందైవంయస్యతస్మాత్పుంసభవతస్తాదై
 మాంగదాదపావతాతతీర్తినివృత్తా||

మూ-౫౯ { అథోరగాఖ్యస్యపురస్యసాధందావారికిదే
 వసరుకమేత్య | ఇతస్పకోరాక్షివిలోక
 యేతిపూర్వానుశిష్టాంనిజగాదభోజ్యామ్ ||

౫౯|| వ్యా|| అథేతి|| అథద్వాదేనియుక్తాదావారికిమనందాతత్రీనియుక్త
 తిత్కీర్తిత్యయః|| ద్వారాదీనాంచేత్యైజాగమః|| దౌహరః-ఆకారే-గ్రవన
 రూపందేవతుల్యంఉరగాఖ్యస్యపురస్యపాఙ్గైదేశేకాయకుతారాఖ్యనదీతర
 వర్తినః|| నాగపురస్యసాధమేత్యప్రాయః-హేచకోరాక్షిఇతోవిలోకయేతిపూ
 ర్వానుశిష్టాంపూర్వముక్తాంభోజస్యరాజ్ఞోపత్యం|| స్త్రీభాజ్యాతామం
 దుమతీం|| ఇతా|| ద్వారిధిధ్యశ్చేత్యత్రభోజాక్షితి|| యథత్వవిసంఖ్యానాత్
 వ్యజ్ఞేయజశ్చావీరిణావనిజగాదభిలోకయేతిపూర్వముక్తావీర్యాద్య
 క్తవ్యంనిజగాదేత్యర్థః||

మూ-౬౦- { పాండ్యేయమంసాద్విశలంబవరః|| ప్తాంగ
 రాగోహరిచందనేన|| ఆభాతిదాలాతవిరక్తనా
 సుస్సనియుకరోద్ధారణవాది|| రాజః||

౬౦|| వ్యా|| పాండ్యైతి|| అసయోరర్పితావ్యస్తాః|| లంబతః|| ఇతి|| లంబాః|| హ
 రాయస్యసః|| హరిచందనేన|| గోశీమాకభ్యోవచందనేన|| ౧|| తిలకగీతుగోశీమాకం
 హరిచందనమస్త్రీయామిత్యమరః|| ప్తాంగరాగః|| పద్మానులేపనః|| అయం-పా
 ఙ్గానాంజనకదానాంరాజాపాండ్యం|| పాండోజానవదశ్చబ్దాత్ప్రీయాద
 యక్తవ్యైతియత్|| తస్యరాజస్యతిత్వవదితవచనాత్-దాలాతపెనరక్తాః|| అ
 రుణాః|| హనవోయస్యసః|| సనియుకరోద్ధారః|| వివాహస్యందనసహితః|| ౧||
 శ్రవాహూనియుకరోద్ధారిత్యమరః-అగ్రిరాజభవఆభాతి|| ...

మూ-౬౧ { వింధ్యస్యసంస్తంభయితామహాద్రైర్నిశ్చేషపీతా
 జ్ఞుతసింధురాజః | పీత్యాశ్వమేధావధృధా
 ద్రాకమూరైస్సాస్మాతికోయస్యభవత్యగస్త్యః||

౬౧|| వ్యా|| వింధ్యస్యేతి|| వింధ్యస్యవింధ్యాఖ్యస్యమహాద్రేః|| తతనమాన్ద

౧౫౪ (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-పద్యసృగ-౩-)

నిరోధాయధమానస్యతిశేషః-సంస్తంభయితాని వారయితానిశ్చేదం
 కిత్తఃఉష్ణ తేపునస్త్యక్తశ్చసింఘరాజఃసముద్రో యేనసంలగస్త్యః-లక్ష్మమే
 ధన్యతవధృభేదీక్షుంలేకమ-౫॥౧॥దీక్షుంతోవధృభోయజ్ఞభక్తమరః-అ
 ద్రికమూర్తేఃస్మితస్యేత్యధాః-యన్యహంధ్యస్యపి)త్యాన్నహే నవతు
 బాహిన్యేన-సుహృతంబృచ్చతీతిసాహ్నాతికఃధవలి-బృచ్చతౌసుహృతాది
 ధ్యభ్యత్యుజనంభ్యానాత్ ౪౬॥

మూ-౬౨ { అస్త్రంహరాదా ప్రవతాదురాజంయైనంద్ర
 లోకావజయాయద్యుప్రిపురాజనస్థానవిమదః
 శంఖిసంధాయలంకాధిపతిః)తస్య ॥ ...౬౨ }

౬౨వ్యా॥అస్త్రమితిపూరాపూర్వంజనస్థానస్యఖరాలయన్య విమర్దశంకి
 ఉపస్తంశంకిద్యుప్రిఉత్థితేలంకాధిపతిఃరావణిందురాజందులకథంఅస్త్రం
 బ్రచ్చశిరోనామకంహరాదీశ్వరాదా ప్రవతా యేన హంజ్యేనసంధాయ
 సంధింకృత్యాశ్చంద్రలోకావజయాయశ్చంద్రలోకంజేతుంబ్రిత్యాశ్చంద్ర
 విజయినోరావణస్యాపివిజేతేత్యర్థః॥ ...

మూ-౬౩ { అనేనహంవిధివర్జ్యహీతే మహాకులీనేన
 మహావసుధీర్ఘరత్నానువిధానావమేఖ
 రాయాదిశస్యకత్తిధవదక్షిణస్యాః ॥ ౬౩ }

౬౩వ్యా॥అనేనేతిమహాకులీనేనమహాకులేజాతేనమహాకులా దక్షిణ
 జ్ఞాపితిభిక్షోకీత్యయః-అనేనహంజ్యేనహంత్వ దీక్షావిధివల్యధాతా
 స్త్రంగృహీతేనవిసుధీర్ఘరత్నానువిధానావమేఖ-మహావరత్నైరను
 నిధోవ్యాప్తలింగావ ఎవమేఖలాయస్యాస్త్రస్యాః-ఇదంవిశేషణం మహ్య
 మిందుమత్యంబయ్యాజ్యం-దక్షిణస్యాః-దీక్షిణవిత్తిధవ-అనేనవిత్తిధవ
 తరాధావోధ్వస్యతే॥ ...

మూ-౬౪ { తాంబూలవల్లిఃపిఠాధ్యపూగాశ్వరాలతాలిం
 గిరిచందనానుతమాలతా)స్తరణానుశ్చన్ద్ర
 త్ప్రసీదరంతుంమలయన్తీషు॥ ... }

౬౪వ్యా॥తాంబూలేతి॥తాంబూలవల్లిఃపిఠాధ్యపూగాశ్వరాలతాలిం
 పూగాః)ముఖాయానుతాను॥౧॥ తాంబూలవల్లితాంబూలీనాగవల్లిః
 ఘాంబాతుపూగాః)ముఖభిచామరంఎలాలతాః)పిఠంగితాః)వస్త్రనామ
 లయజాః)యానుతాను ॥ ౧॥గంధసారోమలయజోధద్రాశ్చీకృష్ణదనోస్త్ర
 యామిత్యమరః - తమాలస్యతాః)సంధ్యస్యతా)గ్యాస్త్రాని యాను

తాను||నిగళాలసాంధ్రస్తమాలస్యత్రాపింహాపిశ్యమరః- మలయస్థిమ
శశ్వత్ ముహుముహాహఃసదావా-రంతుంప్రసీద-అనుకూల్యధః||

మూ-౬౫ { ఇందీవరశ్యామతనునృపోసాత్వం రోచనా
గౌరవగీరయప్తిః| అన్యోన్యకోభావివృద్ధయే
యేవాంయోగస్తటిత్తయదయోరివాప్తు||

౬౫వ్యా||ఇందీవరేతి||అసాన్యజఃఇందీవరశ్యామతనుః-త్వంరోచనేవగోగో
చనేవగౌరియప్తిర్యస్యాస్స-అతఃతటిత్తయదయోవిద్యుప్తేషుయోరివ
వాంయువయోః యోగః సమాగమః అన్యోన్యకోభాయాఃవివృద్ధయే
అస్తుప్యాయే||

మూ-౬౬ { నవ్విమర్షిదర్శాధిపతేస్తదీయోతభేతరం
దేతసిసోపదేశః| దివాకరాదర్యబద్ధః
శేనక్షత్ర)నాథాంశురివారవిందే||

౬౬వ్యా||నవ్విమర్షి||విదర్శాధిపతేర్బృజస్యనవ్విమర్షిండుమత్యాఃదేతసిదితై
తదీయఃసౌఖ్యంఅయంసునందానంబుధీశ్చందేశఃవాక్యం- దివాకరస్యఅద
శేనోబద్ధఃశేముఖశితలరవిందేనక్షత్ర)నాథాం శురివస్త్ర)రేగభవలంత
రమదకాశంసతేభేషా||

మూ-౬౭ { సంఘాతీదీపిభవరాత్రోయాయంవ్యతీయా
యతింసరాసా| సరేంద్ర)మాగాకట్టభవశ్రుపే
దేవివర్ణభావంససఘామిసాలః||

౬౭వ్యా||సంఘాతీదీపి|| తతింసరాశ్చందుమతీరాత్రోసంఘాతీదీపిభవ
యంయంభూపాలంవ్యతీయాయతీశ్యకతా ససః ఘామిసాలః సర్వభక్త
భాః-నిత్యలిప్తయోరితపిస్సాయాంద్విర్వనం-సరేంద్ర)మాగేకరాజక
అట్టఃక్షేవాభ్యోక్తృభేషభవ||స||స్యాదట్టఃక్షేమమస్త్రీయాయస్యమరః-
వివగభావంనిర్భాయత్వం-అట్టపుత్రమివృత్త్వంప్రసేదే||

మూ-౬౮ { తస్మాంరఘోస్సూరురుజస్థిరాయాంవృణేతవా
నేతిసమాకులోభూత్|వామేతరస్సంశయమస్య
దాహఃశేయూరంబంధోచ్ఛ్వాసిత్తైర్నువోద||

౬౮||తస్మాదితి|| తస్మాదిండుమత్యాంఉజస్థితాయాంసత్యాంరఘో
స్సూరుఃఅపిమాంవృణేతవాసేతిసమాకులఃసంశయతఃఅభూత్ - అథఅ
స్యఅజస్య వామేతరః వామాదితరః దక్షిణ దాహః శేయూరంబంధ్యతే

అత్రేతి కేయూరబంధః - అంగదస్థానం తస్య ఉచ్చసి తైస్స రక్షేనం
శయంనునోదః||

తంప్రాశ్యనర్వావయవానవద్యంనయవర్తతా
మూ-౬౯ { న్యోజగమాతుమాః!నహిప్రభుల్లంసహకా }
రమేత్యవృషేంతరంకాంక్షతివట్టచాళిః||

౬౯వ్యా||తమిలి!మహారీఞ్దమతీనర్వేమలవయవేమలనవద్యంఅదోపం
తంఅజంప్రాశ్యన్యోజగమాత్ లాజాంతరోజగమాత్ -న్యవతకతనివృ
త్రాతథాహ-వట్టచాళిఃధృంగవలిఃప్రభుల్లతీతిప్రభుల్లంవికసితం పుష్పి
తమిత్త్యథాః-భుల్లవికసినేపచాద్యచ్-ఫలతేస్తుప్రభుల్లమితపతితవ్యం-అను
తనగాఢాదినిషేధాదిత్యుధయధాపనకాదిదనువతత్తిరిత్యుక్తంప్రాక్-న
హకారంచూతవిశేషమేత్యప్రాశ్య|| ౭|| ఆమ్రస్పూతోరసాలోపానహ
కారోఽసారధృత్యమరః-వృషేంతరంనకాంక్షతి- నహినర్వోతక్తాప్రలా
భేనతివస్వంతరాచిలావఃస్యాచిత్త్యథాః||

తస్మిన్నమాచేతదిత్రవృత్తిమిందుప్రభావం
మూ- ౭౦ { దుమతీమవేక్ష్య | చ్చిరక్రమేవత్తుమనుక }
మజ్జానవిస్తరంవాక్యమిదంనునందా|| ...

౭౦వ్యా||తస్మిన్నితి!తస్మిన్నజేనమాచేతానమితానమితానమిత్రవృత్తవృత్తిర్నస్యా
స్తాంభంబందోఽప్రభేవప్రభావస్వాస్తాం ఆహ్లాదకత్వాదింతుసామ్యంనతు
గోపరూపతఃఇందుమతీమవేక్ష్య-అనుక్రమజ్జావాక్యపారావర్యాధిజ్ఞాసు
నందా-ఇదంవక్ష్యమాణంసవిస్తరంసచిత్తవచం || చ్చిరక్రమేవతేజ్జేత్య
జోనిషేధాత్ ఋదోరవచిత్యయి|| ౭|| నతుశబ్దస్యవిస్తరభృత్యమరః- వా
క్యంవత్తుంచ్చిరక్రమేక్షణవక్రమే||

ఇత్వోక్తవంశ్యఃకరుదోన్మహాకాంక్షత్ స్థిత్యా
మూ-౭౧ { హతలక్షణాభూత్ | కాత్ స్థితబ్ధయతక్షన్న }
తేచ్ఛాన్తేఘ్నంబధత్తుత్తరకోసేందా||

౭౧వ్యా||ఇత్వోక్తివితి!ఇత్వోక్తోమహానువుత్రస్థవంశ్యంవంశేధవంశ్యపాశాం
కరుదఃశ్రేష్ఠః|| ౭|| నికరుదస్త్రేకుదంశ్రేష్ఠేవృషాంకేరాజలక్షణేతివిశ్వేలహి
తలక్షణఃచ్చిత్త్యాతగుణః|| ౭|| గుణైఃచ్చిత్తేతుక్యతలక్షణాహితలక్షణావి
త్యమరః- కరుదీవృషాంకేతివృత్తికరుత్ స్థితీచ్చిన్ద్రాజాలభూత్
యతఃకకుత్స్థానాధ్యక్షన్నతేచ్ఛాన్తమహాశయః|| ౭|| మహాచ్ఛన్తమహాశ

యత్కథమరణేత్తరకోసలేంద్రాఃరాజానోదితీపదమిచ్ఛాఘంభ్రసిద్ధం
 కుత్ స్థస్థావత్యంభ్రమాకాకుత్స్థఃకాకుత్స్థఃకాకుత్స్థఃకాకుత్స్థఃకాకుత్స్థః
 క్రితినామనంశ్చకోపవంశస్యకీర్తికరఃకథితావంశపురాణం శ్రీరఘు
 నామసామృద్భగవతోవిష్ణోరంశావతారఃకన్పిదైవ్యోకోరాజాదేవైస్సహ
 నీమయబంధనదేవాసురయైధేమశ్చాక్షరూపధారిణామహేంద్రస్య
 కుదిన్ధితాపినాకీలీలయానిఖిలమసురకులంనిహత్యకకుత్స్థసంజ్ఞామల
 సతేతిపారాజికికథానుసంధేయా - వత్సవేనాయమేవార్థోఽన్తరకోకే॥

మహేంద్రమాస్థాయమశ్చాక్షరూపంయస్యం
 యూ-౭౨ { యతిప్రాప్తినాకీలీలఃపరకారబాహైరసురాంగనా }
 నాంగంజననీప్రోషితకత్తరేభాః॥ ...

౭౨వ్యా॥ మహేంద్రమితి॥ యఃకకుత్స్థఃసంయతియైధేమహేంద్రమ
 శ్చాక్షరూపమితితేత్యాదివానిపాతః - తస్యరూపమివయావంశస్యతం
 మహేంద్రంప్రసాదయతరూప-అతఏవప్రాప్తినాకీసంమహేంద్రస్యలీలా
 యేనతథాక్షస్య-బాహైఃసురాంగనానాంగంజననీప్రోషితకత్తరే
 లానివృత్తకత్తరంనావకార-తద్భర్తవాససురానవధీదిత్యథః-సహవి
 వానిప్రాధ్యంతకథితావం॥ ...

{ ఏరావణస్థాలనవిశ్లేభంయస్యంఘట్టయన్నంగద }
 యూ-౭౩ { మంగళేనాడపేయవస్సామపిమూర్తికమగ్రా }
 { మధాననంగోత్రభిదోధితప్తా॥ ..

౭౩వ్యా॥ ఏరావణేతి॥ యఃకకుత్స్థఃఏరావణస్యస్వర్గజస్య ఆస్థాలనేన
 రతలతాడనేనవిశ్లేభం శిథిలంబంగదమేంద్రంబంగదేనస్యకీయేనసంఘట్ట
 కం సంఘట్టయన్వాప్యంత్రాన్త్రోష్టాంమూర్తికం ఉపేయప్రోష
 నీప్రస్థాపిగోత్రభిదంబ్రస్యలథమానసస్యాధానసంజలథం
 పుంసకబుజిసమాసం-అధిశ్ఠాంతాధిష్ఠితవాన్తస్థాదివృత్త్యాసేనచాభ్యాస
 యతిలభ్యాసవ్యాయాపివత్సంసకేవలంమశ్చాక్షరూపధారిణాంబ్ర
 హ్మకమదమారుహాకింతునిజరూపధారిణాపిఇంద్రస్య అధానసమితక
 త్తరః- అథవాలధానసమపిత్యపేరన్వయః॥ ...

{ జాతఃకులేతస్యకీలీలఃపరకరప్రదీప్రావృతతితితితి }
 యూ-౭౪ { జః ఆదివైద్యేనశత్రుత్వేనకాభ్యసూయావి }
 { నివృత్తయైః॥ ...

౨౪వ్యా||జాతభి||ఉరుగీతిః||మహాయశాంకులప్రదీపివంశభ్యాతకః||దితీ
భిన్నపతిః||తస్యమాఘస్యకమత్||స్థస్యకులేజాతః||ః||యః||దితీశః||కా||ర్ష
మా||యా||యా||విన్య||త్రయే||న||త్వ||శక్య||త||యే||తి||భా||వ||-||ఏ||కే||ఢా||నా||శ||త||ం||శ్రీ||త
వో||య||శ్శ||సం||ఎ||కొ||న||శ||త||ప్ర||తుం||త||స్య||భా||వ||స్త||త్||వం||త||స్త్రి||-||అ||తి||ష్ఠ||త్||-||ఇ||ంద్ర
ప్రీ||త||యే||శ||త||మం||క్ర||తుం||అ||వ||శే||షి||త||వా||ని||త్య||ధ||కా||... ౨

{యస్మిన్మహింశానతివాసిసీసాంసిత్రాంవిహారాత్}
మూ-౨౫ {ధృతానామ్|వాతాపినాస్రంసయదంశుకానికా}
{లంబయేదాహరణాయహస్తమ్|

౨౫వ్యా||యస్మిన్మహింశానతివాసిసీసాంసిత్రాంవిహారాత్||
గత్యైతివిహారః||యా||సం||త||స్య||అ||ర్థ||శ||ధే||మా||ర్థ||మ||ధ్యే||ని||ద్రా||జ్ఞ||తా||నాం||వా
సి||సీ||సాం||మ||త్రాం||గ||నా||నాం||సి||వా||సి||సీ||స||త||కీ||మ||త్రా||వి||ద||ధా||వ||స||తా||మ||చే||తి||వి
శ్వ||సి||సి||మ||త్రా||వి||ద||ధే||వా||సి||వా||సి||వి||త్య||మ||ర్||శ్చ||అం||శు||కా||ని||వ||ప్రా||సీ||వా||తా||పి||నా
స్రం||సం||యత్||వా||కం||త||యత్||-||అ||హర||ణా||య||అ||హ||ర్||తుం||శి||హ||స్త్రం||లం||బ||యే||త్||
పా||ర||యే||త్||-||త||స్యా||జ్ఞా||ని||ర్థ||తా||వ||ద||మ||తో||ధ||య||సం||చారాః||శ్ర||జా||గ్ధ||శ్శ||ర్థ||అ||ర్థం
రా||పా||శి||న్దా||శ్చే||షి||వి||గ్ర||హం||సి||మ||శ్ర||వి||ధా||శే||శ్ర||మా||ణా||భా||వా||త్||నై||క||దే||శి||న||మ||నః

{మృత్యుశ్చేషమకరోద్విభాజిమ్|}
మూ-౨౬ {జతః||శ్రీ||యా||క్తా||చతుర్దిగావర్జితసంధృతాయా}
{మృత్యాత్||శేషమకరోద్విభాజిమ్|} ౩ ౩ ౩

౨౬వ్యా||పుత్ర||భి||వి||శ్వం||జ||త్వా||క్రి||య||తే||త||భా||క్తః||-||త||స్య||వి||శ్వ||జ||నా||మ
మహా||శ్ర||హం||శ్ర||యా||క్తా||అ||న||ష్ఠా||తా||-||త||స్య||ది||తీ||వి||శ్వ||మృ||శ్రీ||రఘుః||-||త||దం||శ
త్య||మే||వ||శ్ర||శా||స్తి||పా||ల||యతి||-||యః||రఘుః||చ||త||స్య||భృ||గ్ని||కృ||ష్ణం||అ||వ||జ||తా||అ
హృ||తా||నం||ధృ||తా||న||మ||గ్ధ||గ్ధి||తా||వ||యా||తాం||చతుర్దిగావర్జితసంధృ
తాం||వి||హరి||నం||త||దం||మృ||త్యా||త్||మే||వ||శే||షా||య||స్యా||స్తం||అ||శి||రో||త్||వి||శ్వ
జ||ద్యా||గ||శ్శ||స||ర||వ||స||వ||క్షి||ణా||క||త్వా||ది||తి||భా||వ||సి||... ౩

{అరూఢమద్రీమదధీః||లింగాంభుజంగమానాంవన}
మూ-౨౭ {లి||శ్ర||వి||ష్టమ్||ఉ||ధ్వం||గ||తం||య||శ్శ||స||చా||ను||బం||ధి||య}
{శః||వి||శ్వే||త్తు||మ||య||త్త||యా||లమ్||... ౩}

౨౭వ్యా||అరూఢమతి||శం||చ||అ||ద్రీ||క||అ||రూ||ధం||ఉ||ద||ధీ||వి||లి||గం||అ||వ||గా||ధం
ని||క||ల||యా||లో||క||హృ||జ||క||మ||త్య||ధ||కాః||-||భు||జం||గ||మా||నాం||వ||న||తిం||పా||తా||శం||శ్ర||వి
ష్టం||ఉ||ధ్వం||గం||స్య||గా||ది||శం||గ||తం||వా||స్తం||-||ఇ||త్థం||న||ర||వ||ది||గా||వ్య||వీ||త్య||ర్థః||-||అ

మేఘధూతీత్యబంధించిచిచ్చదీకాలతేయవ్యాకంఠేత్సంకల్పకాంతమనవసం
భూతంయస్యయశః ఇయత్రయాచేతః కాలతోనానీనదిన్నాననవిచ్చే
త్తుంపరిమాతుంనాలంనశక్యం॥ ...

అసామరస్తమదోనుజాతస్త్రీవిప్లవస్యకవితంజ
మూ-౧౮ { యంతః! సుగ్రీవంధురంయోభవనస్యకప్రాశ్నర్యగద }
{ త్యున్నదృశంవిధతి॥ ... }

౧౮వ్యా॥ అసామితి॥ అసాలజాఖ్యోకుమారః త్రివిప్లవస్యస్వగఃస్యకవితంజం
ద్రంజయంతఇవ॥ నిజయంతఃపాకశాసనిరిత్యమరః తంరఘుం అనుజాతఃత
స్సజ్జాతఇత్యథాః-తజ్జాతాః-తదనుజాతాః-తదజ-జన్యజనక యారానంత
ర్యాత్ ౧౫త్యథాకకర్తృకశ్చివశీఛ్ఛానవనజనేతితథా రిక్-సోవిన్నవత్వా
త్సకర్తృకత్వం-అహవాత్రైవసూత్రైవృత్తికారః-శిష్టాదయస్సోపనిష్టాః
సకర్తృకాధవంతీతి-దమ్యోశిక్షణీయావస్థః-యఃసుగ్రీవం భవనస్యధురంధు
ర్యేగదిరనిగూఢేనచిత్రంఘనానిదృశంతుల్యంయథాతథావిధత్రియథా
కశ్చిద్యస్యగోపిధుర్యేగమచూఢ్యేనమంవహతీత్యుపమాంకారో
ధ్వస్యతే॥ నిదమ్యవత్సకరానమావిత్యమరః॥ ...

ఘటేనకాంత్యావయసానవేన సుజైశ్చత్రైస్త్రీనయ
మూ-౧౯ { ప్రధానైఃత్వయాత్త్రస్త్రుల్యమతుంవ్యశేష్యరత్నం }
{ సమాగచ్ఛతుకాంచనేన॥ ... }

౧౯వ్యా॥ ఘటేనేతి॥ ఘటేనకాంత్యావయసానవేనవయసా యోవనేనవిన
యఃప్రధానంపహంత్రైస్త్రుల్యైఃసృజితైఃసృజితైఃసృజితైఃసృజితైఃసృజితైఃసృజితైః
రూపించమమజంత్యంవ్యశేష్యరత్నం-బహువా-రత్నం కాంచనేన సమాగచ్ఛ
తునిగచ్ఛతాత్-పాథకనాయాంలోబ్-రత్నకాంచన యోరివలత్యం
తమనురూపత్యాద్యువయోస్సమాగమః-ప్రాథమికతత్వకథాః॥

తతస్సుపదావచనావసానేలజ్జాంతనూకృత్యన
మూ-౨౦ { రేంద్రకన్యాదృష్టావప్రసాదామలయా కుమార }
{ రంప్రత్యగ్రహీత్సంవరగస్త్రజేవ॥..... }

౨౦వ్యా॥ తతఃప్రతితతఃసుపదావచనస్యలజ్జాంతనూకృత్యన
మతీలజ్జాంతనూకృత్యనం-చ్యవ్రసాదెవమనఃప్రసాదెవలయయాప్రస
న్నయాదృష్టానంవరగప్రజాన్వయంవరాగ్ధంస్త్రజేవ కుమారమజంత
త్యగ్రహీదంగీచకార-సమ్యక్-సానురాగమవశ్యగితిత్యర్థః॥.....

మూ-౧ { సాయూనితస్సన్నభిలావబంధంశకా కళానీనతయా }
 { సవత్తుమ్! రోమాంచలక్యోజనగాత్రయప్తింభితాయ }
 { నిరాకామదరాళకేశ్యాః || ... }

౧౧ వ్యా|| సేతి|| సామూహీభందుమతీయూనితస్సన్నజేఅభిలావబంధంఅను
 రాగగ్రంథింశాలీనతయాఅధృష్టతయా|| ౧|| స్యాదధృష్టేతుశాలీనత్యమరు
 శాలీనకాపీనేఅధృష్టాకాశ్యయోరితినిపాతః - వత్తుంసశకా - తథాపిలం
 భావక్రాంతేశాఃయస్యాస్సారాళకేశి-తస్యాభందుమత్యాఃసేఅభిలావ
 బంధఃరోమాంచలక్యోజపులకవ్యాజేన|| ౧|| వ్యాజోజదేశీలక్ష్మ్యంచేత్య
 మరః-గాత్రయప్తింభితావనిరాకామత్ సాత్వికావిరాభవలింగేనచ) కా
 తత్యథః||

మూ-౨ { తథాగతాయాంబరిహాసేపూర్వంసఖ్యాంసఖిపేత్ర }
 { భృదాబభాషే! ఆర్యప్రజావోస్యతత్యథై నాంవ }
 { ధూరసూయాకుటిలందదన్ || }

౨ వ్యా|| తథేతి|| సఖ్యామందుమత్యాంతథాగతాయాంసత్యాంధృష్టాను
 రాగాయాంసత్యామిత్యథఃతథాగతేతినుపువేతినమాసః- సఖీసహవ
 రీశసఖ్యశిశీతిభాషాయామితినిపాతనాత్ జీవ-పేత) భృత్సుసందా-హేత
 ర్యేపూజ్యేఅన్యతఃఅన్యంప్రతిచ) జాతఃఇతివిహాసేపూర్వం - అబభాషే
 అథవధూఃఇందుమతీవనాంసుసందాంతసూయయారోషేకుటిలందదన్
 అన్యగమనస్యఅనన్యత్యాదితిభావః||

మూ-౩ { సామాణాగౌరవరఘునందనస్యధాతీకరాభ్యాం }
 { కరభోజమోరూః! ఆనంజయామాసయథాప్రదేశం }
 { కంఠేగుణంమూతకామవాసురాగమ్ || }

౩ వ్యా|| సేతి|| కరభిఃకరప్రదేశవిశేషః|| ౧|| మణిబంధాదాకస్థంకరస్యక
 రభోజపారిత్యమరః-కరభిఃఉచిమాయయోస్తే ఉచిమాయస్యాస్సాకరభాత
 మోరూఃఉచిమాయత్రరథదాదౌచివ్యుత్తి ఉచ్చ) త్యయః - సాకుమారీమా
 నేశనమంగళమానేశనగౌరంలహితంగుణంప్రజం మూర్తంమూతికా
 మంతంఅనురాగమవధాత్యాఃఉచిమాతుఃసుసందాయాః) రాభ్యాంరఘు
 నందనస్యఅపస్య కంతయథాప్రదేశంయథాస్థానంఅనంజయామాసఅన
 కంకారయామాస-నతున్వయమాసనంజలనాదిత్యాత్||

తయా స్ర జామంగళపుష్పమయ్యావిశాలవక్షస్ఫల
 మూ-౨౮ { లంబయాసః | అమస్తకం తార్పితబాహుపాశావిద }
 ధృరాజావరజాంవరణ్యః ||

౨౮ వ్యా|| తయేతి || వరణ్యః వరణీయః ఉత్పాస్తః పృథ్విభాషణ్యః - సః లజః మం
 గళపుష్పమయ్యా మధూకాదికుసుమప్రకృతయా విశాలే వక్షస్ఫలే లంబ
 యాలంబమానయా తయా స్ర జామినీ ధృరాజావరజాంభోజానుజాంభుండు
 మతీంకం తార్పితౌ బాహుపాశౌ యయా తాం అమంస్త-వన్యతేర్లుక్
 బాహుపాశౌర్ధ్వం సుఖమన్వయాదిత్యథాః ||

{ శశినముఖతెయంతామదీమేఘముక్తంబలనిధిమనురూ }
 మూ-౨౯ { బంజహ్నుకన్యావతీణాః | ఇతినమగుణయోగప్రీతయ }
 ప్రత్రాపారాశ్రేయణకటున్యపాశామేకవాక్యంబివవృత్తిః }

౨౯ వ్యా|| శశినమితి || తత్ర స్వీయం వరేనమగుణయోగస్థుల్యగుణయోగిందు
 మతీరఘునందనయోః యోగేన ప్రీతిర్దేహంతే నమగుణయోగ ప్రీతయః
 పారాశ్రేయరేధ వాః జనాంభయం లబంఉణగతా ఇందుమతీ - మేఘేముక్తం
 శినంశరచ్చంద్రింఉణగతాకామదీ - అనూహం సదృశంబలనిధిమవతి
 కాప్రవిష్టాబహ్నుకన్యాభాగీరథీతత్సదృశీత్యర్థః. ఇత్యేవం నృపాణాం స్ర
 గయోగకటుచరుషంఎకం అవినంవాదివాక్యంబివవృత్తిః స్ఫుటమూచుమా
 నీవృత్తిః || శ్లో|| ననమయయయతేయం మాలినీభోగిలోక్తరితిలక్షణాత్ ||

సూ-౩౦ { ప్రముదితవరహక్షమేకతస్తస్థితపతిమండల }
 { మన్యతోపితానమండపసింహభవతీపుల్లత }
 ద్వలముదవనప్రతిజన్మనిద్రమాసీత్ ||

ఇతి శ్రీకాళిదాసకృతో-రఘువంశే మహాకావ్యే-

వృత్తస్సగణః-

౧౬॥వ్యా॥శ్రీమదితేతి॥ఏకతఃఏకత్రస్త్రమితిఃహృష్టిఃపరస్యజామాతుఃప
క్షోణిగోత్రాయస్యతత్రథోక్తం- అన్యతః అన్యత్రవితానంశూన్యంధగ్నాశ
త్వాదశ్రీహృష్టిమిత్యర్థఃతత్త్వితవతిమండలంరాజమండలంఉవసిక్రిభాతే
శ్రీపుల్లబద్ధంవికసితకమలంకుముదవనేనశ్రీతివన్ననిద్రంప్రాక్షనిమిలనం
సరత్సవసరస్తుల్యమసిత్-పుష్పితాగ్రావృత్తం॥

ఇతిశ్రీపదవాక్యప్రమాణపారావారపారీణమబ్జపాఠ్యాయ

కోలచలమల్లినాథసూరివిరచితాయాంసంజీవినిసమా

ఖ్యాయాం- రఘువంశవ్యాఖ్యానాంవృత్తస్సర్గః-

శ్రీమద్విశ్వకర్మసామంతములు

శ్రీహయగ్రీవానందమః-

రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-

సప్తమసకాండపాఠంభః-

మూ-౧ {అభోతయంత్రానద్యనేనయక్తాంసకంధ} {నసామృదివదేవసేనామృత్వసారమదాయ} {విదగ్ధనాథంపురత్రవేశాభిముఖోబహుపః॥౧}

౧॥అథేతి॥ అథస్వయంవరాసంతరంవిదగ్ధనాథంభోఽపి-నద్యనేనఉతయంత్రావరణయక్తాం-అతవసామృత్వచిత్త్యక్తం॥ని॥నామృత్వ/స్వత్వతుల్యయోరిత్యమగనిసకంధేనమారణయక్తాందేవసేనామృదేవసేనానామదేవేంద్రపుత్రీసకంధజన్మితామనసితాం-స్వసారంధాసంభంధమత్తిరుత్సర్థః-ఆచార్యగృహీత్వా-పురత్రవేశాభిముఖనిజరాజధానీపరవేశేఉద్యుక్తబహుపః॥

మూ-౨ {సేనానివేశాన్మృధివీక్షితోఽజగ్దుర్విరాతః} {హమందధానః॥భోజ్యాంప్రతివ్యర్థమనారథ} {త్వాదూప్యేమపేషేమచనాభ్యసూయాం॥}

౨॥సేనతి॥భోజ్యస్యగాఙ్గోపత్యంస్త్రీభోజ్యాతాంభంధమతీంద్రీతివ్యర్థమనారథత్వాత్సూపేషుఆకృతిమపేషేమనైవభ్యేమచ॥ని॥ఆకృతిపేషునైవభ్యుత్పయిరః-సాభ్యసూయాఃఆసూయాసహితాః-కృధేరిందంతరి-కించవిభాతేపాతంయేగ్రహించంద్రాదయఃతథనమందధానఃక్షిణకాంతయః-మృధివీక్షితంపృథాపిసేనానివేశాశివరాజజన్మః॥

మూ-౩ {సాన్నిధ్యయాగాత్తిలతత్రశచ్యాస్సవ్యం} {వరక్షోభకృతామధావః॥శంకుత్స్థముద్దిశ్య} {సమత్సరోపకశామతేనక్షితిపాలలోకం॥...౩}

౩॥సమకుర్ధాశ్చేద్యధ్యంతాంతత్రామ॥సాన్నిధ్యతితత్రస్వయంవరస్థానేశచ్యాంభంధాన్త్యాం॥ని॥పులోమశాశేంద్రానేత్యమరఃసన్నిధిలేవసాన్నిధ్యంతస్యయోగాత్సద్భావాద్దేశః-స్వయంవరక్షోభకృతాంస్వయంవరవిఘ్నకారితాంలభావః॥౩॥లేతిస్వయంవరవిఘ్నతకాశ్యవ్యాఘ్ర

సాశ్వంతభిక్షాగమసూచనాథః-తేనహేతువాకాత్ స్థమజంక్షుద్ధిశ్యన
మత్సరోపిక్షితిపాలలొకఃసూపాలజనఃశశామనాత్మభ్యత్ ||

{ తావత్ప్రీతిశాన్తినివోపచారమంద్రాయథ }
మూ-౪ { ద్యోతితతారణాంకమ్ వరస్సవధ్వానచారా }
{ జమాగణంప్రాకర్ష్యజచ్చాయనివారితోవృష్టమ్ }

౪|| తావదితి||ని||యావత్తావచ్చసాశ్వంతభిక్షమరః-తావత్ప్రీతిశాన్తిః
సాశ్వంతప్రస్తరితాఃఅభినవాఉచితారాఃపుష్పశ్రీవాళాదయోయస్యత
థోక్తం-ఇంద్రాయధానీవద్యోతితానివిశ్రాంతానితారణాన్యేవలంకాః
విహ్నియస్యతం-ధ్వజానాంఛాయాధ్వజఛాయం (౬) ఛాయాబాహు
భ్యభిసంప్రసక్తం తేననివారితముష్టంఆతపోయస్యతంరాజమాగణం- సః
వరఃఅజనధాన్తిఇందుమత్యానకహస్తాశ్చేదవేత ||

{ తతప్రదాలోకనతత్పురాణంసాధేమనామి }
మూ-౫ { కరజాలవత్పుబభూవురిత్థంపురసుందరీణాం }
{ త్యక్తాన్యకార్యానిచిచ్ఛిరా || }

౫|| తతభితి||తతఃచామూకరజాలవత్పుసామగ్గవాక్తయక్తమ
సాధేమతస్యఅజస్యఅలోకనేతత్పురాణంఅనితానాంపురసుందరీణాం ఇ
త్థంవత్సమాజానిశ్రావేత్యక్తానీఅన్యకార్యానికేకబంధనాదీనియేమతా
నిచిచ్ఛిరానివ్యాపారాఃబభూవుః ||

{ ఆలోకమాగణంసహసావ్రజంత్యాకయా }
మూ-౬ { చిమచ్ఛేష్టవచంతమాల్యః | బద్ధంసనంభా }
{ వితపితతావత్కరేణరుద్ధోపితకేశపాశః || }

౬|| తాన్యేవాకుచించభిఃశ్లోక్తైః||ఆలోకేతి|| సహసాఆలోకమాగణంద
ర్శనమాగణంవ్రజంత్యాకయాచిత్ స్త్రీయా-ఉద్వేష్టనఃదుశ్శాంతివశా
దున్నుక్తబంధనఃఅతపితచంతమాల్యః విగళితమాల్యఃకరేణరుద్ధో
విగ్రహేతాపితకేశపాశఃకేశకలాజి||ని|| పాశఃవిక్రమశ్చక్రశ్చక్రలపాథాః
కచాత్పరభిక్షమరః- తావదాలోకమాగణ విర్యంతంబద్ధంబంధనాయన
సంభావితవసనిబిత్తవ ||

{ శ్రీసాధికాలంబితమగ్రపాదమాహీత్యకాచిద్ద్రీవరా }
మూ-౭ { గమేషఉత్పప్తలీలాగతరాగవాక్చేదలక్తశాంకాం }
{ విదలింతతాని || }

౩౧॥ ప్రసాధికేతి॥ కాచిత్ ప్రసాధికయా అలంకత్యాఽలంబితం
 సంజనాధాంభృతం ద్రవరాగమేవ ఆదాఽలంకరమేవ - అగ్రం చాసా
 దదశ్చ అగ్రపాదభినిమీసాధికరణసమాసః (౧) హస్తాగ్రహస్తయోగుణ
 యగుణి నోర్భేదా భేదాదితి వామనః తమాక్షిభ్య ఆకృవ్య ఉత్పృష్ఠీలాగతిః
 క్లృత్తమందగమనానతీ-ఆగవాత్మోత్ గవాత్మవర్ణంతం పదవీం మాగణం అ
 క్తకాంకాంలాక్షిదీహ్నతాంతతానచకార॥

విలోచనందక్షిణమంజనేన సంభావ్యతద్వందితవామ
 మా-౮ { నేత్రాః తదైవ వాతాయనసన్నికషణం యయాశలా }
 { కామజరావహంతీ॥

౮॥ విలోచనమితి॥ అజరాస్త్రీదక్షిణం విలోచనం - అంజనేన సంభావ్య
 లంకృత్య-తద్వందితం తేన అంజనేన వజ్రాతం వామ నేత్రే యస్యాస్స
 త్త-తదైవ శలాకాం అంజనకణికాం వహంతీ - వాతాయనసన్నికషణం గ
 వాత్మసమీపం ని॥ వాతాయనం గవాత్మస్సృగిత్యమరు-యయా-దక్ష
 ిణాం సంధృమాద్వ్యుత్క్రమత్వద్యోతవార్థం ॥ శ్రు॥ సవ్యగ్ హ
 ర్వం మనుష్యా అంజతభిశ్చ॥ తే॥

{ జాలాంతరే ప్రేషితదృష్టిరస్యాప్రస్థానభిన్నానబంధం }
 మా-౯ { ధనీవీమ్ | సాభిప్రవిష్టాధరణాప్రభేదహస్తే తస్థావవ }
 { లంబ్యవాసే॥

జాలంతరే అస్యాస్త్రీ జాలాంతరే గవాత్మవరే ప్రేషితదృష్టిస్త్రీ ప్రస్థానేన
 ఏనేన భిన్నాత్పుటిరాంబీవస్త్రీ గంధిం ని॥ నీవీవరితా గ్రంథాస్త్రీ
 అంజనువాసనీతి విశ్వః సబంధకింతు సాభిప్రవిష్టాధరణానాం కంకణా
 వంశిభావస్య తేన హస్తేన-ప్రభేదసాధ్యాధరణమభూదితి భావః వాసః
 స్త్రీం బలంబ్యకృహీత్వా తస్థాస్థితా॥

{ అధాచాదితానత్వరముత్థితాయాః పదేపదదుర్ని }
 మా-౧౦ { మితేగళంతీ కస్యాశ్చిదాసీద్రశవాతదాసీమం గుప్త }
 { మూలార్పితసూత్రే శేమా॥

౧౦॥ అధాచితి॥ సత్వరముత్థితాయాః కస్యాశ్చిత్ అధాచాచి తామసి
 గుంభితాదునిమితేనంధృమాద్భువనకీప్తే (౧) ధుముఖాప్రక్షేపణ
 భాతాః కమణా క్తః పదేపదే త్రివిధం-వీహ్నయాం ద్వీర్భావః గళంతీగ
 ద్దత్వా నతీరశనామేఖలాతదాసీం అంగుష్ఠమూలే అర్పితం సూత్రమేవ

శరన్నరేణస్పృహణీయశోభం నచేదిదంద్యంద్యమ
 సూ-౧౪ { యోజయిష్యత్ | అస్మిన్ ద్యయేరూపవిధానయత్నః }
 తత్త్వః(క)జానాంఽఫలోభవిష్యత్ || ...

౧౪|| శరన్నరేణేతి || స్పృహణీయశోభంసర్వాశాన్యసాదర్యంభద్రం
 ద్యంద్యమిధునం () ద్యంద్యంరహస్యేత్యాదివానిపాతఃశరన్నరేణా
 యోజయిష్యచ్ఛేత్ సయోజయేద్యది ప్రజానాంఽశ్శ్యోవిధాతుఃఅస్మిన్ ద్య
 యేద్యంద్యేరూపవిధానయత్నఃసౌందర్యనిమాణాప్రయాసః-విఫలోభవి
 ష్యత్ పతదరురూపస్త్రీప్రసాంశరాధావాదితిభావః()లిఙ్గమైత్యుజ్జ
 క్రియాతికత్రావితిల్పః || ...

రతిస్తరానూనమిమావధూతాం రాజ్ఞాంసహస్రే)
 సూ-౧౫ { మతిథాపాబాలాః | కతేయమాత్మప్రతిరూపమేనం }
 మనోహజన్తాంతరసంగతిజ్ఞమ్ || ...

౧౫|| రతితి || రతిస్తరానిత్యసహచరాభివృద్ధిప్రాయః - నూనం తావేవ
 దుంచలియంచభియాదంఽతీతదుఃఖితాంతరసంగత్యా-వతఃతథా
 గా-ప్రసిద్ధమేవైతత్ - యదియంబాలారాజ్ఞాంసహస్రే)మరాజసహస్ర
 విద్యే సత్యవిద్యత్యానికారణశ్శ్యంతః- అత్తప్రకరూపంస్వభూమేవ || ౧ ||
 సత్యనింగాశక్తి)తిరూపకాభివృద్ధిహదంఽవసంగతాప్రాప్తాభివృద్ధాంతర
 గాహదర్యమేవాత్రప్రవర్తికమిత్యర్థః- తదవసంఘజ్ఞాతంప్రవతకామిత
 గా-మనోహజన్తాంతరసంగతిజ్ఞమితి- తదేవేదమితివిశేషప్రత్యభిజ్ఞాధా
 నీపివాసనావశాదనుభూతాథామమనసీప్రసృతిరస్తీత్యేతావత్రైవో
 క్తంసంగతిజ్ఞమితి- తేనజ్ఞానేనవ)వతకతభివృద్ధిభావః || ...

(ఇత్యుద్దతాఃపారవధూముఖేభ్యః శృణ్వన్ గాథాః)
 సూ-౧౬ { శో)త్రసుఖాఃకుమారః | ఉద్భాసితంమంగళసంవి }
 ధాభిస్సంబంధినస్తద్దనమానిసాద || ...

౧౬|| ఇతితి || ఇతి-స్థానేనతాచూపభిధిత్వాహ్యైర్దక్షిణకారణ- పారవ
 సూముఖేభ్యఃఉద్దతాఃసంస్కృతాః శో)త్రయోస్సుఖాః మధురాఃసుఖశ
 క్తోవిశేష్యనిఘ్నపృలిఅభక్తిమద్రవ్యేపాపపుణ్యముఖానిచేత్విమగంఽభాః
 కరఃశృణ్వన్ గాథాఃకుమారఃఅజః-మంగళసంవిధాభిఃమంగళరచనాభిఃఉద్భాస
 తంశోభితం-సంబంధినఃకన్యాదాయినఃభోజన్యస్తద్దగృహం || ౧ || వేత్తనస్తనశే
 తవమిత్యమరః-సమానిసాదప్రాచీ || ...

తత్రాద్వితీయాభావతేఃపురోధాహుత్వాగ్నిమా
 మూ-౧౭ { త్యాదిభిరగ్నికల్పః | తమేవచాధాయవివాహసా
 { క్ష్యేవధూవరానంగమయాంచకార||... .. }
 ౧౭ || తత్రేతి || తత్ర సద్భువిర్వితేఃపూజితేఃఅగ్నికల్పఃఅగ్నితుల్యః

భోజవతేఃపురోధాఃపురోహితః || ౧ || పురోధాస్తుపురోహితశ్శివమరః-
 ఆజ్యాదిభిర్రవైద్యేఃఅగ్నించుత్వా - తమేవాగ్నివివాహసాక్ష్యేచ
 ధాయసాహిణంచకృత్వేత్యర్థః - వధూవరానంగమయాంచకారయోజ
 యామాస||

హస్తేనహస్తంఛరిగృహ్యవధావస్సరాజసూనుస్తు
 మూ-౧౮ { తరంబధాసే|అనంతరాశోకలతావ్రవాళంప్రావ్యే
 { వచూతఃప్రతిజల్లవేన|| }
 ౧౮|| హస్తేనతి|| సరాజసూనుఃఅజః - హస్తైస్త్వీయేనవధావస్సరాజసూనుస్తు

త్యాఃహస్తంఛరిగృహ్యగృహీత్వా- అనంతరాయాఃసమీక్షకతాయాఃఅ
 శోకలతాయాఃప్రవాళంజల్లవం చ్చ్రతిజల్లవేనస్త్వీయేనప్రావ్యమాతృతప
 తరాంబధాసేఅధికంబధా||

{ అధిద్యురః కంటకత్రకోష్ఠస్త్విన్నాం గుళిన్సంవృ
 మూ-౧౯ { తేమమారీవృత్తిస్తయోఃపాణసమాగమేనసమంవిధ
 { తైవమవోధవస్య|| }

౧౯|| అపినితి|| వరఃఅజఃకంటకత్రకోష్ఠంయన్యసఃఅసీత్ ||
 ౧|| సూచ్యగ్రీవుర్రత్రోచరోమహాపాణకంటకత్రకోష్ఠమరః - మమగ్రీక
 న్యస్త్విన్నాంగుళిఃస్వదయక్తాంగుళిఃసంవృజేబహువ-అత్రోత్ప్రేక్ష
 తే-పాణసమాగమేనపాణ్యోన్యశ్చకాసేనమితైవ కత్రాఃతయోగ్యధూవ
 రయోః మనోధవస్యవృత్తిః స్థితిఃసమంవిధతైవసమీక్షతేవేత్యర్థః-ప్రా
 క్తిధస్యామరాగసామ్యస్యసంప్రతితత్త్వా దశకానాత్పాణిన్వికల్పాత్సత్త్వి
 ముత్ప్రేక్షతే-అత్రవాత్స్యాయనః-కన్యాతుప్రథమసమాగమేస్త్విన్నాం
 గుళిన్స్వన్నముభేధవతి-పురుషస్తురోమాంచితోధవతి-పభిరసయోర్భావం
 విచరిత్యతేతి-తత్రప్రేమంసయోఃస్వదరోమాంచాభిధానంసాత్వికమా
 త్రోచలక్షణం-సతుప్రతినియమోవివక్షితఃపభిరిబహువచనసామధ్యకా
 త్-ఎవంచనతి-కుమారసంధవే || శ్లో || రోమార్థమప్రాదురధూదుమా
 యాఃస్త్విన్నాంగుళిఃపుంగవకేతురాసీతివిప్రుతక్రామవచనంసదోషయేతి||

మూ-౨౦ { తయోరహంగప్రదిసారితానికి యానమాతప్రదివరి
తాని హియంత్రణామానశిరేమనోజ్ఞామనోస్య
లోలానిదిలోచనాని ... }

౨౦||తయారితి|| అహంగేమప్రాంతేమప్రదిసారితానిప్రవతా తాన్త్రి
యయోనిసిక్షణలక్షణయోనిసమాఖ్యాయద్యచ్ఛాసంగత్యానివతితా
నినివృత్త్యకృష్టానిఅనోస్యస్తికలోలానిసత్వస్థాని ని || లోలశ్చలనిద్యష్ట
యోరిత్యమరః - తయోరహంగత్యానిలోచనాని ద్యష్టయోమనోజ్ఞాంర
మ్యాంహియానిమిత్రయంత్రణాంసంకోచంఆనతిరేప్రాప్తుః ...

{ ప్రదక్షిణప్రక్రమణాత్ఫలశానోరుదవికావస్తస్థిధు
మూ-౨౧ { సంచకాశేమనోరుహంతేష్యిరవతకమానమనో
స్య సంసక్రమణాస్త్రియామమ్|| ... }

౨౧|| ప్రదక్షిణేతి || తస్థిధుసంఖండమత్యంతాదగ్నివశిష్టతవ్వాం
శ్యకృతానాం || ౨ || కృతానుపావనోసలతిత్యమగు - కమణాని - ప్రదక్షిణ
ప్రక్రమణాల్ ప్రదక్షిణకరణానిత్యస్థి చకాశేఅభయ - కథమివమనోరు
హంతేమప్రాంతేమ - వతకమానమావతకమానంమేరుంప్రదక్షిణేమ
స్యనిత్యస్థి-అనోస్యస్థిసంసక్రంతితరేతరసంగతం-విధుసవ్యాశ్యతస్యిశేష
సం-లోలశ్చత్రియామావతిహస్త్రియామంత్రాత్రింపివమనమాహాశే
స్యంద్యైకవద్యాః || ...

{ సితబగుశ్చిగురుణాప్రయక్తోఽభూర్విధాత్ప్రతి
మూ-౨౨ { మేనతేన | చకారసామత్తవకోరనేత్రాలజ్ఞాపరిలాభ
మహాక్షమగ్నో || ... }

౨౨||నిరంజితేనితంబేగుర్విబిష్యే|| ని || దుభకారాలఘునోర్ధురుతి
శాశ్యతః - విధాత్ప్రతిమేనబ్రహ్మతుత్తేన తేనగురుణా యాజకేనప్ర
యక్తాభిమాన్వితియక్త - మత్తవకోరస్థ్యేనతేయస్యాస్సాలజ్ఞాప
రిసావధూః - అగ్నోలాభవిమోక్షులాలాభనిర్గంధకారలాభాబామాంకృ
తవతిత్యధికాః || ...

{ హవిశ్యమీకల్పవలాజగంధిపుణ్యకృతానోరుదియా
మూ-౨౩ { యధూమః|కపోనంసస్విభిస్సితస్యాముహూర్త
కణాకత్వలతాంప్రవేదే || ... }

౨౩||హవిశితి|| హవిషః అజ్ఞాదేశమీకల్పవానాంలాజానాంవగంధా
నా సితసతపో క్షింశ్చనానిలవదువశాన్తాలాజాఅంజలినావసంతితా

త్యాయనః-పుణ్యధూమంకృతానోపావకాత్ ఉదీయా యఉత్పన్నః- క
పోలేనగి నర్పిణీశిఖాయస్యసతథోక్తి- సధూమఃతస్యాంవధావ్వియమా
తంకణాకత్పలతాప్రపేతపాక్షి||

{ తదంజనశ్లేషసమావలాక్షం ప్రమానబీజాంహరకణా }
మూ-౨౪ { పూర్వమ్ | వధూమఖంపాటలగండరేఖమాచారధూ }
{ మగ్నిహణాద్భూవ|| ౨ }
౨౪||తదితి||తద్భూమఖం- అచారేపాప్రాధూమగ్నిహణాత్ అం

జనస్యశ్లేషోఽంజనశ్లేషః అంజనమిహోబావప్రవః తేనసమాకులే అక్షిణీయ
స్యతత్-ప్రమానోబీజాంహర్యోవాంహరాదిరవకణాపూర్యోయస్యతత్-
పాటలగండరేఖంఅరుణగండస్థలంబధూవ-

{ తోస్నాతకైర్బంధుమతాచరాజ్ఞాపురంధ్రిభిశ్చైత్ర }
మూ-౨౫ { మశేత్రియైర్మ | వధూమకాకానకానసస్థానా }
{ ద్రాక్షతాలోకణమన్వధూతామ్|| ౩ }

౨౫||తావితి||కనకానసస్థాతాకన్యాకుమారాస్నాతకైర్మహస్థ విశే
ప్రై||౨||స్నాతకస్నాతకైర్మహస్థాప్రతీత్యమరః-బంధుమతాబంధుచీరస్సరేణేత్య
గ్ధః-రాజ్ఞాభాజేనపురంధ్రిభిఃపితృవత్రిభిఃనానీభిశ్చ- క్రమశఃప్రయ
క్రం-స్నాతకాదీనాంపూర్వవైశిష్ట్యే-మేకకృతంఅద్రాక్షతానాం
అలోకణమిహాలోకణంఅన్వధూతాంఅనుబధూవతుః||

{ ఇతిస్వసురోబ్ధకులప్రదీప స్సంపాద్యపాణిగ్రహణం }
మూ-౨౬ { నిరాజామహీశతీనాంపుథగహణాథానమా }
{ దిదేశాధిక్యతానధిశ్రి|| ౪ }

౨౬|| ఇతితి|| అధిశ్రిఅధికసంఖ్యభోజనలవ్విదీపఃసరాజాఇతిఇత్యంస్వ
సురిందుమత్యాః పాణిగ్రహణం వివాహంసంపాద్యమహీశతీనాంపుథక్
ఎతైకశఃఅహణాథానంబహుమానం కతుకం అధిక్యతానమాదిదేశఅ
జ్ఞానయామాన||

{ లింగైముదాదస్సంప్రతదిక్రియాపైహిదాంత్రనన్నా }
మూ-౨౭ { ఇవగూఢసకాః | వైదధామామంత్య్రియయస్తది }
{ యాచిత్యవ్యకృతాపూజామనదాధలేన|| ౫ }

౨౭||లింగైతి||ముదఃలింగైఃఅలోపితసంతోషదిహైః||౨||ముత్ప్రితిఃప్రమ
దోహవకృత్యమరః-సంప్రతదిక్రియాః నిగూహితమప్సరాఃఆతపవస్త్రన
గాః|బహిరీ మకలాః|గూఢసకాః|లింగైరీనగాః|హంహిదాఇవసితాః

శరణానః వైదధాం భావం ఆమంత్య) ఆవృథ్య తదీయాం వైదధా
యాం పూజాం ఉపదాధలేన ఉపాయన వ్యాజేన చ) త్యక్త్యా నమశ్శాంత
యః సిద్ధుః॥

{ సరాజలోకః కృతపూర్వసంవిదారంభసిద్ధా నమః }
మూ-౨౦ { యోజలధ్యమ్! ఆదాన్యమానః చ) మదామిషంత }
{ మావృత్త్యవంధానమజన్యతస్థా॥ }
౨౦॥ సతతి॥ ఆరంభసిద్ధా శార్దూసిద్ధా విషయే పూర్వం కృతా కృతపూర్వా

(౬) సుప్తు పేతి నమానః-కృతపూర్వా సంవిత్ సంకేతో మాగావరోధవిష
యో యేన సతతో క్తః॥ ౨॥ సంవిద్యుద్వైప్రతిజ్ఞాయాం సంకేతాదారనామస్వి
తి కేతవః ఆధవా కృతా పూర్వం సంవిత్ యేనేతి విప్రహః-సః సరాజలోకః నమ
యోజలధ్యం అజప్రస్థానకాలే లధ్యంతదాతస్య వికాశితా వదితి భావః నమరో
జలధ్యమితి పాతేయధ్ధనాద్యమిత్యభావః - తం ప్రమదేవామిషం భోగ్యవస్తు
చ) మదామిషం॥ ౨॥ అమిషంతస్తి యాం మాంసే తథా స్యాన్భోగ్యవస్తు
నీతి విశ్వః-ఆదాన్యమానః గృహీష్యత్ అజన్యవంధానం మాగః ఆవృత్త్యా
పరుధ్యతస్థా॥

{ ధతాపితావతః) ధతైశికానా మనుషితానంత }
మూ-౨౧ { రజానివాహః) సత్త్వానురూపం హతానే కృతశ్రీః పా }
{ స్థాతయద్రా) ఘవమన్వగాచ్చ॥ }
౨౧॥ ధతేతి॥ అనుష్ఠితః అనంతరజాయాః అనుజాయాః వివా

హూయేన సతతో క్తః-క) ధతైశికానాం ధతాపివిదర్భనాధోపి. తావ
త్తదా-సత్త్వానురూపం ఉత్సాహానురూపం యథాతథా హరణం కన్యాయై
దేయంధనం॥ ౨॥ యాత కాదిషు యద్దేయం సదాయో హరణం చ తదిత్యమరః
హరణే కృతశ్రీస్సారాఘవం అజం పాప్థాతయత్ చ) స్థాపితవా అన్వగా
చ్చ అనువిగామచ॥

{ తిన్) స్తి) లోకప్రధితేన సార్థ మజేన మార్జితేన తీర్తు }
మూ-౩౦ { పితావ) తస్మాదపావతాతకుం డినే శః కర్వాత్యయే }
{ సోమశ్చ వోష్ణరశ్చైః॥ }
౩౦॥ తిన్) తితి॥ కుం డినం విదర్భనగరంతస్య ఈశః భోజం త్రిలోకే ముఖ్యే ధితే

న త్రస్తి ద్ధన అజేన సార్థం మాగే తప్రవనతీః రాత్రిః ఉపితావ) ౨॥ వనతీరా
త్రివేదై నో రిత్వ మరః) కాలాధ్వనో రత్యంతనం యాగ ఇతి ద్విత్రియా-కర్వా
త్యయేదర్భాం తే ఉష్ణరశ్చైస్సూర్యాత్ సోమః గంద్ర) శ్చవ తస్మాదజా త్ ఆపా

వతః-తంవిన్యజ్యనివృత్తత్యర్థః॥

మూ-౩౧ { క్రిమన్యవఃప్రాగపికోసలేంద్రేక్రిత్యేకమాత్మన్యత
యాబహూవుఃతతోన్యపాశ్చక్షుమిరేసమేతాఃస్త్రి }
రత్నలార్థంసతదాత్మజన్యః॥

౩౧॥క్రిమన్యవః॥నృపాంహిగపిప్రత్యేకంఆత్మన్యతయాదిగ్విజయశ్చాప
ధనశ్చేవ-కోసలేంద్రే॥ఘాతక్రిమన్యవఃరూఢైరైవభూవుఃశియత్-త
తోహేతాః సమేతాస్సంహతాస్సంతేతదాత్మజన్యఃఘనూనోఅజన్య
స్త్రిరత్నలార్థంసతక్షుమిరేససేహిరే॥

తముద్యహంతంశిభోజనన్యాంరురోధరాజన్యగణ
మూ-౩౨ { స్సద్వృత్తిః బలిప్రదిష్టాంశ్చియమాదదానంత్రేఽ
క్రిమంపాదమచేంద్రశత్రుః॥

౩౨॥తమితి॥దృప్తిఃగోత్రంసంరాజన్యగణఃరాజసంఘఃశిభోమాగేభా
జనన్యాంశ్చందుమతీంఉద్యహంసంసయంతంబలజంబలిప్రదిష్టాంశ్చైవసే
నదంత్రే॥శ్చియంఆదదానంస్వీకృత్వాంత్రే॥విక్రిమంప్రిపిప్రమనంబం
ధిసంపాదంతంద్రశత్రుః క్రిమోదాభ్యోఅనురంభంరురోధ-తథావామన
వృరాశేనోపిరోచనవిరుద్ధోవిక్రిమోదస్త్రాతంత్రశత్రుఃస్థేయక్రిమమా
నన్యపాదాంధాజంరురోధసేతి॥

తస్యాన్యకమథకమనల్పదాధమాదిత్యపిన్య
మూ-౩౩ { సచివవంశమారః । ప్రస్యగహీర్వాధివాహినీః }
తాంభాగీరధింశోణివోత్తరంగః॥

౩౩॥తస్యాత్మతానకమారఃఅజఃతస్యాత్మతాతస్యాహేధింఅనల్పదాధం
బహుధటంపితురాగతంపిత్ర్యంఆత్మమిన్యధః సచివమాదిత్యపిన్యకాంపా
ధివహాహినీంరాజసేనాం॥పిన్యజనీవ హినీసేనేశ్వమరః భాగీరధింశ్చ
ఉత్తరజ్ఞఃఉన్నతతరఃశ్చోణివోతాభ్యాంబత్సప్రత్యగ్రహీత్ అభియక్తవా
శ్చిత్తికదాతిం రధినంగధా ప్రసంగ సాదీతురగాధి

మూ-౩౪ { రూఢమ్ యంతాగజస్యాధ్యకతద్దశంతుల్యచిత్తి
ద్యంవివిభూవయర్థమ్॥

౩౪॥శ్చిత్తి ॥ శ్చిత్తిపాదచారః శ్చదాతింపాదచారంఅధ్యకతత్ పాదా
భ్యామతతిశివదారిః (౨) పాదస్యశ్చదాజ్యాతిగోపహతేప్రితపాదశ్చిత్తిశ్చ
దాదే॥॥శ్చదాతిశ్చిత్తదగజదాతిగజదాజయభిత్తమరః-రధినంగధాశ్చ
అధ్యకతత్-తురంగసాదీతురగాధిరూఢమిథ్య శ్చతే॥॥రధినన్యదనా

(రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-సప్తమస్కంధః)

۴۴۴

శ్రీహరిశాస్త్రో హస్తుసాదినభక్త్యమరణి-గజన్యాయంతాహస్త్యారోహః గజ
స్థమభ్యుపతత్ - ఇత్థంతల్లంకరీతిద్వంద్వీమకజాతీయకరీతిభటంయద్భువ
భావ-ద్వంద్వంకలహాలాప్యైహమితిద్వంద్వీననియోధాః ||౨||ద్వంద్వం
కలహాయగ్మయోచిత్త్యమరణి|| ...

మా-34 { నరత్సుమాశ్చైవ విభావ్యనాచోహోదీరయంప్రశ
 లాపదేశాకాదానాత్మైరేవకన్యకన్యనామౌజా
 నందానిధ్యత్సకంసుని

[illegible]

మూ-౨౬ { ఉత్పాదకస్థాయిలతోను ప్రవృత్తాంతి కృత్యము
వనం నేడు చివరికి విజృంభించును. ఇది-అ-త్యంత-
ప్రకృష్టమైనది. ఇది-అ-త్యంత-ప్రకృష్టమైనది. }

[illegible]

మూ-32 { విష్ణుస్వామి వాచా మహావిష్ణుత్వేనాత్మైశ్చ
మృత్యుభయజననజాంసి బహువిధతత్వరమాశ్చ
త్యాగేషామైవ బాహీశ్వరేణాత్మైశ్చ } . . .

30॥ మత్స్యతీహాయవశాత్ప్రేక్ష్యైవైవృత్తైః సుఖైః పృథగ్భాగైః
 నీరజాం సైన్యరేహావశిష్యైః పృథగ్భాగైః సైన్యైః సైన్యైః
 కేతవశితాన్యైః సైన్యైః సైన్యైః సైన్యైః సైన్యైః సైన్యైః
 త్రిమమత్సాన్యైః సైన్యైః సైన్యైః సైన్యైః సైన్యైః

మూ-౩౮- { రథోరథాంగధ్వనినావిజజ్జేవిలోలఘంటాక్షయః
తేననాగః! న్వీధత్యుక్తానామగ్రహణాద్భూత
హృద్యైరజస్మాత్తతరావబోధః || ... }
...

౩౮ || రథత్తిలసాంద్రైరజసిరఃపథాంగధ్వనినాచక్రిన్వనీనజ్జేజ్జా
తేనాగఃజః || నిమిత్తంజ్యోజ్యో నాగత్వమరఃవిలోలఘంటానాంక్షయః
ననాదేనజజ్జే - ఆత్మతరావబోధః న్వీతరపేకః . యోధానామితీవః
న్వీధత్యుక్తా నాంస్వీహివాం - నామగ్రహణాత్ నామోచ్ఛ్వాస
నాత్ బభూవ - రజోంధతయానర్వే శబ్దాను వాదోహయేన త్రహ
రఃత్వత్వభావః || ...

మూ-౩౯ { ఆవృణ్వతోలోచనమార్దమాశౌరజోంధకారస్యవి
జృంభితస్యశస్త్రీక్షతాశ్వద్యివీరజవ్రదాలారు
జోధూద్రిధిరప్రివాహః || ... }
...

౩౯ || ఆవృణ్వతత్తిల || లోచనమగ్రహంమావృణ్వతోవృష్టిపథముత
గుంధతఃఆశౌయ్యధైవిజృంభితస్య - రజవలంధకారఃతస్య-శస్త్రీక్షతా
త్-అశ్వాశ్వద్యివీరజవ్రదాలారు-సేనాంగతావృణ్వతోవృష్టికవ
చ్ఛావః-తస్మాత్ జన్మయస్యసః - రుధిరప్రివాహః రక్త ప్రవాహః
బాలారుణః బాలసూర్యఃఆహూత్ || అరుణోభాసః రేవ్యాదిత్యమరః-
బాలః శేషశంరుధిరసామ్యాభావః || ...

మూ-౪౦ { సభిన్నమూలఃక్షతజేనరేణుస్తస్యోచిరిహిత్వవనా
వధూతః | అంగారశేషస్యహతాశనస్యపూర్వో
త్థితోధూమశ్చవాబధాసే || ... }
...

౪౦ || సత్తిల || క్షతజేనరుధిరేణుభిన్నతమూలః త్యాజిమూ
లశంబంధత్వభావః - తస్యేక్షతజన్మఉచిరిహిత్వవనావధూతః
వాతాహతఃసఃరేణుంధూళిలంగారశేషస్యహతాశనస్యపూర్వముత్థితో
ధూమశ్చవబధాసేబభౌ || ...

మూ-౪౧ { త్రహరేయూథాకాకగమేరథస్థాయంతూనుహ
లధ్వనిపాతకతాశ్వాః | యైస్సాదితాలక్ష్మితపూ
వకాతూతా నేవసామవతతయానిజఘ్నుః || ... }
...

౪౧ || త్రహరేతి || రథసః-త్రహరేయూథాకాతస్యాలక్ష్మగమే
నతిరథస్థారథవస్థిత్యావస్థితీతాత్వభావః - మూర్ఖితానస్యత్రహిత్వా
రక్షణహీనారథిధమకః-యంతూసారథీకాపాలధ్వనిసాధుకృతము

త్యధిక్షిప్తనివతేతావాస్సంతః పూర్వం నాదితాఃస్వయంకృత్వా
తాఃలక్ష్మితపూర్వకేతూఃపూర్వద్వష్టకేతూఃకృత్యధిజ్ఞాతాఃత్యధా
తానేవసామక్షతయానరోషతయానిజఘ్నుఃకృజఘ్నుః...

మూ-౪౨ { అత్యధామాగ్గేశరబాణలూసాధనుభృతాం
హస్తతాంకృవతాః|సంప్రేరేవాత్తజనా
నువృత్యాపూర్వాధాధాన్తేఘరిశ్యరవ్యమి||

౪౨||అపితి||అధాంచాసామాగ్గేశ్వతస్త్రిఅధామాగ్గేశరేహం
బాన్తే|లూసాఃఛిన్నాఅపిహస్తతాంకుశలహస్తానాం ధనుభృతాం
కృవతాఃకేతూః-అత్తజనానువృత్యాస్వవేగానుబంధేన-ఘరిభిఃబాణాన్
వర్షిం||ని||సస్యరాణాగ్రియాఃఘమితివిశ్వః-అధాచతేధాగాశ్చ - పూ
ర్వైర్వరధాధాన్తే-శృణాతీతిశరుఃపాంసగ్రితస్సహతంశరవ్యం-దిగాదిభ్యో
యదితియత్ కృత్యయః||ని|| అత్యంలక్షంశరవ్యంచేత్యమరః-సంప్రేరే
వసతుమధ్యనిపేతురిత్యవకారాధాః|| ...

మూ-౪౩ { అధోరణానాంగజసన్నిపాతేశిరాంసిచక్రేనిశశి
తైఃతురప్రైః|హృతాన్యపిశ్యేనసఖాగ్రికోటి
వ్యాసక్రకేశానిదిరేపితుః|| ...

౪౩||అధోరణామితి|| గజసన్నిపాతేగజయధే-నిశితైఃతైఃతుర
ప్రైర్వాణిశేషైః-చక్రైఃఅయథవిశేషైః-హృతాన్యపిశ్యేనసఖాగ్రికోటి
నానాంకక్షిదిశేషాణాం - సఖాగ్రికోటిమవ్యాసక్రకేశాఃకేశాఃయేమాంరాని
అధోరణానాంహస్త్యరోహణాం||ని||అధోరణాహస్తికకాహస్త్యరోహ
నిమదినత్యమరః - శిరాంసిదిరేపితుఃశిరఃపాతాత్ప్రగేవఅరుహ్యవ
శ్చాదుత్పతరాంకక్షిణాంసభేమకేశసంగశ్చిరపాతహేతురిత్యధాః||

మూ-౪౪ { పూర్వంకృహతానజఘ్నసహాయఃకృతిశ్చ
హేరాక్షుమశ్వపాదీ|తురంగమసగంధనివ
ణ్ణదేహంకృత్యాశ్వనింతంఠిపుమాచకాంక్షే||

౪౪|| పూర్వమితి ||పూర్వంకృహతానజఘ్నపాదీతాంగికః-కృతి
కృహరేఅక్షమంలకక్రం||ని||క్షమంశక్రహతేత్రిప్విత్యమరః|తురంగమ
సగంధేఅశ్వసగంధ-నివణ్ణదేహంమూర్ఛితమిత్యధాః-రిపుంధూయూనజ
ఘనపునసినకృజహరకింతుకృత్యానింతంపునరుజ్జీవంతమాచకాంక్షే||శ్లో||
యనధ్వజససంప్రేక్షం సాతకంనాతికింక్షతమితినిషేధాదితిభావః||

నద్యః దిమానిత్రభుతాంవిమానాధికత్వంఉపేత్య వామాంకసంనకాన
 న్యోత్సంగసిషింగనీసురాంగనాయన్యసతీధోక్తస్సాన్వత్యత్ స్వంసిజంక
 బంధంఅశిరసేక-భేదరంసమరదదశః॥ ౧౧౩బంధోస్త్రీక్రియాయుక్తమ
 విమూఢక-భేదరమిత్యమరణి!

మూ. ౮౯ { అన్యోన్యసూతాన్తధనాదభూతాంతాపేవసూతౌ
 రగ్ధినావకాదిత్ | వ్యశ్యో గదావ్యాయతసంక్ర }
 హారాధగ్నాయధాబాహువిమదశఃపిషా ॥ ... }

౮౯ ॥ అన్యోన్యేతికాదిదీప్తిరాఅన్యోన్యసూతయోస్సాన్వ
 ధ్యోఉన్నధనాత్ హననాత్ తాపేవసూతౌరగ్ధినావఅభూతాం - వ్యశ్యో
 నస్తాశ్యోనంతోగదాభ్యాంవ్యా యతోదీఘః సంక్రహణోయుద్ధంయ
 యోస్త్రాప్రభూతాంతతోధగ్నాయధాధగ్నగదాసంతోబాహువిమదశఃపి
 షాబాహుయుద్ధానకౌఅభూతామ్॥

మూ. ౫౦ { జరన్వరేణక్షతయోఃప్రహశోకరుతాన్త్రం
 తనాయోస్సమకాలమేవ | అమత్యకథాపేక }
 యోశ్చిదాసీదేశాకృరఃప్రాధికతయోర్వి నాదః }

౫౦ ॥ జరన్వరేణేతిజరన్వరేణక్షతయోఃప్రహృతయోఃసమకాలం
 ఎకకాలంయథాతథాఉతాన్తనాయోస్సమకాలమేవగతప్రాణయోః
 ఎతేనాన్వరంప్రాప్తితాయాభ్యాంతయోరకాశ్చరఃప్రాప్తియోః ప్రా
 ప్తితై కాశ్చరసోవిశ్లేషణంనవాహాశాగ్నోవిషిష్టాంసహితఃఅథవా
 ఎకస్యాంఅత్సరసిప్రాప్తింప్రాప్తనాయయారితివిగ్రహః॥ ౧౧౪ స్త్రీయాం
 బహువ్యస్థిర సఖిబహుయత్వాభి ధానంప్రాయశాభి ప్రాయం ॥
 ౧౧౫ ॥ ఆవస్థుమనసోవహాలస్థిరస్థికశాస్థుమాఏతేస్త్రీయాంబహుశ్వ
 స్థైరకతేవ్యత్రత్రయమితివసాత్ - ఉత్తరత్రయసమకత్వమస్తీత్య
 మసంధేయమ్-కయోశ్చిత్ ప్రహశోకయోధోఃఅమత్యకథాపేక దే
 వనూయేపి - వివాదఃకలహః ఆసీత్ ఎకస్యామధిలాషోమహావైరచ
 మిత్యథణః॥

మూ. ౫౧ { పూహోపుధాశావితరేతరప్రగ్భంగంబయంనా
 మరవ్యవస్థామశ్చాస్థురోమారుతయోఃప్రవృద్ధే }
 కర్యాయప్వత్రైవమహాణవోమూ॥ }

౫౧ ॥ పూహోమతి॥ తౌపూహాసేనాసంఘాతౌ॥ ౧౧౬ పూహస్తబ
 లస్యాగ్రత్యమరణి- విశ్వాస్థుగతశ్చయోమారు తౌతయోఃవిర్యయన్య

వ్యకత్వకేచేతిఽచక్షిత్యయః- బాణానుచవధసమపేరి||

౧

{ సరోవదహ్మధికలో హితోఽపైవ్యకత్వకారే }
 మూ-౫౫ { భాభృకుటిర్వహాభిఃతప్తారగాంధల్ల నికృత్త }
 { కంఠైశ్చమంకారకభైరవివృణవతాంశిరోభిః ||

౫౫||న ఇతి నిఃపజిరోమేదహ్మఃఅతవలధికలో హితోఽపైవ్యఃయే
 మాంతైః-వ్యక్తాఽధ్యకారేభాఃయాసాంతాఃభృకుటిఃభృధంకా||౨||
 భృకుటిఃభృకాఃకుటిఃస్త్రియామిత్యమరః-వహాభిఃధత్తైఃబాణవిశేషైః
 నికృత్తైఃభిన్నాఃకంఠాఃయేహంతైఃమంకారకభైరస్పృశంకారైః-వి
 వతాంశతూ||౧||౨|| ద్వివద్యైవణదుహఃకదభిశ్యమరః-శిరోభిఃగాం
 భూమం||౨|| దిక్షైత్రీఘ్నణిభూజలే-లక్ష్మద్వయ్యైఃస్త్రియాంపుంసగౌ
 త్యమరః-తప్తారకాబ్ధాయమాస|| ...

{ నైవైకర్పలాంతై ద్వికరదక్షిణానై స్పర్శాయా }
 మూ-౫౬ { ధైఃకంటఃభేదిభిఃసర్వత్రయత్నచభూమిపా }
 { బాస్తస్త్రికప్రజహుర్మృగనిర్వపవ || ...

౫౬||నైవైకరితి || ద్విరదప్రధానైః౫౬ముఖ్యైఃనైవైకబలాంతైః
 హస్త్యశ్వరథపాదాంతైః||౨|| హస్త్యశ్వరథపాదాంతసేనాంగంస్వాచ్యు
 వ్రయమిత్యమరః-కంటఃభేదిభిఃఉచ్యతభేదిభిః||౨|| ఉచ్యతభిఃకంటకౌజాగ
 ర్ణకవచోస్త్రియామిత్యమరః-సర్వాయుధైశ్చ! బాహ్యంబలముక్త్యాశరం
 బలహాహ- సర్వత్రయత్నచనిర్వపభూమిపాలాయధిశస్త్రికప్రజేత్ర
 జహుఃకంటజహుర్నిత్యర్థః-సర్వత్రాగరకశక్తిసంధవాత్ కర్మణోశ్చ
 రణత్వవివక్షయాంసత్తమి- తమక్రంశ్లో || అనేశక్తియైర్వ్యవస్థ
 స్యానేకర్మణఃసర్వధాసర్వధాభావాత్సద్విదితాంచిద్యవత్కృతభిః||

{ సోస్త్రీ ప్రజచ్ఛన్నరథఃశరేహంధ్వజాగ్రమా }
 మూ-౫౭ { త్రైణబభూవలక్ష్మ్యః! నీహారమగ్నోదినపూ }
 { ర్వభాగఃకించిత్ప్రకాశేనవస్యతే ||

౫౭||న ఇతి || శరేహంచ్చిహం-అస్త్రీప్రజైః బాణసమూహైఃఛన్న
 రథఃసంజఃనీహారేహమేమగ్నోదినశ్యపూర్వభాగః ప్రాతఃకాలఃకించిత్ప్ర
 కాశేతమల్లమృగవివస్వతాసూర్యేశేవ ||౨|| దేవసూర్యవివస్వతావి
 త్యమః- ఛ్వజాగ్రమాత్రేణలక్ష్మ్యబహువ- ఛ్వజాగ్రాద్యంసకేచిదల
 క్ష్మ్యతేన్యథః|| ...

మూ-౪౦ { ప్రియంబదాత్పాత్రచుసావహూః ప్రియాశ్చ
 రాజన్యధిరాజసూమః | గంధర్వమస్త్రీంకుసుమా
 స్త్రీకాంతః శ్రీసావితరిసంస్వన్నావ్యత్రతౌల్యః || ౩౯ }

౪౦|| ప్రియంబదాదితి || ఆధిరాజసూనుః మహారాజపుత్రః కుసుమా
 స్త్రీకాంతః మదనసుందరిః || సీకాంతం మనోహరం రుద్రమిత్యమరః స్వహ్న
 త్ సవ్యత్రతౌల్యం అపి శుష్టం - జాగరూకత్వార్థం. ఆసావహూః ఆజః ప్రియంబ
 దాత్ పూర్వోక్తాత్ గంధర్వాత్ ప్రాప్తం గంధర్వం గంధర్వదేవతాకం
 త్రీసావితరీతి శ్రీసావితరం సదా జనకం ఆస్త్రీం రాజసుప్రాయాశ్చ త్ర
 యోక్తవాః ||

మూ-౪౧ { తతోధనుష్కన్దామూఢహస్తమేకాంశకర్మస్త్ర
 శిరస్త్రజాలమ్ | తస్మాద్వజస్తంధనివన్లుచేహంసి
 దావిధేయం సరదేవ సైన్యమ్ || ... ౪౦ }

౪౧|| తతః తతోధనుష్కన్దామూఢహస్తమేకాంశకర్మస్త్రం ఆవ్యా
 జ్యతాస్తం ఏన్దికాలం సేధుంజశిరస్సీ || సీకాంధోభుజశిరోంసోస్త్రీత్యమ
 రః - కర్మస్త్రం శ్రస్తం శిరస్త్రీ జాలం యన్యతే ధ్వజస్తంభేషు నివన్లుః ఆ
 వన్లుః దేహః యన్యతే - సరదేవానాం రాజ్ఞాం - సేనైవ సైన్యం చ తస్య
 జాగరూకత్వాన్వృత్తావ్యక్తత్యయః - సదా విధేయం సదా శరతం
 త్రీంసత్ తస్మా ||

మూ-౪౨ { తతః ప్రియోపాత్ర సేధరోష్ఠే నివేశ్య దధౌ జలజం
 కుమారః | తేన న్యకాస్త్రాన్తి తమేకవీరః జలవ్యూహ
 మూర్తయివాబధాసే || ౪౧ }

౪౨|| తతః ప్రియోపాత్ర సేధరోష్ఠే నివేశ్య దధౌ జలజం - ప్రియయా ఇందుమత్యా ఉపాత్ర సేధ
 సావరితమాధుర్యే - అతిశ్లాఘ్యైశ్చ తిథావః - అధరోష్ఠే జలజం శంఖం || సీ జల
 జంబద్వశంభయారితి శాశ్వతః - నివేశ్య నిధాయ కృత్యత్వార్థం - దధౌ ముఖమా
 ను తేన పూరయామాన - తేన దృష్టనిష్ఠేన శంఖేన ఏకవీరః - అజన్యకాస్త్రాన్తి తం -
 మూర్తకం మూర్తిమత్ యశః విబిన్దితవబధాసే - యశశ్శుభ్రత్యావరి
 తిథావః ||

మూ-౪౩ { శంఖస్త్రినాభిజ్ఞతయా నివృత్తా సేనీన్నశత్రుందద్య
 శున్నయోధాః | నిమిలితానామవశంకజానాం మ
 ధ్యన్యగంతుం చ్చిలిమాశశాంకమ్ || ౪౨ }

౪౩|| శంఖేతి శంఖస్త్రినాభిజ్ఞతయా శంఖస్త్రినాభిజ్ఞత్యా శః || సీ || ధ్వనిధావన

సన్వరాశ్చయః- అభిజ్ఞతయాశ్చిత్తభిజ్ఞాతత్వాత్ నివృత్తాఃకల్యాణ్య
సంప్రీతితత్త్వాగతాఃతేనయోధాఃసన్నతమృంతాతత్త్వంతంబంబం
మాలితానాంకంకానాంమధ్యస్ఫురతంప్రతిమాశ్చాంకం చ్చిత్తంబం
వంద్రీమివదద్యుతే||

మూ-౬౨ { సఖోజితైస్సేశిలీముఖాన్ గ్రిహీష్యేతాఃకేతుమహా
గివానామ్ | యశోహృతంసంయతిరాధువేదనిజీవి
తంవంకృతయేతివశాః||

౬౨||సఖోజితైస్సేశిలీముఖాన్ గ్రిహీష్యేతాఃకేతుమహా
వేదిధావః-హేరాజానఃపరియుష్కం-యశోహృతం-జీవితంశుకృతయా
నహృతం-సత్వశక్త్యేతిధావః-ఇత్యేవంయూహఃవశాః-ఏతదభవాత్
పాదకంవాక్యమిత్యథా-సఖోజితైస్సేశిలీముఖాన్ గ్రిహీష్యే
గ్రిహీష్యే-తేనలబేనప్రయోజకత్వా-పార్శవానాంకేతుమధ్యజే
మనిష్యేతాః-ప్రయోజ్యేరస్యేస్యేస్యేస్యేస్యేస్యే-లిఖితాశ్చయః-
జీవతేగ్యం-తాత-మహా-గ్రిహీష్యే||

మూ-౬౩ { సఖానశోటినిహితైకదాహుగ్ని-స్త్రీనిమగ్నా
భిన్నమాభి-లలాటబద్ధశ్రీమవాంబింద్యుతాంబ్రి
యామేత్యవచోబధాః||

౬౩||సఖానశోటినిహితైకదాహుగ్ని-స్త్రీనిమగ్నా
వశాః-తస్యనిమగ్నానలబంధేనభిన్నమాభింద్యుతాంబ్రి-
లింగిచేదమృత్యువిశ్వః-లలాటేబద్ధాఃశ్రీమవాంబింద్యుతాం-
యద్ధశ్రీమనింజాతస్యేదలిందరిత్యథా-సః-లబంధీతాంబ్రియామందు
మతింపత్యలసాద్య-వచోబధాః||

మూ-౬౪ { ఇతఃపరానర్భకహోర్యశస్త్రా వైవర్ధికశ్యానుమ
తామయాసిఎవంబధేనాహవచేప్తితేనత్వంప్రత్య
సేహస్తగతామప్రేభి||

౬౪||ఇతఃపరానర్భకహోర్యశస్త్రా వైవర్ధికశ్యానుమ
స్త్రీకలర్భతైఃదాతైః||నిహితఃపశోర్భకోడింధిశృఙ్గుశ్చాటఃశ్చిశేరిర్ద
మః-హోర్యాశిరిహోర్యాశిస్త్రీనియేహంతా-పరానర్భకహోర్య
పరోపిపరమాత్మనోపివిశ్వః-పశ్య-మయాఅమతాస్త్రీద్రీమృతిశేవః
ఏభిస్సప్తైవంబధేననిద్రాయాపే-అహవచేప్తితేనర్భకస్త్రానినిం
మాభ్యాగమాహవాశ్చయః-మమహస్తగతాహస్తగతవద్ధుగ్రిహీష్యే

ಮೂ-೬೫ { ತಸ್ಯಾಂಕ್ರತಿವಂದನಧ ವಾವಿಸಿವಾ ದಾತ್ಯದ್ರೋವನು
 { ಕಂಮುಖಮಾಬಧಾಸೆ/ನಿಶ್ವಾಸಿವಾಪ್ಪುಪXಮಾತ್ಪ್ರಸ
 { ಸ್ತಂಪಸಾಧಮತ್ತೀಯವಿವಾತ್ಯದ್ರೋ|| }

మూ.౬౬ { హృష్టాపిసాహిణిజతాన సామోదావృత్తి స్సభీనాం
{ పీయమభ్యుపదత్ స్రోత్రీన వాంభఃకృతాభివృష్టామ
{ మయూరకేతాభివాభిబృందమ్॥

మూ-౬౭ { ఇతి శివస్థానామం పాదమూర్ఖాయ రాజ్ఞాముదవహద
 నవద్యాంతామహద్భూతపాతం | రథమిరగరజో
 భిన్నస్యరూపైలకాగా నమరవిజయ లక్ష్మీస్సైవ
 మూతాఽబధావ || ...

[illegible]

విజయలక్ష్మీలాభార్థభావః॥

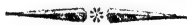
...

...

...

{ కృథమచరిగతార్థస్తంరఘుస్సన్నివృత్తం విజయి }
 మూ-౬౮ { నమభినంద్యక్లాఘృజాయాసమేతమ్ | తదుచితాత }
 { కటుంబశ్యాంతిమార్థోత్సవో యాన్యహీనతీవలధు }
 { ర్యసూర్యవంశ్యాగృహాయ॥ }

ఇతిరఘువంశకావ్యే-నవ్యాభ్యాసే-అష్టమస్కంధః-

౬౮॥ ప్రథమేతి| కృథమంబజాగమనాత్పాశ్రీశంకరిగతఃజ్ఞాతఃకృథవి
 వాహవిజయరూప్తోయేనసంజగ్రామిచరిగతార్థఃరఘుః- విజయనంద్యక్లాఘృ
 జాయాసమేతంసన్నివృత్తంసంపురంప్రత్యాగతంతిమంబజినంద్యవద
 తహితకుటుంబితస్త్రికంబజేతవిహితకుటుంబఃశ్యాస్తనంసారభారభక్తిర్భః-
 శాంతిమార్థమోక్షమార్థోత్సవఃఅభూత్-తథాహి - కులధుర్యేకులధు
 రంధరేనతీసూర్యవంశ్యాఃసూర్యవంశేభవాంరాజానాగృహస్థాశ్రమాయ
 నభవంతి-పుత్రేరాజ్యందత్వాతపఃకర్తుంవనం జగమమంతీతీ సూర్యవంశ్య
 సంజగదాయభక్తిభావః॥

ఇతిరఘువంశవ్యాభ్యాసాయాంసప్తమస్కంధః-

సప్తమస్కంధః

శ్రీహయగ్రీవాయనమః-

రఘువంశకావ్యే-నవ్యాభ్యాసే-అష్టమస్కంధః-రంభః -

మూ-౧ { అథతస్యవివాహకౌతుకంలలితంబిధృతవపార్థివఃపసు }
 { ధామపిహస్తగామినీమకరోదందుమతీమనాచరామ్॥ ౧ }

౧॥ అథా॥ అథఅనంతరంపార్థివోరఘుః-లలితంసుభగంవివాహకౌతుకం
 వివాహమంగళహస్తంహస్తసూత్రంవాబిధృతవపఅనుభవతవపేత్యర్థ ॥
 ౨॥ కౌతుకంమంగళహస్తంహస్తసూత్రేకుతూహలభక్తిశాశ్వతః-తన్యలజ
 స్యలజరామందుమతీబిబ-వసుధామపిహస్తగామినీంఅకరోత్ - అస్మిన్
 కైవలాలికావృత్తిమ్॥

మూ-౨ { దురితైరపిర్దుమాత్సహాత్సృగతంశేన్యకసూనవోహయ }
 { త్తేతదుచితమిహృదయపితురాజ్ఞాతాభోగత్యవ్వయా॥ ౨ }

అ॥ దురితైః తివ్రవనూననః రాజపుత్రాః ॥ ౧॥ అత్తజన్మనః
 స్మాదున్మతః పుత్రః స్త్రీయాం త్వమిత్యుతమరః - యద్రాజ్యం దురితైః
 ౨॥ ౩॥ అంఘ్రాదురితదుష్కృతిమిత్యుతమరః - అత్తసాత్ అత్తధీనం (అ)
 అధీవాచో హతిశ్రవ్యయః - కర్తుప్రయతంతేహ ప్రవర్తంసంపేత్యర్థః
 ౪॥ హింసాతాపవధారణిత్యుతమరః - ఉపస్థితం న్వతః ప్రాప్తంతరాజ్యం బహిః
 ౫॥ అశ్లేపః - అగ్రహీత్ అంగీకారభాగత్యుత్తయాభో గాశయా న
 ౬॥ ఏవం ॥

మూ-౩ { అనుయాయవస్థినంధ్యతైస్సలితైస్తేనహాభిషేచనమివి }
 { శరీరస్థవీతనమేదిసీకథయామానకృతార్థతామివ ॥ ౩ ॥ }

౩॥ అనుభూయేతి మేదిసీమహిషీచహిషీచధ్వవ్యతైః ॥ మేదిసీమహి
 షీభూమ్యారితి విశేషః - వసిష్ఠేన సంధ్యతైః ఆవజ్ఞతైస్స దివైః - తెన అజ్ఞేన
 హ-అభిషేచనమనుభూయవిశేషోధ్వనైస్సంస్కృతముద్యమనేన - అనంద
 మణి-అహిషీనేతేధ్వవ్యత-కృతార్థతాం గుణవద్భక్త్యలాభకృతనాభ
 ల్యంః ధయామానేత్యర్థః - నైతావతాపూర్వేషామజిహ్వ - ఇన్ద్ర్యప్రశంసా
 నిరత్యాత్ ॥ శ్లో॥ నర్వక్రిజంయవిశేషత్వైర్దాపిచ్ఛస్య రాజయమిత్యంగీకృ
 తత్వాన్ ॥

మూ-౪ { నబభూవదురానదః కైరురుణాధర్మవిదాకృతక్రియః ॥ ౪ ॥ }
 { నాగ్నిసమాగమోహ్యయం నహితం బ్రహ్మయదస్త్రైతజనా }

౪॥ నభిశ్చితి అధర్మవిదా అధర్మపేదాభిజ్ఞేన గురుణావసిష్ఠేన - కృతక్రియః
 అధర్మపేదోద్బిధి నాకృతాభిషేకసంసారభక్త్యర్థః - సః అజః కైరురు - శత్రు
 భిః - దురానదః దుష్టబహువ - తథాహి - అస్త్రైతజనాత్తతైసేత్యర్థః
 నహితం యత్త్ర - బ్రహ్మైతజియత్ అయం వివరాగ్ని సమాగమోహిత
 తాల్పిత్యర్థః - పూర్వపాతకాస్త్రీన్యానిత్యతావదగ్నిశబ్దస్య (ః) ద్వ
 ర్వేతేతి - పూర్వనిపాతః - తథావికాశికా అయమేవ త్కణహింసారితిః
 తైః పూర్వపాతస్య కర్మభిచారదిష్టామిత్యుక్తైస్తేనాయందుర్ధ్వః - ౫
 తేన నిర్బంధంత్రప్రభావనతీత్యర్థః - అత్ర మనుః ॥ శ్లో॥ నాబ్రహ్మత్వదు
 ధోతి నాత్వత్త్రం బ్రహ్మధర్మతే । బ్రహ్మత్వతేతుసంకృతైకహర
 ముక్తవధానభిశ్చ ॥

మూ-౫ { ఘృమేదివ్యతయావనంతమమన్యంతనరేవ్యం ప్రజాః ॥ }
 { సహితస్యం కేవలం శ్రీయం ప్రతిపేదేన గలాకగుణానం ॥ }

౫॥ రఘుదురి ॥ శ్రీజానకేవ్యం - తెలలం నికృతయావనశ్రీత్యావృ

(౨౪) (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-అష్టమస్కంః) ౧౦౫

యావన్రఘుమేవ-అమన్యంతనకిందిద్భదకమస్తీత్యథాః - కుతఃహియ
స్తాత్ - సఃఅజితస్యరథాఃకేవలాంపకాంశ్చియన్ప్రతిపేదే - కింతునక
లాన్తుణాధృత్యోదార్యదాహిణ్యాదీనపి- త్రితశేదలత సద్గుణయోగా
తద్బుద్ధిర్యుక్తైశ్చర్యః॥

మూ-౬ { అధికంశుశుభేశుభంయునాద్వితయేనవ్యయమేవ సంగతమ్ |
విదమృద్ధమజేన వైత్యకంఠినయేనాస్యనవంపయావనమ్ ॥ }

౬॥ అధికమితీద్యయమేవశుభంయునాశుభాన్విశేసః॥ శుభంయుస్త
శుభాన్విశేషశ్చమరః (౧) అహంశుభమీర్ష్యకృతయన్ శ్రీత్యయః-ద్విత
యేనసంగతంసంపృక్తంఅధికంశుశుభే- కింకేనాతలహ-వైత్యకంపితురాగ
తం (౨) ఋతవ్యగితత్రత్యయః- ఋద్ధంసమృద్ధంపదంరాజ్యంఅజేనఅస్య
అజన్యనవంపయావనంఠినయేనాన్వియజయేనచ - సంగతమితయోజనా-
త్తోవిసయాహింద్రియజయస్తద్యుక్తశ్చాస్తమహా తీతికామందకఃరాజ్య
స్థాపిపాకృతపన్నిర్దోహాదిత్యథాః॥

మూ-౭ { సదయంబుభుజేమహాభుజస్సహసోద్యేగమయంప్రజేదితి |
అదిరోపగతాంసమేదిసింహపాణిగ్రహణాంపథూమివ ॥ }

౭॥ సదయమితీ॥ మహాభుజసింహంఅదిరోపగతాంసవోపగతాం-మే
దిసింహంపాణిగ్రహణంవివాహః యస్యాస్తాంసవో ఘాంపథూమివ-
సహసాబలాతా-రేణచేత్ ॥౧॥ సహసాబలంసహమాగత్యత్యమరః -
త్యయంమేదిసింహూర్వాఉద్యేగంభయంప్రజేదితిహేతోస్సదయంబు భుజే
భుజోవసత్తత్యత్యనేతదమ్॥

మూ-౮ { అహమేవమతోమహితతేరితినర్వఃత్రకృతివ్యదంతయత్ |
ఉదధేరివనిమ్నగాశతేవ్యధవన్నాస్యవిమాననాకృదిత్ ॥ }

౮॥ అహమితీ॥ శ్రీకృతిమప్రజాసుమధ్యేనర్వఃజనః-అథవాశ్రీకృతిప్రీత్య
స్యఅహమేవేత్యనేనాన్వయః- వ్యవధానంసహ్యం-నర్వఃజనఃశ్రీకృతికుల
హమేవమహితతేమతఃమహితినామాన్యత్యత్యథాః (౧) గతిమద్భిత్వాది
నావతకమానేకతకారిక్తిక్తస్య చవతకమానత్యతదస్తీ . త్యదంతయ
త్ - అమన్యత-కుతఃఉదధేనిమ్నగాశతేప్రీత్యవలన్యత్యత్య - కత్యక
మణో-కృతీతకతకారివస్తీ-కృదిదపిజనేవియేవిమాననాలిరసాగరః -
నాధవత్ యతో నకింది దవ మన్యత అతస్స రోష్ వ్యహ మేవాస్యా
భిమత్యత్యమన్యతేత్యథాః॥

౧౮౬ (రఘువంశకావ్య-సవ్యాఖ్యాన-అష్టమ స్కంధః)

మూ-౯ { సఖిరీ సచభూయసామృదుః కవమానః కృధిపీరుహానివ | సభ్రు }
 { రసక్రాంతమధ్యమక్రమోనమయామాసరిపూసనుద్ధరః || }

౯||నేతి||సంస్మృతభూయసాఖరః తీక్షణ-భూయసామృదుః మృదుగతిశ్చ
 స- కీంతుపురస్కృతమధ్యమ క్రిమస్సౌ మధ్యమకరిపాటి మవలం
 స్పీకృతః-కవమానః వాయః కృధిపీరుహాన్-పృథ్వీ-రిపూ-అనుద్ధరః
 అనుత్పాటయన్-మమాన-అత్రాహుః ||శ్లో||మృదుమశ్యవమస్యేతత్తీక్ష
 దుద్విజతేజసః | తీక్షణైః సమృదుతైః సవశ్రీజానాం సచసముతథితి ||

మూ-౧౦ { అధిష్ట్యరఘుః ప్రతిష్ఠితంబ్రీకృతిహస్తజమాత్మజవత్తయా }
 { వివయేషువివాశధర్మిమృదివస్థైవపినిస్పృశాధవత్ || }

౧౦||అథేతి||అధరఘుః ఆత్మజంపుత్రం అజమిత్యథః || ౧ || అత్తజస్తన
 యస్మానురిత్యమరః-ఆత్మనత్తయా సత్వనత్తయా - నిర్వికారమనసా-త
 యేత్యథః- ఉదయాదివ్యవికృతిమనస్సత్వముచ్యతే || ౧ || అత్తవాం
 త్సత్వవాదుః కృత్యత్వలమాలాయాం- బ్రీకృతిమలమాత్యాదిమబ్రీ
 ణ్ణితం-రూఢమాలంబిత్యజ్ఞాత్వాతిరాహిత్యమో-యేషాంతేషువివాశధ
 మ్-మలనిత్యైషిత్వథః-త్రివిధస్థైవపి-వివయేషుచైదిమనిస్పృశాః
 అథవత్ ||

మూ-౧౧ { గుణవత్సతరోపితశ్రియః కరిణామేహాదిలీకవంశజాః | కదంబం }
 { తరువలగమానసాంబ్రీయతాన్సంయమినాం ప్రవేదిరే || ... || }

౧౧||కులధమశ్చాయమస్యాప్యాసీదిత్యాహ||గుణవదితి | దిలీకవంశ
 జాః దిలీకవంశోద్భవాః-కరిణామేవాధా కేగుణవతిమతరోపితశ్రియః-
 సంస్థాపితలక్ష్మీకాః ప్రయతాశ్చసంతఃతరు వలగ-లాన్యేవ వాసాంసియే
 షాంతేనంయమినాం మనీసాం కదంబమార్గంత్రీవేదిరేపాప్రః-తత్త్వద
 స్యాపీదముచితమిత్యథః-

మూ-౧౨ { తమరణ్యనిమాత్రయోన్ముఖం శిరసాపేష్టనశోభినా సుతః | పిత }
 { రం ప్రణవత్యపాదయోరశిత్యాగమయాచతాత్మనః || }

౧౨ || తమితి || అరణ్యనిమాత్రయోన్ముఖం వనవాసోద్యుక్తం పితరం-
 రఘుం సుతం అభః పేష్టనశోభినా-ఉష్ణీషమనోహరేణ శిరసాపాదయోః-బ్రీణ
 వస్యనమనీక్రాంతతనః అవరిత్యాగం-అయాచతమాంబరిత్యజ్య-నగస్త్య
 మితపాధికతవానిత్యథః-

మూ-౧౩ { రఘుః పితమాత్రజప్రియః కృతవానశ్రీముఖస్యతస్యతత్ | }
 { కీంతు సర్వభవత్వేనంపునః క్రితీవేదేహ్యజ్జజ్జకాంశ్రియమ్ }

(రఘువంశకావ్యే.నవ్యాఖ్యానే.అష్టమస్తకం)

452

రెక్కరఘురితలెఱత్త బహియః ప్రియపుత్రః-రఘుః-అశ్రూః సముభయ
 స్తతశ్శృణుతే ముఖస్యతస్యలజన్యతత్-శరీర్యాగరూపమిహి తమధి లపి
 ంకృతవా- కింతునశకః త్వదమనలవజ్జాతాంత్యక్రాంతియంతునః
 ప్రతివేదేహనహిశ-

పాశ్చాత్యమమంత్రిమాస్రితానివనావసరేపురాద్భహిః! నమః
 పాశ్చాత్యమమంత్రిమాస్రితానివనావసరేపురాద్భహిః! నమః

౧౪॥సత్యం ॥ సరిగ్గమితి - అంత్యమాశ్రమంచతుర్థమాశ్రమం
 శ్రీతస్మాత్ పురాణాః అవశరేణా నే నివర్తంతే అవికృతేంద్రి
 యః విజితేంద్రియస్సన్మిత్యథాః అతఏవస్మిన్ యేవ ఇందుమత్యేవపుత్రభా
 యాంతుస్సభాగ్యయాశ్చియానముపాస్య తతశ్చాశ్రమేతంవిజితేంద్రి
 యస్య తస్య స్మృతయేవ శ్రియావిపుష్పఫలౌదకాహరణాదిశుశ్చాశ్ర
 మతిరకేన-సంవిదపేక్షితమాసీదిత్యథాః అత్ర యద్యపి-బ్రాహ్మణాః ప్ర
 వ్రజంతీతిశ్రుతేః॥ ఆత్మవ్యగ్నింతృమారోఽయ బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేద్ద
 తేదితిమనువచనాత్॥శ్లో॥ ముఖజానామయంధమోక్షయద్విష్ణులింకం
 గారణమ్॥ బ్రాహ్మణాతారుతానామయంధమోక్షనవిద్యతఇతిచిత్రపేధద
 కానాచ్చ॥ బ్రాహ్మణస్యైవాంత్యాశ్రమేఅధికారంసక్షత్రియోదేవిత్యా
 ం-తేధాపి-యదహరేవవిరజేత్తదహరే వప్రవ్రజేదిత్యాదిశ్రుతేస్త్రైవ
 తసాధారణ్యాత్ - శ్రయాణాంవణానాంపేదమధీత్య చత్వారిత్ర
 యాభిసూత్రీకారవచనాచ్చ॥శ్లో॥ బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవాపి సైన్యేనా
 వప్రజేద్దృవోదితిమనుస్తరణాత్॥శ్లో॥ ముఖజానామయంధమోక్షయద్వి
 ష్ణులింకంధారణమ్॥ బ్రాహ్మణాతారుజాతానామయంధమోక్షనవిద్యతఇ
 తిపేధస్యేతరమహంససన్నానవిషయత్వాచ్చ॥శ్లో॥ ముఖజానామయం
 మోక్షయద్విష్ణులింకంధారణమ్ బ్రాహ్మణాతారుజాతానాం త్రిదండస్తు
 ధర్మతత్తదిదర్శనాచ్చ-క్వచిత్తస్యబ్రాహ్మణగ్రహణస్యఉచితక్షణతా
 వచనాణాంకేచిత్తైవసకాకాధికారంబ్రవేదిరేతథా-సకలాశ్రమమం
 గ్రయాశ్రితఇతికవిసాక్షయమేవతే-వివక్షితంఅన్యథాలన్యవానప్రకృతాశ్ర
 మతయావ్యాఖ్యానే॥శ్లో॥ విదధేవిధిమన్యసైన్యకంయతిభిన్నాధికమన
 ద్విదితవత్కృమాణే నానగ్నిసంహారేణవిరోధస్సాధ్యత్-అగ్నిసంహా
 రహితస్యనాసభిస్ససైన్యవారానాదిత్యలమతిత్ర)సంశేస॥

సాగ్ర { బ్రహ్మసింధుః పూర్వ హస్తమునల మభ్యుదయమాతనే క్వమ్ సఖ }
 { నానిభృతేందునాతులాముదితా కేణ గజమారురోహితీ ||

౧౮౮ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-అష్టమస్తకం)

౧౫॥ ప్రశమేతి॥ ప్రశమేస్థితః పూర్వపాథికవంశిః యస్య తత్-ఆభ్యుద్యతః సూతనేశ్వరః అజః యశ్చ తత్-తత్-అంశిభ్యతేందు సాలస్తమయా నన్నచంద్రేణ ఉదితారణచనధసా॥ నిసభంతరిక్షం గగనమత్యమరః కలాంసాద్యశ్యమారురోహ॥ ...

మూ॥ { యతిపార్థివలింగధారిణోదదృశాతేరఘురాఘవౌజనైః | అనివృత్తి }
౧౬ { మహాబాదయాథకయోర్భువమంశావివధర్తయోగతౌ॥ }

౧౭॥ యతి॥ యతిభిః యతిపార్థివలింగధారిణోరఘురాఘవౌఘుతత్పత్రైః అనివృత్తి మహాబాదయాథకయోః మోహేభ్యుదయశ్చ యోధమకయోః వివతకాకశ్రీవతకాధర్తయోరిత్యర్థః భువంగతౌ ఘాలోకమవతీష్ణాలంశావివజనైః దదృశాతదృష్టే॥ ...

మూ॥ { అజితాధికమాయమంత్రీభిర్యుజ్జేనీతివిశారదైః | అ }
{ నపాయితదోవలబ్ధయేరఘురాస్తైస్సమయాయయోగిభిః॥ }

౧౮॥ అజితేతి॥ అజితాధికమాయఅజితపదలాభాయనీతివిశారదైః మంత్రీభిః యుయుజేనంగతత్యథః-రఘుః అనపాయితదన్యమోక్షస్తైః వఉచలబ్ధయేపాస్త్రయేఅస్తైః యథాథకదర్శిభిః యోగిభిః సమయాయనపేతః-ఉధయతాత్మ్యపాయదంతార్థమితీవః॥ ...

మూ॥ { నృపతిః పృథ్వీరపేక్షితుం వహారానసమాదదేయవా | అ }
{ దేతుముపాంశుధారణాం వశపూతంశ్రీవయాస్తవిష్టరమ్॥ }

౧౯॥ నృపతిః॥ అయవనృపతిః అజః ప్రకృతీః ప్రజాః శాస్త్రార్థినిః-అక్షితుం దుష్టాదుష్టచరీమృగం వ్యవహారానసంధర్మసమాదదేన్వీచకారప్రవయాః స్థవిరోనృపిరఘుస్త॥ నిశ్రీవయాః స్థవిరోవృద్ధత్యక్తః-ధారణాదిత్రన్యవిశాస్త్రతాంశరిచేతుం అధ్యసితుం ఉపాశువిజనే॥ నిఉపాంశువిజనేపోక్తమితహలాయధః-వస్త్రైః పూతం విష్టర-అనసం-అదదన్తో॥ యమాదిగుణసంయుక్తమనసస్థితిరాత్మని | ధారణాప్రాచ్యతెనద్భిరితవసీవః॥ ...

మూ॥ { అనయత్ప్రభుశక్తిసంపదావశమేశోన్యకతీనసంతరాక | అ }
{ రః ప్రసిధానయోగ్యయామరుతః పంచకరీరగోచరాక॥ }

౨౦॥ అనయదితి॥ ఏకః అన్యతరః అజితత్యర్థః-అనంతరాకన్వయామ్యనంతరాకనృపతియాతవ్యపాష్టికాగ్రహాదీప్రభుశక్తిసంపదాశోకదంశతుహిమ్నావశంస్వాంత్రతాం అనయత్-అచరః రఘుః ప్రసిధానయోగ్యయాసమాధ్యభ్యాసేననియోగ్యాభ్యాసారూపిభ్యోరితివిశ్వః-శరీ

సగోచరాశరాశరీరాశ్రయాశంవమరుతేప్రాణాదీవశంలనయత్
నయతేద్వికామకాత్వమ్||

అకరోదదిరేశ్వరఃపీతౌద్విషదారంభఫలానిధస్తసాత్ | ఇత
మూ.౨౦ { రోదహనేనస్వకర్తృణాంవప్యతేజ్ఞానమయేనవహ్నినా || ౨ }
౨౦|| అకరోదితి | అదిరేశ్వరః సూతనః } ధుఃలజఃపీతౌద్విషదాంశ త్రా

ణాంలరంభాఃకమాణశతేహంఫలానిధస్తసాత్ అకరోత్ కాశ్చేష్ట్యానధ
స్తీచకార (౨) విధామసాతికాత్స్పృకాభిసాత్ప్రత్యయః-ఇతరకరఘుఃజ్ఞా
నమయేనతత్తత్తత్తజ్ఞానరూపేణవహ్నినాకరణేనస్వకర్తృణాంభవబీజధూ
తానాందహనేధస్తీకరణేవప్యతేనస్వకమాణదగ్ధం ప్రవృత్తత్యర్థః|| ౨ ||
జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకమాణధస్తసాతిరూతేజానతిగీతాయామ్!

మూ.౨౧ { జగబంధముఖాన్లుణానజస్వదుపాయ జనమిత్యతత్ఫలమ్ | }
{ రఘురక్యజయద్ధుగ్రయంప్రకృతిస్థంసమలోప్తకాంచనః }

౨౧|| జగేతి | జగబంధఃసంధిరితికాటిల్యః - అజఃజగబంధముఖాన్
సంధ్యాదీకషడ్గుణాన్ || ౨ || సంధిర్నాదిగ్ | హూయారమానసంద్రైవిధ
మాశ్రయః | షడ్గుణాభివ్యమరఃశేషంగుణానాంఫలంతత్ఫలంసమీక్ష్యత
లోచ్యఉపాయత్త-ఫలివ్యంతమేవగుణంనా | యజ్ఞైత్యధాః (౨) పో
పాభ్యాంయజ్ఞేరయజ్ఞపాతే | ష్విత్యాత్తనేషదం-సమేతుల్యతయాభావితే
లోప్తంమృత్పిండః కాంచనంద్రైతేయస్యసఃసమలోప్తకాంచననిస్సృహాభి
త్యర్థః-రఘురవిగుణత్రయంసతావ్విక|| ౨ || గుణాస్సిత్యంరజస్తమభివ్యమ
రః-ప్రకృతౌసమావస్థాయామేవతివత్తితి చక్రతిస్థంపునర్వికారకాన్యం
యథాభవతితథాలజయత్ ||

మూ.౨౨ { ననవప్రభురాఫలోదయాత్ స్థిరకర్తృరరామకమణః | }
{ నదయోగవిధేర్నవేతరఃస్థిరధీరాపర మాత్మదశకనాత్ || }

౨౨|| నేతి | స్థిరకమాణలఫలోదయకారీనవప్రభుః సూతనప్రభుః అజః ఆఫ
లోదయాత్ ఫలసిద్ధికర్తృంతంకర్తృణః ఆరంభాత్ సవిరరామనివృత్తః (౨)
జగుప్సవిరామత | మారాధానామునసంఖ్యానమిత్యపదానత్వాత్పం
చమీ (౨) వ్యాజ్ జరిభ్యాంరమభివరస్తేతదం - స్థిరధీఃనవేతరోరఘుశ్చేతత
రమాత్మదర్శనాత్ తరమాత్మసామేతాంరకర్తృంతంయోగవిధేః ఏకాగ్రమ
సంధానాత్ సవిరరామ ||

మూ.౨౩ { ఇతిశత్రుమచేందియేషుచప్రతిషిద్ధత | సరేషుజాతౌత్ర | }
{ సితాపుదయాశనర్థయోరుధయాంసిద్ధిమూఢావవాశతుః || ౩ }

౨౩||ఇతి||ఇత్యవంతి||విషయః ప్రసరః సావధానప్రవృత్తిర్యేషాంతమశ్రుమచ్యంబ్రీయేషాన్జాగ్రత్ప్రమత్తేఽదయాశవగఽయాఃప్రభుదయమోక్షయోఃప్రసితౌఅనత్ర||౧||అన్యరేత్రసీతానకృత్విశ్వమరః - ఉభౌఅజరఘూఉభయోఽవివిధాంఅభ్యుదయమోక్షయాపం(౧)ఉధాదుదాత్తోన్యమితయప్రీత్యయస్యాజాదేశం(౨)టిఢ్ఢాఞ్జిత్యాదినాజీవ-సిద్ధింఫలంఅనావతీః-ఉభౌఉభేసిద్ధియథానంభ్యమనావతిరిత్యర్థః|| ౧ ||

మూ.౨౪ {అథకాశ్చిదజవ్యపేక్షయాగమయిత్యాసమదర్శనస్యయాః | }
 {తమసంకరమాశదవ్యయంపురుషంయోగసమాధినారఘుః || }

౨౪||అథేతి||రఘునాథమదర్శనసంగర్వభూతేమనమదృష్టిస్త్వ-అజన్యన్యపేక్షయాలజాకాంతయాతదనురోఽనకాశ్చిత్తమాఃకతిదిదవ్యమాః|| ౧ || సమావశేనమంతుల్యమితివిశ్వః-షోడశోస్త్రీశరత్సమాశ్రయమరత్న-గమయిత్యాసీత్యా-యోగసమాధినావిశ్వామనంధానం|| ౧ || సయోగోయోగశ్చక్రజీవాత్తవరమాత్మనోరితిపసిష్ఠః-తమసంకరంఅవిద్యాయాః కరంమాయాతీతమిత్యర్థః-అవ్యయంఅనంతంపురుషం కరమాత్మనంఅవత్-కరమాత్మకంప్రాపేత్యర్థః||

మూ.౨౫ {పుత్రదేహవిసర్జనంపితృశ్చిరమశూన్యమితి|| ౧ || విదధేవిధిమన్యనైష్ఠికంయతిధిస్సార్ధమనగ్నిమగ్నిత్ || ౧ || }

౨౫||పుత్రేతి||అగ్నింవిత్వాఅగ్నిత్(౧)అగ్నౌచేరితిష్ఠవ|| ౧ || విత్వానగ్నిమగ్నివిత్వమరః - రాఘవఃఅజఃపితృఃపుత్రఃపుత్రదేహవిసర్జనంపుత్రపితృదేహత్యాగస్సన్నిత్యర్థః - విదధేవిధిమన్యనైష్ఠికంయతిధిఃపరివారిజకైతతకల్పవిద్విష్నాభకం-అనగ్నిమగ్నిరహితం అనగ్నిసాధ్యమిత్యర్థః-నిష్ఠాయాంఅంతేభవంతైష్ఠికంవిధిం-అంత్యకర్త-విదధేవిధి-అనగ్నింవిధిమిత్యత్రశౌనకః|| ౧ || సర్వసంగనివృత్తస్యభ్యాసయోగరతస్యఽ| సతస్యదహనంకార్యంనైవపిండోదకః|| యాః | నిదధ్యాత్వగ్రీవేనైవవిలేఖ్యోఃకలేబరమ్ | పోక్షుణంభనసంప్రేవసర్వంతేనైవకారయేతి||

మూ.౨౬ {అకరోన్మతదాధ్యకైహికంపితృభక్త్యాపితృకార్యకల్పవిత్ || ౧ || నహితేనపాతనుత్యజస్తవయావర్జితపిండకాంతీః|| }

౨౬||అకరోతి||పితృకార్యకల్పవిత్ శాస్త్రధర్మానః-అజః-తథాపితృభక్త్యాపితృఘ్నాఽఉధ్యకదేహోద్భవంపేథ్యకైహికం-శాస్త్రంవజరతో(౧)ఉధ్యదేహోద్భవితస్తవ్యాత్త(౨)అనుకతిశాదినాచేత్యుభయ

వదవ్యుః-ధ్వజైవాకరోత్ నతువిధిర స్తీతిభావః-ఏతదేవాహ-నహితి-తేన
వథాయోగమాగేణాతనుత్యజః దేహ త్యాగినః-తేనయేనఅవర్జితం దత్తంపిం
డంకాంతంతీతితథోక్తః-నహినభవంతిఖలుః॥ నైవవిఙ్గోదకః॥ యాఇ
తివచనాదిత్యర్థః॥ ...

మూ-౨౭ { సవిరార్థ్యగతైర్హోచ్యతాంపితురుద్దిశ్యనేదథావేదిభిః॥ శ }
{ మతాధిపదిభ్యకాముకః కృతవానప్రతిశానసంజగత్ ॥ }

౨౭॥సతతి ॥ విరార్థ్యగతైఃఉత్పన్నైఃతేము క్తస్యేత్యర్థః-పితుః
ఘాఃఅహోచ్యతాంఘోశానహాత్వంఉద్దిశ్యఅభినంధాయ- శోనానక ర్తవ్య
శత్యుపదిశ్యేత్యర్థః-నదర్శవేదిభిఃవృత్తైఃశమతాధినివహితమనోవ్యధః॥ని॥
ప్రంస్యాదిప్రసవీవ్యధత్యమరః - సః అజః అభిజ్యంఅభికృతమాన్వీకంకా
ముకఃకంయస్యసతథోక్తస్సంజగత్ అహ్రతిశానసంజగత్త్యాజ్ఞారహితం
ప్రతవా - న్యయమెవనిర్వహలకత్యర్థః - ఆహోచ్యత్యేనుమంతుః॥
॥ జరివాదబిజన్మేతుపతితేచాత్మవేదినికాగ్యోనశోజ్ఞాతినామన్యధా
నోవభాగ్జనతీ॥ ...

మూ-౨౮ { కీతిరిందుమతీవిభామినీవతిమాసాద్యతమగ్నిపారుషమ్ ॥ }
{ ప్రథమాబహుగత్నసూరధూదజరాదీరమజీజనత్యుతమ్ ॥ }

౨౮॥కీతిరితి॥కీతిమహీ-ఇందుమతీనామధామినీనాదీచ॥ ని॥వారీధా
మావభామినీతిహలాయధః-అగ్నిపారుషంమహాశరాః ॥ మంతంఅజం
అతంఅసాద్య-తత్రప్రథమాకీతిః-బహూనిరత్నాని శ్రేష్ఠవస్త్రానిమాత
రితిబహుగత్నసూరిఅహూత్॥ని॥రత్నంస్వజాతిశ్రేష్ఠపీత్యమరః-అనిరా
ండుమతీదీరంమతంఅజీజనత్ జనయతిస్త॥ ...

మూ-౨౯ { దశరత్నైశతోవమద్యుతింయశసాదిషుదశస్వపిశుతమ్దశ }
{ పూర్వరథంయమాఖ్యయాదశకంఠారిగురుంబిదుర్బుధాః॥ }

౨౯॥శిన్నామశోసాతత్రాహ॥దశేతిదశరత్నైశతానియస్యసేదశరత్నైశతః
ఏహసాంశుః॥ని॥భానుర్హంసస్సహసాంశురిత్యమరః-సూర్యఃఉదమా
కుస్మాన్పాద్యుతిర్యస్యతం-యశసాదశస్వపిషిషుశుతంప్రసిద్ధం.దశకంఠా
ః॥రావణశతోః॥రామస్యగురుంపితరం-యంమతంఅఖ్యయానామా-ద
శేబ్రపూర్వఃరథశబ్దాయస్యతందశపూర్వరథందశరథమత్యర్థః- బుధాఃవి
మంబిడుతి(॥)విదోలటాపేతియైరునాదశః॥ ...

మూ-౩౦ { ఋషిదేశగంస్వధాభుజాంశ్రుతయాగప్రసప్తేన్యపార్థివః॥ }
{ అన్యౌతవ్యముపేయివాగభోజిధర్మైశ్చవోన్యధిధితి॥ ౩౧ }

౧౫) (రఘువంశకావ్యే-సేవ్యాభ్యాశే-అష్టమస్త్యం) ౧౯౩

మిగ్రథితాంరదితాం- తస్యవారదస్యలతోద్యస్య వాద్యస్య పిణానూ
స్యశిరసినిపేసితాం || చతుర్విధమిదంవాద్యంవాదితాత్రితాద్య నామ
మత్స్యమరః-స్రజంమాలాః పేగవాగ్మూరుతేఽభివాసేనాన సాయాం
పుమామేవతయాత్రతాస్వాంగంసంసర్తుమివేత్త్యం || నిసంసార్లోగం
మాల్యాద్యైర్యస్యాత్తదభివాసనిమిత్తమరః-అహరత్-కిలేత్తైతిహ్యే
మా ౩౫ { ధృమైఃకసుమానుసారిభిఃశిరిశాశిరివాదినిమునే |
దద్య శేవనావలేదజంస్యజతీబాష్పమివాంజనావిలమ్ || }

౩౫||ధృమైః || కసుమానుసారిభిఃకుసుమాన్యమనరద్భిఃధృమ
శిరిశాశిరివాదినిమునేవారదస్యశిరివాదినిపిణావి శేషం || పిణాతు
ల్లకి | విజయ సాతు తంత్రీభి శ్చ త్తభిః శిరివాదినిత్వమరః - కవనస్య
వలేదజంబాష్పే-అంజనేనఅంజనంకలువం - బాష్పంఅశ్రుస్యజతి
అంజనవదద్య శే-శిరిభూతాహస్త్రియూరుంధంధీతిభావం ||

మా ౩౬ { అభిభూయదిభూతిమాతాపిం మధుగంధాతిశయేనపీరుధా
మిన్యతేతరమరస్రగౌతపాదయితోరశ్చదకోటిమస్థితిమ్ || }

౩౬||అభిభూయేతి || సాతమరస్రగ్ దివ్యమాలా-మధుగంధయోః
కరందసారభ్యయోఃఅతిశయేనపీరుధాంతానాం || ని||లతాప్రతాననీ
రుదిత్యమరః-అతాపింబుతుభవాంబిభూతింమధుగంధనంబంబంబం
పతిరసీభ్య- సృతేఃఅజన్యదయితాయాఃఇందుమత్యాఃఉరః ఛాద్య
అభ్యామిత్వంరశ్చదోకువౌతయోః కోటిమ అశ్రేషు ప్రదేశేష్యైత్యర్థః-
అంజనపాప్రా-ఉరశ్చదకోకుకభిశేదత్ || ...

౩ { క్షణమాత్రసఖింసజాతయోః సనయోస్తామవలోక్యవిహ్వలా |
నిమిమిలనలోత్రమప్రియాహృతచంద్రాతమసేవకాముగీ || }

౩ || క్షణేతి || సజాతయోఃస్సజన్మనోఃసందరతమయూరిత్యర్థః ||
సనయోః-క్షణమాత్రసఖింతాం స్రజంబవలోక్య - విహ్వలావిహ్వలాన
త్రమన్యలజన్యప్రియాఇందుమతీ - తమసారాహుశా || ని || తమస్తురా
హస్యస్వరాభిమస్సంహితేయోవిధుంతుదత్త్యమరః- హృతచంద్రాకా
దీవనిమిమిల-మమారేత్యర్థః || ని || అంతోనిమిలనందీభుశనిద్రాచేతి
లాయథ || ...

మా ౩౭ { కరుణాకరణోజ్ఞ తేనసానికతంతీకతిమత్తపాతయత్ |
ననుత్రైనిమిలండునానిహదీహర్పిరువైతిమేదినిమ్ || }

౩౭||కరుణాకరణోజ్ఞ || కరణైరింద్రియైఃఉజ్జతేన || ని || కరణంసాధ

౧౯౪. (రఘువంశకావ్యేనాభ్యాఖ్యాన-అష్టమస్త్యం:-)

మక్షేత్రిగాతే) ౧౦౮ యేవ్యపిత్యమరః-చతుర్విధగేనసంకతం తీసాఇందుమ
తీ-చరింఅజమకలపాతయత్-తథాహి. నిషిచ్చ్యతగతినిమేకః త్రైలమేవ నిషి
కఃక్షరతైలమిత్యధాః-తస్యవియనానహదీపార్హిఃదీపకావ్యలా||ని||వావ్వా
భాసేనాపుంస్యర్హిరిత్యమరః-మేదిసీం మహింఉత్తరినను-ఉత్తైత్త్యహి. ని||
ప్రక్కావధారణానుజ్ఞానుకయామంత్ర)గేనసిత్యమరః-

౩౯ { ఉధయోఃపరిహాశ్యోకానాంతుములేనాతీకరవేగవేజతాః |
విహగాఃకమలాకరాశ్రయాస్సమదుఃఖాభవతత్రమకుసుమి ||

౩౯||ఉధయోరితి||ఉధయోఃజాయావల్క్యోఃపరిహాశ్యోకాన్రినాంపరిజనా
నాంతుములేనసంకులేనతీకరవేగకణకాన్వసేన-వేజతాఃభీతాఃకమలా
కరాశ్రయాఃవిహగాఃహంసాదయశ్చతత్ర)ఉపవసేనమదుఃఖాభవతుల్య
భాభవమమృతేఃచక్రండుః||

మూ { పృథతెర్వ్యజనాదిభిస్తమోనునుదేసాతుతధవసంస్థితా |
౪౦ { ప్రతికారవిధానమాయుషస్సతిశేషేనాపిఫలాయకల్పతే }

౪౦||పృథతెరితి||పృథతేఃఅజస్యతమఃఅజ్ఞానంమూర్ఖతీయావత్-వ్యజనాది
భిస్సార్ధనైఃసునుదేవసంసాఇందుమతీతధవ సంస్థితామృతా తథాహి
ప్రతికారవిధానందిత్వా-అయమఃశేషేనాపిఫలాయకల్పతే-అర్హగ్య
యధవతిసాన్యధా-తప్తైత్ అయశ్చేషనంధవాత్సృకఃప్రతికారోఉత్తి
తఃసాతుతదధావాత్మ్యతక్యథాః-యోజనాయాం ప్రతికారవిధాన
మిత్యాదిపశ్చిమాధాంప్రకృతేనవాక్యద్వయేనయోజనీయమ్||

మూ { ప్రతియోజయితవ్యవల్లీనేమవస్థామథనత్వవిప్లవాత్!నని
౪౧ { నాయనితాస్తవత్సలఃపరిగృహ్యాయాదిత మంకమంగసామ్ }

౪౧||ప్రతీతి||అథనత్వవిప్లవాత్అనునిమగ్రమణాద్ధేహః||ని||ప్రవ్యాసు
వ్యవసాయేమనత్వమస్త్రీతుజంతుషిత్వమరః-ప్రతియోజయితవ్యా
తంత్రీభిర్వ్యాజనీయానతుయోజతావితంత్రీత్యధాః తస్యాఃపల్లికాఃపి
ణాయానిమవస్థేవనమవస్థాదకాయస్సాస్సతాం-అవస్థాయాంనమవ
స్థేతికవినాప్రీయ్యావ్యతలంగనాంఇందుమతీనితాంతం పత్సలఃపేమ
వాణసఃఅజః-పరిగృహ్యహస్తాధ్యంగ్యహేత్వాఅదితంపరిదితంఅంకంఉ
త్సంగంసినాయ||

మూ { పతిరంకనివల్లయాతయాకరణాపాయవిన్నవర్లయా|నమ్
౪౨ { లక్ష్మతవిధి)దావిలాంమృగరేఖాముషసీవచంద్ర)మాః ||

౪౨||పతిరితి||పతిఃఅజఃఅంకనివల్లయాఉత్సంగస్థితయాకరణానాంఇన్రి

యాశాంతిహయేనలగగమీనభిన్నవశాయావిచ్ఛాయయాతయాఅంగ
నయాకరణేనఉపసిత్రాతిః అవిలాంకురిసాంశ్చుగరభాం విభ్రాత్ వం ద్ర
మోదేవంద్రభవనమలక్యతే|| ...

మూ { విలలాటనదామృగద్గదం నహజామకృతహాయధీరతామ్ | }
౪౩ { అభిత ప్రమయోవిమాగవంధజతైవకథాశరీరుమ్ || }

౪౩|| విలలాటేతి|| నఃఅజనేనాజాంస్వాభావికమవిధీరతాంధైర్యమ
నహాయత్యక్తాదామృగద్గదంయథాతథావిలలాటజరిదేవతవా|| ౩|| విలా
టఃజరిదేవనమిత్యమరః-తథాహిఅభిత ప్రసంగతప్రం ఆయోవి- అనంభాంత
మాదకవమసితభావః-మాదకవంధజతైశరీరుమిషయేఅభిత ప్రైప్సితినేషః
తైవకాకథాలను కృషిదైత్యభవాః|| ...

మూ { కుసుమాన్యసిగాత్రే)నంగమాత్ప్రభవంత్యాయురహహితుంయ
౪౪ { దినభవిష్యతిహంతసాధనంఽమివాన్యత్ప్రకరిష్యతోవిధేః|| }

౪౪|| కుసుమాసీతి|| కుసుమాన్యసి-అశబ్దానితాంతమాదకవద్యోతవార్థః
గాత్రే)నంగమాత్ శరీరస్పర్శాత్ ఆయఃజీవితకాలం|| ౩|| ఆయజీవావితకా
లానైత్యమరః-అహహితుంఅజహర్తుం ప్రభవంతియది- హంతేతివిషయః||
౩|| హంతహామీవిషయదే దెతివిశ్వః-ప్రకరిష్యతః-విధేఃఅన్యత్ కుసుమా
తిరక్తంఽమివవస్తు-ఇవశబ్దోవాక్యాలంకారేకేదృశమిత్యర్థఃసాధనంసభవిష్య
తి-సర్వమపిసాధనంధవత్వవైత్యభవాః|| ...

మూ { అథవామృదువస్తుహింసితం మృదువైవారభతత్రిభాంతకః|| }
౪౫ { హిమసేకవిజత్తిరత్రమెనగీనీపూర్వనిదశానంమహా|| }

౪౫|| అథపేతి|| అథవామృతాంతకఃఇవానాంసూకకఃకాలః-మృద్విశిత
కథేషఃమృదుగోదులంవస్తుమృదువైవస్తువాహింసితంహితుంఅరథాతైప్రా
రథత-అప్రాధాహిమసేకసవిజత్తియేకాస్యాస్యావలీనీమేపూర్వనిదశా
నంత్రభమోదాహరణంమతానమ్తా|| ...

మూ { స్రగియంయదీజీవితానహామృదయేగ్నిహితానహంతిమామ్ | }
౪౬ { విషమకృత్యమృతంక్షయిష్యవేదమృతంవారిషమృత్యురెచ్ఛయా || }

౪౬|| స్రగితి|| ఇయంస్రక్ జీవితమృతహంతివిజీవితానహాయది(౩)అన్య
భోగిభ్యశ్శతభిజిహంతేర్ద్రవ్యయః-మృదయేవక్షసి|| ౩|| మృదయంవక్షసి
సావంతభిశాశ్వతః-నిహితానశీమాంకింసహంతి-కింతుశాశ్వతరెచ్ఛయా
క్షయిణీ విషమకృత్యమృతంక్షయిష్యవేత్ అమృతంవారిషమృతంక్షయిష్యవేత్-దైవమేవాత్రి
కారణమిత్యభవాః|| ...

మూర ౭ { కృతవత్ససి నావధీరణామకరాధ్యపియదాదిరంమయః |
 { ధమేకతదేనిరాగసంజనమాభావ్యమిమంనమన్యసీ ||

౪౭ || కృతవత్సీ || మయదిరంభృతం. అకరాధ్యపియదాదిరంమయః
 థేకర్తరిక్తిః-యదాయతోహేతోః. యదతిహేత్వస్థఃస్వరాదిమకత్యత-
 యదతిహేతాదిగణవ్యాఖ్యానే-అవధీరణామకరాధ్యపియదాదిరంమయః-అసః
 (ఇ)వర్తమానసామీష్యఇతిలట్-తత్-ధమేకతదేతత్-సానితత్-క్షణ-
 స్యాదేకదంషతావ్యామేకద్యపీతివిశ్వః - నిరాగసంనికరాధంభమంజ-
 నం - ఇమమిత్యాత్మనిర్దేశః - మామిత్యన్తఃసంభావ్యంనమన్యస-
 నజానాసి ||

మూర౮ { ధ్రువమస్తిశతశ్చుదస్తితేవిదితఃకైతవవత్సలస్తవ | కరలో
 { కమనస్సివృత్తయేయదనాకృత్యగతాసిమామితః ||

౪౮ || ధ్రువమితి || హేతుచిస్తితేతఃగూఢవిక్రియకారీకైతవెనకకతనవ-
 త్వలఃకైతవవత్సలః-ఇతితవవిదితఃత్వయావెద్యమానోస్తిధ్రువం (ఇ) గతి-
 బుద్ధిత్యాదినావర్తమానక్తి (ఇ) కస్యదవర్తమానఇతివస్త్రి - ధ్రువంమతః
 యద్యచ్ఛత్రమాంలనాకృత్యలనామంత్య్రితఃఅస్తాల్లోకాత్కరలోకం
 అసిస్సివృత్తయేలవునరావృత్తయేగతాసి ||

మూ { దయితాంయదితావదన్వగాద్వినివృత్తంకిమిదంతయాదినా |
 ౪౯ { నహతాంహతజీవితంమమప్రబలామాత్మకృతేనవేదనామ్ ||

౪౯ || దయితామితి || ఇదంమమహతజీవితంకమజీవితందయితాంయద్యన్వ-
 గాత్రవత్ అన్వగాదేవ-యదిపూర్వంమూర్ఛాసమయవపేధిభావః-తయా
 వినాకింకిమర్థంవినివృత్తం తెనలనుచితంకృతమిత్యన్తః. అతవసలత్తకృతేనన్వ-
 మశ్చేష్టితేనివృత్తిరూపేగప్రబలాంవేదనాంసహతాం-స్వయంకృతాక-
 రాధేమనహసమేవశరణమితిభావః ||

మూ { సురతశ్రమసంభృతోముఖేధ్రియతేస్వదలవోద్గమోపితే | అథ
 ౫౦ { శాస్త్రమితాత్మమాత్మనాధిగమాదేహభృతామసారతామ్ ||

౫౦ || సురతతి || సురతశ్రమేగసంభృతఃజనితఃస్వదలవోద్గమోపిత్వదలిం-
 మాదయోప-తేముఖేధ్రియతేఅవతిష్ఠతే - ధృజ్ అవస్థానెఇతిభావోతా-
 వాదికాత్-రరిలిట్ (ఇ) రిజ్ శయగ్జ్ క్షితిరిజ్ - అథత్వంఅత్తనారూప-
 లలస్తమితావ (ఇ) క్రికృత్యాదిభ్యఉచనంభ్యానాత్మతీయా- ఇమాంద-
 హభృతాంఅసారతాంఅస్థిరత్వంధిక్-నిందామఇత్యన్తః || ౫ || ఇజ్జీర్ణ-
 ందయోరిత్యమరః (ఇ) ఉభనర్వకసోఃకార్యాధిగతకార్యాధిమత్రి

మ- ద్వితీయామ్రేడితాం తేమతతోస్యప్రావిద్యశ్య త్తత్తదిధిక్భవియోగా
ద్వితీయా||

మూ५౦ { మనసాపిసవిపియమయతకపూర్వం తవకింజహాసిమా }
 { మనమకబలతిక్తితేరహంత్యయిమేభావనిబంధనారతిః ||

౧౦౧ మనసేతి మయామనసాపి - తవదిప్రియంనకృతపూర్వంనకృతమ
త్యర్థం (౩) సుప్రసవేతి నమానోకింమాంజహాసి - నన్వహంః తే శబ్దతః శబ్దతవ
వజతః నత్వథ తత్తత్వథాః - భావనిబంధనాభావమేతౌకాలభిప్రాయపూ
ర్వికాన్తరనిబంధనావానిని భావస్యైవన్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్మజన్మస్వతి
నర్వతాక్రమరః - సారతిస్తుమేత్వయ్యేవ॥

మూ.౨ { కుసుమోదధి తాన్వోభీమతశ్చలయః శృంగరుః ప్రవాళకాః |
కరభోరుక రోతిమారుత స్త్వదుపావతానశంకిమేమనః || * }

౫॥ కుసుమేతి ॥ కుసుమైఁడవ చిత్రాగ్రధితాగ్రవలీమతఃభంగీయ
కైభ్యంగరవసీలాతవలలకామూణకమంతలా॥౨॥ అలకాశ్చ
ణకమంతలాభ్యమరః-చలయకంఠయ(ః) మితాంహ్రీన్వతహ్రీ
న్వః-మారుతఃవాయః-హేకరభోరుమేమనశ్శయపావతానశంకరౌతి.
త్వజ్జీవనశంకరౌతీత్వర్జు॥

మూ५३ { తదపాహతుమహాస్త్రియే ప్రతిబోధేన విషాదమాశుమే |
 జ్వలితేన గుహాగతం తమస్తు హనాదే) రివన క్రమావధి || ౧౧

౫౩ || తదితి || హేన్రి యేతర్నల్-ఆయెప్రితిబోధనమేదిహదంన
క్రందాతౌ||౧|| అభినోవావనక్రందరజనావపీత్యమరః - బేషధీత్యు
బోధీతిరాభ్యాసతా-జ్వలితనకృకాశేనకుహినాద్యైఃహమాద్యైః||౧|| తు
షారస్తుహనంహాతుమిత్యమరః- గుహ౫తంగుహాస్థితంతమథవ అప్రోహ
తుంసరసితుంఅవాశాసి|| ...

మూర్త్యుఁగఁ { ఇదముచ్చస్వినీతాలకంఘంశవనిశాంతకథంధునోతిమామ్ |
 { నిశిసుప్తబుద్ధైకశంకజంవిరతాధ్యంతరవట్టుదస్వినమ్ ||

౫౪॥ ఇదమితి॥ ఇదంక్షుద్ధస్థి తాలకంచలితంతులం- విశ్రాంతకథం
నివృత్తనల్లాసం- తపముఖం నిశిమజ్జీనిమూలితం- విరతేక్షణకరణలభ్యంత
రంతంతరేవతానాం వట్పదానాంధ్రమరాణాం॥ ని॥ వట్పదధ్రమరాశ
యిత్యమరః- నన్వినోయస్యతత్- నిశ్శబ్దభృం॥ యక్షుత్పత్త్యం- విశ్రవంక
మివమూర్ధ్వోపితితాసయతి॥

మూ x x { శశినంతునరైశ్చర్యగీదయితాద్యం ద్యవరంభతత్త్రిగమ్ ఇతి }
{ తావిరహంతరక్షమాధమత్యంతగతానమాందహేః ||

x x || శశినమితి || శర్యగీరాత్రిః శశినంచంద్రంతునరేతి-హ్రీర్నీతి ద్యం ద్య
భూతశ్చరత్తితి ద్యం ద్యవరంతంతత్త్రిగంచక్రవాకం-దయితాదక్రవాకీపు
నరేతి-ఇతి హేతూః తా శశివక్రవాకావిరహంతరక్షమావిరహావధిసహ ||
2 || అంతరమవకాశావధివరీధానాంతధిభేద తాదర్భ్యా ఇత్యమరః - అ
త్యంతగతావునరావృత్తిరహితాత్వంతుమాంకధంనదహేః || ...

మూ x x { నవబల్లవనం స్రరేపితేమృదుదూయేతయదంగమర్పితమ్ | త
{ దిదంబహివ్యతేకథంపదవామోరుదితాధిలోహమ్ ||

x x || నవేతి || నవబల్లవనం స్రరేమాతనప్రవాళశయనే - అర్పితమ
నతేతవమృదుయదంగం శరీరం - దూయేతవరీతప్రసృతవతి - వామాసుం
దశాక్షరూయస్యాస్సావామోరూః || 2 || వామంస్యాత్సందరేనవ్య
ఇతి కేవలః (2) సంహితశఫలకం వామాదే శ్చేత్యుక్తే ప్రిత్యయః - హ
వామోరు-తదిదమంగందితాయః శాస్త్రసంచయస్య అధిరోహాంకధంబ
వహివ్యతనద || ...

మూ x x { ఇయమప్రతిబాధశాయినీంగశనా త్వంప్రథమారహస్య
{ ఖిగతిధ్రుమసాదనీరవాసశుభానానుమృతేవలక్ష్మ్యతే ||

x x || ఇయమితి || ఇయం ప్రిథమారహస్యభీ - సురతనమయేవ్యన
హియాదితిభావః - గతివిధ్రుమసాదనగతివిలాసో వరమేగనీరవాసశ్శ
ర్వా-శశామేఖలా || 2 || స్త్రీకట్యాం మేఖలాకాంతీనక్షత్రశనాస్త్రియామి
త్యమరః - అప్రితిబాధం అపునరుద్ధం యథాతథాశాయినీ మృతా
మిశ్యభావః శుభాత్వామదుత్వయానహ (2) తృతీయార్థ ఇత్యనుశబ్దస్యక
క్షాంతివచనీయతే (2) కమత్రవచనీయయత్తేద్వితీయేదిద్వితీయా-
శుభాద్వితేవలక్ష్మ్యత ఇతిస-లక్ష్మ్యతవేత్యర్థః-ద్వానశాస్త్రకృతమర్థంగమ
యత ఇతి న్యాయాత్ || ...

మూ x x { కలమస్యధృతాసుభాషితంకలహంసీమగతం మదాలసమ్ |
{ హరిశేమవిలోలమీక్షితంపదసాధూతలతాసువిధ్రుమః ||

x x || కలమితి || అస్యధృతాసుకోలాసు - కలంభాషితం మధురభావ
ణం-కలహంసీమసదేసలసం మధురంగతంగమనం - హరిశేమవిలోలం
మీక్షితంచంగలాద్యప్తి-శవనేస ఆధూతాసులతాసువిధ్రుమః-విలాసి- ఇ
త్యమీప్రావృత్తః శాశ్వతభావజాదయః-ఏవమ క్రమకోలాదిమన్య

స్థానవివేచనః

మూ॥ త్రిదివోత్సుకయావ్యవేక్ష్యమాంసిహితాన్యత్యమమీగుణాస్త్య
౫౯॥ యావిరహేతవమేగురువ్యధంబృదయంసత్వవలంబితమమృతమ్॥

౫౯॥ త్రిదివేతి॥ త్రిదివోత్సుకయావిభజితైర్వనస్వర్గంప్రతిప్రస్థిత
యావత్వయా-మామవేక్ష్యవిరహానహంబిచార్యః- అమీగుణాఃసత్వంబ
హితాః-మత్పానిధారణోపాయతయాస్థాపితాభిశ్చర్థః- కింతుతవనిర
హేగురువ్యధంబతిదుఃఖం-మేమమహృదయంబలంబితమంస్థాపయితుమి
త్యర్థః-నక్షమాంసకత్తాః-తేవత్వత్సంగమంబసంభవకారిణిః సాన్యధాప్రత్యు
తప్రాణానుతక్రాంతంతితిభావః॥

మూ॥ ౬౦॥ మిథునంబరికల్పితంత్వయానహకారఃఫలినీచనస్విమా॥అరి
ధాయబివాహనశ్చియామనయోగ్యమ్యతభిత్వసాంప్రతమ్॥

౬౦॥ మిథునమితి॥ నహకారఃయాతవిశేషః-ఫలినీప్రియంగులతాదేతిభావ
ప్రియంగులతానహకారా॥ప్రియంగుఃఫలినీఫలిత్యమరఃత్వయామిథు
నంబరికల్పితంసనుమిథునత్వేనాధ్యమానిఅనయోబివాహనశ్చియాం
బివాహమంగళం-అరిధాయఅకృత్యావ్యతభిత్వసాంప్రతంఅయం క్రం
మాతృవిహీనానాంమాతరంబినానకింతుఖమస్తీతిభావః॥

మూ॥ ౬౧॥ వసుమంకృతదోహదస్త్రయాద్యదోహాయుదీరయవ్యతి
౬౧॥ అరికాధరణంకథన్నతత్తవనేష్యమినివాహమాన్యతామ్॥

౬౧॥ వసుమమితి॥ త్వయాకృతంవృషదీప్రోక్షకందోహదం హదతావ
శకూటంయస్యస్యః-అయంఅశోకః-యతిహసుమండదీరయవ్యతితా
యవ్యతి-తవఅరికానాంఅధరణభూతంతత్ వసుమం నివాహమాన్యతామ్
కథన్ననేష్యమి॥నివిత్యదానినివాహస్సాన్యదిత్యమరః॥

మూ॥ ౬౨॥ స్తరతేవనశ్చబ్దనూపురంచరణానుగ్రహమన్యదుల్కథమ్॥అ
౬౨॥ మునాకుసుమాశ్చేషషణ్ణాత్వమశోకేనసుగాత్రికోవ్యసే॥

౬౨॥ స్తరతేతి॥ అన్యదుల్కథంకింతుస్తరతావ్యమేవేత్యర్థః-నశ్చబ్దంనూపు
రంయస్యతంబరణేనానుగ్రహంతా దనరూపంస్తర తేవకుసుమాన్యవల
మౌశితద్యషణ్ణాఅమనాఅశోకేనహసుగాత్రి(౭) అంగగాత్రకంఠ
భ్యావక్రస్మమివక్రవ్యాత్ జీవ-త్వంకోవ్యసే॥

మూ॥ ౬౩॥ తవనిశ్చసితానుకారిభిరైరధాదితాంసమంశుయా
౬౩॥ అనమాన్యవిలాసమేఖలాంకిమిదంకిన్నరకంకిమత్యతే॥

౬౩॥ తవేతి॥ తవనిశ్చసితానుకారిభిః సాగంభ్యసత్వస్వికారోశమైవ

౨౦౦ (గ్రంథమునకకావ్య-సహ్యాభ్యాన్-అష్టమస్కంధః-)

కులైర్వశశచైశ్చేమయానమంబధకాదిభాంబర్థం యథాభవతేతథార
తాంబిలానమేఖలాంబనమావ్య అనిమావయ్యకిన్న రస్యేవకంఠో యస్యా
స్సాకిన్నరకంఠీ (౨) అంగగాత్రేత్యాదినాజీవ - హేకిన్నరకంఠీకిమిదం
సుత్యతే- అనుదితమిత్యర్థః||

మూ సమదుఖసుఖస్సభీజనప్రతిపచ్చంద్రసిభాయమర్చకః||
౬౪ అహమేకరస్త్రధావితవ్యవసాయప్రతిపత్తినిమరః||

౬౪|| సమతి|| సభీజనసమదుఖసుఖస్వద్దుఃఖేనదుఃఖిత్యత్తుభేనసుఖీ
త్యర్థః-అయమర్చకఃబాలః-ప్రతిపచ్చంద్రసిభాదర్శనీయంబిష్టశ్చేత్యర్థః-
ప్రతిపచ్చంద్రేనదీప్తియాలవ్యత-ప్రతిపచ్చంద్రస్యదర్శనాయోగ్యత్యాత్
అహంధరసిసమానురాగః|| నిశ్చంగారాదాపిమేవీద్యేగతేరాగేవ
రసశత్యమరః-తథాజీవవసామధ్యేనత్యక్తిత్యర్థః - తెతవ్యవసాయః-అస్త
త్పరిత్యాగరూపోవ్యాపారః-ప్రతిపత్తినిమరః-స్తరుంసశక్యః-కిముతాధికర్తు
మితిభావః||

మూ ౬౫ { భృతిరస్తమితారతిష్టుతావరతంగేయమృతుర్నిరుత్పదః | }
{ గతమాధరణప్రయోజనంశయనీయంబనిశూన్యమిత్యమే || }

౬౬ || భృతిరితి || అద్యమేధృతిః-ధైర్యంప్రీతిర్యా|| ని|| భృతిస్సంతోష
దైర్యయోరితివశ్యః- అస్తమితానాశంగమితా-రతిరమణంబ్యతా - గే
యంబిరతం-ఋతుఃశనంతావినిరుత్పదః - ఆధరణానాంప్రయోజనంభ
లాగతంఅవగతంశేతేతత్రేతిశయనీయంబలంబం (౨) కృతల్యుటాబహుళ
మిత్యధికరణాధికారియక్ ప్రత్యయః-బనిశూన్యంబి-క్షం-త్యాంబినామే
ర్వంబిష్టలమిత్యర్థః||

మూ ౬౬ { గృహణీనదవస్థిభామిధఃప్రియశిష్యాలలితేకభావిధాగరు }
{ శావిముఖేనమృత్యునాహరతాత్వాంబదంకినమేహృతమ్ }

౬౬ || గృహణీతి || హేప్రియేత్వమేవమేగృహణీదారాః-నదవఃబుద్ధిన
శోయిమంత్రీ-మిధఃరహసినిభానమకానదవఃలలితేమధురేకభావిధాగీత
వాదిత్రానిదతువస్థికభావీయోగేవియశిష్యా - అతఃత్వాంబిర్వసమష్టి
గూహంహరతాఅతవపకరుశావిముఖేన కృపాశూన్యేనమృత్యునామేమ
మసంబంధికింసహృతంబద-సర్వమేవహృతమిత్యర్థః||

దతువస్థికభాయాంభోజరాజః-

గీతం-వాదిత్రం-స్మృతం-నాట్యం-చిత్రం-పుస్తకమక-చిత్రధ్యయం-
విజ్ఞానం-వధనకాశలం-వైదిక్యం-మాల్యవిధిః-గంధయుక్తిః-అనావృద్ధ

విధానం-అనుగంజనజ్ఞానం - రత్నకరీమ- సీవ్యం- ఉపకరణక్రియా
 అజీవజ్ఞానం- తిర్యగ్వివిధీత్వితం- మాయాకృతం- పాపంజనమయ
 జ్ఞానం - క్రిడాకౌశలం. నంవాహనం- శరీరసంసారకౌశలం- ఆయ
 ప్రిప్తిః- రత్నవిధానం-రూపసంఖ్యా- క్రియామాగణః-జీవగ్రహణం
 నయజ్ఞానం-చిత్రవిధిః. గూఢరాశిః - తులావిధిః-క్షీప్రగ్రహణం-అను
 ప్రిప్తిః-రేఖాస్పృత్యమృత్యుమః-తీలావ్యాపారమోహనం-ఫలవ్యామోహ
 ఇతిపాపాంతరం- గ్రహణాదానం-ఉపస్థానవిధిః-యద్ధం-తతం - గతం-
 స్త్రీతృపుషధావగ్రహణం-స్వరాగ్రహణం-త్రయంగదానం-నఖవిరా
 రః- దంతవిచారః - సీపిస్తంశనం - గుహ్యస్పృశలోమ్యం - జరమార్గ
 కౌశలం- భూషణం-సమాసార్థతా-ప్రోత్సాహనం-మృదుకోగ్రహణ
 తానం-మృద్ధకృపాదనం- సుప్తాపరిత్యాగః-జరమపావనవిధిః-గుహ్యగ్ర
 హణః- సామృహితనం - రమణస్యోపేక్షణం - స్వయంశబధక్రియా- ప్రస్థ
 తానుగమనం.పునర్నిరీక్షణమితికథానాంచతుష్టపి||.....

మూ.౬౭ {మదిరాక్షిమదాననాద్వితంమధుపీత్యావనతాథంమమే||
 {సుపాన్యసిరావృదూషితంజరలోకోపనతంజలాంజలిమ్||...}

౬౭|| మదిరేతి || యద్యపిమాద్యత్యవయేతిమదిరాసురేతిచక్రిస్థం- త
 థాపిసార్యోమదిరలోచనా ఇత్యాదిప్రయోగదర్శనాత్ - మాద్యత్యనే
 నేతిమదిరంమదకరమాత్రమిత్యావక్ష్యతే ఇ ఇషిమదిముదీత్యాదిసాగిర
 చోప్రీత్యయః-హేమదిరాక్షిమదకరాక్షి. మదాననేనలర్పితదత్తేరసవత్
 సావదుతరంమధుపీత్యా-రావృదూషితంఅశ్రుతప్రమత్యర్థః - తమపిఙ్గ
 లోకాయఉపనతంనత్విహార్థం మేజలాంజలింకథంసలనుపాన్యసిఅనంత
 రంపాన్యసి-తదనంతరంఇదమనహేమిత్యథాః-అత్రేదంభవ్యతే-మద్యే
 హికోష్టముదకమనుపానంయథాహరాహటిః||శ్లో||అనుపానంహేమంవారి
 యవగోధూమయోహితమ్ | మధుమద్యేహితేమద్రేకోష్టంపిచ్చమయే
 ప్సితీ - తద్వృత్తావోపయజ్యతేఇదంతూష్ణంలోకాంతరోపయోగీత్యా
 యుర్వేదవిరోధాత్- ధమనుపాన్యసీతి ||

మూ {విధవేపిసతిత్వయావినాసుఖమేతావదజన్యగన్యతామ్||అహ్మ||
 ౬౮ {తన్యవిలోచనాంతరైర్మమనశ్చేవిషయాస్త్యదాశ్రియా||}

౬౮|| విధవఇతి||విధవేపిసతిత్వయేనన్యగన్యతామ్-అజన్యపితా
 వచేవసుఖంగన్యతాం-యావత్ప్రియాసహభుక్తింతతోన్యన్నంబిదృవి
 వ్యతీత్యథాః-పతేవిలోచనాంతరైర్మతన్యఅనాకృష్టన్య. మమనశ్చేవి

౧౦౨ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-అష్టమస్కంః)

వయాఃత్వదాశ్రయాః త్వత్ప్రధానాః- త్వాంబినానకించినమరోచక
మస్తీత్యథాః॥ ...

మూ॥ (విలకన్నితిగోనలాధికంకరు శార్దూలైతంప్రియాంప్రతి॥అ)
౬౯॥ (కరోత్పుధిరహాసపిసు)తశాఖారసలాష్టదూషితా॥౬౯॥

౬౯॥ (విలకన్నితిగోనలాధికంకరుశార్దూలైతంప్రియాంప్రతి॥అ)
తేనగ్నితంయథాతథా॥నికరుశార్దూలైతంప్రియాంప్రతి॥అ)
విశ్వేప్రియాంభిందుమతీంబి)తివిలకగ్నిధిరహాసపిసు)తాః
శాఖారసాలమకరందావదాష్టదూషితా - అచేత
నాసపిరోదయతీత్యర్థ॥ ...

మూ॥ (అభతస్యకథం చిదంతఃస్వజనస్తామకనీయసుందరీమ్॥ వి)
సనజానదంత్యమండనామనలాయాగరుచందనైధానీ॥

౭౦॥ (అభేతి॥అభతస్వజనబింధువగఃతస్యఅజస్యఅంకతఃకుత్సంగా
త్ - కథంచిదానీయతత్తదేవ అంత్యమండనంయస్యాస్యాతాంసుందరీం
భిందుమతీం॥అగరుచందనానిచలధాంసీభంధనానిచయస్యతస్యై॥ని॥ కా
ప్తందాన్యైంధనంత్వేదకృత్తమేదస్యైత్ స్త్రీయామిత్యమరః - అనలాయ
పావకాయంసనజాత్యక్తవానిత్యథాః॥ప్రియాగ్)హామపికతావ్యమితి
ప్రియామాత్రేయోశేషింప్రదానత్వాచ్చతుర్థి॥ ...

మూ॥ (ప్రమదామనుసంస్థితశ్చౌహావృతస్సన్నితివాచ్యదర్శనాత్॥)
(నచకారశరీరమగ్నిసాత్సహదేవ్యానతుజీవితేచ్ఛయా॥ ౭౧॥)

౭౧॥ ప్రమదామితి॥నృకతిస్సకమహారాజస్యశుభాశోకేనప్రమ
దామనుప్రమదయానహః॥ తృతీయాధా ఇత్యసోపికమకాశి)వచనీయ
త్వేదద్యోగాద్వివీతియా-సంస్థితమృతకతివాచ్యదర్శనాత్ అజవాదజ్ఞానా
దిత్యర్థః॥దేవ్యాభిందుమత్యానహాశరీరంఅగ్నిసాత్ అగ్నిధీనంనచకార
దధీనవచనకృతినాశి)త్యయః॥జీవితేచ్ఛయాతున॥ ...

మూ॥ (అభతేనదశాహతఃకరేగుణశేషామకనిశ్యసుందరీమ్॥ విహ)
(పాపిభయస్సహాపితాఃపురవోపాపనమహధాః॥ ౭౨॥)

౭౨॥ (అభేతి॥అభవిదుమాతేనఅజేన-గుణావశేషాయస్యాస్తాంగుణ
శేషాంసుందరీంభిందుమతీమకనిశ్యక్షుశ్య-దశానామహ్నంనమాహాగద
శాహాః॥తద్గితాధేతత్వాదినానిమాహారాధాతత్తురుషః సమాహాః॥త్యై
కత్వాదేకవచనం॥ రాజాహస్సభధ్యప్రజితః॥చ)త్యయః (౭౩) రాచా
హ్నః॥అసీతీతిప్ర॥అగతా(౭౪) అశూన్యాహ్నః॥తేభ్యభివహ్నదేశేన

భవతి(౧) ననంభ్యాదేస్సమాహరణినిషేహాత్ - తతస్తస్మిన్-తస్మాద్దశా
హతఃపరేఽర్థస్యైకర్తవ్యాఃమహాధనాయఃవిధయఃక్రియాః-పురఃపుర్యాః
ఉచితసేఽద్యానవసవసమాపితాఃసంపూర్ణమనుష్ఠితాశ్చత్యధికః-నచా
త్రోదశాహతశ్చత్యస్యైశ్చ(౨)శుభ్యేద్విజోదశాహేనద్వాదశాహేనభూమిశతి
మనువచనవిరోధశ్శంకసియః-తస్యనిగుణాత్కత్రియవిషయత్వాత్ - గు
ణవత్త్రియస్యతుదశాహతశ్శుద్ధిమాహ - తరాశః(౩)శ్చ(౪)త్రియస్తుదశా
హేనస్యేమకారితశ్శుద్ధిరితి- సూచ్యతేసామిగుణవత్త్వంవిదుషేతి(౫) ...

మూ ౭౩ { నవివేకపురింతయావిసాక్షణదాహయశశంకదశకానః | జి }
{ నామనివావలోకయన్వశుచిపారవధూముఖాశ్చ(౬)మ || }

౭౩||నభితి||తయాఇందుమత్యావిసాక్షణదాయూరాత్రే||ని|| ని
శానిశిషిరాత్రిప్రియామాక్షణదాక్షపేత్యమరః. అహాయేతవసానేఅశ
గమిత్యధికః-యశశంకః చంద్రఃనభవద్యశ్యమానభిత్వార్థ-కమాకాశా
ల్యుత్పత్తిత్యయః-సరిఅజః-పారవధూముఖాశ్చ(౭)శుశ్చశుచిః స్వ శంకస్య
జరివాహంజలోఘావసేమివఅవలోకయన్||ని || జలోఘావసానిజరివాహాభ్య
త్యమరఃస్వదుఃఖపూరాతిరేకమివవశ్యకపురింతయాధ్యాపివేకవధూగ్ర
హణాత్తాసామిందుమత్యాంసఖ్యభిమా నాదజనమానదుఃఖసూచనాత్పరి
వేషాక్రీనికార్యచాతి|| ...

మూ ౭౪ { అధతంసవనాయదీక్షితః(౮)శిధానాద్భురాశ్రమస్థితః(౯) }
{ అభిషంగజడంబజజ్ఞవానితి(౧౦)ప్యేణతదాన్వబోధయత్ || }

౭౪||అభేతి||అధతంసవనాయయాగాయదీక్షితఃగురువస్థిస్థితశ్రమ
స్థితఃస్వాశ్రమవసనీతస్య(౧౧)శిధానాత్ధ్యానాత్ తంఅజంభిషంగజ
డంబుమోహితంబజజ్ఞనాకాశానన్నపి(౧౨)కస్యశ్చేత్పిత్వమప్రిత్యయః ఇ
తివత్సమాగత్యికారేణ(౧౩)ప్యేణబోధయిత్రా(౧౪)అబోధయత్ - బుధ్యతే
గ్యంతాల్పజ్ || ...

మూ ౭౫ { అసమాప్తవిధిస్తపోనిధిస్తవవిద్వాపితాశకారణమ్ | సభ }
{ వంతముశసీతస్వయం(౧౫)కృతౌస్థానియతుంయతశ్శుద్ధితమ్ || }

౭౫||వసీష్ఠశిష్యఅహ||అసమాప్తేతి||యతః హేతూః(౧౬)స్తపోనిధిఃవసిష్ఠః
అసమాప్తవిధిఃఅసమాపితకత్తుః - అతోహేతూః(౧౭)తవతాశకారణంధు
హేతుంకళత్రీనాశరూపంవిద్వాకాశానన్నపి(౧౮) విదేశ్యతుర్వసుశివస్వా
దేశః(౧౯)సలోకేత్యాదిసావప్తిప్రతిషేధః- చ్యుతం(౨౦)కృతౌశ్శుద్ధితంభ
వంతం(౨౧)కృతౌస్వభావేస్థానియతుం - ఆశ్వాసయతుమిత్యర్థః-స్వయం

నోవిస్థితోనాగత్యత్కర్మః॥

...

...

...

మూ२౬ { మయితస్య సువృత్తవతః తెలఘునందేశకదానరన్వతీశృణు }
{ విశుతనత్వసారథాంహృది దైనాముకధాతుమహాని ॥ ౨౬ }

౨౬॥ మయితః పేనువృత్తసదాచార-సందిశ్యతత్కరినందేశసందేశ
వ్యవర్థకతస్యకదానివాచకాని- లఘూనిసంక్షిప్తానిసందేశకదానియ
స్యాంసాలఘునందేశకదా-తస్యముసేవసిద్ధస్యేత్యర్థః సరన్వతీవాక్-మ
యవతః తె॥ ౨౬॥ గీర్వాణాణీనరన్వతీత్యమరః- హేవిశుతనత్వసారప్ర
ఖ్యాతైశ్వర్యాతిశయ- తాంసరన్వతీంశు-శుతామేనాంవాచహృ
దిమనసికథాతుంధారయితుంచాహాని॥

...

...

మూ२౭ { పురుషస్యకదేవ్యజన్మనస్సమతీతంచధవచ్చధావచ | న }
{ హినిచ్చతి ఘనచయోషాత్రితయంజ్ఞానమయేనకశ్యతి }

౨౭॥ పశ్యమాణాఘోకాబయక్రమనేన్సర్వజ్ఞత్వంతాపదాహతీ
రుషస్యేతి ఆజన్మనఃపురుషస్యచైరాణపురుషస్యధగవతస్త్రీవికృమస్య- క
దేమవిక్రమేనుభవనేష్యత్కర్మ-సమతీతంభూతంచధవత్ వతఃమానంచ
భావిధవివ్యచేతి త్రితయం-నిచ్చతి ఘనచయోషాత్రితయం-జ్ఞానమ
యేనమయంతేనచయోషాద్భూతంవసిష్టః కశ్యతిహ- అతీతదుక్తిమన
సంశయితవ్యమిత్యథా॥

...

...

...

మూ२౮ { చరతః కిలమశ్చరంతశస్త్రైః బిందోః కరిశంకితః పురాతన }
{ జిఘాయనమాధిభేదినీం హరిరస్త్యైః కరిణీం సురాంగనామ్ ॥ }

౨౮॥ చరతః కిలమశ్చరంతశస్త్రైః బిందోః కరిశంకితః పురాతన
నామకాద్యపేక్షకరిశంకితఃభీతః-కతారిక్తః () భీతాధానాంధయ
హేతురీత్యపదానాత్పంచమీ - హరిః శంద్రీనమాధిభేదినీంతపోఘాతి
నీంహరిణీంనామసురాంగనాంఆశ్చరనం- అస్త్యైః కరిణీందవే ప్రజిఘాయ
ప్రేషితవా॥

...

...

...

మూ { సతపఃప్రతిబంధమన్యనాశ్రముఖావిష్కృతచారువిధిమామ్ }
౨౯ { అశేషద్భవమాశ్రమీతితాంశమవేలాప్రశయోమితాభావి ॥ }

౨౯॥ సతతః సమునిశమః శాంతిరేవవేలామర్యాదాతస్యాశ్రమయో
మితాప్రశయకాలతరంగేశమవిఘాతకేనేత్యథా॥ ౨॥ అద్భుతంబు వికృ
తావేలాశాలమర్యాదయారపీత్యమరః- తపనఃప్రతిబంధనవిఘ్నసయో
మన్యోహోధఃతేనహేతునా ॥ ౨ ॥ మన్యజ్జాన్యక్రతాకురీధిత్యమ
రః- ప్రముఖేభగ్నీఅవివహృతేప్రకటితఃచారువిధిమఃమనోహరవిలా

సోయయాసాతాంహరిణీంభువిభూలోకేమానుషీమనుష్యాస్త్రీధవేత్యశ
తత్ శశాక|| ...

మూలాం { ధగవన్నరవానయంజనః } తిమలాచరితంక్షమన్యమే | ఇతి
{ చోషనతాంక్షితిస్సృశంకృతవానాసురభిష్టదర్శనాత్ || }

౮౦ || ధగవన్నితి || హేధగవన్ మహామేఽలయంజనఃకరోన్యాస్తే
స్వామిత్యేనేతికరవాణాపరాధీనః - అయమితితస్యాఅత్సనిర్దేశః-అహం
కరాధీనేత్యర్థః-మేమమహితిహాలాచరితంఅంతరాయంక్షమన్య - ఇతిఅ
నేనప్రకారేణఉచితతాంశరణంగతాంహరిణీంసురాంగనాం అసురభిష్ట
దశేనానాత్ సురభుష్టదశానవర్ణంతం-క్షితిం స్పృశతీతిక్షితిస్సృక్ తాం
క్షితిస్సృశంమానుషీంకృతవాన్ అకరోత్ - దివ్యభుష్టదర్శనంశావాపధిత్వ
సుగృహీతవానిత్యర్థః|| ...

మూలాం { క్రథకైశికవంశనంధవతవభూత్వాచుహిషీదిరాయసా | }
{ ఉపలబ్ధవతీదివస్సుప్తతంవివశాశాపనివృత్తికారణమ్ || }

౮౧ | క్రథకైశికేతి | క్రథకైశికానాం రాజ్ఞాంపంశేనంధవోయస్యా
స్సాసురాంగనా-తవమహిషీభూత్వాదిరాయవివస్యగాఢాయ్యతంశా
పనివృత్తికారణంసురభుష్టరూపంఉపలబ్ధవతీహి - క్తవతీ-వివశా- అభూది
తిశేషః-మృతేత్యర్థః|| ...

మూ { తదలంతదహయదంతయావిశదుత్పత్తిమతామపస్థితావసు }
౮౨ { ధేయమవేక్ష్యతాంత్వయావసుమర్యాహిర్యహింకళతి || }

౮౨ || తనితి || తత్ తస్మాత్ తస్యాఃఇందుమర్యాఃఅహయదంతయానా
శదంతయా-అలం-తన్నరణంనదంత్యమిత్యర్థః-నిషేధక్రియాంప్రతికరణ
త్వాద్వింతయేతితృతీయా-కుశానదిత్యం.యతఉత్పత్తిమతాంజన్నవతాం
విశత్ విశత్తిఃఉపస్థితాస్థిధా-జాత్యహిధువోమృత్యురిత్యర్థః - సనుత
భావికళత్రహీనస్యకీంజీవితంతతాహ-వసుధేతి - త్వయాఇయంవసు
భాయామ్ || సోవసుభోవసుంధరేత్యమః-అవేక్ష్యతాంహల్యతాం- హ
యస్తాత్ శానశాత్ - స్పహిరాజానివసుమర్యాభువాకళత్రిణికళత్ర
వంతః - తస్మాన్నహోదితవ్యమిత్యర్థః || ౨ || కళత్రంకోణభార్యయారి
త్యమరః- ...

మూ { ఉదయేమదవావ్యమర్షు తాప్రతమావిష్యతమాత్వవత్తయా | }
౮౩ { మనసస్తమపస్థితజ్వరేనరక్షీబతయాశ్చి | కాశ్యతామ్ || ... }

౮౩ || ఉదయేతి || ఉదయేఅభ్యుదయేనతి - మదేనయద్వావ్యంనిదా

తనుష్టురావరి హరతా. శత్యమదహేతౌలమాద్యతాత్వయా-అత్తవత్త
యాఅవికృతదిత్తనత్తయాలంకేన-శ్రుతం - శాస్త్రజనితంజ్ఞానం - ఆవి
వక్రతంబి)కాశితమత్యధికం - తత్ - మననవిద్వేదేనంతాపేక్షాని
తేప్రాప్తేనతి-అస్థిబతయాలకాతర్యేణతింకేన-పునఃప్రకాశ్యతాం-పదు
మాంసరావనకృత్సపిధిరేణభవితవ్యమితిభావః ||

మూ॥ రుదతాకుతేవసాశ్చినర్భవతానాను మృతాపిలభ్యతేషర్
౧౪॥ లోకజుహంస్వకమభిగృతయోభిన్నకథాహదేహనామ్ ||

౧౪॥ ఇహాపిసరోదిత్యవ్యమిత్యాహ॥ రుదతేతిరుదతాభవతానాకుత
సాశ్చిన-సలభ్యశత్యధ్య-యతఃఅనుమిత్యత్యశ్యమృతేనఅనుమృ
తాఅనుమృతవతాభివతాశ్చినసలభ్యతేనన్యనుమృతేనవిరత్రలభ్యతేత
దపితేత్యాహ-కరలోకజుహంలొకాంతరజుహందేహసాంగమ్యంతకృతిక
యః॥ మృతానాని-శ్వకమభిపుణ్యహప్తేభిన్నకథాహాసృకకృతమా
గాహ-కరతాప్రసవస్వకమానురూపభంభోగాయభిన్నభిన్నదేశకమ
సాన్నమృతేనాపిలభ్యత్యశ్యధి-

మూ॥ ౧౫॥ అశోకమనానిమటుంబినీమనుగృహ్ణావ్యనివాళదత్తిని॥
{స్వజనాశ్చిరిలాతినతతందహతిచేతమతిప్రవక్షతి॥}

౧౫॥ అపేతి॥ కింతుఅశోకమనానిమటుంబినిత్తస్క-మటుంబినీంబ
త్నీచిని॥ భార్యాజాయాభవుంభూబ్బుదారాస్సృత్తుమటుంబినీత్వమరః-
నివాళదత్తినిపిండోదశాదిదానైలనుగృహ్ణావ్యవర్తయేత్త్యధిఅన్యధాదో
షమాహఅతినతతంఅవిభిన్నంస్వజనాసాంబంధూనాంఅశ్చి-చేతం
మృగం॥ నివరేకపేతనంస్థితాశ్యమరః-వహతి-ఇతిప్రవక్షతేతిలమన్వా
దయః-అత్రయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ శ్లేషృశ్చిబాంధవైమూకంప్రేతా
భుజ్జేయతోవనః॥ అతోనరోదితవ్యం హక్రియాకారాన్వతీతితితి॥

మూ॥ ౧౬॥ మరణంప్రకృతిశ్శరీరాంవికృతిజీవితముచ్యతేబుధైః॥
{క్షణమవ్యవతిష్ఠతేశ్వనన్యదిజంతుర్ననులాభవానసా॥}

౧౬॥ మరణమితిశరీరాంమరణంప్రకృతిస్వభావః-ధు)వమత్యర్థ
బుధైఃజీవితంవికృతియాదృద్ధికమిత్యుచ్యతే-ఎవంస్థితేనతిజంతుఃప్రాణీ
క్షణమపితి-అత్యంతసంయోగేన్విలీయా-క్షణమపిపూణాంశ్వనకజీవా
అవతివతేయది-అసాక్షణజీవీలాభవాననుజీవితేయథాలాభంసంతా
పితవ్యంఅలభ్యలాభయోగాత్ మరణేమనోదితవ్యం - తస్యస్వాభా
వ్యాదితిభావః॥

మూ॥౭ { అవగచ్ఛతి మూఢచేతనః ప్రియనాశం హృది శల్యవర్షితమ్ |
స్థిరధీస్తుతచేతమన్యతే మళదావృతతయా న ముద్భవమ్ || ౭ }

౨॥౭॥ అపేతి || మూఢచేతనః ప్రియనాశం శ్లవవశం హృది అర్పితః నిభాదంశల్యంశంకుం-అవగచ్ఛతి మన్యతే-స్థిరధీస్తుతచేతమన్యతే-మళదావృతతయా న ముద్భవమ్-మన్యతే-ప్రియనాశే-నీతిశేషః-మళదావృతతయా ప్రియనాశస్య మాహాహయతయేత్యర్థః- విషయలాభవినాశయోఽయథాసంఖ్యంహితాహితసాధనత్వాభిమానః హమరాజాం- విచారితం విచిన్విరామితి భావః ||

మూ॥౮ { న్యశరీరశరీరీణామపి శ్రుతసఖం యోగవిశయాయ దావిరక్తః
హః కిమివానుతాపయేద్వదబాహ్యైర్వీషయైర్విషశ్చిత్తమ్ ||

౮॥౮॥ స్వేతి || న్యశరీరశరీరీణామపి శ్రుతసఖం యోగవిశయాయ దావిరక్తః శ్రుత్యవగతోనం యోగవిశయాయ నం యోగవిశయాయ యోగస్తాతథోక్తా-తతః బాహ్యైర్వీషయైః శ్రుతకళత్రాదిభిః విరహావిషశ్చిత్తం బిద్యాంసంసంతం కిమివానుతాపయేత్ వద- నకించితి త్యర్థః-అహం తదేవేదీరేపి వినాశః నిత్యమతః-విషయాణాం అన్యే హం వినాశే శాశ్వతేషాం విషయమితి భావః- న్యశరీరేశ్యత్రీభుజస్య స్వరూపం రాజానాశ్చైత్యత్యాదివదుకటత్వి-అథవా న్యశబ్దస్య శరీరేంద్రేన సంబంధః ||

మూ॥౯ { నిపృథగ్జ్వవచ్చుచోపసంవశనా ముత్తమగంతుమహానః |
౯॥౯॥ మసానుమతాంకిమంతంయదివాచ్యాన్వితయేపితవలా ||

౯॥౯॥ సేతి || హేవశినా ముత్తమజలెంద్రియశ్రేష్ఠ- స్థిరగ్జ్వవత్ పామరవత్-శుచిః శోకస్య వశం గంతుం హానః-తథాహ-దుఃఖసానుమతాంతరుశిఖిణాంకిమంతంకోవిశేషః-వాచ్యాన్వితయేపిత్వప్రకారాలపి(తి) శ్రుతమచరమేత్యాది నాజనవిభాషనర్థనామసంజ్ఞా-దలాయదిదంచలాయది-సానుమతామపిచలనేదుఃఖవత్త్రేమామపిచలనం జ్ఞానస్యాదిత్యర్థః ||

మూ॥౧౦ { సతధేతి వసేతురుదారమతే ప్రతిగృహ్యవహోవిశనజామనిమ్ |

౧౦॥౧౦॥ తదలబ్ధవిదంశ్యుగ్లోకఘనేపితి యాతమివాంతికమన్యగురో ||

౧౦॥౧౦॥ సేతి || సతలబ్ధవిదంశ్యుగ్లోకఘనేపితి యాతమివాంతికమన్యగురో-చరితర్థివ్యస్య ముఖేనోక్తతథేతి ప్రతిగృహ్య అంగీకరణ- మునిం వసిష్ఠా వ్యం విశనజా-అనుజ్ఞాపితం సత్యర్థః- కింతు తద్వచనోకఘనేదుఃఖసంజ్ఞేతి అన్యే అజన్యహృది-అలబ్ధవిదంశ్యుగ్లోకఘనే-గురోః వసిష్ఠస్య-అంతి

౧౦౮ (రఘువంశకావ్యే-సన్యాఖ్యానే-అష్టమస్కంధః-)

కంచ్రితీయాతమివశ్రీతిస్పృతమివ- తోటకవృత్తం॥శ్లో॥ఇహతోటకమం.
బుధిసైకథితమిలక్షణాత్॥

తేనాష్టాశ్రిగమతాన్యమాఃకథందీర్బాలత్వాదవి
మూ-౯౦ { తథసూన్యతేనసూనోఃసాదృశ్యప్రతికృతిదశఃప్రః
(పి)యాయాఃస్వస్నేమక్షణఃసమాగమోత్సవైశ్చ }

౯౦॥తేనేతి॥ అవితథంయథాగ్ధంసూన్యతంపియవచనంయస్యతేనఅజే
నసూనోఃపుత్రస్యదశరథస్యేతియావత్-బాలత్వాత్తాజ్ఞాక్షమర్వాది
త్యధః-పి)యాయాః ఇందుమత్యాఃసాదృశ్యంవస్త్యంతరగతం ఆకార
సామ్యంప్రతికృతిఃదిశ్రిం తయోదశశతైః-స్వస్నేమక్షణకాఃక్షణభం
గుణాయేసమాగమోత్సవాఃతైక్షణికసమాగమోత్సవైశ్చ-కథందీర్భ
ధృణజప్తేనమాఃసంవత్సరాఃశినాహితాఃశినాహితాఃకర్తవ్యం॥శ్లో॥
యోగేహయోగేపియజనసదృశోనభవనంవత్సప్రేరికమకావ్యవహర
యేదశశతమపితదగగ్నస్పృహనాముజితవతాంస్సగ్నవమపిప్రీకారః
కామంవ్యధితమనసాంకోపితతత్తి-ప్రకృతేనాదృశ్యాచిత్రితయాభిధా
నంతదంగస్పృష్టశబ్దాగ్ధస్పృష్టేభ్యవలక్షణంద్రీవ్యవమ్॥ ...

మూ-౯౧ { తస్యేతి)సన్యాహృదయంకిలశోకశంకుస్థక్షుశ్రిరోహ
భవసౌభతలంబిభేదఃపా)ణాంతహేతుమపివతంభిషజా
మసాధ్యంలాభంప్రియానుగమనేత్వరయానుమేనే॥ }

౯౧॥తస్యేతి॥శోకఎవశంకుః॥నిశంకుఃశ్రితేచపిచేతివత్సః-తస్య
అజన్యహృదయంవక్షుః-క్షుక్షుశ్రిరోహః ప్లవ్యహంకురఃసౌభతమివశ్రీ
సన్యాబలాత్కృత్యభిభేదఃపా)ణాంతహేతుమపివరణకారణమపిభిషజాం
చికిత్సకానాం॥ని॥భిషకైర్విద్యశ్చికిత్సకృత్యమరః-అసాధ్యంఅశ్రీతినమాధే
యంతంశోకశంకుంరోగచిన్యవసితం-పి)యాయాఃఅనుగమనేత్వరయాఉ
తాంశయాలాభంఅనుమేనే పి)యాంవిసాజీవనస్యదుస్సుహత్వాత్త
త్వాప్రికారణంమరణమేవవరమిత్యమన్యతేత్యధః॥

మూ-౯౨ { సన్యగ్విసీతమథవమకథంకుమారమాదిశ్చరక్షణం
ధౌవిధివత్ప్రిజానామ్ । రోగోపస్యత్వనుదుర్వసితం
ముముక్షుఃపా)యోజవేతేసమత్సిన్యాకతర్పణామ్॥ }

౯౨॥సన్యగ్విసీతి॥అభివృద్ధిఃఅజః-సన్యగ్విసీతంసనగఃసంసారా
ర్విసీతంవమకథంవమకథారణాకావయసాం(ః)వయసిచేతిలక్షణ
త్యయః-తంహమారందశరథంబ్రీజానాంరక్షణధారాజ్యే- విధివత్సధ్య

(౨౬) (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-అష్టమస్కంధః) ౨౦౯

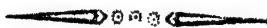
హంయథాశస్త్రీమిత్యథాః(౨) తదహామతివత్ప్రత్యయఃఆదిశ్శాసిత్య-
యజ్య-రోగేణహస్తిప్తాయాస్తనోశరీరస్యదుస్సనతిమ్భావస్థితిమ్ము
ముఖేజహస్సన్-హ్రీయావపేతేనలననావస్తానమతిర్యన్యనబధూ
వ॥౨౬॥హ్రీయస్తవశనేమృత్యోతుల్యబాహుశ్చయోరపితిశ్చ-అత్రా
దిత్యపురాణవచనానిశ్చ ॥ నయాయైధవేద్యస్తపాతకమహదాదిభిః
దుష్కృతైస్సమకాహరోగైఃపిడితావాభవేత్తుయః॥ న్యయంచేహవివాశస్య
కాలేహప్రైవిచక్షణః॥ అత్రాహ్మణోవాస్యగాదిమహాఫలజగవయా॥
శ్రుతిశ్చేద్యలనందీతంకరోత్యపంక్షయంతథా॥ ఏతేషామధికారోస్తినాన్య
మాంసన్యదంతమునగానామధనాశీశాంసన్యవశేషమనన్యదేతి॥.....తి

శ్రీధేవతాయవ్యతికరథవేదహ్నుకవ్యాసరయ్యోరథా
మూ९౪ { హత్యాగాదమగణనాలేఖ్య మాసాద్యనీద్యః॥ పూ }
{ రాక్షసారాదధికవతుర యానంగళః కాంతయాసాత్ }
{ లాగారేవ్వరమతమనకాదనాధ్యంతరేషు॥ }

ఇతిరఘువంశేమహాకావ్యే-అష్టమస్కంధః- ౨౦౯

౯౪॥ శ్రీధేవతాయ॥అసౌఅజిజహ్నుకవ్యాసరయ్యోః తోయానాం
వ్యతికరేణనంభేవనేనధవేతిధేవతాగంగానరయూగంగమే - దేహత్యాగాత్స
ద్యవేవఅమరగణనయా-లిఖ్యతఇతిలేఖ్యంలేఖనం (౨) తయారేవకృత్యక్త
లాథాఃఇతిస్వాధేవత్యజిత్యయః-ఆసాద్యహ్రీశ్చ-పూగ్వస్తదాకా
రాయ్రీహత్అధికవతురయానుధగయా-కాంతయారమన్యా - సం
గతస్స-నందనిస్యాధ్యంతరేషులంతర్వతికమలీలాగారేషుక్రీడాభవనే
మలగమతక్రీడితవాః॥ శ్లో॥యథాకథందిత్తిధేవస్త్రిదేహత్యాగంకరో
తయః॥తస్మాత్తదోహోనాన్యైవహ్రీపుయాదీన్ తాన్యపిశిసాహంరే॥

ఇతిరఘువంశవ్యాఖ్యానాం-అష్టమస్కంధః-

శ్రీమద్విశ్వకర్మసూత్రమునామ సంకీర్తనము

శ్రీహయశ్రీహంసమః-

రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-

నవమసర్గప్రారంభః-

మూ { వితురసంతరము తరణోనలాంత్యమభిగమ్యనమాధిజతేంద్రియః
౧ { దశరథః శ్రీశసానమహారథోయమవతామవతాంచధురిస్థితః

౧|| వితురితి|| నమాధినానంయమేనజతేంద్రియః-యమవతాంస
యమనాంఅవతాంరక్షతాంచధురిలగేస్థితఃమహారథోదశరథః- వితు
సంతరంఉత్తరణోనలాజనవిదానమభిగమ్యత్రీశశాన. అత్రమనుః
శ్లో||క్షత్రియస్యచరోధమః ప్రజానాంబరిపాలనమితి|| ద్మృతచిలంబితవ
త్తం|| శ్లో|| ద్రుతచిలంబితమాహుభాధరావితిలక్షణాత్ ||

మూ { అధికతంబిధివద్యదపాలయత్ప్రకృతిమంజులమాత్మకులోదితి|| అ
౨ { ధవదస్యతతోగుణవత్తరంసంసగరంసగరంధ్రకాజనః||
౨|| అధికతమితి|| అధికతంపాత్రంఅత్తకులోదితంస్యకులాగతం-

సగరంసగరజనసహితం ప్రకృతిమండలం జానవదమండలం-అత్రప్రకృ
ద్భేదప్రజామాత్రవాదినాసగరశబ్దశ్చియోగాద్బలీవదకన్యాయేనజ
నిదమాత్రముచ్యతేయద్యస్తాత్ విధివత్ యథాశస్త్రంఅపాలయత్-
తోహేతోఃరంధ్రంకరోతీతిరంధ్రకరోరంధ్రహేతురిత్యర్థః(౧)కృష్ణ
హేతుతాద్విల్భల్యానులోమ్యప్సితిటచ్ ప్రత్యయః - సగస్యరంధ్రకరో
రంధ్రకరోస్కందః|| ౧|| కుమారఃక్రాంచదారగత్తమరః-తస్యేజః
జఃపరాక్రమోయస్యతస్య-అస్యదశరథస్య-గుణవత్తరమధవత్-తతో
జానవిదమండలంతస్మిన్నతీవాసురక్తమభూదిత్యర్థః||

మూ { ఉధయమేవవదంతిమనీషిగన్యమయవర్జితయాకృతకర్తృణామ్ |
౩ { బలనిమాదవమర్థజితంచతంక్రమనుదంమనుదండిధరాన్వయమ్

౩|| ఉధయమితి|| మనసోహిగన్యమనీషిగవిద్యాంసః-శ్చియోద
దిత్వాత్సాధుః దండస్యధరోరాజామనురితియోదండధరఃసపవన్స
హుటస్థాయస్యతంఅథావతంతందశరథం-బలనిమాదసంశ్చంద్రంబేఖ
యమేవసమయేవసరేధసంజలంచవదకాతీతి సమయవషితి త్రయో

(రఘువంశకావ్య-సవ్యాఖ్యాన-సవచుస్సర్గః)

ప్రసాదకృతకమగ్నాంస్వయంకమగ్నాదిగ్నాంనుదత్తమదం (అ) ఇగుళదే
 త్యాదినాకమిత్యయః ప్రమన్యమదం-క్రియంతత్వసత్యం సకలింశ్చోధయ
 త్తేనసామూనాధికరగ్నాంసమగ్నోపకంతి

{ జనన దేవగదఃపదమాదధావధిభవఃకతేవనశత్వజః / క్షితిరథా }
 { త్వలవశ్యజనంద నశమరతేమరతేజసిపార్థివః॥ }

ర||జనపదభితి||శమరతేశాంతిశిలమరతేశిలజనందనదశరథపా
ధికావేనతిప్పివాఙ్మఃకుశ్యరేనతి(శ)తశ్యేశ్వరభక్త్యశ్చిత్త్యయః - జనపద
తశేగదోవాఙ్మః||శి||రొగవాఙ్మఃదామయాభక్త్యమరః-తదంనాదధా-న
చకామేత్త్యధః-నజత్తజఃశత్రుజన్యః అభిధవః శరవప-అనంధాంతపే
త్త్యధః-శీతిఃఫలవత్త్యధాత్||

మూ {దశవిగంతజితారఘునాయథాశ్రియమవృన్యదజ్జేనతతఃశరమ్|౪|
 x {మధిగమ్యతథేవపునబాధాననమహీనమహీనశరాక్రమమ్|...}

౫॥దశేతి॥మహాదశదిగంతాజితవాదశదిగంతజితేనరముఖా
యథాశ్రియంకాంతింఅపుమ్యత్తతఃపరంరహితంతరంఅజేనయథాశ్రి
యమపుమ్యత్-శతైవలహితపరాక్రమంలన్యూనవిక్రమంతందశరథంభ
నంసామీనంఅధికమ్యుతనర్బభదావితన-బదావిత్యర్థః-దాన్వజ్ఞోచ్యుత
మగ్ధంగయతః॥

మూ { సమతయోవసువృష్టినినజానైర్నియమనాదనతాంచనరాధిః |
 ౬ { అనుయాయమవృష్టిజనేశ్వరానవరుణావరుణాగ్రసంరుచా }

౬॥ నమతయేతి॥ నరాధిపాదశరభఃనమతయానమవతి-త్వేనమధ్యస్థ
త్వేనత్తర్థః-వసుప్యప్యైధనవ్యప్యైవినిజ-నైఽనిశాండుష్టానానియమ
నాన్నిగ్రహీచ్ఛనపరుణావరుణాహితాయమపుణ్యజన్యకాయమకులేశ
వరుణా-యథాక్రమమరుయయా అనుచకార - రుణాశేషసా-అరుణా
గ్రహీనరంబి నూరుసారథిం సూర్యమనుయయా॥

సమ్యక్యాభిరతిర్న దురో దరంసచశిశ్రుతి మాభరణమేధు | త
ముదయాయనవానవయావనాఃఽయతమాయశ్చమానమహాచరణ

లీతన్యవ్యసనాన క్రినాన్తీత్యాహ॥ నేతి॥ ఉదయాయయితమానంబ
 భృగయాభాంవ్యాప్రియమాంతుం-దశరథం-మృగయాభిరతిరాభేత
 వ్యసనంనాపాహరత్ నావకవం॥ ౧॥ ఆఖేటనంమృగవ్యస్యారాభేటామృగ
 యాన్తీయామిత్యమరఃదుష్టంప్రసమంతాదుదరమస్త్యతిమరోదరంధ్య
 తంనాపాహరత్॥ ౧॥ దురోదరంధ్యత కాశేనెద్యతేమరోదరమిత్య

410

(ముప్పాదికావ్య-సామ్యభావ-సమక్షముగాః)

మః-శశిశ్రీతిమాశశిబింబంబరణంయన్యతస్త్వచనామిమాగత్ - నేత్ర
శ్చిదః-వాశ్చన్మికుచ్చయే-నవయావశాః-చియతమావాప్రియశ్చవా
పాదురణ-అత్రమనుజిన్ల! హనమతః-స్త్రియతైవవత్సుగయాచయథా
క్రమమ్! ఎతత్-స్వగరంవిత్యచ్చమకంకానుజీ! గుణాది||

మూ సక్రబణాది) ధవశ్యపివా నేనవికథాచరించుకాన్యపి నవనవ
ల త్పజనేప్యతేవవాగదరుమాదిరుహక్షమూర్తివా ...

[illegible]

మూ-౯ { ఉదయమ స్రవయంతి ఘోర్య వశదు భయమాన
 { శిలవసుధాధిపాః సహిం దేశమలంభయతామహా
 { త్పుష్పదయోహృదయః శ్రుతిగజతామ్ || ... }

౧౧||ఉదయమతి ప్రసూధాధిపా రాజాః - ఉదయహతిత్యం
 హునానాయకః - సచాద్యచ్ - రఘునామద్యనాత్ రఘునాయకాత్ ఉద
 యంస్యస్థిం ఆశ్రమయనాశం సేవ్యభయం అనారేణ్యరే - కుటః హయస్స
 తా - రజాత్ సేదగరభః - సేదశం ఆజ్ఞాం అలంభయతాం - శోభనం హృద
 యంయస్య హృత్ మిత్రీవదాత్ (౨) సహృద్ హృదౌ మిత్రా / మిత్ర
 యోగితి నిపాతః ప్రతిగజకాతాం కృత్యధివాం అయోవత్ హృదయంయస్య
 ఆహృదయః అనతిమిత్రాత్ - సాన్న్యాకారిణా రక్షత - అన్యాన్మాక
 యతిస్యధః || ...

మూ { అవయవైకరూపనమేనీనియదధినమిమధిజ్యవరాననః । జయ
౧౦ { మధూమయదన్యతు కేవలంగజవతిజ వతిశ్చాచూచమూః ।

[illegible]

మూ { అవనిమేకరథసవగూర్ధిసాజితవతఃపిలతస్యధనుశ్చకావ్యవిజయః }
 ౧౧ { దుందుభితాంయయురణవాఘనరవానరవాహనసంశయః || ౧ }
 ౧౧ || అవనిమితినిరూధిసారథగుప్తిమతాని || వరూధోఃగుప్తిర్యా

శిరోధతైరభస్మితమితి సజ్వః-ఎకరథవాద్వితీయరథైవలవనింశితవతః ధను
 ధ్యకాతఃసరవాహనసంశయఃకుబేరతుల్యశ్రియఃతస్యైదశరథస్యఃఘనరవాః
 మేఘనమఘాహుతి గణవావిజయదుందుభితాంయయుః-అణవాంత
 విజయాశ్చర్ధః ||

మూ { శమితక్షమబలశ్చతకౌటిశాంతిశేనపుగండః సశరః }
 ౧౨ { వృష్టియచాధమిషాంస్వినవతానివతామరవానసః || }
 ౧౨ || శమితేతి || పుగండఃఇంద్రః - తకౌటిశాంతిశేనపుగండః సశరః

శేనవజ్రేణ-శిఖరిశాంతిర్యతానాంశమితక్షమబలవిచిత్రాశతశ్చపారః-స
 వతామరవానసఃసవతఃకజానసః - సందశరధఃశరవృష్టియచాస్వినవతా
 ద్వనిమతాధనుష - ద్విషాంశతూర్ణాంశమిసంశయః సహాయనిలంబ
 యేనసంతపాస్త్రః || ౧ || తక్షమిషాశ్చకాగరుశ్చాద్యసహాయబలధత్వివృతి
 యాదవః ||

మూ { వరణయోనకఖరాగసమృద్ధిభిమకటత్నమరీచిభిరస్పృశేత్ }
 ౧౩ { నృపతయశ్చతకోమరుశోయధాశతమఖంతమఖండితపారుషమ్ || }
 ౧౩ || వరణయోనితిశతశేనృద్ధిభిసతయఃరాజానః - అఖండితపారుషం

తందశరధం-మరుశోదేవాశేనమఖంతయధాశతశ్రుమిమకటరాగేనఖ
 కాంత్యానమృద్ధిభిఃసంపాదితైర్ధిభిః మకటత్న మరీచిభిః వరణయోరస్పృ
 శేత్-తంప్రశేమరిశ్యః ||

మూ { నివన్యతేనమహావరోధసన్నదివచారితచాలమతాంజలిమ్ }
 ౧౪ { నమనుకంఠ్యనిశితక్షిప్తిహాననలకానలకానవమాంభ్రశిమ్ || }
 ౧౪ || నివన్యతేతి || నివశరధఃసన్నదివచారితచాలమతాంజలిమ్

తాంజాలమతానామంజలయోయైర్ద్రా-స్వయమనమ్మఖాతానిశ్చర్ధస-
 లనలకాహతభత్యకాతయాలలకనింపారశూన్యా-సశక్తుశ్చరిగ్రి
 హాశకుశిత్నీ || నిశితక్షిప్తిజనాహనమూలతాపాంజలిగ్రిహాశక్త్యమర్చః
 సమనుకంఠ్యత్రసుశ్యూ-అలకానవమాంజలకానగగాదన్యూనామిరింత
 యోధాన్యంతి-మహాణవాహంసముద్రాణాంధనఃకర్మంతాత్
 నివన్యతే-శరణాగతవస్సంతరిధావః ||

మూ {ఉచగతోపినమండలనాధితామనుదితాన్యసితారవవారణః||

౧౫ {అజతమప్రివృపాన్వదమిత్యహోదనలసోనలసోమనమద్యుతిః||

౧౫||ఉచగతశ్చతి||అనుదితంఅనుతితం అన్యత్ నేవృద్ధత్రాతిరిక్తంసితాత
శవారణంశ్వేతచ్ఛత్రంయన్యగోఅనలసోమనమద్యుతిఃఅనలసోమయోః
అగ్నిచంద్రయోస్సమాద్యుతిఃతేజఃకాంతిశ్చయన్యగోదశరథః-మండలన్య
ద్యాదశరరాజమండలన్యనాధితాంప్రధానమహీశతిత్వంఉచగతోపదశ్ర
వతీకనన్నిశ్శృంగః||అథనాధిప్రుజంత్యంశేయన్యసంజ్ఞాశ్రీకాశితా|రథవ
క్రిన్యమధ్యస్థపిండికాయాంపునఃస్త్రియామ్-అద్యక్షతి|యథేదేంత్యవ
నామభ్యే మహీశతావతికేశవఃఅజతం నృపాన్వదమస్తజేతవ్యవరమహీ
మండలంఅస్తీతిబుధ్యాఅనలసోఅప్రమత్తలభూత్-విజతనిఖలజేతవ్యో
విపునఃజేతవ్యాంతరవానివజాగరూకఎవావత్పిన్వతిత్యర్థః-ద్యాదశరరాజమం
డలంతుకామిందశేనోక్తం || శ్లో|| అరిమిత్రమిరేమిత్రంమిత్రా
మిత్రమతఃశరమ్|అథారిమిత్రమిత్రంవవిజగీషోః పురస్సరాః || పాస్తిక
గ్రాహస్తతఃశశ్పదాక్రిందస్తదనంతర్మ్ | అసారావసయోశ్చైవవిజగీ
షోస్తుకృష్ణతః|| అరేశ్వవిజగీషోశ్చమధ్యమోభూమ్యనంతరః | అనుగ్రహే
నంహతయోస్సమస్తవస్తయోర్వధే|| మండలాద్భహిరేతేమమదాసీనో
బలాధిః| అనుగ్రహేనంహతానాంవ్యస్తానాంవశరఃప్రభుః || అరిమ
త్రాదయః శిందవిజగీషోః పురస్సరాః-పాస్తికగ్రాహః అక్రిందఃపాస్తిక
గ్రాహోసారంఅక్రిందాసారశ్చైతికృష్ణతఃవత్సారః - మధ్యమోదాసీనా
ద్యోవిజగీమరిత్యేకః-ఏవంద్యాదశరరాజమండలం- తత్తోదాసీనమధ్యమో
త్తరశ్చక్రవర్తికదశరథశ్చేతితాత్పర్యాన్తః|| ...

మూ {తమవహాయకత్వేనలోద్భవంపురుషమాత్తభువంచతిప్రతా|

౧౬ {స్వతతిమన్యమసేవతదేవతానకమలాకమలాభవమర్థిను||

౧౬||తమితి||తత్త్వవక్రితంనియమోయస్యాస్సావతివ)తానకమలా
కమలవాస్తాదేవతాలక్ష్మీఃఅర్థిమవివయే అలాభవంల ఘుత్వగహితంఅశ
రాద్భుమిత్యర్థః-కకుత్స్థులలోద్భవంతందశరథం-అత్తభువంపురుషంవి
ష్ణుంచఅవహాయఅన్యంకంస్వకమసేవత-కమనీనాసేవతేత్యర్థః-విష్ణావవవి
ష్ణుతుశ్చేతిస్త్రిన్నపిస్తీరాధూనిత్యర్థః|| ...

మూ {తమలధంకవతింశతిదేవతాశ్చిఖరిణామనసాగరమాశిగాః|మ

౧౭ {దశకోనలశ్వేయశాసినాందుహితరోహితరోపితమార్గణమ్||

౧౭||తమితి|| శతిదేవరాణాసాంతాఃశతిదేవతాఃశివ)తామ

గర్భాకోసలాకాకేకయాంశ్చనవదాకానంతితచ్చాసితేఘంరా
 జ్ఞాంధుహితరఃపుత్యః-సుమితాకాసల్యాకేయ్యత్వార్థః-అత్రీకృ
 ఘానవివక్షితః-అహితరోపితమాగ్రాంతత్రుభాతకలంబం॥౨॥కలంబమా
 గ్రహితరాత్వమరః-తందశఃపంశిఖరిణాంక్షుద్భృతాంధుహితః-అన
 మంతాదవగచ్ఛంతీతిలక్ష్మంబంధినాపేగనగచ్ఛంతీతివాఅవగాఇతిక్షీరస్వా
 మూ-తానిద్యుసాగరమివతథితాకారమలధంత॥

మూ॥పీయతమాభిరహసన్వతతిబాధాతిస్పృధిరేవభువంసహశక్షిభిః
 ౧౦॥ఉపగతావిసీమరిషప్రజాహరిహయోరిహయోగవివక్షణః॥
 ౧౦॥పీయతమాభితి॥అరీః-శమూక్రఘ్నంతీతిఅరిహయఃపిపుఘ్నః-హం
 తేక్షివ(౧)ప్రహ్లాధూగవృతేమవీరిత్యస్యనియమస్యప్రాయితత్వాత్
 యథాహన్యాసకారఃప్రాయితత్వాయంనియమఃకన్యదిదన్యస్తిన్నువతదేవ్యశ్చ
 తే-మధుహ-హ్నియితత్వంచవక్ష్యమాణస్యబహుశ్చగ్రహణస్యపురస్తదవ
 కమాణాల్లభ్యతఇతి-తేమయోగేమఉహయేమవివక్షణోదక్షి॥౨॥యోగ
 స్సన్నహనోహయధ్యానసంగతియక్షీప్యత్యమరః-ఇంద్రేవియోజ్యమేత
 త్-అసాదశరథఃతిస్పృధిఃపీయాభిస్సహప్రజాఃవిసీమఃవిసేతుమిచ్ఛంతి
 స్పృధిఃప్రభుమస్త్రీత్సహశక్షిభిరేవసహభువముపగతాహరిహయఃఇం
 ద్రఇవబధా॥

సకలసంయుగమూర్ఖినహాయతాంమఘవతఃప్రతివ
 మూ॥ { ద్యుమహారథః॥స్వభుజపీర్వమగావయదుభితంసురవ }
 { ధూరణధూతథయాశ్వరైః॥ }

౧౦॥సకలి॥మహారథఃసందశరథఃసంయుగమూర్ఖిరగ్రంశ-మఘవ
 తఃఇంద్రస్యసహాయతాంసహాయత్వంప్రతివద్యశరైర్బాహైఃఅధూతథ
 యానివర్తితప్రసాంసురాణాంవధ్వఃతాః-ఉభితంస్వభుజపీర్వంఅగా
 వయతోకల-గాయతేశబ్జకర్తృత్వాద్దతిబుద్ధిత్యాదినాసురవధూనామపిక
 ర్తృత్వమ్॥

మూ॥ప్రతుమతేనవిసర్జితహాలినాభుజనమాహృతదిగ్వసునాకృతాః॥౩॥
 ౨౦॥నయూవనముచ్చయితోభివోవితమసాతమసానరయూతహా?

౨౦॥కృతివీతి॥ప్రతుమలత్వమేధమవిసర్జితహాలినాలవరోపితః
 తేనయావద్యజ్ఞమధ్వర్యురేవరాజాధవతీతిరాజవిష్ణుత్వాగవిధానాదిత్య
 విహ్నియో॥౨॥మాంశికితేధమ్నల్లతివిశ్వః-భుజనమాహృతదిగ్వసునా
 భుజాత్తిదిగంతసంపదాలనేన-మత్రియగ్నంజతమిత్యస్త్రనియమాత్తితధన

త్వంసద్వినియోగవారిత్యంచనూన్యతే-చితమసాత మొగులర హితవత్స
 దశే-ధన-శతపానరయ్యోతహాకనక యూహనాంసముద్భ్రయేణసము
 వ్నయనేనజోభిసాధాసురాంకృతాః- కనకమయత్వంచయూహనాంశోభా
 ర్గం-చిద్యభావాత్-హేమయూహప్రజోధనాశ్చతిథావః||
 మూ ఆజినదండధృతంకశమేఖలాంయతగిరంమృగశృంగచరిత్రహామ్||
 ౨౦ ఆభివసం ప్రసుమధ్వరగీతీతామసమభాసమభాసయదీశ్వరః||

౨౦||ఆజినేతి||ఈశ్వరోధగవానప్రమూర్తిః- ఆజినంకృష్ణాజినందం
 డంబోదుంబరంచలిధాత్రీత్యజినదండధృత్ తాం-కృష్ణాజినేనగీతీయతి-బో
 దుంబరంగీతీతదండంబయజమానాయత్రయచ్చతీతిధానాత్ - కుశమ
 యామేఖలామస్యాస్త్రంకుశమేఖలాం-శరమయూహాంజీవామేఖలా - త
 యాయజమానంగీతీయతీతివిధానాత్-యతగిరంవాచం-యమం-వాచం
 యచ్చతీతిశ్రుతే-మృగశృంగచరిత్రహాంమృగవ్యకృష్ణసారస్య శృంగచరి
 గ్రహాకంఠమాయశపాధనంయస్యాస్త్రం-కృష్ణవిమాణయాకఁడూయతత్కలివి
 ధే-ఆధ్వ-గీతీతాంఆధ్వ-సంపా-రవిశేషయక్తాంతమందాశర్థంబధివ
 సేన్నవత్పక్షాతపవలసమభాదీప్యస్త్రీ శర్వణతద్యథాధవతితథాసమ
 భాసయతోభాసయత్ప్ర||

మూ ఆవభృథప్రియశోనియతేంద్రియేసురసమాజసమాక్రమణోద్ధి
 ౨౧ తే||సమయశ్చిత్తినేవలమున్నశంపనముజేనముచేరరయేశరః||

౨౧||అవభృథేతి||అవభృథప్రియతః అవభృథసదీహౌతెన చ్చియతఃస
 యతేంద్రియేసురసమాజసమాక్రమణోద్ధి-దేవసభాధిష్ఠానాహాకంసద
 శగధి-ఉన్నతంశిరోవసముచేజలవషి-శే||స|| జనంసీరంపనంసత్వమితా
 శ్వతిసముజేనయేశేవలశ్చంద్రాయేవసమయతిస్త్రి-నకస్తేచిదన్యస్తేమా
 నుపాయేత్యర్థః||

మూ అసక్యదేకగధేతదస్త్విసాహరిహయ్యగ్రసేరోధమృగృతా||
 ౨౨ దినకరాభిముఖాగ్రం-రం-వోరురుధిరరుధిరణమరదీప్యమ్||

౨౨||అసక్యదేతి||ఎకగధేనాభివీరియరథేనతదస్త్విసాబలవతాహరిహయ
 శ్యభాద్రాస్థలగ్రసేరోధమభ్యుత్తాతేనాసక్యదృహం శోనినకరస్థలభి
 ముఖాభిముఖోద్ధితాశ్చశ్యధాగ్రం-రం-వం-సం-రదీప్యమంకృతాం రుధిరణ
 ర్ద్రేవగురుధిరేనారితాః-

మూ అధసమావప్యతేమమైన్నవైస్త్రీకువ సేవిమ మేకనిరాధిశమ్||
 ౨౩ యమపదేచలేశ్వరీవజ్జి-సం-సమధు-చిమధు-తపకమమ్||

(౨౦) (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యాన-నవమస్కంధః) ౨౧౭

౨౪||అథే|| యమవచరణలేశ్వరవజ్రశాంధమకరాజధనదవరుశం
దా)శాంసమాధూధాకరో యస్యనశితంసమధురంమాధ్యస్థ్యవితరణన
స్థియమనైశ్వర్యైస్తుల్యిత్యథః (౨) ఋక్సూరభూరిత్యాదిసామా
సాంతోచ్రత్యయః- అందితవిక్రమంపూజితకరాక్రమంఏకనరాధిపం
తందశరధంసేవతుమివమధుర్వసంతః||౨|| అథమృషరసేమధు| చైత్రే
చైత్యవనంతేవమధురితివిశ్వే- సమధురంమధురేణ సహితంయథా
తథానప్రేకుసుమైరుపలక్తితస్యకానిమావప్యతే-సమాగతః|| శ్లో || రిక్తహ
స్తేనోపేయాద్రాజానందైవతంగురుమితివచనాదితిభావః||.....
మూ {జగదుమర్ధనదాధుషితాద్విశంరథయజాతవర్తితవాహనః|విది}

౨౫ {నమభానిరర్హిమనిగ్రహైర్విమలయన్తలయంసగమత్యజత్||...}

౨౫||జగదుమరితి||ధనదాధుషితాంకుబేరాధిష్ఠితాందిశం ఉత్తరాంజ
గదుకుఃగంతుమిచ్ఛుఃరథయజాసారధినాలనూరుశాతవర్తితవాహనో
నివర్తితాశ్వేరవిఃహమస్యనిగ్రహైనిరాకరణైః చినముఖానిశ్రీభాతాని
విమలయో విశదయో మలయంసగంమలయాచలంలత్యజత్ - దక్షిణాం
దిశంలత్యాక్షీరిత్యర్థః||

మూ {హిమవివర్ణితచందనవల్లవంవిరహయన్తలయార్తిముదబ్జుఖః|వి}

౨౬ {హగయోక్యవయేవశనైర్యయారవిరహార్విరహాధు)వభేదయః||}

౨౬||హిమవివర్ణితేతి|| హిమేనవివర్ణితాఃమలినీకృతాః-చందనవృ
క్షాణాంవల్లవాఃయస్యతం-మలయాఖ్యమద్రింవిరహయాకరిత్యజాఉ
దబ్జుఖఃఉత్తరాభిముఖోరవిస్ఫూర్ణః- అశ్వాన్నవిరహాఅహర్విహః త
స్త్రిధ్రు)వఃనిష్ఠితఃభేదోవియోగోయయోనయోః- విహగయోశ్చక్రిక
వాయోఃస్త్రీపుంసయోఃకృతయేవశనైజగగామ- వసంతేనికాయాలబ్ధ
త్వాదశ్వాన్నమహత్వాదుత్పేక్ష||

మూ {కుసుమజన్త్రతతోనవకల్లవస్తదనువట్పదగోలహజితమ్| ఇతియ}

౨౭ {ధాక్రమమావిరహాన్తధుర్దు)మవతీమవతీర్యవసన్థిమ్||.....}

౨౭||కుసుమేతి||ఆదాకుసుమజన్త్ర-తతోనవకల్లవఃతదను (౨) ఆనులక్ష
ణఇతికమకప్రవచనీయత్వాద్వివ్రీతీయా. తదుభయానంతరంవట్పదానాం
కోశలానాంచకూజతంఇత్యేవంశ్రీకారేణయథాక్రిమంఉక్తక్రమమనతిక్ర
మ్యయథాక్రమందు)మవతీందు)మధాయిత్రాంవసన్థిమ్వతీర్యప్రవిశ్యమ
ధుః వసన్తః ఆవిరహాత్-కేహందిద్దు)మాణాంవల్లవప్రాధమ్యేహి కేహంది
తు)సుమప్రాధాన్యాన్నోక్తక్రమస్యదృష్టోవిరోధః|| ...

మూ { నయగుణావదితామివభూతతేన్మదు కకారఫలాంఽప్రియమర్థినః |
 ౨౮ { అభియయస్యసోమధుసంభృతాంకమలిసీమలిసీరవతత్త్రిణం || }

౨౮ || సయోలిసయోసీకరేదగుణితేన - అభవానయేనగుతైరాదార్యా
 విభిన్నైకావదితాంసతాండకకారః ఫలంయస్యాస్తాంసదుకకారఫలాంఽభూ
 తతేదకరఫస్యశ్రియమర్థికానభవ - మధునావసంతేనసంభృతాంసమ్య
 క్షుప్తాంసరిస్సౌబంధినీంకమలిసీంకచ్చినీం అభిసీరవతత్త్రిణం అశయః ధృం
 గాసీరవతత్త్రిణోహంసాదయశ్చలభియయోరాగతాః ||

మూ { కనుమమేవనకేవలమా ర్ద్రవసవమశోకతరోస్త్రరదీకనమ్ | కీసల
 ౨౯ { యశ్రుసీవోపివిలాసిసాంమదయితాదయితాశ్రవణార్పితం || ... }

౨౯ || కనుమేతి || ఋతురస్యపాక్షిజ్జీవితకావలః ఋశోరణత్యక్తప్ర
 త్యయః ౨. నవప్రశ్యగ్రంభశోకతరోమనుమేవస్త్రరస్యదీకనం నకింతువిలా
 సిసాంమదయితామదఃరదయితాశ్రవణార్పితం కీసలయశ్రుసవఃఖల్లవ
 సంతాశోపిస్త్రరదీకనం || ...

మూ { విరదితామధునోకవసశ్రియామభినవాభవతత్రవిశేషకాః | మ
 ౩౦ { ధులిహంమధుదానవిశారదావిశరవకారకకారణతాంయయే || }

౩౦ || విరదితేతి || మధునావసంతేనఉచితసశ్రియాంవిరదితాం అభినవాః
 తత్రవిశేషకాః తత్రగదనాభవస్థితాః - మధూహం మకరగదానాం దా
 నవిశారదాం దానతతురాంకురవకాః తరవః - మధులిహం మధుపానాం రవే
 శారణతాంయయే ధృంగాః కురవకమధూసీతత్వాజగురీత్యర్థః - దాన
 శౌదాకానికానిస్తుపంతిభావః || ...

మూ { సువదనావదనానవసంభృతేతదనువాదిగుణికుసుమోద్గమః |
 ౩౧ { మధుః కైరకరోన్దధులోలుప్తైర్వకులమాకులమాయతపజ్జేభిః }

౩౧ || సువదనేతి || సువదనావదనానవేనకాంతాముఖమద్యేనసంభృతో
 జనితే-తత్రశ్యవోహదమితి ప్రసిద్ధిః - తస్మానువాదీనృగోగుణాగంధగు
 ణాయస్యసంకుసుమోద్గమః కతాకామధులోలుప్తైః ఆయతపజ్జేభిర్నధుక
 తైః కరతైః-వకులంవకుళవృక్షం ఆకులమకరోతే || ...

మూ { ఉపహితంశిరావగమశ్రియామకళశాలమశోభతకింశుకేత్ర
 ౩౨ { గయినీవసఖత్వతమండనం త్రమయామదయావిశలజ్జయా || ... }

౩౨ || ఉపహితమితి || శిశిరావగమశ్రియావసంతలత్ప్రేక్ష్యకేశుకేవృషే
 వలాశవృషే || నీలకలాశేకింశుకత్యక్తమః - ఉపహితందత్తం ముఖశశాలం -
 మదేనియావిశలజ్జయాలవగతత్రవయావ్రీణయినీప్రియేఉపహితందత్తం

శుభ్రక్షతమేవమండనంతరివలతోభవతి॥

మూ (వ్ర) గురు శ్రమదాధరమస్సహజఘననిర్విషయ్యాశ్చరమేఖలమ్)

33 (సఖలుతాచద శేషమహాహమిందరలంపిరలంకృతవాహహమ)

33॥ వ్రాణేతి వ్రాణేదంతక్షతైసురుధిదున్భురైః ప్రిమదాశామనరైః

మైదున్సీకూం. హిమనీవ్యధాకరత్వాననన్యారే-చక్రనామసర్వోపయోగ్య

తానెవకాశీకృతామఖలాయస్యతత్ - శైత్యార్త్యజితమఖలమిత్యర్థః - ఏ

సంఘాతం హిమంరవితావత్రవావనింత్రే శేషం యథాతథా ఆప్రోహే

తంసిరస్తినుం నాలంఖలునశక్తోహ-కింతువిధంశ్చ తనాక-తనూచకారః॥

మూ అభినయోన్మరిచేతుమివోద్యతామలయ మారుతకంఠితప్లవా

మహా అమదయత్సకాకారతా మనస్సలికాలిరామజితా మః॥.....

38 అభినయానతి! అత్రనూకలరాక్షాసితకీసమార్ధభిన్నం.

అభినయశాస్త్రమునకు జగదాచార్యుని పాఠశాల ప్రతిష్ఠాపకముగా నిలిచియున్నది. అందుచేత అభినయ

మధ్య-పరిచేతుమధ్యసితుండుశ్చైవస్థితానలీమలయమాగుల్లేకఃకఃతపిశ్చ

వోయస్యాస్సామలయమారుతకపతితపల్లవాజిల్లవశ్చైసిహస్త్రిగమ్యతే-నక

వికాసకోరకానిది కలికాకోరకంపుమానిత్యమగు సహకారబలా-కలికల

హఃద్యోషడువ్యతానిఃలిన్సాత్తం అహేహం) కేవలరంత్యయుగే చుద్ధితబ

తస్యై-కామోరాగః తజ్జితామపి - జితరాగ ద్వేషిణాం యోగినామపీశ్వరః
 తస్మాద్విద్యుత్సంహారకః॥

మనస్సెందుకయ్యే ||

మూ (చ) ధమమన్యభృతాభిరుక్షిరీతాః ప్రవిరభాత్తమగ్ధః ధూః ధాః |
 ౩౪ మగ్ధః కంఠికుమమగ్ధః కంఠికుమమగ్ధః కంఠికుమమగ్ధః కంఠికుమమగ్ధః |

3x. (సురభిగంధిమమమ) విరగంధిమమమితామమితావనరాజిమ...
x 3|| శ్రీ గమమితి సురభిగంధిమమమితామమితావనరాజిమ...

౧౩) కమిటీ సభ్యుల సంఖ్యను తగ్గించి - సభ్యుల సంఖ్యను (౧౦)

గంధస్యోత్పాదనాశ్చ వాసాంతః-కుసుమితో కుసుమాన్యో సాంసౌఖ్యః
తానికుసుమిణాః-తానికపసరాజ్జమనకజ్యోతు ఉపార్జితానిహోసాగః

అనంతములు తా:- అనంతములు జన్మమునందున్నట్లును అనంతములు భక్తి-కృపాభిః
 కృతముంపూర్వభేదములే తా:- అనంతములు తా:- అనంతములు తా:- అనంతములు

పాఠశాల విద్యార్థులకు ఉచితంగా ఉన్నత విద్యను అందించుటకు ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం ప్రయత్నించుచున్నది. ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వం ప్రయత్నించుచున్నది.

మబలానాం వాచక్ష్మిచతుర్విధేః సర్వే సర్వే ముగ్ధానాం ముగ్ధానాం ముగ్ధానాం
మబలానాం వాచక్ష్మిచతుర్విధేః సర్వే సర్వే ముగ్ధానాం ముగ్ధానాం ముగ్ధానాం

మూ శ్రుతిసంబధిమరస్వగీతయఃపసుమనోమలదంతరుజోబధుః।

34. ఉజ్వనాంతలతాఃజ్వనానామైశ్వరయశ్వలయైశ్వరీవహణధి॥

౩౬॥ శ్రీతిత్తశ్రీతిసుఖాఃకలమధురాఃప్రమదస్వనావళితయో

సాంతాఃకుసుమాన్మేవకోమలాదంతరుచఃపతకాంతయోయానాం

தா:- அநேகநூல்களில், அம்மனம் அந்தமாதம் அநேகநூல்களில்

[illegible]

౨౨౦ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-నవమస్కంధః)

లీలనయైఃనలయైఃసాభినయైః-లయశబ్దేనలయానుగతాభినయాలక్యత
ఉపమేయేనవనాహతైరితిసక్తియత్యాభిధానాత్ - పాశభిరివబధుః-అన
నలతానాంనతఃకీసామ్యంగమ్యతే॥

మూ {లలితవిధృమబంధవివక్షణంసురభిగంధకరాజతకేసరమ్ | జలిమృ
౩౭ నిర్వివిశుమధుమంగనాన్స్వరనఖంరనఖండవివజ్జతమ్...}

౩౭॥లలితతి॥అంగనాఃస్త్రియః-అలితవిధృమబంధవివక్షణంమధుర
లిలానఖుటానాటటుం-సురభిణామనోహరేణగంధేనకరాజతకేసరంనిజ్జ
తవవశపుష్పం॥ని॥అథకేసరోవవశభితికేశవః - స్వరస్యనఖాయంస్వరనఖం
స్వరోద్దీపకమిత్యర్థః-మధుమద్యంఅధారాష్టఃపుంసీదేతిపుంలింగతా-తదు
క్తం॥శ్లో॥మకరందన్యమద్యన్యమాక్షికస్యాపివాచకఃఅధారాష్టాదిగణేపాతా
త్పున్నపుంసకయోమధురితిశబ్దాణాపేజలిమవివయేరనఖండవివర్జితం
అనురాగధంగరహితంయథాతథానిర్వివిశుః-చరన్వరానురాగపూర్వకంబ
భిన్నహావపురిత్యర్థః॥ ...

మూ {శుశుభిరేస్త్రీతచారుతరాసనాః స్త్రియభవశ్లగ్నింజితమేఖలాః | వి
౩౮॥ కచతామరసాగృహదీప్తికామదకలోదకలోలవిహంగమాః॥}

౩౮॥శుశుభిరభి॥వికచతామరపాః వికసితకమలాఃమదేనకలాఃఅవ్య
క్తమధురంధన్వంతఃఉదకలోలవిహంగమాఃజలప్రియవక్షిణః హంసాద
యోయాసుతాః-మదకలోదకలోలవిహంగమాః-గృహేషు దీప్తికాఃవా
క్యగృహదీప్తికాః స్త్రీతచారుతరాసిత్యంతచారుణాశిలనానియాసాం
తాఃశ్లఘాఃశింజతాః-మేఖలాఃయాసాంతాః-శింజతైరితకరిక్తః స్త్రి
యభవశుశుభిరే॥ ...

మూ {గమయితుంశ్రుభులేషసుభేనమాంసభవతీతిచపాంథజనోలనః | ఇ
౩౯॥ తిదయాతథవాధవదాయతానరజనీరజనీశవతీమధా॥}

౩౯॥గమయితుమితి॥శింజమధావనంతెత్తితలనేనప్రకారేణఅలనః-ఏష
పాంథజనఃశిధిజనఃహంసభేనగమయితుం యావయితుంశ్రీభుః నమ
ర్థఃసభవతీతిత్తితేందయాతథవదయావశాదివరజనీశవతీవంద్రీవ తీరజనీరా
త్రిఃఅయతాదీహానాధవత్ నబధూవ॥ ...

మూ {ఉపయయాతనుతామధుఖణ్డిత్రాహమకరోదయపాణ్డుముఖచ్చ
౪౦॥ విః|సిద్యశేమిష్టనమాగమనిర్మృతంవనితయానిత యారజనీవధూః}

౪౦॥ఉపయయావితి॥ మధునామధునమయేనఖండితాకాలక్యాన్వం
గమతా-క్షీయంతేఖలుఉత్తరాయణేరాత్రీయః - ఖండితాఖ్యానాయకా

దశమ్యతే - హిమకరోదయేనచిందోదయేనపాంశుఃముఖశ్యవ్రదోష
శ్యవక్త్రశ్యవచ్చరిత్యస్యాస్స-రజసీవధూః- ఇష్టసమాగమనివృత్తింప్రి
యసంగమసుఖంఅనితయాఅపాప్తయా-ఇన్ధ్రాతోఃకతకరిక్తః- వనిత
యాశద్యశంతుల్యాంతసుతాంశాశ్యకాండవయయా||

మూ (తిలకమస్తకహర్ష్యకృతాస్పదైఃసుమమధ్వనుషంగసుగంధిభిః |
ర౧ { కలమగీయతథ్యంగవిలాసి నాన్తరయతైర యతైరబలానభైః || }

౨౧ || తిలకేతి || తిలకానాంవృక్షవిశేషానాం మస్తకముకరిధాగః- తదే
వహమ్యకంపాప్తాదఃతత్రకృతాస్పదైఃనివిష్టైః సుమనానామధునోమ

కరందస్యానుషంగస్సంకరః- తేనసుగంధిభిః- స్తరయతైఃసకామైః - అ
బలానాంసఖాయైఅబలానభాఃతైః () రాజాహస్యఖిధ్వజతిటచ్-
భృంగావవవిలాసిసప్తపామయతైవకహాధిః - కలంమధురంఅగీయత-
చుకూజే - కామినోహిహమ్యాక రూఢాస్సప్రియాస్సకామూఃసుమా
దిభ్యోగృహీతశ్యమధునఃఅస్వాదనేనసురధయఃకలంగాయంతి-యద్యత్య
యుతశద్వైదశసహసాన్యధిధీయంతే - తథాత్యత్రబహుత్వోవలక్షకత
యావ్రయక్రమ్||

మూ { అవతమారతయావిశదప్రభైస్సురతరాగవరిశ్రమనోదిభిః | సుమమ
ర౨ { చాకమతేజయదంశేభిహామకరోమకరోద్భితకేతనమ్ || }

ర౨ || అపేతి || హిమకరశ్చంద్రః అవతమారతయా అవతతవిహార
తయావిశదప్రభైఃసిమకలకాంతిభిః సురతరాగ వరిశ్రమనోదిభిఃసురత
రాగబదాహహారిభిఃఅంశుభిఃమకరేణఉద్భృతం కేతనంయశ్యతంలభావ
శాశత్వాదుద్భృతధ్వజమితిభావః-సుమమచాకరిమన్తథం- అతేజయత్
శ్యశాతయత్-తిజనికాతనఇతిధాతోన్యకాంతాల్లజ్ - సహకారిలాభాత్తా
మస్త్రీక్షోభాదిత్యర్థః||

మూ { అనలసాన్యధృతానలసాన్తనఃకమలధూళిధృతామరుతేరీతా |
ర౩ { సుమమభారనతాధ్వగయోషితామసమశోకమశోకలతాకరోత్ }

ర౩ || అనలసేతి || అనలసాకలహజతేవ్రహ్మీనాన్యధృతాకోకిలాయస్యాం
సా- తథా - కమలధూళిధృతాకమలకరాగయతైనమరుతావసనేనహరి
తాకంపితామసుమభారైనకతానమాప్తాశోకలతాఅశోకతరువల్లిఅధ్వ
గయోషితాంపాంధవధూనాం అనమశోకమతిహేఖంమనః అనలసాత్ అ
గృధ్విధీనంఅగ్నిశ్వరూపమియావత్-చకార()విధామసాధికాత్స్పృశ

అతిసాత్వికీత్యయః॥

మూ { విశేషచంద్రకరంసుఖమూరుతంకుసుమితదు)మమున్నదశోకిలమ్త
౪౪ {దుఃఖభోగరసంహిమవద్విజఃపరమృతోరమృతోజమతాంయయా}

౪౪॥విశేషేతి॥హిమవపిఁజఃఋతఃఃశిరఋతఃఃపరంతత్ప)సిద్ధం
వసంతాఖ్యంవస్తులమృతోజమతాలమృతసామ్యంయయాహిజ-కిద్వ
శం-విశేషదాశిలపతుషారత్వాన్నిమకలాశ్చంద)కరాశ్చంద)రత్నయాయ
స్త్రికలత్-సుఖయతీతిసుఖః మూరుతోవాయుర్యస్త్రికలత్ కుసుమితదు)
మంపుష్పితవృక్షం-ఉన్నదాశోకిలాఃయస్త్రికలత్-ఉపభోగరసంసంభాగ
శృంగారశ్రుయరం-తదితినామాన్యాపేక్షయానపుంసకత్వనిర్దేశః॥

మూ { హుతహుతాశనదీప్తివనశి)యఃప్రతినిధిఃకనకాధరణస్యయత్
౪౫ {యవతయఃకుసుమందధురాహితంతదలకేదలకేనరపేశలమ్॥

౪౫॥హుతేతి॥హుతహుతాశనదీప్తి అజ్ఞాదిప్ర)జ్వలితాగ్నిప్ర)ధంయ
తుక-సుమంకణికాకారమిత్యర్థః-వనశి)యోవనలక్ష్మ్యంకనకాధరణస్యసు
వనకాధరణస్యప్ర)తినిధిః-అఘాదితిశేషః-దలేషుకేనలేషుచయత్పేశలం
సుకుమారపత్రింకింజల్క-మిత్యధికాఃఅహదంతతుక-సుమంయవతయఃఅ
లకేయూణకంతులేషు-జాతావేకవచనం-దధుః॥

మూ { అభిధిరంజఃచిందుమనోహరైఃకుసుమజ జ్ఞిరసిహతిధిరంకింః|
౪౬ {నఖలుకోధయతిస్తవనస్థలింసతిలక స్తిలకఃప్ర)మదామి॥

౪౬॥ అభిధిరితి॥అంజనచిందు మనోహరైః కజ్జలకణసుందరైఃకుసు
మజ జ్ఞిరసిహతిధిరభిఃఅంకితః చిహ్నాతః తిలకఃశి)మన్నామవృక్షం॥ని॥
తిలకఃపురకఃశి)మానిత్యమరః-వనస్థలిం-తిలకోవిశేషకః॥ని॥ తమాలపత్రి
తిలకచిత్ర)కాణివిశేషమ్| ద్వితీయంచతురీయంచన స్త్రి)యామిత్య మరః
ప్ర)మదామివనకోధయతిస్తేతిని- అకోధయదిత్యర్థః(ః)లత్ప్రతితిస్తేయోగా
త్ ఘాతేపిబల్॥

మూ { అమదయస్తధుగంధసనాధయాశినలయాధరసంగతయామనః|
౪౭ {కుసుమసంభృతయానవమల్లికాస్తీతరుణాతరుణారువిలాసిని॥

౪౭॥అమదయఃప్రతి॥తరుణారువిలాసినితరోఃపుంసంహారువిలాసినివమ
ల్లికానస్తలాభ్యాలతా॥ని॥నిస్తలానవమల్లికేత్యమరః- మధునోమకరంద
స్యేమద్యస్యేవగంధసనసాధయాగంధప్ర)ధానయేత్యర్థఃశినలయమేవలభ
రఃతప్ర)సంగతయాప్ర)సృతయేత్యర్థః - కుసుమైస్సంభృతయాసంపాదిత
యాకుసుమరూపయేత్యర్థః స్తీతరుణాహానకాంత్యామనః- పశ్యతామితి

శేషః-అమదయత్ ||

మూ { అరుణరాగనిషేధిరంశుకైఃశ్రవణలబ్ధతైశ్చయవాంఛతైః ||
౪౮ { శరభృతాంవిరుతైశ్చవిలాసినఃస్వరబలైరబలైకసాంకృతాః ||

౪౮|| అరుణేతి|| విలాసినఃవిలసనీ లాఃశురుహః(౧) వాకవలసేత్యాది
నామినుశ్శ్రవ్యయః-అరుణస్యఅనురోఃరాగంనిషేధంతిరసుక-ర్వం
తీత్యరుణరాగనిషేధినః తైఃశునుంధకాదిరంజనాత్తత్పద్యశ్రోత్తృభావః|| శ్లో||
తమస్యేత్యనుబధ్నాతితద్విలంతంనిషేధతి| తస్యవానుకరోపితశబ్దాన్యాద్య
శ్యవాదకాభిదండ్యలంకారే-అంశుతైరంబలైఃశ్రవణేషులబ్ధతైః-నివే
శితైరీత్యర్థః|| యవాంఛతైఃశరభృతాం విరుతైశ్చేవిలై స్వరబలైఃకామపై
నైశ్చ-అబలాప్యేకతైవరసోరాగోయేహంతేఅబలైకరహః- స్త్రీశరతం
త్రాఃకృతాః||

మూ { ఉపదితావయవాశుదిభిః ప్రేరభికదంబకయోగముపేయషీ ||
౪౯ { నద్యశకాంతిరలక్ష్మ్యతమంజరీలకజాలకజాలమాక్షితైః ||

౪౯|| ఉపదితేతి|| శుదిభిశ్చైత్రైః ప్రేరజోభిఃఉపదితావయవాప్రమోద
యవాలభికదంబకంధ్ర)మరసంకారితస్యయోగంఉపేయషీహ)ప్రాతిలక
జాతిల కన్యమౌజ్ఞాతామంజరీఅలకేమయజ్ఞాలకమాధరగదిశేషః-తస్మిన్
మాక్షితైఃనద్యశకాంతిరలక్ష్మ్యతధ్వంగసంగినీశుభ్రా)తిలకమంజరీలాలకా
సక్తయైశ్చజాలకమివాలక్ష్మ్యతేతివాక్యాభావః||

మూ { ధ్వజకటంమదనస్యధనుర్ధ్వకత్ఫలికరంముఖమాణామృతుక్రి
౫౦ { యః| కనుమశేనరణేణుమలిప్రహస్యకవనోపవనోద్ధిమన్వయః ||

౫౦|| ధ్వజేతి|| మదనస్యకామస్యధనుర్ధ్వకతోధానుషకస్యధ్వజకటంత
తాకఘాతంబుతుశ్చి)యోవశంతలక్ష్మ్యఃచ్ఛవికరంశోభాకరంముఖమా
ర్ణంముఖాలంకారమాణా భూతంసకవనంయదోప వసంతస్త్రిన్ముద్ధితంక
నుమశేనరణేణుంఅలిప్ర)జాలస్వయః||

మూ { అనుభవన్నవదోలమృతూత్సవంచటురపి)యకంతజన్ముక్తయా
౫౧ { అనయదానిసగజ్జాపరిగ్రహేభుజలతాంజలతామబలాజసః ||

౫౧|| అనుభవన్నితినవాంఛోలాపే)ంభానియస్త్రిన్నివదోల-బు
శూత్సవంచనంతోత్సవంఅనుభవంఅబలాజసంచటురపి)తేజాపి)యకం
తస్యజన్ముక్తయాగృహీతుమాచింగితమిచ్చయాఅనసగజ్జాపరిగ్రహేపీతర
జ్జాపరిగ్రహేభుజలతాం-జలతాంజడతాం-అడయోభేదః-శిథిలతామ
తియావత్-అనయత్-దోలాశ్చి)దానుకతనధయన్యాజేనపి)యకంకమా

శ్లోమదిత్యర్థః॥

... ..

మూ { త్యజతమానమలంబతవిగ్రహైనకచతురంపునరేతిగతంచయః॥
౫౨ { జరభృతానిరీతీవనివేదితేస్తరమతెస్తరమతేస్తవధూజనః॥

౫౨॥ త్యజతేతి॥ భిత్త్యామంత్రేణే॥ నిస్తయామంత్రేణేబత్యః
రః-బతహేలంగనాఃమానంకోజుత్యజత॥ శ్లో॥ స్త్రీణామిష్యాకృతకోప
మానోన్యాసంగివియతితివిగ్రహేన్వో రోధైఃఅలం- విగ్రహానక
ర్యత్యత్యర్థః-గతమతీతంచతురంఉచభాగక్షమయశావనంచయః-పునఃన
వాగచ్ఛతి-ఇత్యవంలంపేస్తరమతేస్తరాభిప్రాయేనపునరేతావేక్తః-జ
భృతాభిఃకోపిలస్త్రీభిఃపేదితేనతివధూజనోరమతేస్తరేమ- కోకిలః
తోద్దీపితస్తరవికారవధూజనఃస్తరశాసనభయోదివ ఉచ్ఛృంఖలమభే
యదిత్యర్థః॥

... ..

మూ { అథయథానుఖమూర్తవముత్సవంసమనుభూయవిలాసవతీనఖః॥
౫౩ { నరజతిశ్చకమేమ్యుగయారతింసమధుమన్తథమృతధనస్నిధిః॥

౫౩॥ అథతి॥ అథానంతరంమధుమధ్నాతీతిమధుమద్విష్టుః
సంజదాదిత్వాత్విష్టుమధుర్వసంతః - మనః మధ్నాతీతిమన్తథఃక
మఃతేషాంసన్నిధిఃసదృశఃవిష్టువసంతమృతధనస్నిధిఃసనరజతిదకశరథ
విలాసవతీనఖః స్త్రీసహచరస్యకృతకవంబుతుసంబంధినంఉత్సవ
యథానుఖం సమనుభూయ మ్యుగయారతిం మ్యుగయావిహారంచక
లవకాంక్షే॥

... ..

మూ { జరిచయమ్మృగలక్ష్మణిపాతసభయరుషీశ్చతదిత్యహిధనం॥ శ్రమ
౫౪ { జయత్రుగుణాంచకరోత్యసాతనుమతానుమతస్సచివైర్యయా

౫౪॥ వ్యసనానంగరోషంజరిహరన్నాహ॥ జరిచయమితి॥ అసామ్య
యా-లక్ష్మణిమృగాదీనితేషాంనిపాతనేజరిచయమభ్యాసంకరోతి - భం
రుషీఃభయకోరథయోః తదింగితహిధనం॥ తేషాం చలలక్ష్మణాంఇంగిత
చిత్తవికారః॥ ని॥ ఇంగితంహృద్దతోభావభిన్నజ్ఞః- తస్యచేష్టితస్యభయా
లింగభూతస్యభావసంజ్ఞానంచకరోతతనుంశరీరంశ్రమస్య జయస్నిం
సాత్ జిగుణాంకృత్యులాభువాదిగుణయత్రాంకరోతి॥ అహిహేతాః
చివైరమాత్యైరనుమతేయయానర్వంచైతత్తైతాః॥ యోగీత్యతఃతద
క్షయామ్యుగయాశ్రవ్యత్తి-సతువ్యసితయేతిభావః॥.....

మూ { మ్యుగవనోజగమక్షమపేషభృద్విలిలకంతరిషక్షకరాననః॥ గగనమ
౫౫ { శ్వేణురోత్థతదేణుభివృణాననితాననితానమివాకరోన్॥

౫౫॥ మృగేతి మృగాణాం వసంతస్యోత్తమః పృథితస్యోత్తమమరం
 వేదంబిధిః తిత్తథోక్త్యుగయా విహారానుగుణవేదధారిత్వర్థః - విభులే
 ంతెన క్తరాసేనోలగ్నధన్వానానామేవస్యసమితాపురుషశ్రేష్ఠః - ఉచ
 తసేమాసః - సరాజాలశ్చఖురోత్తరేణుభిః గగనం వితానంతుచ్ఛమనది
 కలోత్ గగనం నాలక్ష్మతేత్యర్థః॥ వితానంతుచ్ఛమందయోరితిత్వః -
 తథవాసవితానమిత్యేకంబదం - సమితానముల్లోచనహితమనాకలోత్॥ ౫౫॥
 ౫౬॥ వితానముల్లోచిత్యమరం॥

మూ॥ { గృధ్రితమాభిరసావసమాలయాతరుకలాశనవణాతనుచ్ఛదః॥ }
 ౫౬॥ { తురగవల్లవచంచలకుండలోవిరుచేరుచేరుచేష్టితభూమిమ్॥ ... }

౫౬॥ గృధ్రితేతి॥ వసమాలయావసపుష్పసృజాగృధ్రితమాభిరబద్ధమృ
 త్తః - తయాణాం కలాశైః తైః సవర్ణః తుల్లవర్ణః తనుచ్ఛదోవర్షయస్య సత
 త్తోక్తః - ఇదంచవమణానికలాశసాదృశ్యాభిధానం మృగాదీనాం విశ్వాపా
 నాం తురగస్య వల్లవసగతివిశేషణంచలకుండలః అసాన్యజివశరభః
 మభిమృశైశ్చేష్టితాః యాభూమయస్తాసువిరుచేరితిద్యుతే॥ ...

మూ॥ { తనులతావిసేవేతమగ్రహాధ్రమరసంక్రమితేక్షణవృత్తయః॥ }
 ౫౭॥ { దదృశురధ్వనితంచనచేతాస్సవయసంసయసందితశోనలమ్॥ ... }

౫౭॥ తస్యేతి॥ తస్మిన్మలతాసువిసేవేతవిగ్రహః సంక్రమితాలానః
 ఛ్రమరేషుసంక్రమితాః క్షణవృత్తయోద్భవాన్యపారాయాసాంతాః
 సచేతాః సవయసంసయలోచనం సయేన సత్యానందితాస్తాన్వితాః శోన
 నాః యేన తందశరభం - అధ్వనిమాగేదదృశుః ప్రసన్నపావసతయాతందవ
 లాలసిగాఢవృత్త్యాదదృశురిత్యర్థః॥

మూ॥ { శ్వగణివాగురితైః శ్రీధమాస్థితం వ్యకతానలదస్యం విశేషః॥ స్థి }
 ౫౮॥ { రతురంగమభూమినిపానవస్త్వగవయోగవయోజితంచనమ్॥ }

౫౮॥ శ్వగణితి॥ నవశరభః శృంగాంగణినిమమస్త్రీశ్వగణినిశ్వ
 గాగణితైః వాగురామృగబంధినీరజ్జః॥ ౫౮॥ వాగురామృగబంధినీత్యదు
 తయావరంతీతివాగురికాః (౫౮) దరతీతత్ ॥ ౫౮॥ ద్వైవాగురికజాలికావత్వ
 త్తరః - తైశ్చ శ్రీధమాస్థితం వ్యకతానలదవాగ్నయోదస్యవస్త్రసం
 వాయస్తాత్రయోక్తం॥ ౫౮॥ దస్యతనూరమోవకాత్వశ్చురః॥ ౫౮॥ కారయే
 షువసోధనమాదామాతురంతికమపిచివిత్తుః॥ ఆక్షతస్త్రినుగతః
 విశేత్రత్వంకతుచగజనేవసతిష్ఠాదితికామందః - స్థిరాదృశాకంకా
 రహితాతురంగమయోగ్యాభూమిర్యస్యతత్సేవిపానవదాహం యక్తం

౧౭౭ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-సవమస్కంధః)

౧॥ అహోవస్తునిపానంస్యాదుచహావజలాశయభ్రత్యమరః - మృతైఃహరిః
దిభిఃపయోభిఃశక్తిభిఃగవయైఃగోనదృశైఃఅరణ్యకవశువిశేషైశ్చఉచవి
నమృద్ధంవసంవివేత॥

మూ॥ అథసభస్యభవత్ప్రిదశాయాధంకనకపింగతటిద్దుగనంయుతమ్॥
౫౦॥ ధనురభిజ్యమవాధిరుపాదదేనరవలోరవలోషితకేనరీ॥

౫౧॥౫౭౭॥అథఅసాధిమనోవ్యధారహితః - సరమవలోనరవరః
శ్రేష్ఠిరవేగధనుష్ఠంకారేణోషితాఃకోపితాఃకేనరీఃసింహాఃయేననః
జాకనఃపింగఃకనఃవత్ప్రింగఃఋతృటిదేవగుణిమాన్వీతేనసంయుతంప్రిద
యుధంభంద్రావతంసభస్యభవభాద్రీవదమానభవ॥సి॥స్యర్నభస్యోపా
తదభాద్రభాద్రీవదాస్సవాభిత్వమరః-అభిజ్యమభివృతమాన్వీకంధనుః
పాదదేజగా॥

మూ-౬౦ {తస్యస్తవక్రిణయిభిర్నమరేణశాలైవ్యాహస్యమా
సహారోగమనంపురస్తాత్ | అవిబాహూవవశగర్భము
ఖంమృగాశాంయుధంకులం॥నరగర్విత్కృష్ణపారమ్}

౬౦॥ తస్యేతి ॥ ముహూఃస్తవక్రిణయిభిఃస్తవప్రీతిభిఃపిణశాలైః
రిణశేతుభిః॥ సి॥వృధుకశ్చాబుశ్శిశురిత్యమరః-వ్యాహస్యమానంహతిః
నాంగమసంగతియస్యేతత్ - వశాఃగర్భోగృహంతానిమూఖానియస్యేతత్
తస్యయాధస్యాగ్నినరఃపురస్కరః-గర్వితోద్భుతఃకృష్ణపారోయస్యేతత్
మృగాశాంయుధంకులం॥సి॥నజాతీయైఃకులంయుధమిత్యమరః -
స్యదశరథస్యపురస్తాదశ్రీఅవిర్బహూవ॥

మూ-౬౧ {తత్ప్రీతిభిఃతంజవనవాజగతేనరాజ్ఞాతూణీముఖో
ద్భుతశరణవిగోణతంజ్జి-శ్యామివాచకారవనమాకు
లదృష్టిపాలైర్వాతేరితోత్పలదళశ్రుకరైరివాద్రైః}

౬౧॥తదితి॥జవనోజవశీలః (॥) జవంకప్యేత్యాదినాయాచ్ఛ్రవ
యః॥సి॥తరస్విత్యరితోవేగీశ్రుజపిదవనోజవభ్రత్యమరః-తంవాజనమత్వం
తేనఅరూఢేన-దూణీశ్చమధిః(॥)బహ్వదిభ్యశ్చేతిజీవే-తన్నభాత్ఉద్భ
వరేణరాజ్ఞాదశరధేనప్రీతితంఅభియాతం॥సి॥యాన్నాయామభియ
తేవప్రార్థనాకథ్యతేబుధైరితికేశవః - అతవవనిర్ణావజ్జిఃసంఘభావం
స్య-తత్ఏణయాధంకత్యఅద్రైఃభయాదశుస్పికైఃఅవలైఃభయ
టులైఃదృష్టిపాలైఃవాతేరితోత్పలదళశ్రుకరైఃజవనకంపితేందీవరదళబృం
దివనంశ్యామివాచకాః॥

అతీకృతస్యహరిఃస్యహరిశ్చిభావఃప్రేక్ష్యస్థితాం
 ౬౨౬ { సహచరింవ్యవధాయదేహమ్ | ఆగ్లగ్లవృక్షమపిశామి }
 తయానధస్వీదాంకృపామృదుమనాఃప్రతిసన్నహర

౬౨౭ || అతీకృతస్యతి|| హరిరింబః|| బిష్ణుర్వా తస్యేవశ్చిభావోయస్యసః
 సస్వీధనుష్కృతస్యతః|| అతీకృతస్యపేద్ధుబుష్ణస్యహరిః|| స్యస్యసహచరస్యదే
 హమ్|| వ్యవధాయతదనురాగాదంతథాఽఽఽస్థితాం - చరతీతిచరీ - శచాదిమద
 డితిటిత్కరణాజ్ఞప్త - అతపవాహనామనః - అనుచరతీతిచరేష్టిత్వాత్ జీరి
 సహధూతాం చరింతాం హరిణీం ప్రేక్ష్యశామి తయాన్యయంచశాముక
 వ్యవధాయ పామృదుమనాః కరుణాద్రాదిత్వస్య ఆకలగ్లవృక్షమపిశామి
 ప్రతిసంహరమపిత్వర్థః - దాగంత్రతిసంజహర - నిపుణత్వాదితిభావః - నై
 పుణ్యంతుధస్వీత్యనేనగమ్యతే ||

తస్మాదేవవీరిమృగేషుశరాస్తుముఘ్నోఽకాంతమేత్యది
 ౬౨౮ { భిదేనవిదామిమృష్టిః | తాసాతిమాత్రచటులైస్తరయ }
 త్సునైత్రిఃప్రాధప్రియానయనవిధ్రమచేష్టితానిచతుర కాంతాని లోచనవి

౬౨౯ || తస్యేతి || ప్రాధాన్యయాదతిమాత్రచటులైస్తరయంతవతలైః సే
 త్రైః ప్రాధప్రియానయనవిధ్రమచేష్టితానిచతుర కాంతాని లోచనవి
 లాసేవ్యాపారాన్తరయత్సుప్రాధాన్యత్వేన్ద్రియం జనయత్సు అనిరేమమృ
 గమేశరాస్తుముఘ్నోస్తస్యసృజస్యనివిదాన్యథామిమృష్టిః క కాంతమేత్య
 ప్రాప్త్యదిభిదేన్వయమేవభిద్యతేన్ద్ర - భిదేఃకమగతకారిలిప్త - కామనః
 తస్యవిధ్రయావిధ్రమన్ద్రియజనితకృపాతి రేణాస్తుష్టిభేదః సత్వవైఖ్యాదితి
 తాత్పర్యమ్ ||

ఉత్తస్థుషశ్శిశిరపల్వలపంకమధ్యాస్తుప్రాప్త రోహకబభావ
 ౬౩౦ { యవానుక్కిర్ణమ్ | జగ్రాహనదుత్తరాహవలస్యమార్గాను }
 వ్యక్తమార్ద్రావదవజ్జీర్ణిరాయతాభిః ||

౬౩౧ || ఉత్తస్థుషశ్శి|| సస్యకఃముస్తాప్త రోహకాంముస్తాంవరాశాంకబ
 భాంగ్రాసాతేషామివయప్రెక్ష్మమివృతముఖభ్రంశిభిశ్చకలైః|| అనుక్కిర్ణ
 వ్యాప్తం - అయతాభిః దీర్ఘాభిః అద్భుతదవజ్జీర్ణాభిః - సువ్యక్తంబలిస్స
 వ్యంశిశిరపల్వలపంకమధ్యాత్ శిశిరవేళంతకదామమధ్యాత్ ఉత్తస్థుషఃఉ
 త్తితస్యద్రుత రాహ కులస్యవలాయ తవరాహయూధస్యమగ్గంబంధా
 నాః|| త్రాహ అవసుససారెత్యధః ||

{ తంపాహనాదవసతో త్రకాయమిషద్విధ్యంతముద్ధతనటాః }
 మూ-౬౫ { త్రిహంతుమీమః | నాత్మనమస్యవిదుస్సహసావరాహా }
 { నృజేమబద్ధమభిజాఘనాశ్రయేమః || }
 ౬౫ || తమితి || పాహనాదవసోద్గీవతిగంధితో లవనతో త్రకాయంలవ

తోధ్వకాకాయంవిధ్యంతం త్రిహంతంసృతం ఉద్ధతనటాః ఉద్ధితశేనరాః
 వరాహాః || నిసటాజటాశేనరయోరితివిశ్వః - త్రిహంతుమీమః విచ్ఛా-ల
 న్యసృతస్యభిమభిసేపాహజఘనానామా శ్రయేమలవద్వంభేమవృజేమబద్ధ
 మాత్మనంసవిదియః - ఎతేనకరాహాణాంమనస్వి త్వంసృతస్యహస్తలాఘ
 వంచోక్తమ్ ||

{ తేనాభిఘాతరథసేన్యవికృష్యవత్త్రివన్యన్యనేత్రవివరేమ }
 మూ-౬౬ { హిషన్యముక్తః | నిర్భిద్యవిగ్రహమశోశతలిప్తపుంభ్రంతం }
 { పాతయాం ప్రథమమీశవపాతకశ్చాత్ || }

౬౬ || తనేతి || అభిఘాతరథసః ఔత్సర్యంయస్యతస్యఅభిహంతుః
 ద్యతసేన్యత్వః - వన్యన్యవసేధవన్యదుహిషన్యనేత్రవివరేనేత్రమధ్య
 తేనన్యపేరివికృష్యవత్త్రివన్యముక్తః త్రివత్త్రిశరవిగ్రహం మహిషదేహం నిర్భి
 ద్యవిదార్య - శోశతలిప్తసథవత్త్రిశరశోశతలిప్తపుంభ్రంతం యన్యనతథోక్త
 స్సక-తుమహిషంప్రథమంపాతయామాన - న్యయంకశ్చాత్పాత(ః)
 కృణ్వాను ప్రయుజ్యతేలిటిత్యత్రలయశబ్దన్యవహత వివర్యస్తప్రయోగ
 నివృత్త్యర్థత్వాత్తం పాతయాం ప్రథమమాసేత్త్యకప్రయోగ ఇతిపాశనీ
 యాః - యచ్చాహవాతికకారః(ః) వివిర్యాగనివృత్త్యర్థంవ్యవహత నివృ
 త్యర్థంచేతి ||

{ హియోవిహరిమోక్షలఘూత్తమాంగభ్రాంతాశ్చ }
 మూ-౬౭ { కారస్యకర్మిశిత్రేయగప్రేః | శృంగవిసదృశకనయాధిక్య }
 { తఃకరిపాదుత్కృద్భిత్తంసమమృషేనతుదీఘకమాయుః || }

౬౭ || ప్రాయఇతి || సృజతిదకశరధఃనిశిత్రేయగప్రేః శరవిశేషైః
 భ్రాంతాభ్రాన్తమృగాః || ని || గుండకేభిర్జఘ్నేనావిత్వమరః - ప్రాయాదా
 హుల్యేనవిహరిమోక్షలఘూత్తమాంగేన లఘూన్యగురూశఉత్తమాం
 గానిశిరాంసియేహంతాచకార - సత్వవధిధిత్వధాః - దృప్తవిస
 యాధికృతేహుష్టనిగ్రహనియక్తస్సరాజావరేహం త్రిహాలానాం అ
 త్కృద్భిత్తంశృంగవిహరింప్రాధాన్యంచ || ని || శృంగంప్రాధాన్య
 సాన్వోష్ణేత్వయః - సమమృషేనసేహ - దీఘకమాయుః జీవితకా

లంతు || ౧ || ఆయుజ్జీవితకాలానేత్యమరః - నమమృత్యుతివశంతుమమృ
షవపేత్యథాన్ ||

మూ-౬౦ { వ్యాఖ్యానభీరభిముఖోత్పత్తితాన్తహాభ్యుత్థానసా
గ్రా-౬౦ { గ్రీవిటపానివవాయురుగ్ధాః | శివోవిశేషలఘుశాస్త్రత
యానిమేషత్తూణీచకారతరపూరితవక్త్రరంధ్రాః || }

౬౦|| వ్యాఖ్యానితి || అభీరిన్భీకోరాజాగుహాభ్యభిముఖంఉత్పత్తితా
నాగతావాయునారుగ్ధాః-భగ్నాఃపుష్పాఃవికసిరాఃఅననస్యసజ్జాకవృ
క్షస్యలగ్రీవిటపానిచానివస్థితాఃహరాదావిర్భూతానిత్యర్థః-వ్యాఖ్యా
నాందిత్రీరూపతవాదుకమానేపుల్లవిశేషం(౧) అరుచసగాఢాత్పుల్లః
వికృతోల్లాఘాభినిష్ఠాతకార్యస్యలత్వనిపాతః|| ౧ || నిర్దేశాననబంధూకపుష్ప
విప్రియజీవకాభ్యమరః - శరైఃపూరితానివక్త్రరంధ్రానియేషాంతా
వ్యాఖ్యా-శివోవిశేషేణ అభ్యాసాతిశయేనలఘుశాస్త్రతయాక్షిప్తహ
స్తతయా-నిమేషత్తూణీచకారతూణీరంపూరితవాః ||

మూ-౬౧ { నిఘాతాత్తైఃకుంభతీనాఃజఘాంసుజ్యానిఘాతైః
గ్రా-౬౧ { ఘోభయామానసింహాః | నూనం తేషామధ్యసూయావరో
ఘాతీర్వీర్యదగ్ధేరాజశబ్దేమృగేషు ||

౬౧|| నిఘాతతేతి || కుంభేమతీనాః || ౧ || నికుంభకుంభోవాక్లిబేలతాద్వి
హితోదరభ్రత్యమరః-సింహాజఘాంసుఃకుంభుచిచ్ఛః-నిఘాతాత్తైర్వీ
ర్యమౌత్థితదౌత్వాతికంశబ్దవిశేషః తద్వదుత్తైఃరాజైఃజ్యానిఘాతైః
ఘాతీర్వీర్యైః|| ౧ || ఘాతీర్వీర్యైఃజింజనీగుణభ్యమరః-ఘోభయామాన-అత్తో
త్ప్రేక్షతే-తేషాంసింహానాంనంబంధివీర్యణఉదగ్ధేరాన్మతేమృగేషువి
షయేయోరాజశబ్దఃతస్మిన్అధ్యసూయావరోఅభూత్ నూనం అవ్యభాకథ
మేతాననిష్ఠకాన్యాదిస్యర్థః-మృగాణామితిపాతే - నమానెగుణేభూత
త్వాద్రాజశబ్దేననంబంధోదఘాటః-శాలినీవృత్తమేతత్ || ౧ || శాలిన్య
క్రమాతగాగ్నిలోక్రతితిలక్షణాత్ ||

మూ-౬౨ { తాహత్యాగజకులబద్ధతీవ్రైతరాకావత్సంకుట
గ్రా-౬౨ { లనఖాగ్రలగ్నముక్తాః | అత్తనంరణ్యతకర్తృణాః
(గజానామాన్యన్యోగతేమివమార్గజైరమంస్త్ర || }

౬౨|| తానితి || కాకుత్స్థందశరధిః-గజకులేమబద్ధతీవ్రైరంయేషా
తాకుటలేమనఖాగ్రేమలగ్నముక్తాః-గజకుంధస్థమాక్షికానియేషాం
తానింహాఃహత్యాఃఅత్తనంరణ్యతకర్తృణాంరణ్యతోవికారాణాంగ

౨౩౦ (రఘువంశ గావ్యే-సవ్యాఖ్యాన-సవచున్నగాఁ:-)

జానాం అన్యన్యం అన్యగత్యం మాగఁజ్జేష్యతే || నిమగ్నో యాచకే శరత్తి
విశ్వో-గతం హి ప్రవంతమివ లమంత్రమేన ||

{ చమరాస్పరితః శ్రవణ తాశ్వః క్వచిదాకాగవికృష్ట |
మూ-౨౧ { శల్లవషీ | నృపతీనివ తాన్వియా బ్యసద్యః సితవాలవ్య |
{ జనై జగగామశాంతిమ్ ||

౨౧ || చమరాస్పరికృచిచ్ఛమరాస్పరితః (అ) అధితః పరిత ఇత్యాది సాద్విశ్రి
యా-శ్ర) వణ తాశ్వః శ్రుష్టాపితాశ్వః అకర్ణం వికృష్టా శల్లా ఇమవిశే
షాకా వృత్తి తథోక్తస్య నృపతీనివ తాన్వియా చమరా చమరమృగా
సితవాలవ్య జనైశ్చ భ్రామతైః యో బ్యవిరహయ్యసద్యశ్చాన్తింజగామ
శూరాణాం జరకీయ మైశ్వర్యమేవ అసహ్యం సతుజీవితమితి భావః-దోశధం
దసికం వృత్తమేతత్ ||

{ అపితురగసేమి హి హితుత్వతంతం మయూరం సనరుది రక }
మూ-౨౨ { లాశంబాగలక్ష్మీచకార | నపదిగతమనస్తస్మిన్నమాల్యా }
{ సుకీణే రతివిగళితబంధకే శపాశేపి యాయాః || ...

౨౨ || అపితి || సన్యసిదశరధః పురగసేమి హి హితుత్వతంతం మపిను శ్రుహారమ
పీత్యర్థః-రుదిరకలాశంసుబహుళం మధురం శాంతిమయూరం వృషోదరాది
త్యాత్పాధుః - ఛిన్నేన త్రిటతేన మాత్యేనానుకీర్ణైరత్యాం విగళిత
బంధ పి యాయాః కేశపాశేన పదిగతమనస్థాః శ్ర) వణ తదితః ఉ
తాంతిత్స (అ) ఉరః శ్రుధృతిధ్యుః కలితిత్వ- నదాగలక్ష్మీచకారసశ్ర)
జహరేత్యర్థః ||

మూ { తస్యైకరూపవిహారసంభవం స్వేదమానసవిలగ్నజాలకమ్ | అ }
౨౩ { చరామనతుమారశిరోభిన్నచల్లవపుటోవరాసలః || ...

౨౩ || తస్యేతి || కరూపవిహారాదతివ్యాయామాత్ సంభవో యస్యతం
అనవేలగ్నజాలకం బద్ధకదం బకంతస్య నృపస్య స్వేదం సతుమారశిరః శిశి
రాలయకం సహితం భిన్నావిదలితాః శల్లవానాం పుటాః కోశాః యేన సః వనా
సలః ఆదరాదు జహరేత్యర్థః-రభోధతావృత్తమేతత్ || శ్లో || రోసరావిహర
భోధతాలగావిలింజుతాత్ ||

{ ఇతి శస్త్రతాన్యకరణీయమాత్సనః సదివావలంబిత }
మూ-౨౪ { ఘృగంధరాదికమ్ | పరివృద్ధరాగమసుబద్ధసేవయా }
{ మృగయా జహరతతురేకాబునీ ||

౨౪ || ఇతి || ఇతి అత్సనః విస్తృతమన్యరూపరణీయం శార్దూయేన తంబిస్తుక్తి

తకార్యాంతరమిత్యర్థః-నదివైరవలంబితాధృతాధూయన్యః(౧)ఋక్షా
 రఘూరిత్యాదిసాసమాసాంతః-అనుబద్ధసేవయాసంతతసేవయాశివృద్ధ్య
 రాగోయన్య తంధరాధికంస్వకం మృగ్యంతే స్యాంమృగాశ్చశిమ్మగయా
 (౨)శివత్యాశిరస్యమృగయాటాట్యానాముపసంఖ్యానమితియత్ప్ర
 త్యయాంతానిపాతః-చతురావిదగ్ధాకామసీవజహరప్రచక్ష-నజాతుగా
 మఃకామానాముపభాగేనశామ్యతీతిభావః - సుమంగళవృత్తమేతత్ ॥ ౭

నలలితకుసుమప్రవాళశయ్యాంజ్వలితమహావధి
 మూ-౭౫ { దీవీకాననాధామ్ | సరశతిరతివాహయాంబధూవ }
 { క్వదిదనమేతవశిచ్ఛదస్త్రియామామ్ ॥ }

౭౫॥ నళలిత ॥ సరశతిః-లలితానికుసుమానిప్రవాళానివశయ్యాం
 స్యాంతాంజ్వలితాభిమహావధిరేవదీవీకానిన్ననాధాంతస్త్రిధా
 నామిత్యర్థః - త్రియామాంరాత్రింక్వదిత్ప్రదేశేఅనమేతవశిచ్ఛదఃశిరి
 చ్చృతవరిజనస్సన్నిత్యర్థః-అతివాహయాం బధూవగమయామాన-పుష్ప
 తాగ్రావృత్తమ్ ॥

{ ఉషసిగజయూధకణతాలైః కటుకటహధ్వనిభి }
 మూ-౭౬ { ద్విధూతనిద్రాః | అరమతమధురస్వరాశిశృంగవి }
 { కుడవికూజతవందిమంగళాని ॥ }

౭౬॥ ఉషసితి॥ ఉషసిప్రాతఃకటయానాంకటహనామివధ్వనిర్యేమంతైః
 గజయూధానాంక్షణేనతాలైఃవాద్యభేదైఃద్విధూతనిద్రాఃశివశతత్ర
 న-మధురస్వరాశివిహగవికూజతాన్యేవవందినామంగళానిమంగళగీ
 తానిశృంగాలరమతాః... ..

{ అథజాతురుగ్యోగహీతవత్ప్రావిషసేషశ్వచరై }
 మూ-౭౭ { రలక్ష్మమూః | శ్రమఫేనముచాతపస్విగాధాం }
 { తమసాంప్రాకనదీంతురంగమేణ ॥ }

౭౭॥ అథతి ॥ అథానంతగంజాతుకదాదిత్రుగ్యోగహీతవ
 త్ప్రావీశ్యతరురుమాగౌత్యత్యభాగి-విషసేషశ్వచరైరలక్ష్మమూః-తు
 రగవేగాదిత్యర్థః-నరాజాశ్రమేణఫేనముచాతపస్వికుర్వతేత్యర్థః-తురం
 గమేణతపస్విగాధాంతపస్విసేవితాంతమసాంనామనదీంసరితంప్రాశ ॥ ...

{ కుంభపూరణభవఃకటురుచ్చైర్వచ్చచాలనినదోం }
 మూ-౭౮ { భసితస్యాః | తత్సనిదివరబృంహితశంకేభృహతిస్ }
 { మునుంవిసనజః ॥ }

౧౦౩||కుంభేతి|| తస్యా ప్రమసాయాః అందసికుంభస్యపూరణేనభవః||
 త్వన్నః-తచాద్యద్-తటఃమధురఃఉత్తైఃపింగంభీరఃసినదఃధ్వజఃఉచ్చచాల
 ఉదియాయ-త త్రవినతేనృకఃస్విరదబృంహత మితిశబకత ఇతిస్విరదబృం
 హతశంఖీనకాశ్చేనశబ్దాదుసారేణతతీతిశబ్దపాతంభిమందాణంభిననజఃవి
 నృప్తవాక-సాగ్ తావృత్తమ్||

మూ-౧౯ { నృకతేప్రతిషిద్ధ మేవతత్యోత వాన్వజ్ఞో రభోవి
 లంఘ్యయత్ | అవధేనదమర్చయంతిహమృతే }
 { వంశాపిరజోఽమూలితాః||... .. }

౧౯||నృకతేతి||తతః-మనృకతేక్షత్రియస్యప్రతిషిద్ధమేవయదేత
 తో-క్షగజవధరూపఃత జ్ఞో-రభోదశరభఃవిలంఘ్య- లక్ష్మీ-కామోయధ్ధాద
 న్యత్రకరివధంకకుర్యాదిత్యాదిశాస్త్రముల్లంఘ్య-కృతవాక-ననువియమ
 స్తస్యకథమోద్యుగిధదేప్రితమిత్యతః - అవధభి-శ్చతవంతోవిధ్యాం
 సోపిరజోఽమీలితారజోగుణావృతాస్సంతః-నవంధాశ్చత్యనభం (౧) కథా
 విధామేతిసమాసాంతః-అవధంసప్రసవమితినలౌంకశత్యం || ౧ || అవంధా
 ప్రవధంతుల్యఇత్యవధఃపితస్సన్నపదంఅగ్నయ నిహవిక్షిపంతిప్రవతః
 తత్త్యర్థః-వై తాభీయకవృత్తమేతత్ ||

మూ-౨౦ { హోతాతెతిగ్రంథితమాకణ్యకావివల్లస్తస్యాన్వీవ్యస్తే
 తనగూఢప్రధవంశః| శల్యప్రోతంప్రేక్ష్యనకుంభం }
 { మునిపుత్రంతాపాదంతశ్శల్యఇవాసీష్ఠితిప్రోః|| }

౨౦||హోతాతేతి||హోత్యాదౌతాతజనక|| ౧ || హోవిషాదశుగాతికమ
 తాతప్రజనకతేతిచారురః-హోతాతెతిగ్రంథితంఅజోశసంఅకణ్యకావివ
 ల్లఃధగోత్పాహస్యకత్యక్రిందితస్యవేతపైఃగూఢంభన్నంతిధవత్యస్త
 వితిప్రధవఃవారణం-తమన్వీవ్య- శల్యేనచాణేఽప్రోతం సూత్రం|| ౧ || శ
 ల్యంశంకాశల్యంశక్త్యవిశ్వః-నకుంభంకలశనహితంమునిపుత్రంప్రేక్ష్య
 విక్ష్యసఃక్షితిప్రోఃతాపాద్యఃఖాత్ అంతఃశల్యాయస్యసోంతశ్శల్యఇవాసీత్
 మత్రిమయూరవృత్తమేతత్|| ౧ || వేదైరంధ్రేమహాయనగామత్రమయూ
 రమిత్తకాత్ ||

మూ-౨౧ { తెనావతీర్యతురగాత్ప్రధితా న్వయేనకృష్టస్వయ
 స్వజలకుంభనివల్లదేహః| తప్తైర్విజేత రతశస్వీసుతం }
 { స్థలద్భిరాత్సానమక్షరకక్షైఃకథయాంబహువ|| }

౨౧||తేనతి||ప్రధితాన్వయేనతీర్వాతవంశేన-వతేనపాతభిరుత్వం సూ

నితం-తేనరాజ్ఞాతురగాదవతీర్యవృష్టాన్వయఃబ్రహ్మహత్యాశంకయావృ
ష్టకులఃపలకుంభేనిష్ణదేహఃసమునిపుత్రఃతస్మైరాజ్ఞేనలద్భిరక్షరశః-ఆ
శక్తివశాదధోఽపాప్నోతితీర్థార్థః-ఆత్మానంద్యజ్ఞేతరశ్చాపాతశస్విసుతశ్చ
తంద్యజ్ఞేతరతపస్విసుతంకథయాంబధావ-నచత్రైవజ్ఞాకపివాహం-ః
తుకరణః-వైశ్యాత్తుకరణశ్శూద్యామితియాజ్ఞవల్క్యః-కుతోబ్రహ్మహ
త్యేత్యర్థః-తథాచస్రీమద్రామాయణే||శ్లో|| బ్రహ్మహత్యాకృతంపాపంహృ
దయాదశనీయతామ్| సద్విజాతిరహంరాజఃసాధూత్రైమససోవ్యధా |
శూద్రాయామపివైశ్యేనజాతోజనపదాధిపేతి||.....

మూ-౨ { తపోగదితస్సతమనుద్భృతశల్యమేవపితౌన్యకాశమ }
{ వనసద్భృతౌర్నినాయ | తాభ్యాంతథాగతమపేత్య }
{ తమేకపుత్రమజ్ఞానతస్సచరితంసృజతిశ్శంస||... }

౨-||తదితి|| తేనమునిపుత్రేణచోదితః పితృసమీక్షంప్రావయేత్సుక్తః
సస్సజతిఃఅనుద్భృతశల్యంఅనుత్పాటితశల్యమేవతంమునిపుత్రంఅవసన్న
ద్యుభోఃనిష్ప్రవయుదోఃఅంధయోరిత్యర్థః-పిత్రేఃసాతాపిత్రాః (౧) పి
తామాత్రేత్యేకశేషః-సమీక్షంనినాయ-ఇదంపరామాయణవిరుద్ధమ్||శ్లో||
అథాహమేకస్తందేశంసీత్యాతౌధృశదుఃఖితౌఅస్మిశ్శయమహంపుత్రం
తంమునింసహభార్యయేతి-తత్రనదీతీరవమృతంపుత్రంప్రతిపిత్రోరాన
యనాభిధానాత్ - తథాచతంపేతసగూఢంకశ్చాపాపుత్రశ్చకంకతి
త్రంకపుత్రేగ్రహణంపితౌరసస్యగతికత్వసూచనార్థం - తంమునిపు
త్రంఉపేత్యసన్నికృప్యలజ్ఞానతఃకరిధాంత్వా స్యచరితంస్యకృతం తా
భ్యాంపితృభ్యాం-క్రియాగ్రహణాచ్చతుర్థి- శశంసకథితవా||

మూ-౨౩ { తౌదంపతీబహువిలక్యశిశోఃప్రహతాశల్యంనిభా }
{ తమదహరయతామరస్త్రే| సోభాప్యరాసురభభా }
{ ముజతంశశావహస్తార్పితైర్నయనవారిభరవవృద్ధః|| }

౨౩||తావితి|| జాయాచపితృశ్చదంపతీరాజదంతాచిమజాయాశబ్దస్య
దంభావోజంభావశ్చవికల్పననిపాతితః|| ౨ || దంపతీజంపతీజాయాపతీధా
ర్యాపతీదతావిత్యమరః-అనాథతయాబహువిలక్యభూయిష్టంపరిదేవ్య-శి
శోఃఉరస్త్రేవక్షసః-జంపయ్యస్త్రసిః-ప్రహతాశ్చదరఘన-నిభాతంశల్యం
శంపదహరయతాంఉరాయమానతుః - సశిశుఃపరాసుమృతఃఅ
భాత్-అథవృద్ధౌహస్తార్పిత్రేనయనవారిభః- శావదాసస్యజలపూర్వక
త్వాత్-తైరేవభూమిపతంశశావ|| ...

మూ-౮౪ { విష్ణుంతమాశ్చ్యుతిధవానపిపుత్ర శోకాదంతెవయన్య
హమిపేతితముక్తవంతమ్ | అక్రాంతపూర్వమివముక్త
విషంభుజంగంబో) వాచకోనలపతిః శ్రధమాకరాధ్వి ||

౮౪ || పిప్లైతి హి రాజేధవానపిలంతెవయసివాధా కేలిహమివపుత్రశో
కాత్ విష్ణుంతంకాలావసానం మరణమిత్యధా || ౧ || కాలేపిదైవేదిష్టంస్యా
దితివిశ్వే-అశ్చ్యుతీత్యుక్తవంతంకాగ్రంతేపాదాహతేపూర్వమాక్రాంతః
అక్రాంతపూర్వః శ్రధువేతిసమాసః-తం శ్రధమమపకృతమిత్యర్థః- ము
క్తివిషమపకారేణ శాచ్యుత్సవ్యవిషం భుజంగమివస్థితం లెంవృద్ధంత్రీధ
మాశరాధ్వి) ధమాశరాధి-కతకారి క్తః-ఇదంచంహనేకారణముక్తం- శాచ
దానాత్పశ్యాదవరాధినంమునికోనలపతిదశరథఃపా) వాచ ||

మూ-౮౫ { శాపోశ్చదృష్టతనయాననపద్యశోభే నానుగ్రహబాధగ
వతామయిపాలితోయమ్ | కృష్యాందహన్నపిఖలుకీతి
మింధనేద్ధోబీజక) గోహజనసంజ్వలనఃకరోతి ||

౮౫ || శాచితి || అదృష్టాఅలక్ష్మితాతనయాననపద్యశోభాసుతేముఖకమల
కాంతిః యేన తిస్త్సిన్నపుత్ర) కేమయిధగవతాపాలితః పజ్ర) ప్రియత్వాత్పా
తతకృత్యుక్తం-అయంత్యంపుత్ర) శోకాత్ మ్రియస్వేత్యవంరుజః శాపోప
సానుగ్రహః-వృద్ధకుమారివరన్యా యేనేష్టవాప్ర్యంబరి యకత్వాత్పా
పకారపవ-నిగ్ర) హకస్యాశ్చమగ్ర) హకత్వసభాకాం తరన్యాసేనాహ-
కృష్యామితి-ఇంధనైః శాచైః ఇధ్వి) బీజలితః జ్వలనః లగ్నిః కృష్యాంకషణ
శాహాకాంబుదుఃకధాచ్ఛాపిచ్చతేరిత్యప్- కీతిందహన్నపిబీజక) రో
హాశాచీజాంకురాశాంజనసముత్పాదనక్షమాంకరోతి || ...

మూ-౮౬ { ఇత్థంగతేగతఘ్నః కిమయంబధత్రాం వధ్యస్తపేత్సభి
హితోవసుధాధిపేన | ఏధాకామతాశనవత్సమునిర్య
యాచేపుత్ర) గతాసుమనుగంతుమనాస్సిదారః ||

౮౬ || ఇత్థమితి || ఇత్థంగతేవ్యత్రైసవివసుధాధి పేనరాజ్ఞాగతఘ్నః నిహా-
రణహంతృత్వాస్సివక్రూపః- అతఏవవధివధాహివాకాయంజనః అయమ
తిరాజ్ఞోనిర్యేదాత్ అనాదరేణాస్వాత్మనిచేకః-తవ- కింబధత్రామిత్యభిహ
తేమయాకింబధేయమితివిజ్ఞప్తఇత్యధా- నమనిస్సదారస్సభార్యః పరా
సుంగతాసుంపుత్ర) లనుగంతుం మనోయస్యసింహనుగంతుమదాం (౧)
తుం కామమనోగోపితి మకారలోపః- హుతాశనవతః సాగ్నికంధాకాకా
స్నోకాయయాచే-నదాత్వాత్సభాతదోవం || శ్లో || అనుష్ఠానా నమధాన్య

తె ౩౩౬ (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-దశమస్కంధః)

తేనవవరోధతతి॥

మూ-౨ {నచోఽతేభేత్వార్యేషామృణనిమోక్షసాధనమ్ | సు }
 {తాభిధానంసజ్జ్యోతిస్సద్యశ్శోకతమోహహమ్ |.....}

౨॥నచేతి॥నదశరథఃపూర్వేషాంపితౄణాంఋణనిమోక్షసాధనం-
 వీషవాఅన్యజోయంపుతీత్రిశుక్రితః -పితౄఋణవిముక్తికారణంసద్యఃసం
 కలవతమఃతదవహంతీతి శోకతమోహహం - అత్రతదంత విద్యాయ నేన
 ౩ అపేక్షైకతమసోరితిడత్రత్యయః - సుతాభిధానంసుతాభ్యంజ్యోతి
 ర్నోకలేభేనప్రావహి॥

మూ-౩ {అతివత్సర్యయాపేక్షనింతతిస్సచిరంస్పృశః | ప్రాజ్ఞస్థా }
 {దసభివ్యక్తరత్నోత్పత్తిరిహణావః |.....}

౩॥అతివృద్ధి॥ప్రత్యయంహేతుమపేక్ష్యతిప్రత్యయాపేక్షసానంతతిః
 యస్యసత్యోక్తిః॥ని॥ప్రత్యయోధీనశతభజ్ఞానవిశ్వాసహేతుః ప్రియమరః
 సస్పృశఃపంధాత్పాప్రసంధనాత్పూర్వం అసభివ్యక్తాలద్యష్టరత్నోత్పత్తి
 ర్యస్యసంలభావభవచిరమతిపత్ -సామగ్రిభావాదీలం బోసతువంధ్య
 త్వాదితిధావః॥

మూ-౪ {ఋశ్యశృంగాదయస్తస్యసంతస్సంతానకాంక్షిణః | }
 {అరేభిరేయతాత్పానంపుతీయామిష్టిమృత్విజః॥ ...}

౪॥ఋశ్యశృంగేతి॥యతాత్పానంలపహితచిత్తాస్సంతఃఋశ్యశృంగో
 నామమనితదాదయః- ఋతుంఋతుతావా యజంతీరిష్టివిజఃయాజ
 కాంఋతిష్టిగర్భగత్యాదిసాక్షివత్ప్రత్యయాంతోనిపాతః ॥ జనిఋత్వి
 జోయాజకాశ్చతేఽస్యమరః-సంతానకాంక్షిణఃపుత్రార్థిణః తస్యదశరథ
 స్యపుత్రీయాంపుత్రీనిమిత్రం(౩)పుత్రాచ్ఛదేధత్రత్యయః - ఇష్టింయా
 గమారేభిరేక్షవచక్రిమిరే॥

మూ-౫ {తస్మిన్నవసరేచేవాఃపాలస్త్యోకస్తుతాహరిమ్ | భీలస్తు }
 {ర్నిరాఘాధాణ్ఘాయావృక్షమివాధ్వగాః॥.....}

౫॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్నవసరేపుత్రక-మేష్టిప్రవతానసమయేచే
 వాఃఇంద్రాదయఃపులస్త్యస్యగోత్రాకత్యంబ్రమాపాలస్యోరావణి
 త్సోకస్తుతాఃజివితాస్సంతఃనిరాఘాతాఃఘమాతురాః-అధ్యాసంగ
 చ్ఛంతీతిఅధ్వగాఃపాంధాః-అంతాత్యంతాథేత్యాదీనాడక్రత్యయః-ఛా
 యాప్రధానంవృక్షంఛాయావృక్షమివ-శాకసాధికవాదిత్వాస్తద్యమవ
 లోపీనిమాసః-హరింబిష్ణుమభిజగ్నుఃప్రావహదః॥

మూ-౬ {తేవస్రాపురుదన్వంతంబుబుధేచాదిపూరుషః | అవ్యా
{క్షేపోధవిష్యంత్యాఃకార్యసిద్ధహిలక్షణమ్ || ... ౧}

౬||తేచే||తేదేవాశ్చిదన్వంతంనమురం(౧) ఉదన్వానుదధాచెత్తిని
హితనాత్పాదుః-ప్రాపుః - ఆదిపూరుషఃవిష్ణుశ్చబుధేయాగనిద్రాంత
త్యాజేత్యథః-పాప్రిబోధయారవిలంబార్థాదకారా- తథాహ-అవ్యా
క్షేపోగమ్యన్యఅవ్యాసంగఃభవిష్యంత్యాఃకార్యసిద్ధిలక్షణంలింగంహ
లసన్యవరతాదాన్యకార్యసిద్ధహిలక్షణమితి || ౧

మూ-౭ {భాగిభోగాననాసీనందదృశుస్తందివాకనః|తత్ఫణామం
{జలోదర్పిర్మణద్యోతితవిగ్రహమ్ || ౨}

౭||భోగితి||ద్యాఃఓకోయేహంతేదివాసోదేవాఃకృషోదరాదిత్యాత్పా
దుఃభోగినిఃశేషన్యభోగఃశరీరం || ౨ || భోగస్సుభేప్త్యైదిభృతావహేశ్చ
ఫణకాయయోరిత్యమరః - నఎవాననం సింహాననంతతాప్రిసముచిష్టం
అసేక్మానన్ (౧) ఈదానత్యథికారాదేతః - తన్యభోగినఃఫణామండలేయ
ఉదర్పిమఃఉద్రేత్తయఃమణయఃత్రేద్యోతితవిగ్రహంప్రకాశితరీరంతం
విష్ణుందదృశుః || ౨

మూ-౮ {శ్రియఃకర్తృనిష్ణాయాఃక్షమాంతరితమేఖలే|అంశే
{నిక్షిప్తచరణమాస్తీర్ణకరతల్లవే || ౩}

౮||శ్రియతి||కీదృశంవిష్ణుంకర్తృనిష్ణాయాఃశ్రియఃలక్ష్మ్యఃక్షమాంతరి
తాదుకులవ్యవహితామేఖలాయన్యతస్త్రికలస్త్రిర్ణకరతల్లవాహణితల్లవా
యత్రోత్పత్తి - విశేషగద్యయేనాపిచరణయోస్సాహమార్యాత్ కలిసమేఖ
లాస్పర్శాసహత్వంసూచ్యతే-తస్మిన్నంశేనిక్షిప్తచరణమ్ || ౩

మూ-౯ {ప్రబుద్ధపుండరీకాక్షంబాలాతపనధాంశుకమ్|దివనం
{శారదువప్తారంభసుఖదర్శనమ్ || ౪}

౯||కప్రిబుద్ధతి||పునఃకీదృశఃకప్రిబుద్ధంవికసితంయత్పుండరీకంలలితపాక్షిణీ
యన్యతందివసేతుపుండరీకమేవలక్ష్మీయస్యేతివిగ్రహః-బాలాతపేననిధం
సదృశంఅంశుకంయన్యతంపీతాంబరధారిణిమిత్యథః-అన్యత్రీబాలాతప
వ్యాజాంశుకమితథః||౧||నిభోవ్యాజసదృక్షయోరితివిశ్వః-పాప్రింభాః
ప్రప్తోద్యోగాఃయోగినఃతేహంసుఖదర్శనం అన్యత్రపాప్రింభే ఆదాసుఖద
ర్శనంశారదంశరత్నంబంధినందివసేతువస్థితమ్ || ౪

మూ-౧౦ {ప్రధానులిప్తశ్రీవత్సంలక్ష్మీవిధృమదర్శనమ్|కా
{ప్రధాఖ్యమహంసారంవిభాగిహృతాదనా||

౧౩౮ (గఘనంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-దశమస్కంధః-)

౧౦॥ ప్రభేతి॥ త్విసఃకింధిధం ప్రథయా అనుతి ప్రం అనురంజితంశ్రీవత్సమే
వలంభనంయన్యతం- లక్ష్మీధే॥ మదర్పణంశ్రీవిలాసదర్పణంకామ్రధశ
త్యాఖ్యానస్యతంఅపాంసారంసముద్రాణాంస్థిరాంశంఅమ్మయం మణి
మిత్యధః-బృహతాడరసానిధా॥

మూ-౧౧ { బాహుభిరితి॥ విటపాకాఃతైవివాద్యధరణఘాషితైః॥ అవి
{ యాతమహంమధ్యపారిజాతమివాపరమ్॥ }

౧౧॥ బాహుభిరితి॥ విటపాకాఃతైవివాద్యధరణఘాషితైః
బాహుభిరపలతీతం అపాంసైంధవినాంమధ్యే అవిఘాతంఅపరంద్వితీ
యంపారిజాతమవస్థితమ్॥

మూ-౧౨ { దైత్యస్త్రీ॥ గండలేఖానాం మదరాగవిలోకిభిః॥ హేతిభిః
{ శ్వేతనావద్విరుదీరితజయస్వనమ్॥ }

౧౨॥ దైత్యేతి॥ దైత్యస్త్రీ॥ గండలేఖానాం అనురాగనాగండస్థి
నాంయోమదరాగస్తంబిలుంకుంతి అపహరంతీతిమదరాగవిలోకినఃత్రైశ్వే
తనావద్విరుదీరితజయస్వనమ్॥ హేతిభిరాయుధైః ఉదీరితజయస్వనం-
జయశబ్దమద్భౌమయంతిభిఃమూర్తీమతిభిశ్చస్త్రైదేవతాభిఃఉపాన్యమాన
మిత్యధః॥

మూ-౧౩ { ముక్తశేషవిరోధేనవలిశవ॥ గలత్తుణాఃఉపస్థితంప్రాం
{ జలినావిసీతేనగరుత్తతా॥ }

౧౩॥ ముక్తేతి॥ ముక్తోధగవశ్యస్పిధానాత్త్యక్తఃశేషేషాఃఅహిశ్వ
రేణవహవిరోధః సహజవైరంయేనతేనవలిశేనవ॥ ణాః ఆమృతాహరణ
కాలేత్తంద్రీయధేయేవజిప్రహారాః తేవలత్ప్రేషయన్యతేన వి॥ గతోంజ
లియేనానేనప్రాం జలినావిసీతేనగరుత్తతా లాక్ష్యేణ ఉపస్థితంఉపా
స్థితం - పురాకీలమాతలిప్రాగ్ధితేన భగవతా తద్దుహతుగుణాదాకేశ్యాః
జత్యైఃస్యచిత్తతత్త్వస్యగుణాదాగామిధయంపరిహతుకం అధయదా
నేక్యతేస్యవిజిత్తుకమైతితం జక్షరాజంత్యైః బలాధ్యత్తిగజకాంతంస
వామతజనీభారేదైవధైర్యధగవాన్నినాయేతిమహాధారతీంకథాంసూ
చయతివిసీతేనేతి॥

మూ-౧౪ { యోగసిద్ధాంతవిశదైఃపావనైరవలోకైః॥ భృగవాదీ॥
{ నక్షత్రగుణాంతంసౌఖశాయసికాన్తునీక॥ }

౧౪॥ యోగేతి॥ యోగః మనసోవిషయాంతరవ్యాప్తిః సేవపని
దా॥ తస్యాః అంతే అవసానేవిశదైః ప్రసన్నైః పావనైశ్చ ధర్మైరవలో

కనైఃసుఖశయనం కృచ్ఛంతీతి సౌఖశాయనికాః (౧) కృచ్ఛతాసున్నా
నాదిధ్యక్షకసంఖ్యానాత్ - తామసీభ్యగావ్యవీణముషీనమగృహం
తంతదద్యుశుః||

మూ-౧౫ { క్రశజత్యసురాస్తస్త్వేషమయిత్రేపగద్విహమ|అథై }
{ సంతుష్టువుస్తుత్యమవాప్నోనసగోచరమ్|| }

౧౫|| క్రశజత్యేతి అథదర్శనానంతరం సురాదేవాః సురద్విహమసు
రాణాంశమయిత్రే వినాశకాయిత సైవిష్ణవేక్రశజత్యస్తుత్యంస్తోత్రాద్ధం
(౧) ఎతస్తుకాస్మృద్భజవ్యవహారమనశ్చవాప్నోనసః (౨) అవతురేవ్యా
దినాఅచ్యవ్రీత్యయాంతోనిపాత-తయోగోచరమివయోనభవతీతి అవా
ప్నోనసగోచరః-తంఎవంతుష్టువుస్తుత్యమ్||

మూ-౧౬ { సమోవిశ్వస్యజేభార్యంవిశ్వంతదనువిధృతే|అథ }
{ విశ్వస్యసంహతే|అతుభ్యంత్రేధాస్థితాత్తనే|| }

౧౬|| సమగతి|| పూర్వమాదోవిశ్వస్యజేభార్యస్యప్రేరతదనుసగాఽనంత
రంవిశ్వంవిధృతపుష్టతెఅథవిశ్వస్యసంహత్రే|ఎవంత్రేధాత్రిప్రకారా
ద్భిత్వేఅర్చదహీయస్యతస్మేతుభ్యంసమః||

మూ-౧౭ { రసాంతరాన్యైకరసంయథాదివ్యంకయోశ్చుతే }
{ చేశేదేశేగుణేష్వేవమవస్థాంత్యమవిక్రియః|| }

౧౭|| కథంకృష్టిస్థితిలయకృత్యమిత్యాశంక్యదేహధికమిత్యా
హ|| రసాంతరాణీతి|ఎకరసంయధునైకరసంవిదిభవంధివ్యంకయోశ్చుతే
దకంచేశేదేశేషుపరాదిభృదేశే అన్యైకరసాకరసాంతరాణీలవశాదీని
యథాఅశ్చుతప్రాప్నోతి|ఎవమవిక్రియోనివికారమకరూపకృత్యధాః
త్వంగుణేషుసర్వాదిమణిపాధిమస్థిత్యైత్యధాః-అవస్థాంత్యైవత్వాది
రూపమశ్చుతే||

మూ-౧౮ { ఏకఃకారణతస్తంతామవస్థాంత్యైతికద్యసే|నానాత్వం }
{ రాగసంయోగాత్స్ఫుటికస్యేవతేధుః|| }

౧౮|| ఏకగతి|| ఏకఃఏకరూపిత్వంకారణతేషుపాధ్యతాంతామవస్థాంత్యై
తికద్యసేప్రాప్నోషి-తస్తాత్రేనానాత్వం-రజ్యతేఅనేనేతిరాగిరాగద్రవ్యం
ఐహమనుమాదితస్యసంయోగాత్ స్ఫుటికస్యేవధుః|వంస్ఫుటమ్||

మూ-౧౯ { అమేయోమితలోకస్త్యమనభీకప్రాధనావహః|అథై }
{ తాజ్ఞానరత్యంతమవ్యక్తవ్యక్తకారణమ్|| }

౧౯ || అమేయగతి || హేదేవత్వంఅమేయేలోకే|ఇయస్తేయానక

రిచ్ఛద్యః మితలోకః జరిచ్ఛిన్నలోకః అనధీకారిస్సహః ఆవహతీత్యావ
 హః - జహద్యచ్ ప్రాధకానానామావహః - ప్రాధకానావహః కామ
 దః ఆజతః అన్యైరితి శేషః - జన్ముజాయశీలః అత్యంతమవ్యక్తః సూక్ష్మరూ
 పః తథాపి వ్యక్తస్య స్థూలస్య జగతః కారణం హేతుః - అన్యథాచి కాకా
 యోగాత్ ||

మూ.౨౦ { హృదయస్థమనసన్నమకామంతావంతపస్విసమ్ |
 { దయాళుమనఘస్పృష్టంపురాణమజరం విదుః || ౧౩ }

౨౦|| హృదయేతి|| హేదేవతావంతా హృదయస్థం సర్వాంతర్యామితయాని
 త్యసన్నిహితంతథావ్యనాసన్నం అగమ్య రూపత్యాదివికృష్టంచవిదుః -
 సన్నికృష్టవ్యాపినోవిభక్తివృష్టత్యమితివిరోధః. అకామంత్యపూర్ణత్యాన్ని
 హామంతథాపితపస్వినంతోకయాత్రార్థంతాపనందిదుఃశ్చక్రంచగీతా
 సు-నానవాక్రమవాక్రవ్యంవతః ఎవచకమణీలి-కిమవ్యనిబోధస్తకభి
 విరోధః-దయాళుంబరదుఃఖచిహ్నేచ్ఛంతథావ్యసఘస్పృష్టంనిత్యా
 నందరూపత్యాదదుఃఖినం|| ౧౩|| అంబూదుఃఖివ్యసనేవ్యఘమిత్యమరః-ద
 యాళురదుఃఖీలివిరోధః. పురాణమనాదింబజరం నిర్వికారత్వాదజరంబ
 దుఃచిరంతనంజర్యతీతివిరోధః||

మూ.౨౧ { సర్వజ్ఞస్తవవిజ్ఞాతస్సర్వయోనిస్తవమాతృభూఃస
 { ర్వభృభురనీతస్తవమేకస్తవంసర్వరూపధాక్ || ౧౪ }

౨౧|| సర్వజ్ఞాతి|| త్వంసర్వజ్ఞః (౧) భిక్షువధుః కింకరత్యయః -
 త్వంబివిజ్ఞాతః అన్యైరితి శేషః సర్వేషాం యోనిః కారణంబత్తనైవభవతీతి
 ఆత్మభూః సత్తేకంబితా-రణమస్తీత్యర్థః - సర్వస్య ప్రభుః త్వంబనీతస్తవం
 ఏకస్తవంసర్వరూపధాక్ ఏకఎవసర్వాత్తనావతః సభిత్వర్థః||

మూ.౨౨ { సప్తసామోజగీతంతావోసప్తాణావజలేతయమ్|స
 { ప్రార్పిముఖమాచఖ్యుస్సప్తలోకైకసంశ్రయమ్ }

౨౨|| సప్తేతి|| సప్తస్సామభిరుజగీతంఉజగీయమానం-తప్తితార్థత్యాది
 నాసమానః-సప్తనాంఅర్థవానాంజలంతత్రశేతయస్తం(జి)శయవాసి
 వ్యకాలాదిత్యలుక్-సప్తార్పిరగ్నిః ముఖంయస్యతం-అగ్నిముఖాపైదేవా
 భిక్తిస్మృతేః-సప్తనాంఅంశానాంభూభూవాదీనాంఅంశానాం ఏకసంశ్ర
 యంచాచఖ్యుః||

మూ.౨౩ { చతుర్వర్గళంజ్ఞానంకాలావస్థాచతుర్యగాచతు
 { ర్విణ్ణమయోలోకపదంరూపంచతుముఖాత్ || ౧౫ }

(30) (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యానే-దశమస్కంధః) ౨౪౧

౨౩ దీతురితి చతుశ్చాంధమాదీనాం వక్షాః చతుర్వక్షాః॥ ౨౩॥ త్రివ
గోధమకామాధైశ్చతుర్వక్షాన్సమోక్షైరైత్యదురః - తత్ఫలం య
త్ జ్ఞానంచ త్వారి యుగాని కృతాదీనియస్యాంసాచతుర్యుగాకాలావస్థా
కాలచరితామః చత్వారో వక్షాః బ్రాహ్మణాదయః తన్నయః చతుర్వ
క్షామయః చాతువక్ష్యాః క్రియరత్నైర్యథాః-తత్రత్రకృతి వచనేమయ
త్-తస్మిన్ తాదౌ త్యాది నానమానః-లోకైశ్చైవం రూపం సర్వంచతుర్ముఖ
ఖాత్ చతుర్ముఖగుహిని స్త్యుతః జాతిమితశేషః॥ ఇదిదలనర్వమనృజత-య
దిదంకించేతిశు)తే॥

మూ.౨౪ { అభ్యాసనగృహీతేనమనసాహృదయాశ్రియమ్ | జ్యోతి
తిమకాయం విదన్వంతియోగినస్తాన్విముక్తయః॥ }

౨౪॥ అభ్యాసేతి॥ అభ్యాసేనగృహీతం విషయాంతరేభ్యోనివర్తితం
తేనమనసాయోగినోహృదయాశ్రియంజ్యోతిమకాయంత్యాన్విముక్తయః
మోక్షాధికంవిదన్వంతిభ్యామంతిత్వధాః॥

మూ.౨౫ { అజన్యగృహ్లాతోజన్మనిరీహన్యహతద్విషః ! నన్య
తోజాగరూకన్యాయాథాభ్యంపేదకస్తవ॥ }

౨౫॥ అజన్యేతి॥ నజాయత ఇత్యది॥ అన్యభ్యోద్యత్యత ఇత్యదన్విత్యయః
తన్యజన్మశూన్యస్యాపి జన్మగృహ్లాతః మహ్యోదిరూపేగీయమానన్య నిరీ
హన్యనిస్సృహస్యాపి హతద్విషః శత్రూన్సనతః జాగరూకన్య సగ్వసా
హీకతయాశ్రితిబుద్ధస్యాపి నన్యతః యోగనిద్రామనుభవత ఇత్యర్థః ఇ
త్థంవిచిరతచేష్టితన్యతవయాథాభ్యంకోపేదవేత్తి (ఇ)విదోలటాపేతిలబ్
మూ.౨౬ { శబ్దాదివిషయాన్భ్రంశంపరితుండుశ్చరంతః | కర్మాస్తా
సిప్రజాఃపాతుమాదాసీన్యేదవర్తితుమ్॥ }

౨౬॥ శబ్దైతి॥ కించకృష్టాదిరూపేణశబ్దాదీన్విషయాన్భ్రంశంసర నారా
యణాదిరూపేణదుశ్చరంతశ్చరీతుంతథా దైత్యావమదానేనప్రజాఃపా
తుమాదాసీన్యేనసాహితయావర్తితుంచకర్మాత్తస్మిన్మథాః అసి -భోగ
తఃసోః పాలనాదాసీన్యయోః కరస్సరవిరుద్ధయోః ఆచరణత్వదన్యః
కన్యమథాః॥

మూ.౨౭ { బహుధాప్యగమైభిశ్చాస్మాంశంధానస్సద్ధిహేతవః | త్వ
య్యేవనిజతంత్యోఘాజాహ్నువీయాశ్చవాణావే॥ }

౨౭॥ బహుధేతి॥ అగమైస్సంఖ్యాదిదశనైభిశ్చాస్మాంశస్సద్ధిహేత
వః పురుషాధికసాధకాంశంధానః ఆచారమాగాః జాహ్నువీయాః గాం

౨౪ (రమ్యవంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యాన-రశమస్సగః)

గాఢీమాత్రీవాహాభక తేహ్యగమైర్భిన్నాస్సిద్ధహేతవశ్చల్లవభవశ్చ
య్యేవ కతంతి క్రిదిశంతియేన కేనాపి రూపేణత్వమేవ గర్వో ప్యాసి
దిత్యథాః॥

మూ.౨౮ { త్వయ్యాపేతదితానాంత్యత్సమహితకమకాణామ్ |
గతిస్తవ్విహితరాగానామభూయస్సన్నివృతయే॥౬౩ }
౨౮॥ త్వయ్యాతి॥ త్వయ్యాపేతం గమర్పితందితం యేషాంతే

షాంత్యత్సమర్పితకర్తృణాం ఈశ్వరార్పితబుధ్యాకర్తృవర్వతాబుత్యర్థః- వి
తరాగానాంవిరక్తానాం ఆభూయస్సన్నివృతయే మాతృయత్వమేవగతిః
సాధనం॥తేమేవంబిద్యానమృతభిహితవతి- నాన్యోఃపంథాలయనాయదిద్య
తే-ఇతిశ్రుతేరితిభావః॥

మూ.౨౯ { క్రిత్యక్షోత్సవరిచ్ఛేద్యోమహ్యోదిర్నహిమాతవః | ఆ
ప్రవాగనుమానాభ్యాంసాధ్యంత్యాంక్రితికాకథా }

౨౯॥ క్రత్యక్షతఇతి॥ క్రత్యక్షః క్రత్యక్షప్రమాణగమ్యంతవమహ్యో
దిఃకృథివ్యాదిమహిమాప్రైశ్వర్యం చావరిచ్ఛేద్యోలనవధార్యః ఆప్రవా
గ్యేదంబనుమానంతుక్షిత్యాదికం గతత్వకాకంకార్యత్వాద్భట వదిత్యను
మానాదికం తాభ్యాం సాధ్యంగమ్యంత్యాం క్రితికాకథాక్రిత్యక్షమపి
త్వత్యాతంజగదవరిచ్ఛేద్యంతతా-రగమక్రిత్యక్షస్తవరిచ్ఛేద్యఇతిము
వ క్రవ్యమిత్యర్థః॥

మూ.౩౦ { కేవలఃస్తరణనాపివ్రునాసివ్రువంయతః | ఆ
నేనవృతయశ్చేషానివేదితఫలాస్తవ్యి॥౬౪ }

౩౦॥ కేవలఇతి॥ కేవలఃఎకః॥ని॥ కేవలఃకృత్స్నవికశ్చేషిశాశ్వతఃస్తరణే
నాపివ్రువంస్తతా-రంజనంయతః పునాసి అనేనస్తృతికారణ త్వయి
విషయేయాః శేషఃఅవశిష్టాః వృత్తయోదర్శనస్పర్శనాదయో వ్యాపా
రానివేదితఫలాఃజ్ఞాతకార్యాఃతవస్తరణప్రైవేదంఫలమితిభావః॥.....

మూ.౩౧ ఉదధేరివరత్నానితేజాంసీవవివస్వతః | స్తుతిభ్యోజ్య
తిరివ్యంతేదూరాశివరితానితే॥ ...

౩౧॥ ఉదధేరితి॥ ఉదధేరిత్నానివవివస్వతఃతేజాంసీవదూరాశిఅవాప్తి
ననగోచరాశితేచరితాని స్తుతిభ్యోజ్యతిరివ్యంతేని శ్చేషం స్తుతుంసశ్యత
ఇత్యర్థః॥

మూ.౩౨ { అనవాప్తమతాప్తవ్యంసతేకించనవిద్యతే॥ లో
కానుగ్రహఎవైకోహేతుస్తేజన్నకమకాణాః॥ }

౩౨ || అసవాత్రిమితీ! అసనాత్రిమివాత్రివ్యంహి ప్రవ్యంతేతవ
కించసంవిదవనవిద్యతే-నిత్యవరిరూగత్యాదితిభావః - తహిణింబంధ
సానిజన్మకమాణిత్యత్రాహ - లోకేతి-ఏకః లోకానుగ్రహవతేత
ప్రకమగ్నః-శరమకారుణికస్యతేతరాధైకచివృత్తిసాస్వభేచివృ
త్తిరిత్యథాః||

మూ ౩౩ { మహిమానం యదుత్తీ-త్యక్తవనసంహీయతేవచః }
{ శ్రమేణతదశక్త్యావాసగుణానామయత్రయా... }

౩౩ || మహిమానమితీ! తేమహిమానమత్తీ-త్యక్తానంకీర్త్యవచస్సహీ
యతఇతియత్తదవచస్సంహరణం శ్రమేణాంత్యావాతశక్త్యావా
త్సైక్యసవత్తమశక్యాద్యాగుణానామయత్రయవతావన్నత్రతయా
న-తేహంమానంసస్యాదితిభావః||

మూ ౩౪ { ఇతిచిసాదయామాసుసైసురాస్తమధోక్షజమ్ | }
{ యాతార్థవ్యావృత్తిస్సహిసప్తుఃశరమేష్ఠినః || }

౩౪ || ఇతిచి! ఇతిసురాస్తమధోక్షజంబలధోభూతమక్షుంశింద్రియ
జంజ్ఞానంయస్యతమధోక్షజంబలస్థంబిసాధయామాసుఃచిసన్నంచకుః
హియస్సాత్పరమేష్ఠినః సర్వోత్తమస్యచవస్యసాచేత్రైః కృతావ్యా
వృత్తిఃసూతాథాన్యసత్త్యాథాన్యవ్యావృత్తిరుక్తిఃసప్తుత్రిశంసా||

మూ ౩౫ { తస్మైకుశలసంబిశ్చవ్యంజతచిత్రయేసురాభయ }
{ మచిశయోద్యేలాదాచఖ్యునైఃఋణతోదధేః || }

౩౫ || తస్మాఇతి! సురాః దేవాఃకుశలసంబిశ్చేనవ్యంజతాభివ్యక్తాః
తిర్యన్యతస్మైకుశలసంబిశ్చవ్యంజతచిత్రయేతస్మైవిష్టవేచిశయాభావ
విక్తద్యేలాదుస్తర్యాదాత్నైఃఋణతోరాక్షసఏవఉదధిస్సముద్రైఃతస్మా
దభయమాచఖ్యుఃకథితవంతః||

మూ ౩౬ { అథవేలానమాసన్నశైలిరంధ్రామనాదినా | స్వశే }
{ జావాచభగవాఃశరిభూతాన్లవధ్వనిః || }

౩౬ || అథతి! అథవేలాయామధ్విహాలనమాసన్నానాంసన్నికృష్టానాం
శైలానాంకుండలైశ్చగర్భైశ్చ అనునాదినాచిలిధ్వనిమతాన్వరణవిభూ
తాన్లవధ్వనిఃతిరస్కృతసముద్రాఘోషాభగవానునాచ ||

మూ ౩౭ { పురాణస్యకవేస్తస్యవర్ణసాసనమూరితా | ౧ }
{ భూవక్యతనంసా-రాచరితాధైకవధారతి || }

౩౭ || పురాణేతి! పురాణస్యపురాతనస్యకవేస్తస్యభగవతోవర్ణసాసనమ
ఉ

రంకింవామినమీరితానమ్యగుహ్నారితాఅపకృతస్సంపాదితఃసంసాహ.
రస్సాధుత్వస్పష్టతాదికృత్యత్తోయస్యాస్సాధారణీవాణీచరితాధాబ
భూవ-ఎవకాలోసంభావనావివరీతసంభావనావృద్ధాసాధకః॥ ...౩౬

మూ३౮ { బహునదశనజోత్సాహబోర్వదనోద్గతా నిర్యా }
{ తశేషచరణాద్గంగేవోర్ధ్వక్రివత్రిసి ॥ }

౩౮||బభావితి||విభోర్విష్ణోర్వదనాదుద్గతాభిక్రిసారితానదశనజోత్సా
హస్సదంతకౌంతినహితా - ఇదంవిశేషణంధావభ్యాతిశయద్యోతనా
ర్థం - అతఎవసాధారణీచరణాదంఘ్రిర్నిర్యాతశేషానిసృతావశిష్టత్య
ర్థః-స్త్రియాఃశిలంబదిత్యాదినానిర్యాతశబ్దస్యపుంసద్భావంనిర్యాతశేషచ
సాగంగాదేతి సామానాధికరణ్యనిర్వాహాత్నిర్యాతయాశిష్టతి విగ్ర
హేపుంసద్భావః- ఉర్ధ్వక్రివత్రిసి ఉర్ధ్వకవాహినీగంకేవ బభావిత్యు
త్ప్రేక్షా॥

మూ३౯ { జానేవోరక్షసాశ్రాంతావనుభావకరాక్రమాఅం }
{ గినాంతమసేవోభాగుణాశ్రిధమమధ్యమా॥ }

౩౯||యదాహుధగవాతదాహ||జానతి||హేదేవాఃవోయుష్మాక్ం
అనుభావకరాక్రమాశ్రిప్తాయాజ్ఞేనరక్షసారావశేసఅంగినాం శరీరిణాం
శ్రుధమమధ్యమాగుణాశ్రిత్యరక్షసీతమసేవతమోగుణేనవఅశ్రాంతాజానే
జానామూతివాక్యాధకః॥

మూ४౦ { విరితంతత్యమానంచతెనమేభువనత్రయమ్ }
{ అకామోజనతెనేవసాధోహృదయమేనసా॥ }

౪౦||విరితమితి||కించఅకామేనఅనిచ్ఛయాఉజనతెన ప్రమాదాదా
గతేనఎవసాసాపేనసాధోస్సజ్జనస్యహృదయమివతెనరక్షసాతత్యమానం- త
తతేస్తదౌబాదికా తగమణి కానచ్ భువనత్రయం చమేవిరితం మ
యాజ్ఞాతమిత్యధకః ౩ గతిబుద్ధిత్యాదినావతకమానేక్రః-క్రస్యచవర్త
మానతివప్తి॥

మూ४౧ { కార్యేమదైకకార్యత్వాదధ్యభ్యోకస్త్రివవజిగ్లా }
{ న్వయమేవహివాతోగ్నస్సారభ్యంకృతికద్యతై }

౪౧||కార్యేషితి || సింహవికార్యత్వాదావయోరేకాధాత్వాన్త
యాఃకార్యేమవివయేవప్రిణామంద్రిణ అధ్యభ్యకాదదం కుర్వీతిప్రార్థనీ
యోనాస్త్రి-తథాహి - వాతోవాయుః న్వయమేవాగ్నస్సారభ్యంసా
హాయంప్రతికత్యతైప్రార్థీతి - నకువహ్నిప్రధానయైవేత్యేవకా

ಕಾರ್ಯ-ಕಷ್ಠತಾಪಿಸ್ವರೂಪವಾದವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇನಿವೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಈ ಪುಸ್ತಕವು.
ಯುದ್ಧದ ಸ್ವರೂಪವು

మూర్తి { వాసిధారాచరిత్రమునకాదుంక) స్వతఃమః స్థాని
{ శ్రావణమేమూర్తికలదొంకభవరక్షసా|| ... ౭ }

౪౨॥ స్వేతి॥ పురాణమేవ రామచంద్రే॥ గణాయన్వశిరాంసిధిం దత్తాదకం
ధరేణయద్దశమంశిరోవశేషేతం తన్నచ్చరాధామిత్యాహ - నవ్విహసిధార
యాదికృతాభిన్నోదశమం దశానాం పూర్ణం మూర్ధామేవకృన్యకా
మంబర్యాస్తంబభాంశంపాప్రవృథాగతవతేనరక్షసాస్థాపితానిహితః - న
రవృధాతమహంహనిష్కమిత్యర్థః॥

మూ० ౩ { నీ ఘృతా రాతి నీ గాత్ర మయాశస్యదురాత్మనః | ౧
 { త్యాగూఢం రిపాస్సోఢంచందనేన వభోగినః || ... ౩ }

౪౩॥ఓం తహానామి గువేక్షితంతతాహ॥ ప్రస్తుతిః॥ ఓం తునీష్టః బ్ర
హ్మణో వరాతి నగాదవరదానాద్భటాః మయా తస్యదురాత్మనో రావణ
శ్యరిహంః అత్యాపూర్ణమత్యాలోహం అతివృద్ధిరితియావత్-సపుంసకేభా
వైక్రం-భోగినస్సర్వశ్య అత్యాపూర్ణంచందననైవసోఘంసహ్యాంచందనస్యా
పిన్ద్రోష్ట్రీవనియంత్రైవేతద్ద్రష్టవ్యమ్॥

మూరళ { ధాతారంతపానీతంయయావనహిరాక్షసః || ౭ ||
 { వాత్సకావదధ్యుత్పమత్వేష్యుత్పాదరామిణి ||

౪౪॥నంశ్రుతస్యపరస్వయాశమాహ॥ధాతారమితి॥నరాక్షసఃతపసా
 వీరంసంతుష్టంధాతారంబ్రవత్సంమత్యైశమవిషయేఽస్థాపరాజ్ఞుః
 ఆధారహితస్యైశమత్యాననాదృతేత్యథః - దైవాత్పరాత్ ఆప్తవి
 ధాయాదైవస్యప్రైశవధ్యత్వంయయాదేవా॥

మూరగ { సోహందాశరథిభూతావ్రణభూమిచ్ఛలిక్షమమ్ }
 { కరిష్యామిశరైస్తీక్ష్ణేస్తద్భరికమలోచ్ఛయమ్ || ... }

౪౫|| తహాకాకాగతిత్యలాహ|| నశతి|| సోహందశరథన్యరాజ్ఞోపత్యంపుమా
ద్దాశరథి-అతథజ్-రామాభూతావృత్తిశ్చరైస్తన్యరావణన్యశిరాంస్యైవ
కమలానితేహంఉచ్చయంరాశింరగభూమేబళలిక్షమంపూజాయోగ్యం
కరిష్యామిపుష్పైర్నిష్పూర్యాపూజేతిభావః||

ಮೂರನೆಯದೇ { ಅದಿರಾದ್ಯವಿಭಿಧಾಕಂಗಳಿವುತವಿಧವತ್ಯುನಃ/ಮಾ }
 { ಯಾವಿಭಿರನಾಶಿಧಮಾಧಾನ್ಯಧವನಿಶಾವರೇ... }.

౪౬||అదిరాదితి || యజ్ఞభిఃవిభవద్విధ్యహంయథాతథాకల్పితంక్ష
 తకృతంభాగంయాయావిభిఃమాయావేదిభిః (౩) అస్మయైత్యాదిసాక్షి
 త్రిత్యయః-నిశావనైఃఅనాదీభిఃఅనాకాగ్రితంయథాతథాఅదిరాత్మనః
 అదాన్యధ్వంత్రీతిగ్రహీధ|| ...

మూ౪౭ {వైమానికాఃపుణ్యకృతస్త్యజంతమరుతాఃశర్షా|
 {పుష్పకాలోకసంక్షోభంమేఘావరణతత్పరాః||}

౪౮||వైమానికాఃమరుతాంవిభిఃకృత్వైమానికాఃవిమానైశ్చరంతః-
 తక్పత్త్యయఃమేఘావరణతత్పరాఃరావణధయాస్తేఘవంతథానతత్ప
 రాఃపుణ్యకృతస్సకృతినఃపుష్పకాలోకేనయద్భవ్భయా రావణవిమానదర్శ
 నేనయస్సంక్షోభఃతంస్యజంతు|| ...

మూ౪౯ {మోక్ష్యథస్వగబంధీనాంవెణీబంధానదూషితాః|
 {శశియంత్రితపాలస్త్యబలాతాగ్రకచగ్రహైః||}

౪౯||మోక్ష్యథేతి||హేదేవాఃయూయంశాపననశమాబరకతృణకేణ
 యంత్రితాఃప్రతిబధానివారితాఃకరియావత్తపాలస్త్యస్య రావణస్యబ
 లాల్లారణయోగవక్రప్రవేశకాకమాపైరదూషితానయశమాతాన్స్వగ
 బంధీనాంబంధీకృతస్వగాంఽగనానాంవెణీబంధాన్మోక్ష్యథ - పురాకలనల
 మాబరేణాత్పనమధినారయంత్యాగంభాయా బలాతాగ్ర సంభాగత్
 త్ప్రధేనదురాత్పరావణిశప్తశతఃప్రదృతి అన్యస్త్రీబలాల్లారాత్ మూ
 ధాశతధాదశివ్యతీతి|| ...

మూ౫౦ {రావణావగ్రహక్లాంతమితివాగమృతేనసః|అభి
 వర్ణ్యమరుత్సన్యంకృష్ణమేఘస్త్రీదధే|| ...

౫౦ || రావణేతి || కృష్ణోవిష్ణుఃనమేఘత్వత్వమితనమానఃసీలమేఘశ్చ
 భవస్యతే - విశ్రవసోవత్యంరావణితీవిగ్రహః - విశ్రవశ్చత్వాత్సాత
 త్వమిత్యన్వృత్త్యయః-విశ్రవసోవైశ్రవణితీవిశ్రవణబన్యవృత్తివిషయ
 రావణాదేశః-రావణివ అవగ్రహావషాప్రతిబంధకత్వచ్ఛ్రీత్యయః
 తేన్లొంతంస్తునంమరుతోదేవావనస్యంత్యత్వంరూపేణవాగమృతేన
 వాక్సలిలేన||అమృతంసేవితమోక్షేపియ్యాపేబ్రహ్మణస్తృతం-అభివ
 ద్భ్యతీదధే|| ...

మూ౫౦ {పురుహూతవీర్యతయస్సరకారోద్భవంసురాః|అం
 త్రైశుయయోర్విష్ణుంపుష్పైర్వాయామిదగ్రహైః||}

౫౦|| పురుహూతేతి|| పురుహూతత్వర్యతయః ఇంద్రప్రచుభాః

సురాదేవాసురకార్యో ద్యుతంవిష్ణుమంత్రైరనుయయుః - కఞ్చద్రుమాః
త్రైప్సిర్వాయుదువేతి-సుగ్రీవాదివానరద్యౌతకం-వానరాణాందేవాం
శతావృత్ || ...

మూ౫౦ { అథతస్యవిశాంపత్యురంతేకామ్యన్యకర్షణః | త్రై
రుషఃప్రబభౌవాగ్నోస్త్యయేనహర్త్విజామ్ || }

౫౦ || అథతస్యవిశాంపత్యుః రాజ్ఞోదశరథస్యకామ్యన్యకర్షణం
త్రైపుత్రీకామెష్వ్యనంతరం ఋత్విజాం విస్తయేననహరత్సః కోపిపురుషః
శ్రీబభౌవహృదురథవత్ || ...

మూ౫౧ { హేమపాత్రగతందోర్భ్యామాదధానః పయశ్చరుమ్ |
అనుప్రవేశారాద్యన్యమింసేనైవాపిదుర్వహమ్ || ... }

౫౧ || హేమపాత్రేతి || అద్యన్యపుంసః అదిలేరువన్య అనుప్రవేశాత్రైవా
పిహేమపాత్రధారిణాపిపురుషేణదుర్వహంవోభు మశక్యం హేమపాత్ర
గతంస్వర్ణపాత్రస్థంపయశ్చరుందోర్భ్యామాదధానః లేరుషాత్సర్పయా
వేతిసంబంధః ప్రాచ్యేణ || ...

మూ౫౩ { ప్రిజాతత్యోజనీతంతదన్నం ప్రత్యగ్రహీన్నుతః |
వృషేషతయసాంసారమావివృతముదన్యతే || ... }

౫౩ || ప్రిజాతత్యోతి || నృపోరాజాప్రిజాతత్యోజనీతం ప్ర
జాతతీసంబంధితేరుషోజనీతం - ప్రాజాతత్యేనవసిష్ఠేనఉజనీతమతియో
ర్థః-సత్యవాదరోయః || ప్రిజాతత్యంసరంబిధిమూఢుహాభ్యాగతంసృపేతి
శ్రీరామాయణవచనవిరోధాత్-తదన్నం ప్రత్యగ్రహీత్-ఉదన్యతఃసము
ద్రాత్ అవివృతంఆవిర్భూతంపయసాంసారమమృతమిత్యర్థః - వృషే
షభింద్రీభవ || ...

మూ౫౪ { అనేనకథితారాజ్ఞోగుణాస్తస్యాన్యదుర్లభాః | శ్రీసూ
తించకమెత్సిగ్రత్రైలోక్యప్రథవోవిష్ణురచిత్సిగ్రరాజస్త్రిసూ
తింఉత్పత్తించకమతియత్ || ... }

౫౪ || అనేనేతి || తస్యరాజ్ఞోగుణాః అనేన హేతునా అన్యదుర్లభాః కథితాః-
ఉత్పత్తించకమతిపాతః త్రైలోక్యప్రథవోవిష్ణురచిత్సిగ్రరాజస్త్రిసూ
తింఉత్పత్తించకమతియత్ || ...

మూ౫౫ { సతేజోవైష్ణవంబిత్క్యోర్విభేజేవరుసంజ్ఞతమ్ | ద్యా
వాపుథివోఽపిత్వగ్రమహర్పతిరివాతవమ్ || ... }

౫౫ || సభితి || సరాజాతత్యోశ్చరుగుంజ్ఞతం చరునామధేయం
వైష్ణవంబిమనంబంధితేజఃవిభేజేవిభాగమకరోత్-విభజేతివిహగ-సింహ

౨౪౮ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాభ్యానే-దశమస్కంః-)

అహర్వతిః|ఆదిత్యః|చ్యావాశ్శుభివ్యోదివః|శుభివ్యాశ్శతయోః||త్వగ్రా
నూతనం|అతవమ||

మూ౫౬ { అర్పితాతస్యకానల్యాపి|యాకేకయవంశజా|అత
స్సంభావితాంతాభ్యాం|సుమిత్రామైచ్ఛదీశ్వరః|| }

౫౬||సుమిత్రామంతరేణవత్సోశ్శురువిభాశకారణమాహ||అర్పితేతి||త
స్యరాజ్ఞః|కానల్యాఅర్పితాబనూమతాకేకయవంశజా|కేయాపి|యా
శ్శుభ్రాఅతః|కారణాదీశ్వరోధర్తతాభ్యాం|సంభావితాం|సుమిత్రామైచ్ఛత్-
అనుసంభావితామితిహతః||

మూ౫౭ { తెబహుజ్ఞస్యదిత్యజ్ఞేవత్సోశ్శత్యుర్మహీశీతః|దరో
రధార్థభాగాభ్యాంతామయోజయతామభే|| }

౫౭||ఇతి|| బహుజ్ఞస్యఅనేకవేదినః|మహీశీతః|మహీవతేః|శత్యు
ర్భరుః|దిత్యజ్ఞే|అభిప్రాయజ్ఞే|తేఉభే|శత్యోవరోరధార్థభాగాభ్యాం|ద్వ
యోరధార్థభాగాయా|తాభ్యామిత్యర్థః|తాం|సుమిత్రాం|అయోజయతాం|న
ను||శ్లో||కానల్యాజనయరామందివ్యలక్షణనయంతమ్|విషాదర్థం|మహాభా
గం|అత్ర|మిత్యేకనందనమితరామాయణే - కానల్యాపుత్రస్యరామస్య|ద
రో|రధాంశభాక్త్యంసూచితం-|అత్ర|రామస్యకురీయాంశభాక్త్యముక్తం
తతః|అంబిరోధవరేణ|ఇతిచేమచ్యతే|అర్ధశబ్దంపుల్లంగః|ననమభాగవచనం
అమరసింహస్తు||ని|భిత్తంశకలఖండే|వాచింస్యరోధంసమంశకఇతి-|తస్మా
ద్విష్ణోరధం|మహాభాగంపుత్ర|మిత్యేకనందనమిత్యత్ర|అర్ధశబ్దంపుల్లంగః|శ
కలవాచిన్యధా|దేత్||శ్లో||ధరతోనామకైకయాంబజజ్ఞేనత్వవిరాజమానా
మైచ్ఛిష్టోశ్శత్రుర్భాగస్సరైస్సముదితో|గుణైరితిధరతస్యచతుర్థాంశభా
క్త్యం||శ్లో||అథలక్ష్యశత్రుః|స్ససుమిత్రాజనయత్యుతా|పితానీర్వార్థకు
శత్రావిష్ణోరధమన్యతావిత్త్యుశత్రుః|స్సయోరధాంశభాక్త్యంచవిరుధ్యే
తేతితస్మాత్తత్రచరుప్రదానఘట్టనశ్లోకాలపితో|క్రస్యావిరోధేనయా
జనీయాఇతి||

మూ౫౮ { సాహిత్యగయవత్సాసీత్సకత్సోశ్శురుధయారవిధి)
మరీచారణస్యేవమదనివ్యందలేఖయోః|| }

౫౮||సాహితీ|| సాసుమిత్రాఉధయారవిధినకత్సోశ్శురగయ
వత్సాసీత్ - కిమివధి|మరీధి|మరయవతిః|వారణస్య|గజస్య|మదని
వ్యందలేఖయోః|కపోలాభ్యాం|నిస్సృతమదలేఖయోః|యథాశ్రిణయవతీత
దగిని||

(3.9) (రఘువంశకావ్యే-సవ్యాఖ్యాన-దశమస్కంధః)

మూ.౨.౯ { తావిర్గర్భం ప్రహాహాత్మ్యదధి దేహం కనన్బవః |
సారీధిరనాడీధిరన్యతాభ్యాధిరన్తయః || ౧ }

[illegible]

మూ.౬౦ { సమమాకస్మన త్వాస్తాబధురాపాఞ్శురత్విషః |
 { అంతఃకలతఫలారమాభిస్సస్యానామివసమ్మదః || }

౬॥ వ్యా॥ సమమితి॥ సమం యుగజత్ ఆశన్నానిగృహీతాని సత్వాం యా
భిప్రాః గభ్యాః॥ ని॥ ఆశన్న సత్వాస్యాద్ధుర్వీజ్యం తర్వత్త్వి చ గభ్యణీత్యమరః
అతపవపాండురత్విషంపాండురవణాణాః తాః రాజశత్కృతః॥ ఆ॥ తాః
లారంభాః ఫలిపాద్రుభావాః॥ యాపాంతాః సస్యానాం సంపదశ్శుభ
భుంరేణాః॥

మూ.౬౦ { గుత్తందద్యశురాత్తానంనరావస్థపైమవామనైః |
 { విలజాసీగదాకాజ్ఞాచక్ర | లాంఛితమూర్తిభిః |.. ౬౧ }

౬౦॥వ్యా॥నంబ్ర॥తితాసాంస్వత్పదర్శనాన్యకా॥గుప్తమతి॥ సర్వాః
 తాః స్వప్నేమజలజఃశంఖఃజలతాసగదాకాన్దృశ్యైః లాభితా
 మూర్తయోయేషాంత్రయామనైః-హృన్వైఃపురుషైఃగుప్తంరక్షితౌ
 త్తానంస్వరూపందద్యమః॥

మూ.౬౨ { హేమవత్సర) ధాతాలంగగనేచరితన్వతా | డి.హ్యం }
 { తేన్ద్రసుపనోదానవేగాక్యవ్యవయోముచా ||

౬౨॥ నామ్ హేమతి॥ కించహేముఃకయోనాంక్రభాజాలంశాంతిపు
 జంవితస్వతాంత్రాయతావేశసత్కప్టఃకయాముచఃయైశ్చేనసుకణాన్
 గతాగ్గనదక్షిణ్యంతెన్నద్ధుధామ్॥ ...

మూ६३ { విధ) త్యాకామధన్యానం ప్రసాంతరవిలంబితమ్ ||
 { కర్మపాన్యంతలక్ష్మ్యచక్షువ్యం జనహ నయా || ౧

[illegible]

౬౩॥ వ్యాధిధృత్యై ॥ కించస్తస్యయోరంతరేమధ్యవిలంబితంబంబు
మానంస్యకృతత్వవిన్యాసనిజేహికాస్త్రధన్యన్యాసఃపరిధృత్యావద్దమేవ
చ్యంజనంహస్తైస్సన్యాసయాలక్ష్మ్యైశ్చర్యపాన్యంతఉపాసితాః॥

మూ. ౬౪ { కృతాభిషేకైర్దివ్యాయాంత్రీసోతసేవనక్షభిః |
 బ్రహ్మమేభిఃశరంబ్రహ్మగృహ్యద్విరుజతసేకే ||

౬౪॥ కృతాభిషేకైరితి వివాదాంతాంత్రాస్మిత్రిదశగంగాయా
కృతాభిషేకైఃకృతస్వానైఃపరంబ్రహ్మపేదంకృతాద్భిఃపరద్భిఃసృజ్య
ర్వేహ్మషికాభిః॥ అత్తిర్భూగుశ్చుత్తశ్చకపిలాగతమస్తథా కశ్య
పశాంకిరాత్రేచనమనయస్సత్తీర్తితాత్రత్యేవందూవైర్నుసిభిరుచతస్థిరేణ
పాన్యంతన్త ఉపాస్తంత్రీకరణత్యాత్మనాపదమ్॥

మూ.౬౫ { తాద్యస్తభావిధాంత్యస్పాశుతావప్రీతాధపా
గ్నివః | మేనేతార్థమాత్మనంగురుత్వేనజగద్గురోః ||

౬౫|| తాదృశితీశధానిధాన్వహ్నతాదృశఃసుతావప్రీతామదిత
స్సపార్థివఃపగద్ధురోర్భగవతః పురుషోత్తమశ్యగురుత్వేనగురుభావేనతత్తా
సంకరాదృశ్యంముఖ్యంమేనేతవచపతిస్త|| ...

మూ. ౬౬ { నిరభక్తివిధుల సామేకముగ వ్యసేధాదివానప్ర
{ తిమాచంద్రప్రసన్నానామకావ్యము || ... }

౬౬||సత్య||సవిధుంపురుషో ద్దమఃఎకః||సకథాబహుధావిధ కృత్సకా
 తాసాంకుక్షిమాదరేమఉవాస||శ్రీమాచంద్రిః||ప్రసన్నానామపాంకుక్షి
 ప్సివ-వాయునాకంపితజలేయధాఎకఎవచందో||బహువిధ క్రౌడ్యకృతే
 దర్శన్||

మూ. ౭ { ఆధాగ్రీమహిషీరాజ్యోచ్రీసూతినమయేనతి | పు
గ్రంథమోషహంతభైనక్రంత్యోలివారిషధిః ||

౬౦॥అథైతి॥అథానంతరంరాజ్ఞోదశభస్యాగ్రమువాష్ణీనతీతతి॥
 తాతానల్యాగ్రీసుతి నమయేదశమేయాసి తమోవహం పుత్రంసుతం
 తభేవాప్రపతీత్యథః - నర్తరాత్రోదవధిరివృక్షుశివేషః తమోవహం
 జ్యోతిరివ॥

మూ.౬౮ { రామకృష్ణతిరామేనామప్రసాదస్యచోదితః | నామధే }
 { యంగురుస్వకేజగత్ప్రళయమంగళమ్ || }

౫౦ || రామభితి || అతిరామేణ అతిసుధ కేసతస్యభుత్రస్య వత్సమచోదితః
 పేరితః గుర్భుకపథః జగత్ప్రథమమంగళం జగతాం ప్రథమభూతం మంగ

(రఘువంశకావ్యే నవ్యాఖ్యానే దశమస్కంధం)

శంరామభిసామధేయంచకే ||

మూ ౬౯ { రఘువంశప్రదీపేనతేనాచితమతేజసా | రఘోగృహాంతాదీహః క్రిత్యాదిష్టాభివాధవః ||

౬౯ || రఘువంశేతి || రఘువంశప్రదీపేనరఘువంశదీపకేనచితమతేజసాలనేద్యతేజసాలేన రామేనరఘోగృహాంతాః రఘోగృహంసూతికాగృహం-ప్రాగయదుభోభిహతః || శ్లో || అదిష్టశయ్యాంబరితోవిసారిణేతి - సూతికాగృహాంతాః దీహః క్రిత్యాదిష్టానిరసంసృతాలభవః ||

మూ ౭౦ { శయ్యాగతేనరామేనమాతాశోదరీబధా | సైకతాంభోజబలినాజాహ్నువీవశరత్కృతా

౭౦ || శయ్యాగతేనైతి || శయ్యాగతేనశయనీయస్థేనలనేనపుత్రేణసాశోదరీతనూదరీమాతాబధా - శరత్కృతాశరదాకృతాజాహ్నువీగంగాసైకతాంభోజబలినేవశయ్యాస్థానేసైకతం అంభోజబలిస్థానేసరామః ||

మూ ౭౧ { కైకేయ్యాస్తనయోజజ్ఞేధరతోనామనీలవాణా | జనయిత్రీమలంచకేయిప్రశ్రయభవశ్చియమ్ ||

౭౧ || కైకేయ్యాభితి || కైకేయ్యాః కేయవంశజాయాః ధరతభిః క్రీడితస్తనయోజజ్ఞేజాతః - కింవిధంనీలవాన్యః సలితః? ధరతః క్రిత్రయః వినయః శ్చియంసంపదమివ జనయిత్రీంమాతరమలంచకేఅలంకృతవాః ||

మూ ౭౨ { సుతౌలక్ష్మణశత్రుఘ్నాసుమిత్రాసుమవేయమా | నిమ్యగాగమితాద్యాపిబాధవినయావివ ||

౭౨ || సుతావతి || సుమిత్రాసుతౌలక్ష్మణశత్రుఘ్నానామయమా యగృతాతోనమ్యగాగమితాలభ్యస్తావిద్యాపిబాధవినయా తత్త్వజ్ఞానేంద్రియజయావివసుమవేసూతవతి ||

మూ ౭౩ { నిదోఽవమధవత్సర్యమావిష్కృతగుణంజగత్ | అన్యగాదివచస్వగోఽగాంగతంతురుషోత్తమమ్ || ౬౬ ... }

౭౩ || నిదోఽవమతి || సంజగత్ నిదోఽవందుర్బిక్షుదిదోవరహితం అవిష్కృతగుణం క్రికటితారోగ్యగుణమధవత్ - అశ్రోత్సృగత. గాంధువంగతంఅవతీకాంపురుషోత్తమంవిష్ణుంస్వగోఽభ్యన్యగాదివచస్వగోఽహిగుణవాన్నిదోఽవశ్చేత్యధఃస్వగోఽతుల్యమధవదితిభావః ||

మూ॥౧౪ { తస్యేదయేవతుర్మురైఃపాలస్త్యచకీతశ్వరాః|విర }
 { జనైర్హర్షధన్వోద్ధిశణ్డచ్ఛస్వసితాభః||

౧౪||తస్యేతి||చతుర్మురైః||రామాదిరూపేణచతురూపస్యతస్యజ్ఞ
 రెరుదయే నశిపాలస్త్యదా||వణాచ్ఛకీతాఉద్యేజతాశ్వరాభిరంధ్రాద
 యోనాథాయాసాంతాః దిశఃచలన్||విరజనైర్హరణగత ధూర్భిఃసభస్వ
 ర్భిః|వాయుభిః|మేఘఉచ్ఛస్వసితాభపేత్వత్ప్రేక్షా-స్త్యసఃకతారిక్ష్ణః
 స్వవాధశరణసంతుష్టనాంబిశాముఛ్ఛాప్సనవాతాభవవాతావపురి త్య
 భాః|చతుర్విగోశరక్షణంమూర్తిచతుష్టయశ్చియోజనమతిభావః||

మూ॥౧౫ { కృశానురక్షధూమతావత్ప్రసన్నతావత్ప్రభాకరః| }
 { రక్షోవిచక్రికృతావాస్తామజవిధ్ధశుచావివ||

౧౫||కృశానురతి||రక్షసారావశేనవిచక్రికృతః కృశానురక్షిః|చక్రిభాకర
 సూర్యభృతిచోద్యయథాసంఖ్యమజధూమతావత్ప్రసన్నతావత్ప్రజవిధ్ధశు
 చోనిరస్తయఃఖానివలస్తామధవతామ్||

మూ॥౧౬ { చశాననకీరేభ్యస్తత్త్వంరాక్షసశ్రియః|మణివ్యా }
 { జేనవిద్యస్తాఃపృథివ్యామశుబిందవః||

౧౬||చశేతి||తత్త్వంరామోష్ఠస్తిక్షణంరాక్షసానాంశ్రియోశుబింద
 వవిదశాననస్యరావణస్యకీరేభ్యమశుబేభ్యస్సకాశాత్ మణీనాంవ్యాజే
 నపృథివ్యాంవిద్యస్తాః|వతితాఃరామోదయేనలిరావణస్యకీరేమణిభిఃశల
 త్తవందుర్నిమిత్తమధూదిశ్చర్ధః||

మూ॥౧౭ { పుత్రజన్మక్రవేశ్యానాంతూర్యాణాంతస్యపుత్రిణః| }
 { ఆరుంధంబిధమంచకుర్దైవదుందుభయోవివి||

౧౭||పుత్రేతి||పుత్రాస్త్యేతిపుత్రిణస్తస్యదశరథశ్యపుత్రజన్మనిచక్ర
 శ్యానాంవివేశితవ్యానాంతూర్యాణాంవాద్యానామారుంధం-ఉచక్రి
 మంచివిదవదుందుభయః|చక్రిధమంచకుః|నామౌత్పితుర్దశ రథాదశ్యధికం
 దేవాముముదిరెత్తర్ధః||

మూ॥౧౮ { సంతానకమయ్యావృష్టిర్భవనేతస్యపేతుషీ|నన్తం }
 { గళోశచారాణాంసైవాదిరచనాభవత్||

౧౮||సంతానతి||సంతానకమయ్యాసంతానకః|దివ్యవృక్షవిశేషః|తత్పుష్ప
 మయ్యావృష్టిర్వృక్షంతతస్యదశరథస్య భవనపేతుషీ|తంపీనన్తం|గళోశచా
 రాణాంసద్భిరనుష్ఠేయానాంమంగళోశచారాణాం సైవ ఆదిరచనాభి
 ధమవిన్యాసాభిధమకీయాభవత్|అనెనాత్రీత్యదేవతావ్యాపారస్యధ

అంతఃసరూపత్వాత్సత్కృత్యం సూచితమ్ ||

మూ-౯ { కుమారాః కృతనంసాః రాస్తైధాతీ ప్రస్య హయినః ||
ఆనందేనాగ్రజేనేవనమంచవృధిరేపితుః || ...

౪౯ || కుమారాభిః కృతనంసాః రాస్తైధాతీ మహానామిరణా
న్నప్రాశనాదినంసాః రాస్తైధాతీ స్తస్య హయినః కుమారా లగ్రజేనామి
జ్యేష్ఠపుత్రేణ పేత్యర్థః - ఆనందేనమంసాః చవృధిరే - ఆనందో వివస్వ
ధత్త్యర్థః || ...

మూ-౧౦ { స్వాభావికం విసితత్వం తేహం విసయకర్తృణామ్ ||
మూర్ధనహజం తేజోహ విషేవహవిర్భుజామ్ ||

౧౦ || స్వాభావికమితి || విసయకర్తృణాశిక్షయా తేహం కుమారాణాం స్వా
భావికం విసితత్వం శిక్షితత్వం స్వాభావికస్య ప్రతినిబింబతయా నహజత్వము
పాత్రం హవిషాజ్ఞాదినా హవిర్భుజామగ్నిరాంసహజం స్వాభావికం తేజ
భవము మూర్ధన్ || ...

మూ-౧౧ { కరస్పరావిరుద్ధాస్తైతద్రాఘోరసంఘటనమ్ | అల
మన్యోతయామాసురైవారణ్యమివ ద్రవః || ...

౧౧ || కరస్పరేతి || భిన్నోదరాఽపి కరస్పరావిరుద్ధాః సన్యోగ్యాదిలోధినః
తే కుమారాః రఘోరసంఘటనోష్ఠపాతంఘటంశంశంశంశంశంశంశంశంశంశం
యామాసుః త్రికాశయాంచక్రీరేమలగ్రీవకాలభవన్నిత్యర్థః - ఋతవేదనం
తాదయః చేవారణ్యం చేనాద్యధిష్ఠితారణ్యమివ || ...

మూ-౧౨ { సమానేపసౌభాత్రేయధోభారామలక్షణాత్ ||
ధాధరతతత్క్రిష్ణాస్త్రీత్యాద్యంద్వంబభూవతుః ||

వ్యా || సమానభితి || సౌభాత్రేయధోభారామలక్షణాత్
భాయథావీత్యాస్త్రీహే నద్యంద్వంశంశంశంశంశంశంశంశంశంశం
తుక్రిష్ణావపి ద్వంద్వంబభూవతుః || ...

మూ-౧౩ { తేహంద్వయోర్ద్వయోరైక్యం బిభేదేనకదాచన | య
ధావాయువిభావసోర్వధాచంద్రసమద్రయోః || ...

వ్యా || తేహమితి || తేహంద్వంద్వీహృతానాం కుమారాణాం ద్వయోర్ద్వ
యోరుధయోరుధయోరైక్యమేకత్వంకదాచనజాతునబిభేదేనభిన్నం - కథ
మివ వాయువిభావసోర్వధాచంద్రసమద్రయోరివై
క్యమేకత్వంనబిభేదేవైకకార్యత్వంచ సమానదుఃఖిత్వంచక్రయదుః
ద్వయోల్లభ్యతేనహసంబంధినావహ్నివాయూచంద్రవృద్ధౌవధాతేనం

౨౫౪ (రఘువంశకావ్యే-నవ్యాఖ్యానే-దశమస్కంధః-)

ధ్నుతశ్చయేక్షీయత ఇతి ||

... ..

మూ-౪ { తేప్రజానాం ప్రజానాధానైజసాప్రశ్రయేణ చ | మన్వోజహుర్నిరాఘం తేశ్యామాభాదివసా ఇవ ||

వ్యా|| త ఇతి || ప్రజానాధానస్వామినైకమారాంతేజసాప్రభావేణ ప్రశ్రయేణ నియేనచనిరాఘంతేగ్రిష్టవసానేశ్యామాన్యభాసి యేషాంతేశ్యామాభానాతితోష్ణ ఇతిభావః-దివసాఇవప్రజానాం మన్వోజహుః-...౭

మూ-౫ { నవతుధాకబభౌవ్యస్తేహి నవంపృథివీతతే | ధమాన్ధర్మకామమోక్షానామవతారగణవాంగభాక్ || ...

వ్యా|| న ఇతి || చతుర్థావతుః ప్రకారేణ వ్యస్తోవిధక్తం పృథివీతతేన నవస్సంతానః అంగభాక్ ధమాన్ధర్మకామమోక్షానాం అవతారగణబభౌ || ... ౭

మూ-౬ { గుణైరారాధయామాసు సైగురుం గురువత్సలాః | తపవతురంతశంరత్నైరివ మహాన్ || ...

వ్యా|| గుణైః తి || గురువత్సలాః పితృభక్తాః తేకమారాః గుణైర్విసయాదిభిరుపితరం చతుఃశాకామంతానాం చతుర్దిగం తానాం శుశం చతురంతశంతం దశరథమేవ మహార్ణవాశ్చ త్వోరత్నైరివ తిరారాధయామాసుః-౭

మూ-౭ { సురగజ ఇవ దత్తైర్భగ్నైః త్యానాధాన్యైర్నయ ఇవ ఫలబంధవ్యైః | క్రయోనైరుపాయైః | హరిరివ యగదీశ్చైకాద్భిరంతైః సతీయైః కతిరవనివతీనాః శైశ్వుకాశేవ తున్ధిః || ...

—* ఇతి శ్రీకాలిదాసకృత రఘువంశే మహాకావ్యే దశమస్కంధః. *

వ్యా|| సురగజ ఇతి || భగ్నైః త్యానామసిధారాతయథధారాయైస్తేః దంతైశ్చ తుర్దంతైస్సురగజ ఇవ విరావత ఇవ ఫలబంధేన ఫలసిద్ధ్యావ్యక్తయోగైరనుబితియైః క్తిభిః చతుర్భిరుపాయైస్సామాదిభిః సయోగీతిరివ యగదీశ్చైశ్చరుద్భిర్బిరుద్భజైః హరిరివ విష్ణురివ తనీయైః హరినింబంధిభిః అంతైశ్చ తున్ధిస్తేః తున్దైః లవనివతీనాం వతిః రాజాదశరథః చకాశేరేజే ||౭

అంతైశ్చ తున్దైర్నయ ఇవ ఫలబంధవ్యైః | క్రయోనైరుపాయైః | హరిరివ యగదీశ్చైశ్చరుద్భిర్బిరుద్భజైః హరిరివ విష్ణురివ తనీయైః హరినింబంధిభిః అంతైశ్చ తున్ధిస్తేః తున్దైః లవనివతీనాం వతిః రాజాదశరథః చకాశేరేజే ||౭

—* దశమస్కంధః. *

